Літопис революції

ЖУРНАЛ
ІСТПАРТУ
ЦККП(б)У

№ 3

РІК ВИДАННЯ ДЕСЯТИЙ

1931

ВИДАВНИЦТВО ЦККП(б)У
КОМУНІСТ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ЦК КП(б)У
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА УКРАЇНІ (ІСТПАРТ)

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ КП(б)У ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

№ 3 (48)

ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ

ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ" * 1931

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку", „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Друкарня видавництва
ЦК КП(б)У
„К О М У Н І С Т"
Пушкінська вул., 31.
Укрголовліт № 87-жб
Зам. № 1360 Тир. 6.150

І. СТАТТІ

Поссе С.

До питання про методологію правого ухилу в партії

(*В її історичному розвитку та в порівнянні з методологією троцькізму*)

„Відбитком опору кляс, що відживають, і є всі й всілякі ухили від ленінської лінії, що є в лавах нашої партії.

(*Сталін*)

1922 року Ленін писав, що ухили всередині нашої партії „неминучі, доки не усунуто найглибші коріння капіталізму". „Кожний своєрідний поворіт історії, — писав тоді ж Ленін, — викликає деякі зміни в формі дрібнобуржуазних вагань, що завжди бувають поруч з пролетаріятом, що завжди просякають в тій чи тій мірі в пролетарське середовище". [1].

Доки в нас ще не закінчений процес соціялістичної перебудови простого товарового господарства, з його неминучими капіталістичними тенденціями — в нашій країні залишаються ще „найглибші коріння капіталізму". Дрібні товаропродуценти, з їх стійкою власницькою психікою „оточують пролетаріят з усіх боків дрібнобуржуазною стихією, просякають його нею, розгнуздують його, викликають постійно всередині пролетаріяту рецидиви дрібнобуржуазної безхарактерности, роздріблености, індивідуалізму, переходів від захоплення до розчарування". За останні роки пролетаріят, під проводом партії, на основі бурхливого піднесення соціялістичної промисловости, спершу спираючись на бідноту та в спілці з середняком, а тепер спираючись і на колгоспника, як основну підпору на селі, дуже ґрунтовно підірвав і підриває саму базу для розвитку капіталізму на селі. А, проте, саме в зв'язку з величезними успіхами соціялістичного будівництва ціла низка чинників сприяла активізації в лавах партії правоопортуністичного ухилу.

---

[1] Ленін — том XVIII, ч. І., стор. 352.

Такими чинниками були: пожвавлення інтервенціоністських прагнень від різних груп світового капітала; зростання контрреволюційної активности клясово-чужих пролетаріятові елементів (що виступали й виступають як аґентура міжнародньої буржуазії всередині країни), що виявилося в актах шкідництва, шпигунства, готуванні інтервенції тощо; збільшення шаленого опору куркульства заходам радянської влади щодо викорчовання коріння капіталізму на селі; наявність ще не віджитих дрібнобуржуазних забобонів у **нового** пролетарського поповнення; вагання деякої частини середняків на ґрунті „лівих“ закрутів, що були в окремих місцях підчас проведення масової колективізації 1929 року; труднощі нашого соціялістичного будівництва, що збільшили дрібнобуржуазні вагання в окремих членів партії та відсталіших шарах робітничої кляси.

Клясово чужі пролетаріятові впливи просякаютьу окремі ланки нашої партії за певних умов.

Треба перш за все зважити на те, що наша партія є єдина політична партія в нашій країні. Вона монопольно, неподільно керує всією справою соціялістичного будівництва. За цих обставин антипролетарські, антикомуністичні тенденції, носіями яких поза партією та пролетаріятом є: куркуль, непман, бюрократ, буржуазний специяліст тощо, не можуть не прагнути знайти собі свій вияв та оформлення в лавах **єдино-леґальної панівної політичної партії**. Крім того, неможна забувати, що наша партія не являє собою чогось абсолютно однорідного. До нашої партії, щоправда, загальмовано, потрапляють елементи, що своїм соціяльним походженням та станом не належать до робітничої кляси. В її лавах є певний відсоток виходців із інших партій (колишніх меншовиків, бундовців, троцькістів, есерів, боротьбистів, укапістів). Безперечно, що більшість із них переварилася в комуністичному казані. Але з другого боку також безперечно, що саме ця частина партії найбільше підлягає різним ухилам від ленінізму, що саме в цій частині партії природніші різні рецидиви дрібнобуржуазних вагань.

Дрібнобуржуазні ухили виступали на поверхні партійного життя щоразу як у країні відбувалося перегрупування клясових сил і партія по-„**новому**“ ставила питання про взаємини пролетаріяту та селянства — цих двох основних кляс СРСР. Такими поворотними моментами були: революція 1917 р. після лютого та „Брест“, переходи від воєнного комунізму до непу, від відбудовного періоду до реконструктивного, перехід у розгорнутий наступ проти капіталістичних елементів на всьому фронті, вступ до періоду соціялізму. На кожному з цих поворотів партії доводилося переборювати в своїх лавах і од верто правий і формально лівий опортуністичні ухили. Питання про розподіл партійного вогню розв'язувалося (й може

тільки розв'язуватися) в залежності від конкретних умов і особливостей даного історичного моменту. Абсолютно непохитним, проте, повинно бути те твердження, що концентрація головного вогню в певному напрямі не тільки не змінює, а й, навпаки, передбачає (як одну з важливіших умов успішної дії цього вогню) обстріл та розгром менш небезпечного в даний період ворога протилежного напряму. В боротьбі на два фронти зросла, зміцніла, загартувалася (й загартовується) ВКП(б).

„Переборення середпартійних суперечностей шляхом боротьби, — говорив тов. Сталін на VII поширеному пленумі ВККІ,— є закон розвитку нашої партії. Можуть сказати, що це закон для ВКП, а не для інших пролетарських партій. Це невірно. Цей закон є закон розвитку для всіх скількибудь більших партій все рівно чи говоримо про пролетарську партію СРСР, чи про партії на Заході“.

Отже, вивчення досвіду боротьби з усіма одмінами опортунізму всередині ВКП(б) має всесвітньо - історичне значення.

Історія більшовизму знає два роди ухилів убік від ленінської лінії партії. Це, поперше, лівий опортуністичний ухил або як його називає Ленін „дрібнобуржуазний революціонарізм, грізний, надутий, чванний на словах, пустоб'яха розпорошености, безголовости на ділі“, і, подруге, правий опортуністичний ухил, або як його називає Ленін „дрібнобуржуазний реформізм, цебто, приховане солоденькими демократичними та соціяль - демократичними фразами та безсилими побажаннями льокайство перед буржуазією“. Коріння того й другого ухилів те саме; воно полягає (коріння цих ухилів) у розпорошеному дрібно - товаровому селянському господарстві, в залишках капіталізма в місті та на селі, в натискові міжнародньої буржуазії тощо. Цю спільність коріння того й другого ухилів неважко викрити хоча б шляхом порівняної аналізи їхньої методології, а також вихідних тверджень, що збігаються між собою в головному й основному (докладно про це нижче).

Щождо різниці в конкретних пропозиціях у представників правого та „лівого“ ухилів, то пояснення цьому треба шукати в неоднорідності та нестійкості самої дрібної буржуазії, одна частина якої йде на дно й зубожує, а друга частина намагається відстояти свої позиції і вибитися в „люди“. Носієм ліво - опортуністичної небезпеки поза партією та пролетаріятом була и є та частина (переважно міської) дрібної буржуазії, що „йде на дно“: це деклясована інтелігенція, розорені непмани, люмпен - пролетарські елементи населення взагалі.

Саме цій вибитій з громадської колії групі, позбавленій надій на повернення до забезпеченого минулого, яка в той же час не має пролетарської витриманости, згуртованости та дисциплінованости, властива тактика відчаю.

Перебуваючи поза творчою виробничою роботою ця частина населення, в особі своїх ідеологів, намагається відмовитися від буденної, пильної роботи, що не вражає зовнішніми ефектами. Ідеологи цієї групи, що мають нахил до авантурництва та фразерства, мріють відразу, неураховуючи співвідношення клясових сил, обминаючи низку неминучих потрібних етапів, опинитися „в царстві соціялізму“.

В минулому, в дожовтневий період, носіями цих люмпен-пролетарських ідеалів були переважно анархісти, почасти есери та окремі ліво-настроєні угруповання в РСДРП[1].

Соцбазою правої небезпеки поза лавами партії та пролетаріяту виступають в основному стійкіші, економічно міцні буржуазні та дрібнобуржуазні елементи населення. Це, насамперед, куркульство, потім непман та спекулянт у містах, буржуазний спеціяліст та бюрократ у наших трестах та установах. Значна частина цих капіталістичних та напівкапіталістичних елементів чинить шалений опір наступові соціялізму, переходить у контр-наступ, намагається будьщо відстояти позиції капіталізму.

Було б помилково проводити певну, точно накреслену клясову межу між усіма цими буржуазними, дрібнобуржуазними та люмпен-пролетарськими групами. Ідеологія всіх цих груп має врешті єдину антипролетарську суть, що зовсім не залежить від форм прояву цієї суті. Вона (ця суть) виявляється в боротьбі проти справи соціялістичного будівництва на користь відновлення капіталізму.

Саме цьому ці саме антипролетарські групи населення можуть послідовно, ба навіть одночасно співчувати й правому й лівому ухилам всередині партії. Через ці саме причини всередині партії „лівий“ ухил легко переростає в правий і навпаки.

Із сказаного ще не значить, що й праві й „ліві“ в партії відбивають соціяльно-економічні інтереси тих самих прошарків дрібної буржуазії. Навіть тоді, наприклад, коли міський непман співчуває проявам „лівого“ опортунізму всередині партії, цей „лівий“ опортунізм все ж залишається виразом тенденцій, властивих ідеології та психології дрібних буржуа, що розоряються.

Так стоїть справа з соціяльною базою „лівої“ та правої небезпеки

Всередині робітничої кляси в капіталістичних країнах, ультра-ліві настрої звичайно знаходять собі ґрунт в тих

[1] На спорідненість ідей всіх цих політичних груп неодноразово зазначав Ленін. Так, наприклад, в „Дитячій хворобі лівизни“, відзначаючи в одному місці, що основною представницею дрібнобуржуазної революційности була партія есерів, Ленін в цій таки брошурі пише: „За кордоном ще не досить знають, що більшовизм... загартувався в... боротьбі проти дрібнобуржуазної революційности, що подібна до анархізму чи дещо від нього запозичає“... Відомо, наприклад, також, що Ленін називав лівих комуністів „недоношенными“ лівими есерами.

частинах пролетаріяту, що недавно сформувалися за рахунок зубожілих елементів дрібної буржуазії. Щождо правих, неприховано опортуністичних настроїв, то вони звичайно звивають собі гніздо в привілейованих, краще оплачуваних шарах робітників, що зростаються з буржуазією. Ось що з цього приводу казав тов. Сталін, який розрізняє три основних групи всередині пролетаріяту як кляси: „Один шар — це основна маса пролетаріяту, його ядро, це постійна частина, це — та маса „чистокровних“ пролетарів, що давно вже порвала зв'язок з клясою капіталістів. Цей шар пролетаріяту є найнадійніша підвалина марксизму.

Другий шар — це недавні вихідці з непролетарських кляс, з селянства, з міщанських лав, з інтеліґенції. Це вихідці з інших кляс, що лише недавно влилися до лав пролетаріяту й внесли в робітничу клясу свої звички, свої вагання, свої хитання. Цей шар являє собою найсприятливіший ґрунт для всяких анархістських. напіванархістських та „ультра-лівих“ угруповань.

Нарешті, третій шар — це робітнича аристократія, верхівка робітничої кляси, найбільш забезпечена частина пролетаріяту з її намаганням до компромісів з буржуазією, з її переважними настроями пристосуватися до сильних світу, з її настроєм „вийти в люди“. Цей шар являє собою найсприятливіший ґрунт для виникання явних опортуністів та реформістів“ (Сталін — „Ще раз про соціяль-демократичний ухил“, стор. 13-14).

Для СРСР навряд чи можна говорити про скількибудь помітну групу робітників, що „скуркулюється“ або зростається з буржуазією, хоч, безперечно, що до лав робітничої кляси просякають елементи, які вийшли й не порвали зв'язків з непманськими та куркульськими шарами населення. В зв'язку з цим „ліві“ та праві настрої мають у нас притулок у тій самій частині робітничої кляси — найбільш відсталій, сирій, що тільки но прийшла з села й не переварилася в заводському казані. Ця особливість, між іншим, ще раз потверджує єдність соціяльної суті й правої і лівої небезпеки.

Ідейна та соціяльна спорідненість одверто реформістських та ультра-лівих тенденцій виявляє себе і в лавах партії.

Ми маємо цілу низку надзвичайно показових прикладів переходу від „лівизни“ до правизни, й навпаки, в поглядах тих самих фракційних груп або навіть у окремих партійців. Особливо повчальна з цього погляду історія опортуністичних вагань тов. Бухаріна, який не тільки зумів перейти з ультра-лівого флангу на крайній правий, але виявив „дивну“ здатність одночасно поєднувати в своїх поглядах ультра-лівизну з неприхованою правизною.

По суті, в можливості такого ориґінального поєднання немає нічого дивного. Причина тут, знов таки, в єдності соціяльній та

ідейній природі правого й лівого ухилів, єдності, яку не важко встановити порівнюючи вирішальні настановлення того й другого.

Подивимося ж, в яких основних питаннях ми маємо (за формальної відміни) фактичне збігання поглядів правих та „лівих" ухилистів всередині ВКП(б).

1. Перш за все треба відзначити, що й ті й другі відступають від революційної діялектики, не розуміють закона єдности протилежностей, як основи „саморуху".

„Ліві" особливо випинають момент суперечності, але вони не бачать єдности, взаємної обумовлености та взаємопросякання протилежностей. Тому рух виступає у них не як „саморух" в процесі „роздвоєння єдиного на протилежності, що взаємно виключаються", а як наслідок механічної зовнішньої сутички двох ворожих сил, що не зв'язані між собою діялектично. Звідси ідея третьої революції у троцькістів — оцінка ними непи з погляду безперервного зростання суперечностей, без обліку зростання сил соціялізму, як чинника, що обумовлює ці суперечності і кінець кінцем їх переборює.

Праві за єдністю не бачать момента суперечности, тому вони так саме, як і „ліві", не можуть зрозуміти закона „саморуху", що народжується на ґрунті подвоєння єдиного на протилежності, що виключають одна одну. Для того, щоб пояснити причини розвитку, вони примушені або розглядати рух фетишистично, як абсолют, непідпорядкований ніяким законам діялектики (звідси теорія організованого капіталізму, ідеї самопливу та вростання куркуля в соціялізм), або підміняти момент внутрішньої діялектичної суперечности зовнішнім механічним, що виникають, коли порушується рівновага між двома антагоністичними силами (звідси війна, як єдина й неодмінна передумова революції). Не діялектику руху, одним із моментів якого є рівновага, поставлено на чільне місце, а рух та його закони виводяться з рівноваги. Проблему ніби поставлено на голову.

2. Праві та „ліві" опортуністи не бачать діялектичного співвідношення між об'єктивним та суб'єктивним чинниками в перебігові суспільного розвитку. „Ліві" фактично не враховують реального співвідношення сил кляс, що боряться, не зважають на даний рівень продукційних сил. Забігаючи в своїх гаслах дуже вперед, вони тим самим ступінь політичної достиглости мільйонних мас, рівень свідомости цих останніх підмінюють своєю власною свідомістю — ініціятивою людей, що хворіють на „чесотку революційної фрази" (звідси у лівих авантурництво в політиці, перескакування через непережиті етапи руху). Праві мають нахил до фаталістичного детермінізму, забувають, що не тільки суспільне буття визначає форми суспільної свідомости, але й те, що ця остання раз виникнувши так само впливає на суспільне буття. У правих почувається недооцінка ролі активних зусиль та волі

мільйонних мас, кляс та партій, як учасників та творців історичного процесу (звідси у правих схиляння перед стихійністю, прагнення піти шляхом найменшого опору в розв'язанні всіх питань суспільного розвитку). Проблема суб'єктивного та об'єктивного найщільніше зв'язана з питанням про взаємини між партією та робітничою клясою, з принципами правильного поєднання тривалих, постійних інтересів пролетаріяту з його повсякденними, приватніми інтересами. І праві, й „ліві" розривають діялектичний зв'язок між тривалими та повсякденними інтересами робітничої кляси й тим самим неправильно розв'язують питання про взаємини між авангардом та клясою.

„Ліві" не розуміють того, що „все завдання комуністів — уміти переконати відсталих, вміти працювати серед них, а не відгороджуватися від них вигаданими по-хлоп'ячому „лівими" гаслами" [1]. Праві, навпаки, не розуміють, що „ми, партія, яка веде маси до соціялізму, а зовсім не та, що йде за кожним поворотом настроїв чи занепадом настроїв мас" [2].

Зовнішня, здавалося б, несумісність цих двох сторін однієї, по суті методологічної помилки, логічно веде до єдиного об'єктивно неминучого наслідку: до фактичного усунення партії від керівництва робітничою клясою.

3. Правими й „лівими" володіє „мертва" догма. Теорія у них відірвана від живої конкретної дійсности. Тактика виступає у них в застиглій формі в вигляді незмінної політичної поведінки незалежно від умов часу та місця.

„Праве доктринерство, — писав Ленін, — уперлося на визнанні самих лише старих форм і збанкрутувало до кінця, не помітивши нового змісту". Ліве доктринерство впирається на безперечне відкидання певних старих форм, не бачачи, що новий зміст пробиває собі шлях через всі й всілякі форми" [3]. Ці Ленінові слова, що їх він сказав 1920 року, цілком можна застосувати до характеристики сучасних одверто правих та замаскованих опортуністів.

Взяти хоча б для прикладу неправильну оцінку Бухаріним чинника обігу в радянській економіці, як незмінної основи спілки пролетаріяту та селянства на всіх етапах непи або перестрибування в поглядах троцькістів 1923-24 р. р. через фазу обігу, недооцінку ними ролі торговельних форм єднання як потрібної умови для переходу до виробничих форм єднання. При формальному розрізненні ми не бачимо ні в тій, ні в другій постановці питання розуміння того, що неп не є щось застигле та незмінне в своїх конкретних тактичних завданнях, а діялектичний процес, в якому висування нових завдань обумовлено, але не покривається розв'язанням питань попередньої стадії розвитку.

---

[1] Ленін, т. XVII, стор. 144.
[2] Ленін, т. XI, ч. 1, стор. 177.
[3] Ленін, т. XVII, стор. 187-188.

4. Обидві одміни опортунізму недооцінюють сил робітничої кляси, її здібности повести за собою селянство до соціялізму. Це особливо яскраво виявилося в оцінці троцькістами та одверто правими перспектив та можливостей збудування соціялізму в СРСР. Різниця в розв'язанні цієї кардинальної проблеми між ними зводиться лише до того, що одні („ліві") приховують своє одверте невір'я в можливість збудувати соціялізм в СРСР проголошенням курса на світову революцію, а другі (праві), визнаючи на словах можливість збудувати соціялізм, на ділі проповідують заходи, що реставрують капіталізм у нашій країні.

5. Нарешті, останнє за порядком (але не важливістю) твердження, що викриває ідейну спорідненість „лівих" та правих полягає в тому, що й ті й другі виступають проти дисципліни всередині партії, підривають тим самим крицеву єдність лав комуністичної партії, розхитують підвалини диктатури пролетаріяту. Стаючи на шлях фракційної боротьби з партією й та й друга одміна опортунізму „фактично допомагає буржуазії проти пролетаріяту", „ведуть до цілковитого роззброєння пролетаріяту на користь буржуазії"...

Можна було б продовжити паралелі й показати спільність поглядів „лівих" та правих опортуністів в низці інших питань принципового значення (наприклад, нерозуміння тими й другими ленінського закона нерівномірности, протиставлення економіки політиці), але й сказаного, як нам здається, цілком досить, щоб констатувати єдність тих і других у питаннях методології.

Методологічна єдність і збігання поглядів у вирішальному та основному зовсім не знімає відміни в конкретних пропозиціях представників того й другого напрямку опортунізму.

„Марксист, — писав Ленін, — повинен умітиураховувати всі конкретні обставини, завжди знаходити межу між анархізмом та опортунізмом (ця межа відносно рухома, змінна, але вона існує), не впадати ні в абстрактний, словесний, на ділі порожній „революціонаризм" анархіста, ні обивательщину та опортунізм дрібного буржуа чи ліберального інтеліґента" [1].

Забути про певну межу між „лівими" та правими це значить, по суті, іґнорувати ба навіть видкидати все значення та потребу боротьби на два фронти. Так само, як невміння викрити єдність правого та лівого опортунізму в підході до всіх явищ суспільного розвитку неминуче повинно вести до підміни принципової ленінської лінії партії, що веде боротьбу з різними проявами єдиного по своїй суті опортунізму, безпринципним примиренством — центризмом—цим особливим видом опортунізму.

„Більшовизм відкидає примиренство, що намагається замінити дійсну єдність формальною єдністю, що вважає за краще

---

[1] Ленін, т. XI, ч. I, стор. 255.

заганяти гнойовик у середину організму замість того, щоб його розрізати. Центризм, що намагається примирити те, чого примирити неможна, є велика небезпека саме через те, що він виступає під прапором єдности.

Яку ролю відограв, наприклад, Троцький в епоху реакції та війни? Троцький оцінював тоді боротьбу меншовиків та більшовиків як боротьбу „за політично недійшлий пролетаріят", думаючи, що між „правдистами" й ліквідаторами немає істотних розходжень, не розуміючи того, що „фракційність усередині партії породили взаємини між клясами".

Троцький думав у той період, що справа єдности залежить від „заховання або незаховання формальної згоди між усіма інтелігентськими фракціями.

Троцький і подібні до нього „троцькісти й угодовці, — писав Ленін, — шкідливіші за всякого ліквідатора, бо переконані ліквідатори прямо викладають свої погляди й робітникам легко розібрати їх помилковість, а пани Троцькі оббріхують робітників, прикривають лихо, усувають спробу розкрити його й вилікуватися від нього" (Ленін, т. XI, ч. 2, стор. 359-360).

Сучасне примиренство в інших умовах відограє по суті ту саме ролю, що свого часу відогравав центрист Троцький.

Примиренці наших днів так само намагаються замазати принципові розходження, звести їх до випадкових дріб'язкових непринципових сутичок між „особами й установами". В цьому саме й полягає основна небезпека сучасного примиренства, що перешкоджає дійсному подоланню розходжень, перешкоджає виявленню дійсної суті, коріння та джерел середпартійних ухилів, та покриває й допомагає їм на ділі.

Боротьба, яку веде тепер партія з правими й „лівими", виключає будь яке безпринципове примиренство. Немає ніде на світі такої політичної лінії, що була б лівіша (без лапок) за лінію ленінської партії. Боротьба партії на два фронти скерована проти всіх тих, хто ухиляється від єдиної дійсно лівої ленінської лінії, не вважаючи на те, чи виявляється це опортуністичне збочення замасковано під прикриттям революційної фрази, чи явно, оголено.

В нашій партії опортуністична небезпека частіше виступала замасковано під прикриттям ультра-лівої революційної фрази. З цього приводу на VII пленумі ВККІ тов. Сталін запитував: „Чим пояснюється це явище?" І відповідав: „Пояснюється це революційністю пролетаріяту СРСР, величезними революційними традиціями, закладеними в надрах нашого пролетаріяту. Пояснюється це просто ненавистю пролетаріяту СРСР до антиреволюційних опортуністичних елементів. Пояснюється це тим, що наші робітники просто не слухатимуть відвертого опортунізму, через що „революційне" замаскування є та принада,

що повинна, хоча б зовнішньою формою, притягти увагу робітників і вселити в них довір'я до опозиції. Наші робітники не можуть, наприклад, зрозуміти, як це досі не догадаються англійські робітники втопити таких зрадників, як Томас, кинути їх у криницю... Цим власне пояснюється той факт, що опортуністам у нашій партії ризиковано підходити до робітників СРСР без деякої „революційної" маски". Тепер, головною небезпекою в партії є правий ухил.

„Чому правий ухил є тепер головна небезпека в партії?" — запитував на XVI з'їзді тов. Сталін і відповідав: „Тому, що він відбиває куркульську небезпеку, а куркульська небезпека в даний момент, в момент розгорнутого наступу та викорчовання капіталістичного коріння, є основна небезпека в країні". Цілком зрозуміло, що перенесення основного вогню праворуч не знімає завдань боротьби на два фронти, не зважаючи навіть на те, що троцкістський ухил в умовах розгорнутого наступу соціялізму цілим фронтом скидає з себе свою революційну зовнішню машкару й переходить на позиції одверто-опортуністичного капітулянтства. З погляду викриття соціяльного коріння правих та „лівих" цікаво простежити як сталося, що люди, які ніби „шалено" атакували правих 1926-27 р.р., опинилися в дальший період фактичними й навіть формальними спільниками тих самих правих? Як можна пояснити той факт, що бльок між правими та „лівими" (1929-30 р.р.) відбувся на плятформі правих?

На перших етапах непи у нас за відносно швидчого зростання соціялістичного сектора було так само й деяке абсолютне зростання елементів капіталізму. Як неминучий наслідок, цей процес народжував певну диференціяцію серед дрібної буржуазії. Збагачування окремих її прошарків відбувалося на ґрунті пожвавлення капіталізма зруйнуванням її інших прошарків.

Ці останні, як вже відзначалося вище, й складали найсприйнятливіше середовище для ультра-лівої троцкістської фразеології. Свої ворожі виступи проти економічної політики диктатури пролетаріяту, вони в особі своїх ідеологів, природно, повинні були одягати в „ліву" форму боротьби проти дозволення капіталізму (що руйнував їх), за негайне запровадження соціялізму (що повинен врятувати їх від знищення).

Прагнення перескочити зразу в соціялізм ще зовсім не означало дійсних симпатій ідеологів дрібної буржуазії, що розорялася, до соціялізму, бо цей саме соціялізм розуміли вони по-дрібнобуржуазному. Взяти хоча б „філософію равенства," що її висунув Зінов'єв 1926 року, або його пропозицію: „дати кожному біднякові коняку". Неважко бачити, що в обох цих пропозиціях заховувалося властиве дрібному буржуа нерозуміння того, що зрівненість у споживані без зв'язку з процесом усуспільнення засобів виробництва передбачає лише встановлення режима

дрібнобуржуазної обмежености й може бути за основу лише для нового розвитку капіталізму.

Якщо проаналізувати радикальні пропозиції троцькістів 1926-27 р.р., спрямовані проти куркуля, то й у них дуже легко знайти дрібнобуржуазне зерно. Дійсно, який інший зміст могла б мати політика розкуркулювання, що її пропонували троцькісти, без зв'язку з масовою колективізацією, як не зміцнення позицій дрібних власників проти великих. І навіть вимога надіндустріялізації нічого не змінює в клясовій характеристиці троцькістської плятформи; треба лише цю вимогу розцінювати не абстрактно, а, поперше, в світлі орієнтування Троцького на міжнародній розподіл праці, подруге, під кутом сучасних капітулянтських поглядів Троцького й, нарешті, потретє, в зв'язку з троцкістською невірою у можливість збудувати соціялізм в СРСР. В пропозиціях троцькістів неважко, між іншим виявити своєрідне схиляння перед стихійністю, бажання піти лінією найменшого опору, нехіть до творчої діяльности на основі активного вольового напруження пролетаріяту та застосування організованої колективної праці. Такі могутні чинники соціялістичного розвитку як соцзмагання та ударництво були зовсім чужі троцькістам. Соцзмагання та ударництво — ці форми соціялістичної праці — могла висунути лише кляса, згуртована в міцний колектив спільністю інтересів та становища у виробництві, кляса, буття якої нерозривно зв'язане з працею, як джерелом всіх матеріяльних та інших цінностей, що походять від матеріяльних. Дрібний буржуа в силу свого становища в суспільстві, природно, виходить з особистої користи та зацікавлености, як основного чинника розвитку суспільного життя. І невипадково тому, троцькісти (Каменєв) захищали ідею участи робітників у прибутках, як єдиного стимула до зростання продукційности праці. Паразитизм — це одна з властивостей дрібного буржуа, що розорюється. Вибитий з громадської колії, відірваний від продукційної праці, він шукає виправдання своєму змушеному паразитизму в тому, що робить його теоретичною доброчесністю. „За загальним правилом, — писав Троцький 1920 р., — людина прагне ухилитися від праці. Працьовитість зовсім не природжена риса: вона створюється економічним натиском та громадським вихованням. Можна сказати, що людина є досить лінива тварина. На цій її властивості, по суті, заснований людський проґрес, тому що, якби людина не прагнула економно витрачати свої сили, не прагнула б за малу кількість енерґії одержувати якомога більше продуктів, то не було б розвитку техніки та громадської культури. Отже, з цього погляду лінощі людини є прогресивна сила. Старий Антоніо Лабріола, італійський марксист, вважав навіть

майбутню людину за „щасливе та геніяльне ледащо“ („Терроризм и коммунизм“).

Величезне піднесення колгоспного та радгоспного будівництва, ліквідація куркульства як кляси на базі суцільної колективізації, великі темпи в розвиткові нашої соціялістичної індустрії, рішуче витіснення капіталістичних елементів у місті, все це, будучи висловом розгорнутого наступу соціялізму цілим фронтом, не може порівнюватися з троцькістським уявленням про соціялізм. Власно кажучи, можна було б обмежитися самим лише порівненням партійної постави питання про ставлення до праці, як до справи „чести, доблести та геройства“, з троцькістським панегіриком лінощам, щоб уявити собі ту величезну прірву, що лежить між поглядами передового пролетаря та дрібного буржуа, що розоряється, на суть соціялізму та принципу соціялістичних взаємин.

Троцькізм, звичайно, не може сприйняти дійсного соціялізму. Переляканий і приголомшений величезністю та складністю будівельних завдань реконструктивного періоду, втративши надії на здійснення свого дрібнобуржуазного ідеалу, паралізований у своїх діях рядом партійних заходів ідеологічного та організаційного впливу, він (троцькізм) готовий іти на які завгодно поступки капіталізму, тим більше, що цей останній, витискуваний умовами розгорнутого наступу соціялізму, вже не виступає як чинник, що веде за собою зубоження окремих прошарків дрібної буржуазії. Але перехід троцькізму на капітулянтські позиції ще зовсім не означає, що в нашій країні немає умов для проявів усередині партії „лівих“ ухилів. Ці умови залишаються хоча б уже тому, що до лав пролетаріяту принаймні протягом найближчого часу вливатимуться вихідці з дрібної буржуазії, що розоряється, які не терплять „режима“ диктатури пролетаріяту. А для всіх цих вихідців не може не бути характеристичним прагнення відвернутися від труднощів переходового періоду, прагнення уникнути, шляхом фантастичного стрибка в соціялізм,— усіх „мук“, що зв'язані з переходом у становище пролетаря. Численні факти „лівих“ закрутів, що виявилися підчас проведення масової колективізації 1930 року — один з яскравих доказів того, що „ліву“ небезпеку ще далеко не усунено, хоч на даному етапі вона не є головна.

Для вивчення суті взаємозалежности та різноманітности форм проявів антиленінських ухилів в історичному розвиткові, особливо цікаво проаналізувати еволюцію опортуністичних вагань Бухаріна.

Знайомлючись з еволюцією поглядів тов. Бухаріна, неважко простежити, як виходячи із загальних і для „лівих“ і для правих посилань, він (Бухарін) одну за одною, а іноді й одночасно, виставляє то ультра-ліві, то махрово-праві, то примиренські про-

позиції. Вивчення помилок тов. Бухаріна в минулому мають інтерес ще й з другого погляду:

„Підчас самої боротьби агентам цієї боротьби надзвичайно важко буває подеколи докопатися до коріння своєї власної позиції. Побачити в дійсному світлі цю боротьбу дуже допомагає аналіза історичного коріння цієї боротьби, тієї нитки історичної послідовности, що безперервно тягнеться від інших „боїв“, громадський сенс яких вже зрозумілий“.

Керуючись цією цілком правильною думкою, що її висловив ніхто інший, як сам Бухарін, ми й спробуємо показати суть та історичну послідовність ряда найважливіших помилок, що їх зробив Бухарін, починаючи з періода імперіялістичної війни.

Незгоди між Леніним та Бухаріним підчас імперіялістичної війни. Неправильна оцінка Бухаріним імперіялізма в 1920 р.

Підчас імперіялістичної війни тов. Бухарін розійшовся з Леніним у питанні про державу.

В статті „К теории империалистического государства“ Бухарін висловив ту думку, що „соціяль-демократія повинна енергійно підкреслювати свою принципову ворожість державній владі“[1].

Цю одверто анархічну поставу питання підсилив сам Бухарін у другій статті того ж періоду, одверто визнавши, що „зовсім помилково шукати різниці між соціялістами та анархістами в тому, що перші прихильники, другі — вороги держави“.

За Бухаріним виходило так, що пролетаріятові після повалення панування буржуазії непотрібна буде державна влада, непотрібна буде диктатура. На зміну капіталізмові прийде, мовляв, безпосередньо соціялістичний лад.

Ленін рішуче виступив проти бухарінської позиції: „Це невірно,— писав він,— соціялісти стоять... за потребу використати державу для своєрідної переходової форми від капіталізму до соціялізму. Такою переходовою формою, теж державою, є диктатура пролетаріяту“[2].

Недооцінюючи потребу диктатури пролетаріяту, як переходового періоду від капіталізму до соціялізму, Бухарін тим самим знімав з порядку денного й проблему клясової боротьби, яка з Ленінового погляду становила одну з найважливіших ознак диктатури пролетаріяту. Саме в цьому питанні сучасний правий Бухарін дістав у спадщину свої погляди від „лівого“ історичного Бухаріна 1915-16 р.р.

---

[1] „Революция права“. Сборн. I, стор. 31.
[2] Ленін, т. XIII, стор. 460-461.

Методологічна основа опортуністичної плятформи правого ухилу тов. Бухаріна 1928-29 р.р. полягала в замазуванні клясової боротьби на селі, в нерозумінні самої суті диктатури пролетаріяту, як продовження та поглиблення клясової боротьби, у фактичному відкиданні активно-впливової ролі диктатури пролетаріяту в місті та на селі.

Як видно, помилки тов. Бухаріна 1928 та 1929 р.р. мали зовсім невипадковий характер. Треба сказати, що нерозуміння значення та клясового характера державної влади взагалі й, зокрема, диктатури пролетаріяту, як переходового періоду від капіталізму до соціялізму — одна з типовіших рис дрібнобуржуазної ідеології у всіх її одмінах. Дрібна буржуазія — це переходова проміжна кляса в суспільстві — одна частина її пролетаризується, друга — збагачується, економічно міцніє. Тому, кожний дрібний буржуа ніби погоджує всередині самого себе в своїй психіці, в своїй ідеології, інтереси протилежних кляс. Проте, державна влада в руках одної кляси є показник непримиренности інтересів панівної кляси з інтересами протилежної їй кляси. Зрозуміло, що дрібний буржуа схильний відкидати потребу державної влади. Для дрібних буржуа, що розорюються в умовах капіталістичного суспільства, що втратили надії зберегти скільки-будь стійкі позиції в цьому капіталістичному суспільстві, характеристичне прагнення перескочити відразу з капіталістичного суспільства в соціялістичне, бо це для них становить єдино ймовірний порятунок від неминучої пролетаризації; звідси — нерозуміння та відкидання потреби переходового періоду у ідеологів дрібної буржуазії, що розоряється. Щождо представників економічно-міцних груп дрібної буржуазії, що переростають в буржуазно-капіталістичні елементи, то їхнє неґативне ставлення до диктатури пролетаріяту випливає перш за все з того, що умови диктатури пролетаріяту та її політика ведуть до експропріяції цих прошарків.

Помилки, що їх зробив Бухарін у питанні про державу 1915-16 р.р., нерозривно зв'язані з його невірною, соціяль-демократичною оцінкою імперіялізму, як доби організованого капіталізму. Перші помилкові формулювання в цьому питанні з'явилися в статтях Бухаріна ще 1915 року, але більш-менш закінчено ідею організованого капіталізму розробив він в „Экономике переходного периода".

„Фінансовий капітал, — писав у цій книзі тов. Бухарін, — знищив анархію виробництва всередині великих капіталістичних країн... капіталістичне народнє господарство перетворилося з іраціональної системи в раціональну організацію"... „Товарове господарство... всередині країни, або відмирає, або значно зменшується, замінюючись на організований розподіл". Таке соціяль-демократичне настановлення поставило перед Бухаріним-

революціонером надзвичайно складне завдання: винайти, вигадати причини пролетарської революції, неминучість якої відпадала в зв'язку з чимраз більшим зростанням організованости народнього господарства окремих капіталістичних країн (за Бухаріним).

Бухарін намагався розв'язати завдання, арґументуючи, так би мовити, від неорганізованости капіталізму в світовому маштабі.

„Світова господарська система, — писав він у тій таки „Экономике переходного периода“, — така ж сліпа, іраціональна та безсуб'єктна, як колишня система народнього господарства“. Тому, між національними капіталістичними організаціями неминуча конкуренція, що веде до збройних конфліктів, імперіялістичних воєн. А ці останні, оскільки вони одночасно й руйнують продукційні сили й збільшують процес централізації, ведуть до надзвичайного загострення клясових суперечностей — до комуністичної революції, що починається з слабших організаційно ланок цієї (імперіялістичної) системи“.

В міркуваннях Бухаріна є низка грубих помилок та непримиренних суперечностей.

Перша. Стверджуючи, що капіталізм всередині окремих капіталістичних країн все більше організується, Бухарін ставав тим самим на кавтськіянську позицію визнання проґресивности імперіялізму та відкидання закона нерівномірности капіталістичного розвитку. Посилання (як на „якір спасіння“) на зростання іраціональности світової господарської системи — логічно не витримує критики. Бо якщо серед окремих капіталістичних країн можливе подолання неорганізованости, то чому ж у такому разі ця неорганізованість, а разом з тим і нерівномірність не можуть бути переборені в інтернаціональних рямцях. В „Экономике переходного периода“ ми знаходимо, між іншим, у Бухарина таку думку, надзвичайно показову з цього погляду:

„Щоб закінчити нашу аналізу основних тенденцій організації капіталістичної системи, нам треба згадати також про синдикати державно-капіталістичних трестів, про своєрідні синдикати другого порядку, які своїми складовими частинами мають державно-капіталістичні трести. Отакі державні „коаліції“, отака Ліга Націй. Передумови для цих організацій створили фінансово-капіталістичні зв'язки, загальна сума взаємної „участи“: тут тенденція до організації виступає за межі окремої держави. Отже, в цих спробах капіталістичного світу процес, що веде до організованого капіталізму, знайшов свій найвищий вияв“.

Теорія ультра-імперіялізму тут вилазить, так би мовити, з усіх дір.

Кавтський, по суті лише розвинув, довів до логічного кінця Бухарінову думку, коли писав у своїй книзі про матеріялістичне розуміння історії, „що теперішня організація Ліги Націй певно

не є остаточна. Неможливо передбачити, як складеться її історія. Єдине, що можна сказати певно: вона потрібна не тільки для подолання небезпеки війни, але й для збудування нового суспільства, що прийде на зміну капіталістичному. Маючи вже тепер велике значення, вона розвине свою силу, коли ввійдуть в силу елементи нового суспільства й на чолі вирішальних країн світу стануть соціяль-демократичні уряди".

Саме право-опортуністична теорія організованого капіталізму й привела Бухаріна до ультра-лівих висновків у питанні про державу. Дійсно, якщо припустити, що пролетарська революція виникає на ґрунті вже цілком підготовленого капіталізмом „організованого розподілу" за абсолютної достиглости капіталістичного виробництва, за відсутности розпорошеного дрібнотоварового господарства, то, природно, повинно відпасти й питання про переходовий період диктатури пролетаріяту та загостреної клясової боротьби.

Що саме до таких висновків повинен був прийти Бухарін із своїх кавтськіянських посилань, можна бачити ще з одного місця в „Экономике переходного периода", де він писав, що за державного капіталізму процес виробництва є процес виробництва додаткової вартости, що потрапляє до рук кляси капіталістів, з тенденцією перетворити ці цінности в додатковий продукт (підкреслення наше — *С. П.*). Тут яскраво виявилася соціяль-демократична бернштайніянська ідея мирного переростання капіталізму в соціялізм, за якого (переростання), природно, відпадає переходовий період.

Недаремно, Ленін, підкресливши це місце в брошурі Бухаріна зробив дописку: „???? чудовищно"[1] (підкреслення наше—*С. П.*).

Характеристично, що до цієї саме ідеї мирного вростання „старого свинства в соціялістичне суспільство" Бухарін фактично скочується й тоді, коли він захищає в „Экономике переходного периода" зовні ультра-ліве твердження про те, що „на базі взаємин (старих капіталістичних), що лопаються, неможливе ніяке „відродження промисловости". По суті ми маємо тут соромливу форму вияву теорії автоматичного суто економічного повалення капіталізму, теорії, яка гадає, що перехід до соціялізму є наслідок абсолютної неможливости дальшого поширеного відтворення. При цьому змазується активну ролю пролетаріяту, іґнорується той факт, що історію роблять люди, поділені на кляси й що перехід до соціялізму означає насамперед зміни у взаєминах між людьми в процесі виробництва. Момент „вростання" тут логічно випливає з іґнорування суб'єктивного чинника, з фактичного відкидання потреби революційної боротьби, з фаталістичного погляду на призначеність капіталістичної долі, без залежности від

[1] Ленінський збірник XI, стор. 378.

волі та зусиль пролетаріяту. Висловлюючись язиком філософії у Бухаріна в даному випадкові трапився скат до вузького об'єктивізму, трапився механічний розрив політики та економіки, що становить, між іншим, методологічну основу сучасної право-опортуністичної теорії самопливу та вростання куркуля в соціялізм.

Ленін дуже тонко підмітив суть бухарінової помилки. В тому місці „Экономики переходного периода", про яке вже говорено було вище, Ленін зробив таку виразну дописку:

„Це залежить від того, наскільки пролетаріят зуміє „на базі взаємин, що лопаються" (ну й мова!, ну й „соціологія!", ну й організаційна наука!) довести до того, щоб вони зовсім лопнули".

Друга. Бухарін стверджував, що революція повинна початися з організаційно слабших ланок в єдиному імперіялістичному ланцюзі. Але це твердження перебуває в непримиренній суперечності з розібраним вище твердженням, але взяте окремо воно є так само невірне. Ленін до цього місця в Бухаріновій брошурі зробив таку примітку:

„Невірно—з середнє-слабих. Без певної височини капіталізму у нас нічого не вийшло б" [1].

В першому настановленні Бухаріна проявилася переоцінка ролі та значення матеріяльних передумов для пролетарської революції, нерозуміння того, що революцію так само, як і історію взагалі, роблять не „речі", а люди, що до питання про достиглість пролетарської революції треба перш за все підходити з погляду конкретного співвідношення сил кляс, що боряться.

В другому настановленні, навпаки, виявилося нерозуміння того, що пролетарська революція можлива лише за наявности клясових суперечностей, що виникають та загострюються на базі розвитку капіталізму, зростання продукційних сил, концентрації та централізації виробництва.

І все ж, як це не парадоксально, не зважаючи на зовнішню протилежність обох настановлень, з яких перше типове для правого опортунізму, а друге — для „лівого", їх об'єднує те спільне, що й те й друге настановлення метафізично протиставляють об'єктивні передумови пролетарської революції суб'єктивним передумовам (або, навпаки), замість того, щоб їх діялектично поєднати.

Третя. Бухарін обстоював опортуністичне, що морально обеззброює пролетаріят окремих країн, орієнтування на війну, як єдину реальну передумову пролетарської революції. Для Бухаріна це вирішальний аргумент, який повинен надати „рівноваги" всій його надзвичайно нестійкій системі.

---

[1] Ленінський збірник XI, стор. 397.

Але що лежить в основі цього аргументу?

Поперше, невір'я в можливість перемоги соціялістичної революції в одній окремо взятій капіталістичній країні — невір'я, що об'єктивно виходить з недооцінки моментів загострення клясових суперечностей в одній країні та зростання **внутрішніх** сил революції.

Подруге, відмовлення від підготовки та проведення революції на випадок відволікання війни, навіть в умовах надзвичайного загострення клясової боротьби.

Потретє, фактичне відмовлення від використання революції, як одного з заходів, що попереджує війну та інтервенцію проти СРСР.

Помилка Бухаріна в оцінці імперіялізму — це іґнорування, нерозуміння закону „саморуху", та метафізичне протиставлення одну одній внутрішніх та зовнішніх суперечностей, за якими він (Бухарін) не бачить тотожности. Философський корінь його помилки — це механістична теорія порушення рівноваги **зовні**, як єдиної причини, що пояснює порушення внутрішньої рівноваги.

Незгоди між Леніним та Бухаріним 1917 р.

Дальшим етапом у розвиткові поглядів тов. Бухаріна є його позиція 1917 року, коли він обстоював **одночасно** й троцькістську й каменєвську (напівменшовицьку) позицію.

„Нове піднесення революції (після липневої кризи 1917 р. — *С. П.*) казав, — Бухарін на VI з'їзді партії, — я мислю в двох фазах, що зміняються: перша фаза — з участю селянства, що прагне одержати землю, друга фаза — після того, як насичене селянство відпаде, фаза пролетарської революції, коли російський пролетаріят підтримають лише пролетарські елементи та пролетаріят Західньої Европи. Ці періоди можуть іти безпосередньо один за одним"[1].

Поперше, й це найголовніше, у Бухаріна тут немає ленінської ідеї переростання революції. Замість єдиного безперервного процесу революції по суті виходить дві клясово-чужі та відірвані одна від одної революції (які лише в часі можуть іти безпосередньо одна за одною): спершу буржуазно-демократична, для якої вже вистигли умови всередині Росії і яку російський пролетаріят зробить разом з **усім** селянством, потім пролетарська соціялістична революція, для якої всередині країни потрібних умов ще немає й яку російський пролетаріят зможе зробити лише разом з европейським пролетаріятом. Відповідаючи Бухаріну, тов. Сталін на VI з'їзді партії казав: „Його (цебто Бухаріна — *С. П.*) аналіза невірна в самій основі. На його думку, в першому етапі

[1] Протоколи VI з'їзду, стор. 139.

ми йдемо до селянської революції. Але вона не може не зустрітися, не збігтися з робітничою революцією. Не може бути, щоб робітнича кляса, що становить авангард революції, не боролася разом з тим за свої власні інтереси.

Тому я вважаю схему т. Бухаріна за не продуману"[1].

Формула тов. Бухаріна в першій її частині цілком збігалася з позицією Каменєва та Рикова, що нападали на Леніна саме за те, що він вважав буржуазно-демократичну революцію в Росії за закінчену, остільки, оскільки влада після повалення царату перейшла до рук буржуазії.

Ленін особливо підкреслював, що революційно-демократична диктатура пролетаріяту й селянства фактично вже здійснилася в Росії в особі Рад робітничих та салдатських депутатів і що „своєрідність поточного моменту в Росії полягає в переході від першого етапу революції, що дав владу буржуазії, з причини недостатньої свідомости й організованости пролетаріяту, до другого її етапу, який повинен дати владу пролетаріятові та найбіднішому селянству"[2].

Ця Ленінова формула, як неважко бачити, цілком певно розбігається з наведеним вище настановленням тов. Бухаріна. Правоопортуністична суть бухарінської формули особливо яскравий та закінчений вираз одержала у виступі тов. Рикова на квітневій Всеросійській конференції 1917 року.

Чи можемо ми розраховувати на підтримку мас, виставляючи гасло пролетарської революції? — запитував тов. Риков на конференції і відповідав: „Росія найдрібнобуржуазніша країна в Европі. Розраховувати на співчуття мас до соціялістичної революції неможливо й тому, оскільки партія захищатиме погляд соціялістичної революції, остільки вона перетворюватиметься на пропаґандистський гурток... Програму мінімум можливо було б здійснити до соціялізму, а тому на ній і треба безперервно зосереджувати всю нашу увагу... Звідки зійде сонце соціялістичного перевороту? Я думаю, що за всіма умовами обивательського рівня, ініціятива соціялістичного переворота належить не нам.

Ми не маємо сил, об'єктивних умов для цього"[3].

Ленін гостро критикував погляди Рикова:

„Тов. Риков каже, що соціялізм повинен прийти з інших країн з розвинутішою промисловістю. Але це не так. Неможна сказати, хто почне й хто закінчить. Це не марксизм, а пародія на марксизм.

---

[1] Протоколи VI з'їзду, стор. 144.

[2] Ленін, т. XIV, ч. 1, стор. 182.

[3] Протоколи квітневої конференції 1917 р., стор. 171.

Маркс сказав, що Франція почне, а німець докінчить... Далі тов. Риков каже, що переходового періоду між капіталізмом та соціялізмом немає. Це не так, це розрив з марксизмом"[1].

Особливо цікавий цей останній Ленінів докір. Він викриває спільність поглядів правого Рикова 1917 року та „лівого" Бухаріна 1915-16 р.р. в питанні про диктатуру пролетаріяту й дає ключ до з'ясування ідейних джерел право-опортуністичної позиції тов. Рикова 1928-1929 р.р.

Будучи право-опортуністичною в першій частині, Бухарінова формула в своїх другій частині — там, де мова ходить про дальшу фазу революції — виступає як типово „ліво"-опортуністична.

Друга фаза за Бухаріним — це революція пролетарська за підтримкою Західньої Европи, але без селян, які, одержавши землю, задовольнилися, заспокоїлися й зробилися реакційною силою. „Лівий" опортунізм виявився тут, поперше, в одкиданні можливости перемоги соціялістичної революції в одній країні, подруге, в недооцінці революційної ролі селянства, що його розглядає Бухарін, як единý суцільно-реакційну масу[2] й, нарешті, потретє, в неправильному розумінні взаємин між міжнародньою та нашою революцією. Об'єктивно в даному формулюванні у Бухаріна виявилося нерозуміння та недооцінка ролі та значення диктатури пролетаріяту, як сили, що здатна повести селянство за робітничою клясою в умовах соціялістичного будівництва, як сили, що здатна за певних умов забезпечити перетворення селянського господарства на соціялістичних началах. Короче кажучи, в „лівому" настановленні Бухаріна 1917 р. вже були основні риси сучасного правого ухилу.

Бухарін на чолі групи так званих „лівих" комуністів 1918 року

Бухарінські ліво-опортуністичні погляди 1917 року розгорнулися в антипартійну плятформу групи так званих „лівих кому-

[1] Із прикінцевого слова Леніна на квітневій конференції. Див. протоколи конференції, стор. 76.

[2] Неправильний підхід до селянства, як единої, недиференційованої маси, в бухарінській постановці питання відзначив тов. Сталін на VI з'їзді партії. Ось невеликий витяг з його прикінцевого слова: „Переходжу по суті. Серйозніше від усіх поставив питання т. Бухарін, але й він не довів його до кінця. Тов. Бухарін стверджує, що буржуа-імперіяліст зблькувався з мужиком. Але з яким мужиком? У нас є різні мужики. З правими є бльок, але у нас є ще мужики низові, що репрезентують найбідніші шари селянства. Ось з ними цього бльока не могло бути. Вони не бльокувалися з великою буржуазією, але ідуть за нею через несвідомість, їх просто обдурюють, ведуть за собою. Проти кого ж бльок? Цього т. Бухарін не сказав. Це бльок союзного та російського капіталу, командного складу та верхів селянства в особі соціялістів-революціонерів типа Чернова. Цей бльок склався за рахунок низів селянства, за рахунок робітництва" (Із протоколів VI з'їзду, стор. 143-146).

ністів“ на початку 1918 р. Суперечності між так званими „лівими комуністами“ та партією на чолі з Леніним виникли, як відомо, в зв'язку з питанням про Берестейський мир. Середпартійна боротьба, проте, не обмежилася лише самими питаннями зовнішньої політики. Ленінові довелося відбивати напади „лівих“ комуністів і по інших основних питаннях внутрішньої політики.

„Ліві“ на чолі з Бухаріним, були принциповими ворогами Берестейського миру. Їхне арґументування зводилося в основному до того, що „ніяка соціялістична революція не може бути переможною, не перейшовши за національні рямки, не перетворюючись на міжнародню пролетарську революцію“. І що „зміцнення та тріюмф соціялізму немислимий в межах даної нації та даної країни“.

Це типово-троцькістське настановлення особливих коментарів не потребує.

Не вірячи у внутрішні сили пролетарської революції в Росії, недооцінюючи сили та здатности пролетаріяту повести за собою селянство[1], „ліві“ всі надії поклали на неминучий, негайний прихід світової пролетарської революції. Певність у негайній підтримці російської революції від західньо-европейської, походила з механічного некритичного перенесення умов розвитку революції в Росії на Західню Европу. „Ліві“ не розуміли того, що в Европі, з високим рівнем капіталістичної культури, з розбещуваним впливом буржуазних демократичних свобод, з чудово організованою буржуазією, „незрівняно важче почати, а у нас незрівняно легше почати, але буде важче продовжувати, як там, революцію“. Ось як, наприклад, „ліво“-настроєний Московський комітет партії оцінював тодішні перспективи міжнародньої революції:

„На наших очах розгортається революційний рух на Заході, який переконує нас у правильності передбачання неминучости в найближчому ж часі соціялістичної революції в Европі“.

> Ліві комуністи заявляли, що уряд Вільгельма напередодні загибелі. В зв'язку з цим вони вважали, що всілякі переговори з ним зайві. Вони оцінювали становище на Заході не як передодень революції, а як безпосередній початок її. Вони нетерпляче бажане приймали за дійсне.

Цілком безперечною, звичайно, була та істина, що капіталістичний світ весь у цілому увійшов у стадію соціялістичних революцій. Але цю безперечну істину треба було вміти засто-

[1] Саме в цьому полягала вихідна політична помилка „лівих“, звідки походили всі їхні помилки, в тому числі й недооцінка ролі селянства, й саме в цій помилці з особливою наочністю виявилася права суть формально-архи-революційної плятформи „лівих“ комуністів.

сувати до конкретної живої дійсности. Остання говорила про те, що соціялістична революція вистигає у всіх капіталістичних країнах, насамперед у Німеччині, але ця саме дійсність говорила також про те, що на Заході революції ще немає, що вона ще не вистигла, що розвиток її іде повільнішим мучительнішим шляхом як у Росії і що ніхто не може з абсолютною точністю встановити, коли ця революція прийде.

На VII з'їзді партії, звертаючись до „лівих" комуністів, Ленін казав:

> „...А ви виміріли, ви знайшли такий струмент, щоб визначити, що німецька революція народиться у такий от день? Ви цього не знаєте, ми теж не знаємо. Ви все ставите на карту. Якщо революція народилася, тоді все врятовано. Звичайно! Але якщо вона не виступить так, як ми бажаємо, візьме та й не переможе завтра — тоді що? Тоді маса скаже вам: „Ви зробили як егоїсти, ви ставили карту на щасливий перебіг подій, який не прийшов, ви стали непридатними в тому становищі, яке утворилося замість міжнародньої революції, що на неї чекали, яка прийде безперечно, але яка ще не вистигла" [1].

Бухарінова позиція в питанні про Берестейський мир мала всі риси так званого „лівого" опортунізму. Невипадково, звичайно, Ленін назвав цю позицію — поглядом дрібного буржуа, що збожеволів від жахів капіталізму. Саме, як позиція вибитого з суспільної колії деклясового інтеліґента, що відчаївся, вона (ця позиція) відзначалася, поперше, надзвичайною абстрактністю, якій „ліві" хотіли „підпорядкувати реальний перебіг подій" (приймаючи бажане за дійсне); подруге, нерозумінням того, „що серйозна політика починається там, де мільйони", що „перемогти з самим авангардом неможна", що „послати самий лише авангард на рішучий бій, поки вся кляса, поки широкі маси не зайняли позиції чи безпосередньої підтримки авангарда, чи принаймні доброзичливого невтралітету щодо нього та цілковитої нездатности підтримувати його ворога, було б не лише глупством, але й злочином"; потретє, недооцінкою революційної ролі селянства, недооцінкою внутрішніх сил революції взагалі й, почетверте, переоцінкою революційних можливостей західньо-европейського пролетаріяту.

Яке ж наступництво між „лівою" плятформою Бухаріна 1918 року та поглядами правого Бухаріна 1928-29 р.р.?

Це наступництво виявляється, поперше, в загальній відправній точці: і „лівий" Бухарін 1918 року і правий Бухарин 1928-29 р.р. відкидають можливість збудувати соціялізм в одній кра-

[1] Ленін, т. XV — з виступу на VII з'їзді партії.

їні. (В першому випадкові цю ідею він обстоює одверто, в другому — замасковано, посередньо, оскільки тов. Бухарін та його школа практично пропонують розв'язувати на селі капіталізм).

Подруге, в об'єктивному невір'ї в сили та здатність пролетаріяту повести селянство до соціялізму, що походить з абсолютною немінучістю з першого твердження.

Потретє, в паніці, „пасуванні" перед труднощами, в намаганні піти шляхом найменшого опору. 1918 року цей „безысходный пессимизм" виявився в тому, що „ліві не бачичи сил та засобів для переборення труднощів всередині країни, всі свої надії покладали виключно на міжнародню революцію, яка зобов'язувала лише до того, „щоб з честю впасти під ударами німецьких багнетів" і по суті знімала відповідальність за наслідки надзвичайно важкої боротьби всередині країни.

У всякому разі „ліві" комуністи віддавали перевагу цьому виходові над „збереженням свого існування", як вони самі висловлювалися, за рахунок відмовлення від принципів комунізму, перероджєння радянської влади та збереження за нею лише зовнішньої оболонки, „фірми" пролетарських Рад при зовсім непролетарському змісті".

Не менш цікавою з погляду ідейного наступництва та єдности „лівих" та правих поглядів Бухаріна є економічна плятформа, яку виставили „ліві" комуністи 1918 року в противагу ленінському плянові будівництва соціялізму. Ленін, як відомо вважав у цей період, що радянська Росія через її економічну відсталість повинна пройти через етап держкапіталізму.

„Невже не зрозуміло, — запитував Ленін, — що в матеріяльному, економічному, виробничому розумінні ми ще не в „преддверии" соціялізму? й що інакше як через це, недосягнуте „ще нами" „преддверие" в двері соціялізму не увійдеш!".

Держкапіталізм, як „преддверие" соціялізму повинен був забезпечити „суворий облік та контроль виробництва та розподілу продуктів, збільшити продукційність праці, усуспільнити виробництво на ділі" й підготувати тим самим перехід до соціялізму на основі „зв'язку радянської влади з селом". „Ліві" комуністи й Бухарін насамперед, рішуче заперечували проти ленінського пляну будівництва соціялізму через держкапіталізм, протиставляючи йому гасло негайного здійснення комунізму. Прагнення безпосередньо перейти до соціялістичних ба навіть комуністичних форм виробництва у „лівих" комуністів висловлювало не лише нетерплячку, відчай „дрібного буржуа, що збожеволів від капіталістичних жахів", але й таке характеристичне для всього дрібного буржуа ігнорування та відкидання переходового періоду диктатури пролетаріяту, як основної найважливішої передумови для збудування соціялізму. Крайній „революціонізм" гасла „лівих" приховував у даному разі об'єктивну правизну, що виявлялась

з одного боку у визнанні по суті того, що капіталізм готує можливість безпосереднього здійснення соціялізму, а з другого боку, в змазуванні проблеми продовження та загострення клясової боротьби за доби диктатури пролетаріяту. Отже, гасло негайного запровадження соціялізму у „лівого“ Бухаріна 1918 р. було в безпосередньому зв‘язку з право-опортуністичними ідеями організованого капіталізму та мирного вростання куркульського капіталістичного господарства в соціялізм у правого Бухаріна 1928-29 р.р. Найяскравіше правизна „лівих“ комуністів виявилася в їхній позиції та виступах з приводу практичних питань господарської та робітничої політики радянської держави: вони висловлювалися проти заведення трудової дисципліни на підприємствах, засуджували застосування відрядної оплати та преміяльних, рішуче виступали проти єдиноначальности на підприємствах, централізації господарського керівництва тощо, протиставляючи всьому цьому „клясовий інстинкт“, „клясову самодіяльність“, „самодисципліну“ робітничої кляси, її творчість, активність та організованість знизу.

В практичній плятформі „лівих“ проявилося типове для сучасних правих прагнення підпорядкувати повсякденним, суто-цеховим потребам окремих груп пролетаріяту, його тривалі, постійні інтереси, як „кляси для себе“. Так само, як і праві 1928-29 р.р., „ліві“ вибирали шлях найменшого опору, орієнтувалися на самоплив, стихійність у справі соціялістичног будівництва, об‘єктивно, намагаючись приховати, таким чином, своє власне безсилля в боротьбі за переборення труднощів будівництва соціялізму.

Практична плятформа „лівих“ логічно пов‘язана із спробою „змазати“ чи навіть зняти питання про переходовий період в теоретичному настановленні. Цілком очевидно що орієнтуючись на негайне запровадження „справжнього соціалізму“, відпадали самі собою питання про трудову дисципліну, про єдиноначальність на підприємствах, про відрядну та преміяльну оплату праці. Знімалось також і питання про організоване політичне та господарське керівництво: маси трудящих, просякнуті соціялістичною свідомістю, не потрібували б передового аванґарду — комуністичної партії. Все це виправдувало б себе, якби слідом за капіталізмом дійсно безпосередньо йшов соціялізм чи комунізм. Але оскільки слідом за капіталізмом починається доба диктатури пролетаріяту, доба загостреної клясової боротьби, доба, коли пролетаріят продовжує залишатися меншістю населення, а партія об‘єднує в своїх лавах все ж меншість робітників, то всі ультра-радикальні фрази, що їх сказали „ліві“ комуністи, на ділі набували явно опортуністичного характеру.

„Всякому овочеві свій час“. „Кожна істина конкрдтна“. Це значить, що кожна істина буває істиною лише певний час і за

певних умов. Істина, що її застосовують „поза часом та простором“, за всіх та всіляких умов, робиться помилкою. Риса характеристична, між іншим, і для правих і для „лівих“ опортуністів. Перші, звичайно, намагаються реалізувати цю загальну, абстрактну істину н а д т о п і з н о, другі — н а д т о р а н о. А наслідок буває той самий: політична та економічна катастрофа.

Боротьба „лівих“ комуністів з партією мала надзвичайно гострий характер. „Ліві“ заснували свій фракційний орган „Коммунист“. Бухарін „відмовився прийняти посаду члена ЦК“ (Ленін), на яку його обрав з'їзд. Справа дійшла до того, що „ліві есери“ запропонували „лівим“ комуністам заарештувати Леніна й всю Раду народніх комісарів.

Проте, життя незабаром показало всю безґрунтовність плятформи „лівих“. Німецька революція, що почалася восени 1918 р., привела до ліквідації, скасування договора, що його підписано було в Бресті. Правота ленінської тактики „передишки“ стала настільки безперечною, що лідери „лівих“, в тому числі й т. Бухарін, змушені були визнати свої помилки.

Незгоди між Леніним та Бухаріним 1919 р. в програмних питаннях.

Нові суперечності між Бухаріним та Леніним виникли на початку 1919 року.

На VIII з'їзді РКП підчас обговорення програми партії т. Бухарін висловився проти збереження в програмі вступної частини, де викладено у в е с ь процес капіталістичного розвитку й пропонував почати просто з характеристики імперіялізму.

В дещо зміненій формі це було повторення невірних поглядів Бухаріна 1915-17 р.р., коли він пропонував викинути всю програму-мінімум. Вже тоді Ленін підкреслював н е ж и т т ь о в і с т ь бухарінської постановки питання. „Викинувши її (програму-мінімум) тепер, — писав Ленін, — ми показали б цим, що не встигнувши перемогти, ми вже втратили голову“. Треба виходити з того, що є, з фактів к о н к р е т н о ї живої дійсності, а не з абстрактного, хоч може й дуже приємного, й навіть дуже близького майбутнього.

Тільки дрібнобуржуазний ідеолог може „бажане приймати за дійсність“ — ось на що неодноразово зазначав Ленін у полеміці з Бухаріним.

Пропонуючи на VIII з'їзді виключити з програми вступну частину, що трактує про розвиток капіталізма в його домонополістичній формації, тов. Бухарін зробив, перш за все, ту методологічну помилку, що замість вивчення конкретної життьової дійсности підійшов до питання надто абстрактно, „по-книжному“. У Бухаріна виходило, що імперіялізм існує в абсолютно чистому,

закінченому вигляді без будьякої домішки старого домонополістичного капіталізму.

Отже, в даному випадкові Бухарін у дещо замаскованому вигляді обстоював погляд організованого капіталізму, який одержав у нього теоретичну обробку ще 1920 р. та дальший розвиток 1928 р.

Ось що писав Ленін з приводу позиції, що її посів Бухарін:

„Ніколи в світі монополістичний капіталізм без вільної конкуренції в цілій низці галузей не існував і не існуватиме. Описати таку систему це значить написати систему, відірвану від життя й невірну. Якщо Маркс говорив про мануфактуру, що вона була надбудовою над масовим дрібним виробництвом, то імперіялізм і фінансовий капіталізм є надбудова над старим капіталізмом. Якщо зруйнувати його верхівку, виявиться старий капіталізм. Обстоювати погляд, що ніби є цільний імперіялізм без старого капіталізма, це значить сприймати бажане за дійсність. Це природна помилка, яку роблять дуже легко. Якщо перед нами був цільний імперіялізм, який ґрунтовно переробив капіталізм, то наше завдання було б у сто тисяч разів легше. Це давало б таку систему, коли усе б підлягало самому фінансовому капіталові. Тоді залишалося б лише зняти верхівку й решту передати до рук пролетаріяту“ [1].

Ленінова думка цікава тим, що вона викриває в бухарінській постановці питання нерозуміння всієї складности завдань пролетарської революції, а разом з тим об'єктивно й потреби диктатури пролетаріяту.

„Диктатура пролетаріяту, — писав Ленін, — є найнещадніша війна нової кляси проти могутнішого ворога, проти буржуазії, опір якої в десять разів збільшується її поваленням (хоча б в одній країні) і могутність якої полягає не лише в силі міжнародного капіталу, в сили та міцності міжнародного зв'язку буржуазії, але й у силі звички, в силі дрібного виробництва. Бо, дрібного виробництва залишилося ще на світі, на жаль, дуже й дуже багато, а дрібне виробництво народжує капіталізм і буржуазію постійно, щоденно, щогодинно, стихійно і в масовому маштабі. З усіх цих причин диктатура пролетаріяту потрібна“ [2]).

А за Бухаріним об'єктивно виходило, що пролетаріятові на другий день після захоплення влади нічого робити, що просте товарове господарство, що постійно народжує капіталізм в його простіших формах, зникло ще в період перед диктатурою пролетаріяту. По суті, змазувалося потребу продовжувати клясову боротьбу та неминучість її загострення за доби диктатури пролетаріяту. Відпадала об'єктивно потреба в самій диктатурі

[1] Ленін, т. XVI, стор. 114.
[2] Ленін, т. XVII, стор. 117-118.

пролетаріяту. В наслідок ми можемо констатувати, що в позиції Бухаріна в програмному питанні знов таки дуже яскраво виявилася за формально-лівою формою права суть. „Лівизна“ виявилася в „безумовному запереченні старих форм“, в забуванні того, що нові форми пробивають собі шлях через старі форми, не касуючи, а змінюючи та доповнюючи їх, що обов'язок комуніста підходити до вивчення кожного соціяльно-економічного чинника чи явища не в його мертвому статичному стані, а в розвиткові, в динаміці, у всій різноманітності їхньої конкретної життьової дійсності. Правизна ж виявлялася в об'єктивному змісті „лівої“ доктринерської постановки питання: в фактичному запереченні переходного періода диктатури пролетаріяту, як періода загостреної клясової боротьби, в фактичному визнанні соціяльдемократичної теорії організованого капіталізму.

Бухарінові помилки в програмному питанні на VIII з'їзді РКП безперечно становлять логічну ланку в ланцюзі всіх опортуністичних помилок Бухаріна незалежно від форми вияву їх.

Підчас обговорення програми на VIII партійному з'їзді у Бухаріна виявився ухил і в національному питанні. Бухарін виступив проти визнання за кожною нацією права на самовизначення. Він висунув свою власну половинчату формулу: право трудящих кляс на самовизначення. Бухарінова позиція була, звичайно, далеко невипадкова. Вона являла собою замасковану спробу обстоювати люксембурґіянські погляди в національному питанні, які (погляди) він разом з групою інших товаришів поділяв ще підчас імперіялістичної війни. Зовні тоді Бухарін ніби розв'язав питання з крайньо-лівого архиреволюційного погляду. Бухаріну здавалося, що пролетарський інтернаціоналізм не сумісний з визнанням права кожної нації на самовизначення, тим більше, що всередині цих націй відбувалася жорстока клясова боротьба між пролетаріятом та буржуазією. Перша й основна помилка Бухаріна в національному питанні полягала в тому, що він підходив до нього й розв'язував його абстрактно, не зважаючи на конкретні історичні обставини, забуваючи про закон нерівномірного розвитку капіталізму. Він не розумів глибокого змісту ленінської діялектики, не розумів, що „безперечною вимогою марксистської теорії підчас розгляду будьякого соціяльного питання є постановка його в певні історичні рямці, а потім, якщо мова йде про одну країну (наприклад, про національну програму для даної країни), урахування конкретних особливостей, що відзначають цю країну від інших у межах тієї саме історичної доби“ [1].

Бухаріново лихо-метафізика полягала в нерозумінні того, що Ленінове гасло про право націй на самовизначення було підпорядковане завданням інтернаціонального об'єднання пролетарів усіх націй.

[1] Ленін, т. XIX, стор 102.

„Подібно до того,—писав Ленін,— як людство може прийти до знищення кляс лише через переходовий період диктатури пригніченої кляси, подібно до цього й до неминучого злиття націй людство може прийти лише через переходовий період цілковитого звільнення всіх пригнічених націй, цебто їхньої свободи відокремлення“ [1].

Визнання права на відокремлення з ленінового погляду зовсім ще не означало фактичного відокремленння, так само, як скажемо „визнання права на розлучення зовсім не пропонує всім жінкам покинути своїх чоловіків“. Навпаки, ленінова формула означала лише послідовний вияв боротьби проти всілякого національного гніту. Ще 1905 року Бухарін найрішучіше висловлювався проти ленінської формули. В противагу їй він висував, як одне з завдань соціяль-демократії, пропаганду індиферентизму шодо „батьківщини“, нації. Тут важливо відзначити той факт, що Бухарін пов'язував це завдання з фактичним відкиданням можливости перемоги соціялістичної революції в одній країні (Див. його тези на питання про право націй на самовизначення).

Щождо половинчастої формули Бухаріна, яку він виставив на VIII з'їзді партії, про право трудящих на самовизначення, то Ленін, як на контр-арґумент посилався перш за все на той факт, що „величезна більшість, певно $^{9}/_{10}$ всього населення землі“, перебуває лише на шляху ще далеко не завершеному, або „від середньовіччя до буржуазної демократії, або від буржуазної до пролетарської демократії“. І оскільки ще надто рано говорити про остаточне розмежування між буржуазією та пролетаріятом всередині окремих навіть передових націй. Бухарінова формула невірна тому, що вона іґнорує цей факт, тому, що вона не враховує всієї своєрідности цих шляхів розмежування для різних націй, механічно переносить умови, що характеризують взаємини між клясами радянської республіки, в обставини капіталістичної Европи Інакше кажучи, Бухарін виходив з того, чого ще немає, приймав „бажане за дійсність“ і тому Ленін був цілком правий, коли нагадував йому (Бухаріну) відоме російське прислів'я: „Не хвались едучи на рать, а хвались едучи с рати“. І підкреслював, що не визнавати того, що є — неможна: воно само примусить себе визнати. Як це не парадоксально, саме ленінська формула,— формула визнання права націй, а не трудящих, на самовизначення, — могла прискорити цей процес диференціяції всередині окремих націй, прискорити процес самовизначення пролетаріяту. Справді, це очевидно, бо лише вільний розвиток даної нації, без будьякого натиску зовні, щоб штучно прискорити та направити цей процес розвитку, може привести до звільнення пролетаріяту даної нації від шовіністичного впливу буржуазії й

[1] Ленін, т. XIX, стор. 171-172

штовхнути його на зближення з пролетаріятом інших націй. Гасло „самовизначення трудящих“ було саме спробою нав'язати зовні пролетаріятові інших націй той ступінь свідомости, якого вони ще не мають.

„Наші вороги в Німеччині, — писав Ленін, — впливають на маси тим, що твердять, що пролетарська революція в Німеччині означає такі ж розрухи як і в Росії. Наші розрухи — наша тривала хвороба. Ми боремося з величезними труднощами, створюючи пролетарську диктатуру у себе. Поки буржуазія чи дрібна буржуазія, чи хоч частина німецьких робітників перебуває під впливом цього пугала; „Більшовики хотять силою встановити свій лад“, доти формула „самовизначення трудящих“ не полегшить становища. Ми повинні поставити справу так, щоб німецькі соціяль-зрадники не могли говорити, що більшовики нав'язують свою універсальну систему, яку ніби можна на червоноармійських багнетах принести до Берліну. А з погляду заперечення принципу самовизначення націй так і можна вийти“[1].

Бухарінові погляди в національному питанні нерозривно зв'язані з усією його концепцією опортуністичних поглядів в основних питаннях ленінізму. Безперечно, наприклад, що в основі їх лежало невірне уявлення про імперіялізм, як про добу організованого капіталізму. З другого боку, безперечно також, що інтернаціоналістична позиція тов. Бухаріна об'єктивно вела до виправдання колоніяльного гніту в колоніях, разом з тим до недооцінки революційної ролі світового селянства за доби імперіялізму.

Остання риса, зрозуміло, зовсім не є властива тільки для „лівого“ опортунізму. Вся міжнародня соціяль-демократія, в тому числі й російський меншовизм, відкидали й відкидають революційну ролю пригнічених селянських мас у боротьбі з імперіялістичним гнітом. Теоретична неспроможність цієї постави питання полягає перш за все в змішуванні доби капіталізму, що розвивається, коли селянство терпіло від „нестачі капіталізму“ й боролося за капіталізм проти февдалізму, та доби імперіялізму, коли величезна більшість селянства в цілому світі терпить від „лишків капіталізму“ (який, до речі, відновив у своїй останній стадії багато рис февдальної системи, експлуатації та гніту). І, нарешті, треба відзначити також, що бухарінська концепція була виявом великодержавного ухилу в національному питанні. На практиці щодо пригнічених націй, архиінтернаціоналістська позиція Бухаріна означала не що інше, як спробу зберегти фактичну нерівність між пригніченою та тією, що пригнічує, нацією. Ніякого іншого висновку з позиції Бухаріна зробити неможна. Інтерн-лізм тільки тоді відповідає тому змістові, який вкла-

[1]) Ленін, т. XVI, стор 119.

дається в це поняття, коли він передбачає рівність рівних. А для того, щоб досягти цього, треба дати пригніченій нації право та й не тільки право, але й фактичну можливість наздогнати ту, що пригнічує і в політичному, і в культурному, і в господарському відношеннях. Заперечуючи принцип — право націй на самовизначення аж до відокремлення — і в той же час проголошуючи принцип інтернаціонального об'єднання, Бухарін, фігурально висловлюючись, був подібний до зубів озброєного переможця, який, ставши на груди обеззброєного переможеного, почав би пропонувати цьому останньому братерську непорушну спілку. Зрозуміло, що змушена згода переможеного на таку спілку не тільки не усунула б ворожнечі переможеного до переможця, але неминуче збільшила б її.

Отже, можна сказати, що архиреволюційна інтернаціоналістична форма приховувала у Бухаріна в даному випадкові опортуністичну суть як у тому розумінні, що вона була виявом великодержавного ухилу, так і в тому, що будучи виявом цього останнього, вона об'єктивно лила воду на млин ухилу в бік місцевого націоналізму.

Буферна позиція Бухаріна в профспілковій дискусії напередодні X партійного з'їзду

Немарксистська методологія Бухаріна з найбільшою яскравістю виявилася в профспілковій дискусії кінця 1920 року та початку 1921. В цій дискусії Бухарін умудрився обстоювати одночасно зовсім різні й непримиренні частки й ленінської, й шляпніковської, й троцькістської позиції. Більше від усього він схилявся до Троцького. Відповідно до своєї політичної позиції Бухарін і організаційно намагався підчас дискусії відогравати ролю буфера, який повинен був урятувати партійний „поїзд“ від аварії.

Ленін жорстоко розкритикував і політичну, й організаційну лінію Бухаріна. Ніколи від жовтневої зради т. т. Зінов'єва та Каменєва Ленін не критикував так нещадно партійного товариша, що збився з вірного шляху.

Ось, як, наприклад, характеризує Ленін організаційну лінію тов. Бухаріна в зв'язку з антипартійною поведінкою Троцького, який заявив, що партійному з'їздові доведеться **вибирати** між двома тенденціями в профрухові.

„Якщо це не є утворення фракції одним членом ЦК (мова ходить про Троцького), якщо це не є „деякий ухил до аварії“, то нехай спробує пояснити партії тов. Бухарін чи хто завгодно з його однодумців, який же інший зміст мають російські слова „фракційність“ та „ухил до аварії“ партії? Чи можна собі уявити ще більше засліплення, як оце засліплення людей, що хотять „буферити“ й заплющують очі на отакий „ухил до аварії“?..

„Проголошення тов. Троцьким саме двох і тільки двох тенденцій 25 грудня 1920 року наочно викриває дійсну ролю групи Бухаріна, як помічника найгіршої й найшкідливішої фракційности“ [1].

Або в іншому місці:

„Ми знаємо всю м'ягкість т. Бухаріна, одну з властивостей, за яку його так люблять і не можуть не любити. Ми знаємо, що його неодноразово жартуючи називали „мягкий воск“. Виявляється, що на цьому м'ягкому воскові може писати що завгодно кожна „безпринципна“ людина, кожний „демагог“... „Є об'єктивна логіка фракційної боротьби, яка навіть кращих людей, якщо вони обстоюють неправильні позиції, що їх вони посіли, неминуче приводить до тверджень, що нічим фактично не відрізняється від безпринципної демагогії“ [2].

А ось що писав Ленін про Бухаріна, коли той в своїй політичній лінії почав збиватися до синдикалізму:

„Досі головним у боротьбі був Троцький. Тепер Бухарін далеко „випередив“ і зовсім „затьмарив“ його, створивши нове співвідношення у боротьбі, бо договорився до помилки в сто разів більшої, як усі помилки Троцького разом. Як міг Бухарін договоритися до такого розриву з комунізмом? [3].

Суворість ленінської характеристики зрозуміла. Її продиктували умови моменту, коли потрібна була негайна постанова партії, щоб вивести країну з гострої політичної та економічної кризи. Позиція „буфера“ являла в той момент дуже серйозну небезпеку, бо плутала там (у вигляді механічного складання окремих шматків трьох різних поглядів), де потрібна була максимальна ясність внутрішнє суцільної та єдиної політичної лінії. Боротьба з Троцьким та Шляпніковим, як це не дивно, була по суті значно легша, бо й той і другий одверто протиставляли свої плятформи ленінській лінії, тоді як Бухарін намагався протягти ідейний вантаж і Троцького й Шляпнікова, одночасно захищаючи ленінові погляди.

Ленін, виходив з того, що до питання „про ролю та завдання профспілок“ неможна підходити, не вдумавшись в особливості поточного моменту з його політичного боку. А ці особливості визначалися насамперед можливістю сталішого переходу з воєнного фронту на трудовий, а головне, зміною у взаєминах між пролетаріятом та селянством, яка намітилася в зв'язку з закінченням громадянської війни та на ґрунті жорстокої господарської кризи.

Ленін одверто заявляв: „Ми не повинні намагатися ховати щось, а повинні говорити просто, що селянство формою взаємин,

[1] Ленін, т. XVIII, стор. 39.
[2] Там саме, стор. 35.
[3] Там саме.

що в нас встановилися, незадоволено, що воно цієї форми взаємин не хоче й далі так існувати не буде“...

Партії треба було накреслити й провести такий поворот в економічній політиці радянської влади, який вивів би країну з господарської безвиході, задовольнив би основні маси трудового селянства і в той же час забезпечив би соціялістичний напрям у розвиткові всього нашого народнього господарства. Насамперед треба було забезпечити піднесення продукційних сил у сільському господарстві й на основі цього піднесення рушити вперед розвиток промисловости в місті. З погляду взаємин між клясами, проблема зводилася до встановлення таких форм зв'язку між пролетаріятом та середнім селянством, в основу яких покладений був би принцип взаємної господарської зацікавлености, принцип правильної ув'язки, під проводом партії, часткових повсякденних потреб середнього селянства з інтересами соціялізму.

Цілком зрозуміло, що це ні на хвилину не знімало завдань боротьби з куркулем, спираючись на бідноту. Запровадженням непи, найяскравішим виявом якої на першому етапі було дозвіл (що правда, в певних межах) вільного товарообігу між містом та селом, партія блискуче здійснила потрібний поворот.

Установлення нових форм зв'язку між містом та селом з абсолютною потребою вимагало, як важливішу передумову, правильних взаємин між партією та пролетаріятом.

Без правильних взаємин між партією та робітничою клясою немогло (й не може) бути правильних взаємин між робітничою клясою та селянством.

Останні ґрунтуються, частково, на такому поєднанні тривалих інтересів пролетаріяту з його повсякденними інтересами, за якого постійне просування до кінцевої мети супроводилося б систематичним піднесенням його культурного, матеріяльного та побутового добробуту.

Саме під таким поглядом і розв'язував Ленін питання про місце профспілок у системі диктатури пролетаріяту. З його погляду профспілки, навіть у радянській державі, це перш за все організація масова, що об'єднує геть увесь, або майже весь пролетаріят, для захисту його „духовних та матеріяльних“ інтересів.

Разом з тим через профспілки здійснюється вплив партії на робітничу клясу. Вони є своєрідний „пас“ від партії до кляси, саме такою організацією, де приватні повсякденні потреби пролетаріяту пов'язуються з його тривалішими інтересами, з інтересами соціялізму.

В профспілках маси непартійних робітників одержують потрібну їм виробничу та культурну виучку, поступово звільняючись від вузько-цехових, споживчих інтересів, підносяться до рівня свідомости аванґарда. Висловлюючись леніновими словами, профспілки „це не є організація державна, це не є організація при-

мусу, це є організація виховальна, організація втягнення, вчення, це є школа, школа управління, школа господарювання, школа комунізму“.

Іншу позицію посідав Троцький, який виходив з того, що профспілки в умовах радянської держави втратили стару основу свого існування — клясову економічну боротьбу.

Він обстоював формулу одержавнення профспілок, сенс якої зводився в основному до такого: профспілки, мовляв, не справилися, не здатні були розв'язати нове завдання, що поставила перед ними пролетарська революція, яке формулювала наша програма — „організувати виробництво“. Тому їх треба „перетрусити“ зверху з виробничого погляду.

„Професіоналіст, — писав Троцький в брошурі „О роли и задачах профсоюзов“, — повинен бачити в собі не ходока в справах про задоволення потреб робітників, але організатора трудящих для виробництва на технічній основі, яка чимраз далі збільшується“.

У Троцького в даному випадкові стався відрив виробництва від споживання, при чому перше розглядалося як абсолютно самостійний чинник, а друге, фактично, іґнорувалося. І невипадково, тому, Ленін до цього місця в брошурі Троцького зробив коротку, але виразну дописку: „Невірно“.

Вихідна методологічна помилка Троцького полягала в нерозумінні того, що наша робітнича держава мала й має низку бюрократичних перекручень і є в країні з переважним селянським населенням, і що саме цьому профспілки ще довгі роки повинні будуть вести „неклясову економічну боротьбу в розумінні боротьби з бюрократичними перекрученнями радянського апарату, в розумінні охорони матеріяльних та духовних інтересів маси трудящих шляхами та засобами неприступними для цього апарату тощо“ [1].

Намагаючись нав'язати профспілкам функції господарських організацій і одночасно заперечуючи за профспілками право на захист повсякденних „матеріяльних та духовних“ інтересів пролетаріяту, Троцький тим самим протиставляв партію, як аванґард, масі пролетарів. Природно, що „перетряхнуті“, за методою Троцького профспілки, які керувалися б лише інтересами виробництва, не могли бути пасом від партії до робітничої кляси, яка в масі своїй ще не доросла до рівня соціялістичної свідомости. Якщо троцькістським поглядам судилося б реалізуватися, то фактично це привело б до перетворення професійних спілок на бюрократичні, відірвані від пролетаріяту та чужі йому придатки до господарських органів, що вже існують. Замість поступового, але справжнього притягнення всієї маси робітників до участи в справі

[1] Ленін, т. XVIII, стор. 66.

будування соціялізму (що досягалося лінією Леніна) у Троцького у вигляді ніби одержавнення профспілок виходило фактичне усунення всієї маси робітників від участи в цьому будівництві.

Зовні просто протилежну Троцькому позицію посідав Шляпніков. Зміст його плятформи зводився до того, щоб „осоюзити державу". Це була типова синдикалістська постава питання.

„Організація управління всім народнім господарством, — сказано було в тезах робочої опозиції до X з'їзду РКП, — належить Всеросійському з'їздові продуцентів, об'єднаних в професійні, виробничі спілки. Цей з'їзд обирає центральний орган, що керує всім народнім господарством республіки".

В концепції Шляпнікова випадала керівна роля партії, як носія тривалих інтересів робітничої кляси. Профспілки, фактично позбавлені партійного керівництва, опинялися, на його думку, на чолі всього народнього господарства країни, розвиток якого переходив, таким чином, в цілковиту залежність від суто цехових споживницьких інтересів відсталих шарів пролетаріяту.

„Комунізм говорить: авангард пролетаріяту, комуністична партія, керує непартійною масою робітників, освічуючи, підготовляючи, навчаючи, виховуючи цю масу — спочатку робітників, а далі селян, для того, щоб вона могла прийти до... скупчення у своїх руках управління всім народнім господарством.

Синдикалізм передає масі непартійних робітників, розпорошених по виробництвах, управління галузями промисловости, усуваючи через це саме потребу партії, не ведучи довгої роботи ні щодо виховання мас, ні щодо справжнього зосередження в її руках управління всім народнім господарством" [1].

Соціялістичне будівництво передбачає, як відомо, правильне поєднання тривалих інтересів пролетаріяту з його повсякденними інтересами, правильне поєднання інтересів виробництва та споживання. Безперечно, що йти вперед до соціялізму можна лише поліпшуючи матеріяльний добробут та культурний рівень робітничої кляси. Проте, це поліпшення матеріяльного та культурного рівня життя пролетаріяту можливе лише за умов зростання продукційних сил, за умов зростання важкої промисловости, особливо. А про яке ж зростання важкої індустрії чи розвиток продукційних сил взагалі могла бути мова, якщо здійснювалася б програма Шляпнікова, яка ставила увесь процес розвитку всього народнього господарства країни в залежність від суто цехових інтересів відсталих шарів пролетаріяту.

Не зважаючи на зовні нібито непримиренні суперечності між поглядами Шляпнікова та Троцького, вони збігалися в суті, у вирішальному та основному. Поперше, пропозиція того й другого вела до встановлення капіталізму. У Троцького це походило

[1] Ленін, т. XVIII, ч. I, стор. 34.

з його „суто виробничого“ погляду (виробництво для виробництва, або виробництво за рахунок споживання), особливо якщо його розглядати в світлі основного твердження троцькізму — невір'я в можливість будування та збудування соціялізму в одній країні. У Шляпнікова це було в наслідок недооцінки інтересів виробництва. Промисловість, що розвивалася лише під кутом споживчих інтересів тої чи тої групи робітників, як це виходило за Шляпніковим, не могла б забезпечити соціялістичної перебудови селянського господарства, об'єктивно засуджуючи це останнє на шлях природного капіталістичного переродження. Це з одного боку. А з другого боку — розвиток промисловости такого типу неминуче збільшив би нашу економічну залежність від капіталістичних країн з розвиненою важкою індустрією, що виробляє засоби виробництва. Інакше кажучи, реалізація плятформи Шляпнікова неминуче привела б до підпорядкування господарства радянського Союзу світовій капіталістичній системі з усіма, що звідси походять, політичними наслідками.

Подруге, й настановлення Троцького, й настановлення Шляпнікова означали фактичне усунення партії від керівництва робітничою клясою.

У першого це було в наслідок ігнорування ступеня політичної свідомости та достиглости пролетаріяту, в наслідок все тієї ж недооцінки повсякденних потреб пролетарських мас, що неминуче вело до розриву зв'язків цих мас із партією; у другого це було в наслідок „схиляння перед стихійністю“, в наслідок схиляння перед політичною недостиглістю непартійних мас робітників, що фактично означало заперечення будьякої партійности. І, нарешті, потретє, і позиція Шляпнікова, і позиція Троцького хворіли на відірваність від конкретної життьової радянської дійсности. І той, і другий фактично ставили питання так, як його можна було ставити в умовах соціялізму за відсутности розпорошеного селянського господарства, коли справді відпало б питання про профспілки, як організації, що захищають інтереси пролетаріяту, і коли профспілки справді прийшли б до керування усім народнім господарством країни. Якщо відкинути у Троцького ідею „перетряхування профспілок з виробничого погляду“, то будьяка межа між його позицією та плятформою Шляпнікова відразу ж зникне й з сутоформального погляду. Ось що, наприклад, писав Троцький у своїй брошурі „О роли и задачах профсоюзов“:

„В робітничій державі профспілка має рацію остільки, оскільки вона фактично оволодіває виробництвом, втягуючи до своїх лав всіх його робітників, поліпшує організацію праці, збільшує його механізацію та продукційність і на цій основі поліпшує матеріяльний стан та підносить їхній духовний рівень“.

Ленін був цілком правий, коли до цього місця брошури Троцького зробив дописку: „Синдикалістська нісенітниця“.

Безперечно, роля та участь профспілок у виробничій роботі повинні збільшитися. Безперечно також і те, що в міру зростання політичної та культурної свідомости пролетаріяту, в міру зростання його організованости на базі промисловости, що концентрується та укрупнюється, профспілки чимраз далі повинні займатися питаннями організації праці та виробництва, що по суті є не відділимі від інтересів споживання. Але помилка Троцького полягала в тому, що він питання про виробничу ролю профспілок ставив абстрактно „по зачасом та простором“, не зважаючи на конкретні обставини, об'єктивні можливості, забуваючи про повсякденні інтереси пролетаріяту[1].

Методологічна єдність поглядів Троцького та Шляпнікова пояснює чому й Бухарін, який посідав в цілому позицію дуже близьку до Троцького, міг одночасно обстоювати й суто синдикалістський погляд. В тезах „Про завдання та структуру профспілок“ в § 16 він писав:

> „Що на виборні посади в профспілкових апаратах виставляють і проводять таких комуністів, які зарекомендували себе своїми господарськими та адміністративними здібностями. Підтримка, виховання, культивування саме такого типу робітників — під цим кутом повинно бути проведено знизу поступове перегрупування особового складу в апаратах профспілок, щоб перетворюючи їх у могутній апарат, в той же час найбільшою мірою пристосувати їх до виробниче-організаторської ролі. Лише через таку внутрішню

[1] Погляди опортуністичної групи складу ВЦРПС в період VIII з'їзду профспілок були по суті зворотньою стороною тієї ж методологічної помилки, яку в свій час робив Троцький. Формули та твердження, що їх захищала ця група, хибували на абстрактність, що й тези Троцького та Шляпнікова 1921 року.

Проте, особливість їхніх позицій полягала в тому, що вони (ці позиції) відставали від нових вимог, що їх висувало життя. Повторюючи старі, механічно вивчені формули, що вже пережили себе в умовах, коли інтереси диктатури пролетаріяту вимагають повороту профспілок „лицем до виробництва“, праві фактично ставали на шлях протиставлення оборончих функцій профспілок виробничим завданням, скочувалися на менщовицьку позицію протиставлення інтересів робітників інтересам пролетарської диктатури.

Характеристично, що у тов. Томського — лідера правої опортуністичної профспілкової опозиції — і раніше не все було гаразд у питанні про ролю та завдання профспілок. Ось що він писав, наприклад, 1923 року: „Самий факт потреби зосередження всієї уваги професійних спілок на захисті економічних інтересів робітників перебуває в гострій суперечності з участю спілок в управлінні промисловістю, бо неможна одночасно й керувати підприємством на основах комерційного розрахунку й бути виразником та оборонцем економічних інтересів найманих робітників“ (М. Томський — „Профессиональные союзы на новых путях“, вид. ВЦСПС, 1923, стор. 19).

перебудову можна не на словах, й на ділі виконати господарську функцію цих основних організацій робітничої кляси“. Це твердження суто троцькістського характеру.

Але вже в другому § 17 він заявляє, що:

„В галузі управління промисловістю треба зробити крок уперед, порівняно до резолюцій IX з'їзду партії. Цей крок уперед повинен полягати в такому. Тоді, як резолюція IX з'їзду говорить про погодження між профспілками та відповідними органами главків та центрів на певних кандидатурах товаришів, що їх виставляють профспілки, тепер треба зробити ці кандидатури обов'язковими; подруге, треба збільшити участь профспілок в управлінні промисловістю аж до доручення окремій спілці організувати управління даною галуззю господарства на основі обов'язковости загально-державних програм та завдань і в залежності від конкретного стану даної спілки та даної галузі господарства; потретє, треба ввести принцип, за яким всі чи частина товаришів, відряджених до органів господарського управління, неодмінно виконували б і відповідальну ролю в апаратах самих профспілок. Лише за таких умов може бути забезпечена виробнича роля профспілок, не відриваючи робітників профруху, та реальна боротьба з бюрократизмом державно-економічного апарату“.

Ленін з приводу цього Бухарінового твердження висловився так: „Це — цілковитий розрив з комунізмом та перехід на позицію синдикалізма. Це, по суті, повторення шляпніковського гасла „осоюзити державу“, це — передача апарата ВРНГ частками до рук відповідних профспілок. Сказати: „Я виставляю обов'язкові кандидатури“ й сказати „я призначаю“—це те саме“... „Якщо профспілки, цебто на $^9/_{10}$ непартійні робітники, призначають („обов'язкові кандидатури“) управління промисловісті, тоді для чого ж партія? І логічно, теоретично й практично, те, до чого договорився Бухарін, означає розлам партії, точніше, розлам синдикалістів з партією“ [1].

Основна помилка Бухаріна виявилася, проте, не в цьому „скиданні в одну купу“ поглядів Шляпнікова та Троцького (що з рештою неважко пояснити ідейною та методологічною близькістю цих поглядів між собою), а в спробі механічно поєднати позицію Троцького з плятформою, що її обстоює Ленін. Бухарін виставив твердження, що профспілки — це з одного боку „школа комунізму“, посередник між партією та непартійними масами, апарат, що втягує пролетарські низи до активного життя, а з другого — це — „складова частина господарського апарату та апарату дер-

[1] Ленін, т. XVIII, ч. I, стор. 35.

жавної влади взагалі“. Ленін, мовляв, підійшов до питання виключно з політичного погляду, Троцький лише з господарського. В однобокості помилка першого й другого. А правильна позиція полягає в поєднанні політичного та господарського моменту. Так думав Бухарін. Щоб відстояти свої погляди він вибрав як арґумент звичайну шклянку.

„Товариші,— казав він на дискусійних зборах 30-XII-1930 р.,— на багатьох із вас суперечки, що відбуваються тут, роблять вплив приблизно такий: приходить дві людини й питають одна одну, що таке шклянка, що стоїть на катедрі? Один каже—„це шкляний цилїндр і анатема кожному, хто каже, що це не так“. Другий каже: „шклянка це струмент для питва й анатема кожному, хто каже, що це не так.

Цим прикладом Бухарін ніби підкреслював шкідливість ленінської однобокости.

В дискусійній сутичці Ленін виявив надзвичайний талант полеміста. Він використав як арґумент ту саму бухарінську „шклянку“ й з надзвичайною майстерністю на цьому прикладі викрив усю глибину бухарінської помилки.

Ленінові заперечення зводилися до такого:

Поперше, політика, це концентрований вислів економіки. Тому кожний господарський підхід до питання є в той же час і політичний підхід. Визнати наявність помилки в господарській плятформі Троцького — це значить визнати наявність у нього політичної помилки. **Поєднання троцькістського настановлення з ленінським є, таким чином, спроба механічно поєднати дві принципово відмінні політичні плятформи, що є не що інше, як еклектика.**

Подруге, політика, як концентрована економіка не може не мати переваги над просто економікою. Невірне політичне настановлення загрожує загибеллю диктатурі пролетаріяту, цій основній найважливішій умові для збудування соціялізму. Тому, неможна підходити до питання й з господарського й з політичного погляду в однаковій мірі. Треба кожне господарське питання розв'язувати з політичного погляду.

Ленін підійшов до питання про ролю та завдання профспілок під поглядом закону єдности протилежностей і знайшов розв'язання завдання в діялектичній синтезі цих протилежностей. Профспілки, з його погляду, це не школа й управління, а „школа управління“.

Про що говорить приклад із „шклянкою“? Він говорить, перш за все про те, що шклянка має не дві, а безліч різних властивостей, якостей.

„Шклянка,—писав Ленін,—є важка річ, яка може бути знаряддям для кидання, шклянка може бути як прес-пап'є, як приміщення для спійманого метелика, шлянка може мати цінність, як річ з ху-

дожнім визерунком, зовсім незалежно від того, чи придатна вона для того, щоб пити, чи зроблена вона із шкла, чи її форма циліндрична, чи не зовсім і т. д. і т. інш"[1].

Діялектика вимагає, щоб ми кожне явище вивчали не в його нерухомому стані, а в його розвиткові. Та ж діялектика вчить, що абстрактної істини немає, що кожна істина конкретна.

Призначення шклянки змінюється разом із зміною навколишніх умов, часу та місця шклянки. В залежності від конкретного призначення даної шклянки в даних конкретних умовах, очевидно, й розцінюватимемо її різні сторони в якості, властивості тощо.

„Якщо,— писав Ленін,— мені потрібна зараз шклянка, як сосуд для питва, то мені абсолютно не важливо знати, чи цілком циліндрична її форма й чи справді вона зроблена із шкла, але зате важно, щоб у днищі не було дірки, щоб неможна було поранити губи, користуючись цією шклянкою. Якщо мені потрібна шклянка не для питва, а для такого діла, для якого можна використати кожний шкляний циліндр, тоді мені придасться й шклянка з діркою в дні чи зовсім без днища"[2].

Те саме можна застосувати й до профспілок. Вони безперечно мають чимало „сторін, якостей, властивостей, взаємин та стосунків з навколишнім світом, але сьогодні за даного співвідношення клясових сил, за даного рівня продукційних сил, даного ступня свідомости пролетаріяту, профспілки — це головним чином школа комунізму, школа управління, школа адміністрування. Завтра, за іншої ситуації, за іншого співвідношення клясових сил, за іншого ступня культурности пролетарських мас, профспілки в основному організують виробництво, беруть на себе керування усім народнім господарством країни. Діялектична логіка, — писав Ленін,— вимагає того, щоб брати річ в її розвитку, „саморухові" та зміні"...

„Теоретичне джерело помилок — оскільки Бухарін поставив своєю шклянкою питання про теоретичне джерело — зрозуміле. Теоретична — в даному випадкові гносеологічна — помилка Бухаріна полягає в заміні діялектики еклектикою"[3].

В неправильному розумінні співвідношення між політикою та економікою в Бухаріна 1921 року з'явилася помилка, яка лежить і в основі його теорії організованого капіталізму. Згідно з цією теорією об'єктивно виходить, що розвиток продукційних сил, концентрація промисловости, злиття банкового капіталу з промисловим, трестування, синдикування та картелування в умовах буржуазної держави самі по собі забезпечують переростання капіталізму в соціялізм. В наслідок абсурдне твердження: соціялізм висловлює лише „стан речей", в той час, як справді він

[1] Ленін, т. XVIII, ч. I, стор. 59.
[2] Ленін, т. XVIII, ч. I, стор. 59-60.
[3] Там саме, стор. 65.

висловлює взаємини між людьми на базі певного рівня продукційних сил. Об'єктивно в даному випадкові прихильники теорії організованого капіталізму забувають про таку політичну „дурничку", як диктатура пролетаріяту, яка сама лише й утворює можливість будування соціялізму (не передумов соціялізму, звичайно, бо ці передумови утворюються ще в умовах буржуазної держави). Відірвавши процес економічного розвитку від проблем політичного порядку (загострення клясових суперечностей на ґрунті змін в економічному становищі пролетаріяту та селянства) у Бухаріна цілком логічно походила звідси ідея безперервного зростання організованости капіталізма аж до його переростання в соціялізм. За правильного підходу до питання, за правильного співвідношення економіки та політики Бухарін повинен був би розуміти, що зростання організованости капіталізму зменшує й матеріяльний і культурний рівень життя мільйонних мас трудящих, що також зриває, постійно порушує цю організованість капіталізму, тягне за собою гострі політичні конфлікти, які, кінець - кінцем, і розв'язують долю капіталізму у всьому світі.

В позиції Бухаріна на питання про ролю та завдання проспілок можна виявити також спорідненість з іґноруванням переходового періоду диктатури пролетаріяту в його поглядах підчас війни. Адже, кінець - кінцем, і Троцький і Шляпніков (а їхні погляди саме й поділяв Бухарін) по суті відверталися від факта переваги в радянській країні розпорошеного селянського господарства, коли фактично обстоювали продовження політики військового комунізму, ф о р м а л ь н о орієнтуючись тим самим на безпосереднє здійснення соціялізму, а ф а к т и ч н о розчищаючи шлях для відновлення капіталізму. Цілком очевидно, в усякім разі, що потреба в переходовому періоді неминуче відпала б за здійснення як погляду одержавлення профспілок так і погляду оспілкування держави.

Невипадково тому Ленін писав, що „Троцький зробив низку помилок, зв'язаних з самою суттю питання про диктатуру пролетаріяту".

Чи були Бухарінові помилки 1921 року формально „лівими", чи правими?

Якщо підійти до цього питання з погляду розуміння Бухаріним принципів взаємин між клясами, взаємин між авангардом та клясою, а це найважливіше в оцінці завдань та структури профспілок, то, як це не парадоксально, його позицію доведеться схарактеризувати й як формально „ліву" й як неприховано праву. Захищаючи з одного боку ідею перетрушування спілок під виробничим поглядом та орієнтуючись по суті на продовження політики військового комунізму він безперечно впадав у „лівизну", що полягала в забуванні того, що перемогти з самим авангардом неможна, що треба вміти підводити маси до тих принципових по-

зицій, що їх обстоює авангард. Але з другого боку, фактично дійшовши до ідеї передачі управління народнім господарством країни до рук непартійних мас трудящих виробників, Бухарін опинявся на позиціях одверто правого опортунізму, що схиляється перед стихійністю відсталої маси тощо. Точніше кажучи, тов. Бухарін у своїй ультралівизні дійшов на 1921 рік до тої конечної межі, де ця лівизна переростає в неприховану правизну. Спроба в процесі цієї еволюції утриматися на позиціях ленінізму (визнавши за профспілками ролю школи комунізму) врятувати становища не могла, бо в самій основі цієї спроби лежала методологічна помилка, що полягала в заміні діялектики еклектикою.

Які ж були соціяльно - політичні умови, що живили своєрідну Бухарінову плятформу 1921 року?

Закінчення громадянської війни супроводилося нечуваною господарською руїною. „Гостро зменшилася врожайність селянських ланів. Гуртова продукція зменшилася на 40 - 45%, а товарова частина зменшилася приблизно в 4 рази". „Скотарство зменшилося на 40%. Гуртова продукція промисловости зменшилася, якщо рівняти до довоєнного часу, на 72%. Змушене закриття фабрик привело до того, „що від голоду люди тікали, робітники просто покидали фабрики, повинні були влаштовуватися на селі й переставали бути робітниками". Пролетаріят в більшій своїй частині був здеклясований. Буйно розквітла спекуляція. Своєрідність становища, що утворилося, виявлялася в тому, що між колишніми людьми, вибитими з насижених гнізд умовами пролетарської революції та люмпен - пролетарськими, деклясованими елементами — колишніми робітниками, службовцями, почасти селянами - мішечниками на ґрунті спекуляції утворився щільний господарсько - політичний бльок. Натиск цих елементів не міг не відбитися на партії пролетаріяту, народжуючи всередині її буржуазно - анархічні вагання. Найяскравішим виразником таких подвійних вагань всередині партії був тов. Бухарін з його еклектичною плятформою, де були закладені й елементи впливу прошарків буржуазії, що збагачувалися й економічно зміцнялися та елементи впливу люмпен - пролетарських прошарків населення, що починали бешкетували вже не стільки від жахів капіталізму, скільки від режиму диктатури пролетаріяту.

1921 рік був переламним в еволюції опортуністичних вагань Бухаріна. „Ліва" форма прояву опортунізму в його поглядах починає на цей час поступатися перед одверто правою формою, що мала свій яскравий вияв 1925 року в гаслі „збагачуйтесь". В нових умовах, що сприяли посиленню поруч з „лівою" й правої небезпеки в країні, такий поворіт Бухаріна з формально - лівих позицій на одверто праві не становить нічого несподіваного. Залишаючись на ґрунті антиленінської методології, визнавши

фактично за невірну лише „ліву“ форму прояву цієї методології, Бухарін, природно, повинен був схилятися в нових умовах праворуч.

Одним з моментів цих нових умов першого періоду непи, був процес повного абсолютного зростання капіталістичних елементів у місті та на селі, процес, що супроводив зростання соціялізму, що йшло відносно далеко швидче від першого. Цей процес мав свій політичний відбиток у ленінському гаслі „хто кого“, в світлі якого лише й можна зрозуміти ту боротьбу, яку провадила й провадить партія на два фронти проти правих і лівих ухилів та примиренства до них в період непи. Правий ухил в партії мав у цей перший період непи, як свою основну соціяльну базу, куркуля, що міцнів на селі та непмана—в місті. На XIV з'їзді, розбираючи позицію Богушевського, що висловлював тоді праві тенденції в партії, тов. Сталін казав:

„Коли б навіть не було людей, що стали жертвою цього куркульського ухилу, що стали на ґрунт цього ухилу, вони однаково з'являлися б через те, що розвиток у нас іде шляхом деякого пожвавлення капіталізму, а пожвавлення капіталізму не може не викликати гармидеру довкола нашої партії.

З другого боку, у нас розвивається соціялістична промисловість та йде боротьба поміж нею й приватнім капіталом. Хто кого перегонить? Перевага тепер на боці соціялістичних елементів... Куркуль, без сумніву, скупчує сили, й хто цього не зауважує, хто каже, що це дрібниці, що куркуль — жупел, той ставить партію перед небезпекою втратити чутливість і стати обеззброєною в боротьбі з куркулем, в боротьбі з капіталізмом, бо куркуль є агент капіталізму на селі“.

Так характеризував один з найважливіших моментів першого періоду непи Сталін, що надзвичайно важливо для з'ясування „умов“, в яких відбувалася дальша еволюція Бухаріна.

(Далі буде).

Соболєв Михайло

Вибори до Всеросійських та Українських установчих зборів на Полтавщині

1. Вибори до Всеросійських Установчих зборів

В нашій історичній літературі, як і в науково-дослідницькій роботі, на питання вивчення наслідків виборів до Установчих зборів зверталося до цього часу дуже мало уваги.

Крім відомої статті Леніна — „Вибори до Установчих зборів і диктатура пролетаріяту“[1], з літератури в цій галузі майже нічого нема[2].

Вибори до Всеросійських Установчих зборів відбулися в дні (14 листопада 1917 р.), коли трудящі маси, під керівництвом пролетаріяту та його партії, творили соціялістичну революцію. Щоб вияснити тодішнє розташування сил в Жовтневі дні 1917 р., політичний вплив на маси кожної партії й, особливо, партії більшовиків, вагання дрібної буржуазії — чимале значення має дослідження та ленінська аналіза наслідків виборів до Установчих зборів. Дослідження самих виборів допомагає з'ясувати той складний процес, в якому відбувалася Жовтнева революція на окраїнах колишньої царської імперії — на Кавказі, Дону, в Сибіру тощо.

Це, насамперед, стосується й України, трудящі маси якої перебували під „потрійним“ поневоленням. Крім пригнічення самодержавного ладу, капіталізму, українські трудящі маси мали національне поневолення.

Крім цього треба ще мати на увазі відносну економічну міць куркульського прошарку на селі, характер та організованість пролетаріяту на Україні, стан більшовицьких організацій тощо. Всі ці й багато інших моментів обумовлювали певну своєрідність розвитку Жовтня на Україні.

---

[1] Ленін, т. XVI, 1-е видання, стор. 439-459.

[2] В. І. примушений був користуватися цифровим матеріялом з статті есера Н. В. Святицького.

Звичайно, не Установчі збори змогли розв'язати ті клясові домагання, що їх висувало робітництво й бідніше селянство (таку „ілюзію" лише мають дрібно-буржуазні угодовські партії). „В дійсності ці питання, коли вони гострі й загострені боротьбою, розв'язує громадянська війна"[1].

Вибори до Установчих зборів мають вагу через те, що вони становлять „показник достиглости розв'язання своїх завдань різними клясами" (Ленін). Вибори відбили в собі той складний процес розгортання пролетарської революції на Україні. На прикладі двох виборів — до Всеросійських та Всеукраїнських зборів — можна простежити, як партія більшовиків у полум'ї громадянської війни остаточно розв'язала головні проблеми, чого так чекали трудящі маси від революції.

На Полтавщині політична ситуація підчас виборів до Українських Установчих зборів загалом була однакова як і по всій Україні. Полтавська організація більшовиків, як і деякі інші організації того часу на Україні, до певної міри недооцінювала значення українського національного питання, того місця, яке воно посідало в процесі пролетарської революції на Україні.

Крім загальних рис революційного руху того часу, Полтавщина мала ще свої специфічності. Полтавщина була відмітна: 1) малою питомою вагою пролетаріяту, що залежало від непромислового характеру губерні; 2) дрібно-промисловим характером більшости підприємств, що звичайно обумовлювало ступінь організованости та політичну свідомість полтавського пролетаріяту й що не могло не впливати на більшовицьку загартованість більшовицьких організацій на Полтавщині; 3) глибокою диференціяцією полтавського села, якщо рівняти до інших губерень[2], що, з одного боку, збільшувала на селі бідняцьке та напівспролетаризоване селянство, а, з другого — так само збільшувала питому вагу куркульства, яке на початку революції мало досить великий вплив на інші прошарки селянства. Таке „розташування сил" обумовлювало вплив і міць дрібнобуржуазних та буржуазно-націоналістичних партій, починаючи від „хлеборобов-собственников" і кінчаючи УПСР, УПСД тощо.

---

[1] Ленін — т. XVI, стор. 451, 1-ше вид.

[2] Якщо на Україні поміщики до революції володіли 40% всієї землі, то на Полтавщині цей відсоток доходив—45. Після реформи 1861 р. диференціяція в Полтавській губерні швидко посунулася вперед. 1.300.000 дворів бідняцьких господарств мали лише 4.000.000 десятин тоді, коли півмільйона куркулів мали 7-1/2 міл. десятин. З 1882 до 1900 р. кількість малоземельних взагалі зросла на 47%, тоді як куркульські господарства кількістю виросли на 109%. Надто прискорила на Полтавщині диференціяцію столипінська реформа. З 1900 по 1911 р.р. самих безземельних побільшало на 47%. Таке розшарування села обумовило ту загострену клясову боротьбу, яка точилася на Полтавщині 1920 і 1922 р.р. (партизанщина, куркульські повстання тощо).

Крім наведених особливостей, Полтавщина підчас виборів до Установчих зборів мала цілий ряд інших особливостей, на яких ми далі будемо спинятися.

* * *

З 12 по 14 листопада 1917 року на Полтавщині, як і по всій колишній Росії, відбувалися вибори до Всеросійських Установчих зборів. По 1500 виборних дільницях губерні було подано 1.149.256 голосів, або 70% до загальної кількости виборців. Сама кількість учасників говорить про величезну активність мас.

Загалом було припущено до балатирування на Полтавщині 17 кандидатських списків різних партій за такими №№:

Назва партії або групи	Кількість виставлених кандидатур	№№	Перший кандидат за списком
Партія „Ідише Фолкс-парті" (еврейська народницька партія)	8	1	Грузенберг О.
Партія „хлеборобов-собственников"	13	2	Коваленко М. І.
Партія „Народной Свободы"	18	3	Ільшенецький Я. К.
„ „Єврейська СДРП" („Поалей-Ціон")	3	4	Борохов.
Позапартійний список	1	5	Мороховський.
Еврейский национальный избирательный комитет	6	6	Тьомкін.
Об'єднана єврейська соціялістична робітнича партія с. с. і є. с.)	4	7	Шац (Ялін) М. У.
Українська Селянська Спілка та українські с.-р.	19	8	Ковалівський.
„Єврейський список"	1	9	Ярон Ш. Я.
Бльок організацій: РСДРП(м) „Бунд", „Польское единение"	17	10	Сандомірський.
Бльок українських національних груп і організацій	6	11	Ліхновський.
РСДРП (більшовиків)	20	12	Троцький Л. Д.
Партія українських соціялістів-федералістів	13	13	Єфремов С.
Трудова соціялістична партія й діячі української кооперації	12	14	Зарудний.
УСДРП	14	15	Винниченко В.
Список „Совета крестьян м. Смелое, Роменского уезда"	13	16	Наложій.
„Партія УПСР і СР" (російські)	—	17	Полозов [1]

Після проведених виборів наслідки голосування за окремі списки на Полтавщині були такі: (див. таблицю на стор. 48—49).

[1] Всіх кандидатських списків було подано 19, з них двох не затверджено через малу й незначну кількість репрезентованої групи.

Наслідки виборів до Всеросійських

Назва повіту або міста	№ № кандидат							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Полтавський повіт . .	71	4148	661	5	44	89	12	57360
Хорольський „ . .	246	5384	764	138	64	352	75	63497
Роменський „ . .	219	3242	968	25	100	1102	72	47347
Прилуцький „ . .	499	3956	465	60	781	1311	357	71524
Кон-Градський „ . .	174	3696	821	63	96	656	159	23321
Миргородський повіт .	108	3877	1158	62	54	967	25	51866
Лубенський „ .	378	3234	138	28	63	854	58	43280
Лохвицький „ .	254	2956	628	8	40	758	189	54632
Золотоноський „ .	423	4496	517	25	58	1369	40	76749
Гадяцький „ .	52	1982	1523	6	43	430	60	29766
Кобеляцький „ .	142	7781	875	9	36	605	55	16828
Пирятинський „ .	694	1424	411	121	41	859	175	62165
Зінківський „ .	314	5312	550	15	37	119	19	12790
Кременчуцький „ .	325	5685	174	24	68	169	21	63502
Переяслівський „ .	182	2688	471	48	63	1951	22	47181
Полтава—місто	1025	1109	4824	127	56	882	218	1779
Кременчук „	1342	335	1758	116	30	1249	128	3621
Разом по губерні	6448	61115	18105	879	1657	13722	1482	727247

[1] Таблицю автор склав на підставі звітів повітових та міських вибор

установчих зборів на Полтавщині [1]

ських списків									Відсоток виборців	Загальна кількість
9	10	11	12 (*більш.*)	13	14	15	16	17		
40	66	23	2561	383	206	6193	18	5475	—	77353
406	74	25	3042	243	191	706	301	912	72	76210
1296	524	12	7293	413	148	3217	66	8703	77	74748
354	847	29	2037	393	152	453	10	1974	—	84885
210	152	61	9018	686	925	1988	58	55761	77	97855
187	140	9	1292	864	226	5675	15	7448	—	68661
235	186	274	4152	675	98	1492	22	1525	—	57861
172	71	14	1025	667	181	334	13	839	—	62781
326	417	228	1916	903	116	207	14	1131	69	88988
376	46	63	5321	1317	73	348	31	1666	—	58199
215	76	33	6115	305	96	202	37	44562	—	77978
42	415	20	3420	509	51	320	9	2127	—	72824
51	30	18	1222	381	191	207	39	28392	—	50686
158	107	7	1805	207	193	1817	18	491	—	74970
15	162	8	3427	448	23	274	17	15126	—	72208
2497	1237	213	4304	549	633	2117	7	5654	—	28173
5460	1367	32	5266	152	768	1774	45	1548	—	24874
12109	5993	1070	64469	9092	4391	22613	445	198447	70	1149256

них комісій.

Поверхово розглядуючи наслідки виборів можна було б на перший погляд натрапити на суперечність: як так вийшло, що на Полтавщині зараз же після Жовтневого повстання в Петрограді, влада фактично перейшла до рук „Совета революции", в якому керівництво належало організації РСДРП(б), не зважаючи на те, що із загальної кількости учасників у виборах на Полтавщині більшовицький список № 12 одержав дуже незначну кількість голосів (близько 6%). Одначе, якщо ми візьмемо кількість голосів, поданих по містах Полтава та Кременчук окремо, то картина буде зовсім інша.

Назва міста	Загальна кількість поданих голосів	Зокрема за список № 12 (більшовиків)	% до загальної кількости
м. Полтава[1]	28.173	4.304	15% (округло)
м. Кременчук . . .	24.874	5.266	21% „

На великих виробництвах відсоток поданих голосів за партію більшовиків значно більший, якщо рівняти до загально-міського відсотку. Так, наприклад, на Полтавському залізничному вузлі список № 12 одержав майже 30% всіх поданих голосів[2].

Ще більший вплив мала більшовицька парторганізація серед війська. У військових частинах, що були розташовані на території Полтавської губерні, список № 12 дістав найбільше голосів. Так, у першому саперному полку (найбільша військова частина) Полтавської залоги з 1.200 виборців, які брали участь у виборах за список № 12 подано 762 або близько 65% голосів[3].

---

[1] Положення про Установчі збори дозволяло організацію окремих міських виборних комісій по містах, які мали не менш як 50.000 населення.

[2] Цікаво відзначити, що полтавські залізничники свавільно всупереч окружній комісії організували свою самостійну виборну дільницю. Після довгих вагань і дискусій Окркомісія примушена була визнати вибори за законні.

[3] Що Полтавська військова залога була під стихійним більшовицьким впливом, який дедалі зростав, хоча був ще зіпсований, „затримуваний" есерами, які чимраз далі здавали свої позиції, — це потверджує хоч би ухвала зборів Ради Салд. депутатів Полтавської губ., зміст якої був такий: „Сознавая, что выступление одной социалистической партии и революционного гарнизона гор. Петрограда вызвано шаткой (!) политикой Временного Правительства как в отношении к национальному вопросу, земельному и др. животрепещущих вопросов... Признавая главным революционным органом Российской республики вновь избранный Центральный Исполнительный Комитет Сов. раб. и солд. деп. требуем от него немедленной организации твердой, революционной, однородной социалистической власти, опирающейся на органы Сов. раб. и солд. деп.".

(Видруковано в „Известиях Полтавского Совета революции" 17 листопада 1917 р.).

По військових дільницях на території Лубенського повіту за список № 12 було подано голосів:

	Загальна кількість	За список *№ 12*	% до загальної кількости
1. Новаківська військова дільниця	977	704	72,0%
2. Губська військова дільниця	724	333	46,0%
3. I військова дільниця	821	381	46,4%
4. II військова дільниця	1177	758	64,4%

Доречно тут відзначити той факт, що всі дрібнобуржуазні партії (покищо крім УПСР), які наклеїли на себе „соціялістичний" ярлик, були вже підчас виборів досить скомпрометовані й будь-якого впливу на пролетаріят і трудящі маси майже не мали. Про це яскраво свідчить та кількість голосів за їхні кандидатські списки. Приміром, Бунд, меншовики й „Польське об'єднання", що бльокувалися підчас виборів і йшли за одним кандидатським списком № 10, разом по цілій губерні дістали лише 5.993 голоси. Такі, приблизно, наслідки мали й інші партії.

Партії	Кількість голосів по губерні
У. С. Д. Р. П.	22.613
Бльок меншовиків, Бунд і польське об'єднання	5.993
Об'єднання еврейських соц. роб. партій (с. с. і є. с.)	1.482
Партія „Поалей Ціон"	879
Разом	30.967
Партія більшовиків	64.460

Отже, полтавська більшовицька організація дістала голосів в два рази більше проти всіх дрібнобуржуазних партій разом. Значна частина пролетаріяту міста, особливо великих виробництв, вважали більшовицьку організацію за справжній свій авангард.

Якщо все це зважити, то перехід влади зараз же після Жовтневого повстання до рук більшовицького „Совета революции" стався в наслідок того: 1) що більшовицька організація чимало впливала на пролетаріят Полтавщини, особливо на найактивнішу й найреволюційнішу частину робітників великих виробництв; 2) в наслідок переважного впливу салдатів полтавської військової залоги; 3) через повну розгубленість підчас виборів та втрату будьякого авторитету дрібнобуржуазних „соціялістичних" партій.

Отже, більшовики на Полтавщині мали у „вирішальний момент“ певний „ударний кулак“ (пролетарів великих виробництв і переважну частину революційного війська), що й обумовило на Полтавщині перехід фактичної влади до рук рад.

Однак, захоплення влади це ще не досить пролетаріятові для того, щоб перемогла остаточно соціялістична революція; пролетаріят повинен основні трудящі маси, більшість цих мас, взяти під свій вплив, під своє керівництво. Згадані умови, які склались на Полтавщині, не зважаючи на те, що більшовики вже мали поширювання впливу на селі, проте могли дати лише перемогу на короткий термін, „коли більшовики не змогли б перетягти на свій бік більшість непролетарських мас, трудящих мас, відвоювали їх собі від есерів та інших дрібнобуржуазних партій“ (Ленін).

У виборах до Всеросійських Установчих зборів найбільше голосів зібрав список № 8 „Української Селянської Спілки та українських есерів“. За цей список голосувало 728.247 виборців, або майже 70% загальної кількости голосів, поданих по всій губерні.

Без достатнього дослідження причин такої значної перемоги цього списку неможна було б добре з'ясувати ту справжню ситуацію, яка склалася на Полтавщині до моменту виборів.

Ми вже визначали, що диференціяція на полтавському селі була куди глибша своїми розмірами проти інших українських губерень. Але після лютневої революції селянство Полтавщини, як і по всій Росії в цілому, спочатку спрямувало свою боротьбу проти панського землеволодіння. Отже, утворився такий стан, який дав можливість на деякий час тимчасово утворити „єдиний селянський фронт“.

Партія українських есерів з самого початку своєї організації скупчила свою пропаганду на селі. Маючи за свою базу куркульство та зв'язану з ним сільську інтелігенцію, вона в перші місяці після лютневої революції мала досить великий, хоч і не міцний та тимчасовий, вплив на селянство, який, проте, чимраз більше зростав, особливо швидко восени, що свідчать і зазначені наслідки голосування Всеросійських Установчих зборів.

Треба констатувати, що в справі пропаганди на селі, особливо на Полтавщині, партія с.-р. була майже монополістом і в перші часи не зустрічала достатньої „конкуренції“ більшовицької організації[1].

[1] Звичайно, не можна говорити про те, що більшовики на Полтавщині до Жовтневої революції не мали будьякого авторитету серед селянства. Таке твердження буде невірне. Салдатські маси, які ще збільшовизувалися в шанцях, приносили революційну хвилю до полтавських сіл і передусім знайомили трудяще селянство із змістом більшовицьких гасел, вимог тощо. Наслідки такого впливу відбилися, наприклад, в резолюції „на поточний момент“, яку

Під керівництвом УПСР були організовані так звані „Селянські Спілки". Цілими селами, повітами селянство записувалося до цієї організації. На Полтавщині „Селянські спілки", особливо в перший період свого існування, охоплювали переважну частину селянства. Треба підкреслити, що будьякого сталого організаційного оформлення ці спілки не мали. Їхні керівні органи здебільша вибиралися на сільських сходах і після цього те село, або навіть ціла волость, вважалася за організовану в селянську „Спілку". Навіть „правила організації комітетів у селянському союзі "в такий спосіб дозволяли офіційно оформляти спілки. В пакті першому вищенаведених правил ми читаємо:

„В кожному селі вибирається свій сільський комітет, що складається з 5 представників, вибраних сільськими громадами на сільських сходах. На цих же сходах вибирається також один представник до повітового союзу. Представником може бути і хтонебудь з членів сільського комітету"

Гегемонія куркульських елементів у спілці, керівництво партією УПСР, безперечно приводило до того, що спілки були одним з приводних пасів, що фактично зв'язували селянство не з пролетаріятом, а з українською буржуазією.

Проте, на початку своєї організації спілки об'єднували на Полтавщині переважну кількість бідняцько-середняцького селянства. Вже сам факт такого впливу спілок говорить за те, що спілки своїм складом були не тільки „есерівські", контрреволюційні, а й об'єднували в собі ті прошарки селянства, яких треба було перетягти на бік пролетарської революції. Ще Володимир Ілліч писав, що завдання партії більшовиків полягає в тому, що „по можливості притягти, в усякому разі, більшість трудящих неексплуататорської частини на свій бік" і найголовне „відвоювати селян у есерівської партії". Дехто з представників більшовицької організації на Полтавщині, кваліфікуючи спілки заг[illegible]

був прийняв Миргородський повітовий селянський з'їзд (з'їзд „Селянськ[illegible] Спілки"): „Вимагати від Центральної Ради вжити заходів аби була припинена оця страшенна війна бо вести боротьбу одночасово й проти німців проти контрреволюції цілком неможливо.

Щоб не повторювалася авантура Корнілова треба раз на завжди р[illegible] зігнати Цензову Державну Думу й Вельможну Державну Раду. Домагати[ся] оголошень таємних договорів, заключених старим ненависним урядом з со[ю]зниками. Вимагати скасування смертної кари, заведеної контрреволюціонерами з її ватажком генералом Корніловим.

Визволити із тюрем т. т соціялістів, соціял-демократів, більшовиків щоб Тимчасовий уряд цілком опирався на революційну демократію — селянства, робітництва та салдат і обернув усю свою силу не на боротьбу наліво а на контрреволюційну праворуч". („Селянська Спілка" № 5-6, 21 верес[ня] 1917 р.).

З вищенаведеної постанови видно певний більшовицький вплив на селянство, але це був вплив стихійний. Парторганізація Полтавщини организованої пропаганди серед селян у той час не вела.

ном, як „куркульські“, „контрреволюційні“, тим самим відмовлялися від „завоювання“ селянства та притягнення його на свій бік.

Треба сказати, що спочатку в спілках хоч і помітно було клясову диференціяцію, проте, не було загостреної боротьби. Щодалі клясова боротьба в селянських спілках чимраз більше загострювалася й виявлялася; отже, швидко кінчалася доба „єдиного селянського фронту“. Куркульська заможня частина, що була в керівних органах „Спілки“, і яка, передусім, загарбала найкращі частки панської землі та добра, в процесі розгортання революції почала голосувати вже за те, „що треба негайно ж закріпити за „трудовим селянством“ розібрану панську землю“, що треба закінчити вже революцію“ та „недопустити, щоб ішов брат на брата, сусід на сусіда“ тощо.

Отже, куркульство хотіло спинити революцію на буржуазному щаблі.

З другого боку, бідніша та спролетаризована частина села зовсім не хотіла „на цьому кінчати“, а, навпаки, чимраз більше настирливо домагалася нового переділу, рішуче ставила питання про розподіл не тільки панської землі, а й глитайської. Салдати, які поверталися з фронту, зовсім не збиралися залишатися на нормах „трьох-чотирьох десятин“, а із зброєю в руках самі безпосередньо розв‘язували аграрне питання.

Як реагувала на це партія есерів?

Вона на цьому етапі революції, відбиваючи куркульські бажання, за всяку ціну намагалася розв‘язання болючого актуального питання—аграрного—„відкласти“ на після Установчих зборів. Тільки Установчі збори, мовляв, компетентні й можуть і повинні розв‘язати аграрне питання. „Не менш важливе питання, яке мають розв‘язати Установчі збори, це питання про землю, питання про те, чи зостається поміщицька земля за попередніми власниками, або ця земля перейде без викупу до селян? [1] Отже, ще „хто його зна“, як там вирішать Установчі збори; може селяни будуть володіти землею, а може й „попередні власники“.

Селянство на досвіді почало бачити суть есерівського керівництва і в час, коли клясова боротьба на селі набирала дедалі гострішої форми, авторитет УПСР став надзвичайно швидко занепадати.

Характеристичне ставлення до партії голови Костянтиноградської повітової селянської спілки. В № 2 газети „Соціял-революціонер“ ми читаємо таку замітку: „На селянських з‘їздах Костантиноградського повіту часто-густо можна було почути, як голова спілки, з професії пічник, застерігав селян від „вовків в овечих шкурах“. Особливо часто ці слова висловлювалися тоді, коли на з‘їздах виступали представники УПСР. Голова спілки застерігав, щоб до спілки не попали „вовки“, тобто люди партійні“.

[1] Газета „Соціял-Революціонер“, жовтень № 2, стаття „Вибори до Установчих зборів“, м. Полтава.

Перед самим початком виборів авторитет партії есерів настільки вже занепав, що коли губерніяльний комітет партії запропонував свій кандидатський список, який повинен був іти від бльоку селянської спілки й українських есерів, то губерніяльна Рада спілки категорично відмовилася від нього, висунувши самостійно своїх кандидатів і мотивувала цей вчинок тим, що, мовляв, есери вже почали йти „проти селянства“ [1].

Для есерів постанова керівничого центру селянської спілки була прикрою несподіванкою. Вже потім есери зрозуміли своє становище й всякими засобами: через пресу, збори, з'їзди зняли величезний галас. Навіть залякували спілку відмовленням підтримувати. „Радою селянських депутатів список української партії соціялістів-революціонерів був відкинутий і тим самим Рада селянських депутатів одіпхнула партію УПСР“. В пресі есери обвинувачували керівників спілки в авантурництві, намагаючись всілякими способами їх скомпрометувати.

Конфлікт між спілкою та есерами набув такої гострої форми, що примусив Центральний Комітет УПСР, з приводу полтавських подій, ухвалити спеціяльну постанову: 1) „Центральний Комітет,—

---

[1] Нижче наводимо протокол з'їзду губерніяльної Ради селянських депутатів, який відбувся 10-11 жовтня 1917 р.

„Перш ніж перейти до обговорення порядку денного, зачитуються заяви від Полт. Комітету УПСР і рос. ПСР — допустити по два представники на засідання з дорадчим голосом.

Ухвалюється постанову — представників від партій (губерніяльних комітетів) допустити на засідання з дорадчими голосами, але доклад комісії Ради (комісії для виборів до Установчих зборів — *М. С.*) про їх роботу заслухати при закритих дверях.

Представники губ. комітету УПСР підкреслюють, що вони делеговані на засідання Ради не комісією щодо виборів, а губ. комітетом партії, а тому можуть бути на засіданні підчас докладу комісії Ради. Після дебатів на голосування ставляться пропозіції „чи допустити представників партії на засідання Ради підчас докладу комісії“.

З приводу голосування представники УПСР заявляють, що коли пропозицію буде прийнято, вони покинуть засідання й одкличуть всіх своїх членів. 19-ма проти 11-ти пропозицію приймається (щоб не допустити). Представники губ. комітету, а також і деякі члени УПСР залишають засідання. Після доповіді комісії по виборах робляться такі пропозиції: 1) об'явити губ. комітету УПСР постанови губз'їзду спілки о б о в ' я з к о в и м, 2) дати губ. комітету УПСР в списку 4 місця (з 20-ти кандидатур), 2 — в першому а 2 - в другому десятку. Після деяких дебатів цю пропозицію приймається.

Ковалевський інформує про переговори з губ. комітетом і читає той ультимативний список кандидатів, який запропонував Раді губ. комітет УПСР. Подається список 15 кандидатів. Цей список ставиться на голосування. За список голосують — 2, проти — 21 (відкидається).

Ковалевський пропонує скласти окремий список селянської Спілки. Пропозиція т. Сухенка вступити в бльок з укр. соц. дем. організацією одкидається. Оголошується такий проєкт списку (від Спілки). Далі переліченс 15 кандидатур... Список ухвалюється всіма проти одного.

Тов. Заливачатий з доручення губ. комітету УПСР робить позачергову заяву й зачитує постанову губ. комітету, в якій комітет настоює на тому

відзначає постанова—визнає, що список № 8, складений всупереч губерніяльному й Центральному Комітетові, не може вважатися за список української партії соціялістів - революціонерів.

2) Центральний Комітет вважає за єдино - правоможний список № 17, за який пропонує голосувати всім, хте іде за українською партією с. - р.

3) Центральний Комітет вважає, що ті члени партії, які всупереч Центральному комітету УПСР (який ухвалив, що члени партії УПСР можуть виставляти свої кандидатури на одну округу лише по одному партійному списку), виставили свої кандидатури в виборчому спискові № 8 — тим самим порушили партійну дисципліну й справу про них передано на розгляд юридичної комісії при Центральному Комітеті, яка повинна представити свій виновок на суд партійного з'їзду 21 листопада"[1].

Формально конфлікт між губерніяльною Радою „Селянських Спілок" та есерами виник з приводу кандидатських списків: Полтавська організація есерів, в погодженні з своїм Центральним Комітетом, пропонувала „Селянській Спілці" список кандидатів до виборів в Установчі збори. Список складався лише з членів есерівської партії. Губерніяльна Рада „Селянської Спілки", знаючи добре настрій селянства, серед якого чимраз більше зростав більшовицький вплив (перед виборами до Установчих зборів якраз пройшли повітові з'їзди „Спілки") й бажаючи врятувати своє становище, рішуче відкинула цю пропозицію партії есерів, і з свого боку запропонувала партії лише декілька місць у своєму спискові. Повітові з'їзди спілок висували безпосередньо своїх кандитатів селян. Керівна верхівка „Спілки" добре розуміла, що коли вона не занесе цих кандидатів в загально - губерніяльний список, то остаточно загубить свій авторитет.

Конфлікт між Губерніяльною Радою „Спілки" та есерами не спричинився до остаточного розриву поміж ними. Але чому це сталося, що група українських есерів, яка безпосередньо працювала в „Спілці", не зважаючи, що серед них був навіть лідер есерівської партії Ковалівський не корився постановам свого ЦК, всупереч йому виступила самостійно на виборах? Це пояснюється тим, що ця група есерів, почуваючи відхід селянства

щоб члени партії УПСР зняли свої кандидатури із списку Селянської Спілки і всі члени партії негайно покинули засідання... (зачитується остаточно список Спілки) Тов. Заливчатий од імені губ. комітету УПСР пропонує всім членам партії покинути засідання (не виходить ніхто). Далі засідання виносить таку резолюцію: „Визначаючи, що Полтавський комітет УПСР в своїй діяльності щодо виборів в Установчі збори пішов всупереч постановам губ. з'їзду Селянської спілки Полтавщини, що Полтавський комітет УПСР в теперішньому складі не відповідає дійсним настроям організованого селянства"... й інш. (протокол видрукований у газеті „Селянська Спілка" № 9).

[1] Постанова ЦК УПСР 23 жовтня 1917 р. „Известия Совета революции", 1 листопада 1917 р.

з-під їхнього впливу та поступову втрату своєї бази, для того, щоб остаточно себе не скомпрометувати, почали грати в опозиційність з партією, виставляючи перед селянством себе за дійсних оборонців його інтересів. Тільки так можна з'ясувати їхню рішучість та „революційність" щодо своєї партії. Але ця гра, як ми побачамо далі, нічого не допомогла. Партія українських есерів швидко губила свій авторитет серед трудящих мас. Маси чимраз більше розуміли суть політики есерівської партії.

Для есерів ця подія на Полтавщині була величезним скандалом. Для того, щоб остаточно не загубити свій підупалий авторитет, есери мобілізували весь свій апарат „впливу", щоб в якийнебудь спосіб скомпрометувати список № 8. В різних повітах навіть скликалися надзвичайні селянські з'їзди, на яких партія УПСР вимагала засудження керівників спілки та голосування лише за список № 17.

Есерівська партійна організація, навіть мала певне переконання, що список № 8 провалиться й всі селяни віддадуть їм свої голоси. „Багато повітових селянських спілок, — пише кореспондент газети „Соц.-Революціонер", — побачили, що вони тільки тоді здобудуть землю й волю, коли йтимуть разом з українською партією соціялістів-революціонерів і тому ухвалили голосувати тільки за список № 17."

Наслідки виборів ми бачили (див. таблицю на стор. 48-49.).

Сам конфлікт селянської спілки з есерами яскраво відбив початок загострення клясової боротьби й розшарування, що ми мали в той час на селі, та підкреслив близький кінець того тимчасового впливу на переважну більшість селянства, що мала до цього часу партія українських есерів. Таке ставлення селянства було не тільки до партії українських с-р., а в дальшому й до керівної верхівки „Спілки".

Твердження про те, що $^3/_4$ мільйона голосів, які подані за селянські спілки на Полтавщині, є голоси, що подані за есерів, безперечно помилкові. Сама партія есерів в своїх постановах підкреслює ставлення до списку № 8[1].

Розібравши наслідки виборів до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині, треба зробити такі висновки:

Полтавська губерня мала ту саму політичну ситуацію й „розставлення сил", яку мала Україна взагалі. Це й обумовлюва-

[1] Есерові Н. В. Святицькому, звичайно, цікаво було віднести ці голоси на рахунок есерів. Причини цьому ясні. М. М Попов в „Нарисах з історії КП(б)У", користуючись з цифрових джерел Святицького, допустився теж неточности, коли на стор. 131 пише: „В Полтавській губерні, де більшовики одержали 6%, за один список УПСР голосувало 60% (він розуміє список селянської спілки — *М. С.*), а там було два списки: один виставляла частина українських есерів, а другий — друга частина українських есерів спільно з російськими есерами" (стор. 126, вид. 4-те, 1930).

ло складний процес пролетарської революції, що був на території України.

Навколо партійної організації більшовиків на Полтавщині чимраз більше скупчувалася найактивніша частина творців соціялістичної революції — пролетарів великих виробництв, революційного війська та найкращої, найактивнішої частини біднішого селянства.

Дрібнобуржуазні націоналістичні й „соціялістичні“ партії на час виборів були вже остаточно скомпрометовані. Трудящі маси в процесі революції добре усвідомили їхній угодовський, контрреволюційний зміст.

Основна частина селянства з загостренням клясової боротьби на селі, мавши змогу перевірити політику партії українських есерів та їхнє вміння обстоювати інтереси трудящих, почала швидко розчаровуватись і виявляти дедалі більше своє невдоволення керівництвом партії УПСР.

Не зважаючи на те, що полтавська більшовицька організація одержала, порівнюючи, невеликий відсоток голосів на виборах, проте, треба відзначити, що кількістю голосів вона з 17 списків зайняла третє місце („Селянська Спілка“ — перше місце, укр. с-р. — друге).

Крім „Спілки“ та есерів більшовики одержали одне місце до Установчих зборів (з інших 14-ти списків жоден список не одержав місця).

Порівнюючи з попередніми місяцями, особливо в містах, вплив більшовиків на Полтавщині був вже дуже помітний. Особливо це збільшення видно в період, коли були вибори до міських управ (ми не можемо порівняти вплив більшовиків навесні 1917 р. тому, що більшовики тоді ще були об'єднані в одну організацію з меншовиками). Під час виборів до Думи стосунки між меншовиками й більшовиками були настільки загострені, що парторганізація більшовиків цілком самостійно брала участь у виборах. (Щоправда, це ще не привело до остаточного розмежування з меншовиками [1]).

Наслідки виборів до Полтавської міської Думи для більшовицького списку були блискучі. Коли всі „соціялістичні“ партії одержали серед гласних 22 місця, то самі більшовики 15 місць. Тому до управи вдалося провести 5 більшовицьких кандидатур і фактично захопити там керівництво. Захоплення керівництва в міській управі відограло велику ролю в дальшому для захоплення влади взагалі (в міських управах концентрувалися всі харчові та паливні запаси міста, а також певна промисловість:

---

[1] Остаточне розмежування з меншовиками відбулося в серпні 1917 р. Як потверджує т. Мазлах спочатку організація більшовиків у Полтаві нараховувала 300 чоловіка.

миловарні заводи, транспорт тощо). Це давало змогу організувати постачання робітникам та революційним військовим загонам.

Полтавська більшовицька організація, не зважаючи на те, що в місті вона дістала куди більший відсоток голосів до Всеросійських Установчих зборів, все ж по губерні вона мала дуже незначну кількість порівняно хоч би до промислових центрів України. Це пояснюється, поперше, тим, що ті трудящі непролетарські маси, яких було „мільйони й десятки мільйонів, які політично спали десять років, політично приголомшені гнітом царату й каторжною роботою на поміщиків і фабрикантів, *прокинулися й потяглися до політики*“ (Ленін).

Не зважаючи на величезну активність, маси спочатку не мали достатнього політичного досвіду, а тому й не могли чітко розібратися в програмових деталях різних буржуазних і особливо дрібнобуржуазних партій, які підчас революції претендували на монопольність репрезентувати інтереси трудящих та які (партії) клялись, що вони, мовляв, „справжні“ представники клясових прагнень та домагань цих мас. Треба було певного часу, щоб ті „мільйонні маси“ в упертій боротьбі за час революції набули собі певного досвіду та перевірили, хто може бути справжнім керівником. До цього часу ж „неминуче хитання непролетарських трудящих мас, неминучий їх власний практичний досвід, який дозволить порівняти керівництво буржуазії з керівництвом пролетаріяту“ [1].

Крім цього, треба ще додати, що Полтавщина була певним українським культурним центром, що концентрував певні компактні маси націоналістичної інтелігенції, яка після лютнево революції виділила з себе досить сильні кадри для буржуазни і дрібнобуржуазних націоналістичних партій (Петлюра, Щепотьєв, Мартос та інш.).

Одною з основних причин порівняно малого впливу булі й те, що Полтавська партійна організація майже до Жовтневого повстання була об'єднана з меншовиками й лише Жовтневий переворот сприяв для остаточного організаційного розмежуванн з ними. Але сам цей факт говорить за те, що організація бул недостатньо по-більшовицькому озброєна, а це, безперечно відбилося на ступні впливу організації на трудящі маси. Партійн організація недостатньо розуміла, яке значення національн питання має для України й, зокрема, для Полтавщини. Тако одною з хиб було те, що більшовицькі організації не провадил настирливої пропаганди серед селян, фактично віддавали їх н монопольне оброблення есерам.

Одною з причин невеликої, порівнюючи, кількости голосі було ще й те, що проти більшовиків була розгорнута шален

[1] Ленін т. XVI, стор. 451, вид. 1-ше.

агітація буржуазних та дрібнобуржуазних партій, починаючи від хліборобів-власників, „Народной Свободы" й кінчаючи УПСР та інш. Для компрометації вигадувалося якнайнеймовірніші провокації та наклепи націоналістичного й навіть антисемітського характеру. Треба також відзначити, що майже всі виборні комісії складалися з представників партії УПСР і УСДРП, що теж відограло свою ролю.

Ось всі ці причини обумовили наслідки виборів до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині. Проте, як ми вище зазначали, вплив більшовиків на селі зростав надзвичайно швидким темпом. Щодо міста нема чого казати. Про це свідчать і самі вибори до Установчих зборів. І це тоді, коли ще Жовтнева революція в Росії не встигла „дійти" до України.

Після виборів парторганізацію поповнили сильні, з більшовицького погляду, керівники. Дальше запровадження чіткої витриманої клясової політики, швидкий відхід селянських мас від Центральної Ради та вплив на трудящі маси України, пролетарської революції в Росії, — все це спричинилося до швидкого зростання впливу більшовиків на переважну частину трудящих, що яскраво відбилося на ступінь впливу більшовиків вже на виборах до Українських Установчих зборів [1].

(Далі буде)

[1] В другій частині цієї статті на підставі аналізи виборів до Українських Установчих Зборів буде показано як змінилося розташування сил надзвичайно посилилося зростання більшовицького впливу.

Погорілий І.

Робітничий рух в Одесі за денікінщини [1]

(23 серпня 1919 р.—8 лютого 1920 р.)

Робітничий рух за денікінщині в Одесі в основному мав такий саме характер, як і по всіх інших великих місцях України. Повсюди період безпосередньо після захоплення влади денікінцями позначався сильнішим натиском буржуазії на робітничу клясу. Цей натиск мав „політично покінчити з робітничою клясою, як творцем соціялістичної революції, головним ворогом і претендентом на політичне панування" [2]. Отже, щоб дерганізувати пролетаріят, розгнуздана білогвардійщина руйнувала всі його (пролетаріяту) клясові організації — фабзавкоми, профспілки, культосвітні та кооперативні організації, переводила масовий терор та різні політичні та економічні утиски, в наслідок чого серед деяких незначних шарів робітництва з'явилися занепадницькі настрої. Через те, що більшовики були в глибокому підпіллі, а меншовики цілком легальною партією, керівництво в профспілках, захопили в свої руки меншовики й через них намагалися скерувати робітничий рух на шлях „економічної" боротьби, на шлях співробітництва з Денікіним.

Пізніше, в зв'язку з перемогами Червоної армії над денікінщиною, розкладом останньої та новим банкрутством меншовиць-

[1] У статті дуже мало висвітлено внутрішнє життя робітничих мас, але це залежить не від автора, а від того матеріялу, який довелося використати для цієї статті. Головними джерелами були газети та статті інших періодичних видань того часу, які надзвичайно скупо висвітлюють життя робітничих мас. Щодо архівного матеріялу, то, на жаль, на сьогодні в Одесі його надзвичайно мало, — нема ані парт.йних архівів, ані окремих підприємств, ані денікінських установ. Єдине джерело, — це фонд спогадів при Одеському Істпарті. Але цей фонд доводилося використовувати надзвичайно обережно, оскільки в спогадах багато помилок. Справа в тому, що підпільні робітники в багатьох випадках змішують часи англо-французької окупації Одеси з періодом денікінщини, тому трапляється так, що багатьох цікавих фактів неможна висвітлити, не маючи змоги перевірити на інших матеріялах, до якого саме періоду вони стосуються. Саме цінне джерело з фонду спогадів Одеського Істпарту це стенограма двох вечорів спогадів учасників денікінського підпілля, де кожний учасник підпілля згадував в присутності свідків, але й тут не всі факти визнавали всі учасники.

[2] Кин — „Деникинщина", стор. 142.

кого керівництва, широкі маси пролетаріяту, під проводом місцевих більшовицьких організацій, рішуче переходять, через голову меншовиків, до політичної страйкової та військової боротьби з білоґвардійщиною, з тим, щоб назавжди ліквідувати збройну контрреволюцію на Україні.

Цей схематично накреслений шлях робітничого руху, що відбувся по всіх містах України відповідно до специфічної місцевої дійсности, був в Одесі не такий інтенсивний, як, наприклад, в Харкові та інших індустріяльних центрах України.

Вищезазначену особливість робітничого руху в Одесі обумовили такі специфічні для Одеси чинники:

Поперше, порівнюючи до інших індустріяльних центрів України, в Одесі була велика розпорошеність пролетаріяту. Це обумовлено було з одного боку торговельно-портовим характером міста, в якому переважала дрібна промисловість. З другого боку — велика промисловість, головне металообробна, що найбільше концентрувала пролетаріят, перебувала тоді здебільшого в законсервованому стані, або працювала з надзвичайно малим навантаженням і незначною кількістю робітників.

Подруге, велика кількість одеського передового пролетаріяту в боротьбі проти контрреволюції взяла безпосередню участь у громадянській війні. Війна на той час точилася далеко за межами міста й це, до певної міри, відірвало в одеського пролетаріяту його свідомий революційний елемент, який замінили нові кадри, що не мали за собою певної революційної школи.

Потретє—в Одесі, як у великому торговельно-портовому місті, були великі люмпенпролетарські кадри, що значно зросли після імперіялістичної війни та підчас громадянської війни. Серед цих шарів панували „анархістські", чорносотенні та антисемітські настрої, що були добрим ґрунтом для провокаційної роботи.

Почетверте, за денікінщини Одеса була „глибокий тил", де буржуазія почувала себе, принаймні, до моменту евакуації Києва в повній безпеці. Буржуазія сильніше, як по інших містах, натискувала на пролетаріят, в цьому їй допомагали меншовики своєю контрреволюційною тактикою.

Поп'яте, в Одесі мали величезний вплив на широкі робітничі маси різні соціяльугодівські елементи.

Меншовики та есери, яких своєчасно, як слід, не дискредитували перед пролетаріятом, увесь час боролися проти радвлади, підриваючи її діяльність.

Пошосте — те що одеська більшовицька організація в безперервній боротьбі проти тимчасового уряду гетьманщини, чужоземних окупантів значно витратила свої сили, й мала в своєму складі чимало дрібнобуржуазних елементів.

Отже, широким робітничим масам Одеси треба було на власному досвіді переконатися в неможливості спільно жити з

„визволителями". Треба було побачити відкрите обличчя свого клясового ворога, побачити ще й ще раз на практиці зрадницьку тактику меншовиків, які в найвідповідальніший для пролетаріяту момент стали цілком і відверто на бік Денікіна, щоб широкі робітничі маси під впливом активнішої діяльности та агітації одеської більшовицької організації рішуче стали на шлях боротьби за радвладу, „закінчивши" боротьбу всього пролетаріяту та селянства з Денікіним в межах України.

1. Денікінська реакція й пролетаріят

23 серпня 1919 р. під натиском білогвардійців Одесу в друге залишила радвлада. В своїй робітничій політиці денікінщина прямувала до відновлення дореволюційного політичного ладу та економічних стосунків. А оскільки пролетаріят заважав здійснити цю політику, будучи претендентом на політичне панування, білогвардійщині треба було, шляхом жорстоких репресій, роздушити революційну боротьбу пролетаріяту за свою диктатуру та знищити навіть бажання вести політичну боротьбу.

Отже, увійшовши до міста, денікінці розпочали масове фізичне винищування революційних елементів, насамперед більшовиків та свідомих передових робітників, що в тій чи іншій мірі виявили себе активно на революційній роботі за радвлади.

В різних кінцях міста утворилося чимало самочинних контррозвідок, що провадили масовий терор. 25 серпня було декілька самосудів над колишніми співробітниками радянської влади. Лише за перші дні денікінщини „ці самочинні карні загони,— свідчить професор Жмайлович [1],— розстріляли 35 чоловіка. . . трупи яких перевезено було до моргу". А в порту стояв канонерський човен „Георгій", де також розстрілювали й трупи розстріляних кидали в море. „Таких" морських трупів до моргу було доставлено понад 20" [2].

Цілий вересень тривали труси й арешти робітників. Заарештовано було багато членів профспілок, а також багато робітників, яких профспілки делегували на роботу до радянських установ. Багато було заарештовано й зовсім непричетних до політичної боротьби. Заарештовували без ніякої причини кого доведеться. Ось характерний лист із в'язниці секретаря фабзавкому заводів мінеральних вод міського району до спілки „Харчовиків" що малює шлях до в'язниці в той час.

„Цим довожу до відому спілки, що я перебуваю у в'язниці, до якої потрапив через свою необачність агенти контр-розвідки взяли мене в порту для перевірки документів. Я опинився в

[1] Проф. Одеского Медінституту, в розпорядженні якого був одеський морг.
[2] Фонд спогадів Одеськ. Істпарту. Справа № 150. Протоколи комісії для розкопок стор., 9 — 19.

портовій контр-розвідці, звідти мене повели на Лизаветинську 17 (теж контр-розвідка — *І. П.*), без допиту, звідти мене перевели до гауптвахти й нарешті до в'язниці. У в'язниці я зазнаю великих бід через голод, холод та бруд. Я тут перебуваю безвинно, тобто мене ні в чому не обвинувачують і без допиту та слідства... заарештовано мене 7 вересня і уже сиджу тут два тижні"[1].

На 3 жовтня у в'язниці було вже 650 заарештованих, що їх обвинувачували в більшовизмі.

Одночасно йшов наступ на правові та економічні здобутки пролетаріяту.

13 вересня оголошено було наказа про заборону публічних зібрань, а 20 за розпорядженням головнокомандувача закрили всі робітничі клюби[2]. Не обминули білогвардійці й профспілкових організацій. Один з очевидців свідчить, що „вони вдиралися до приміщень профспілок і винищували всі книги й архіви, ламали каси, грабували й забирали гроші, рвали прапори"[3].

Деякі профспілкові організації викинуто було з їхніх приміщень на вулицю. Така доля спіткала профспілки — фарбарно-пральних робітників, робітників фотографій, будівельників, друкарів, хатніх робітників та інш. Навіть така велика профспілка, як водників, мусила була перейти до іншого приміщення, а домовласник того будинку, де містилася вона за радянської влади, ходив позивати, щоб йому сплатили гроші за користування приміщенням за той час[4].

Правління профспілки будівельних робітників було опечатано а з розпорядження уряду зовсім заборонено профспілку службовців державних установ („Южний рабочий" № 15).

2 жовтня було припинено діяльність профспілки робітників та службовців водного транспорту[5]. Цю профспілку заборонено було з розпорядження денікінської ставки. Причина заборони полягала в тому, що в квітні 1919 року профспілка видала розпорядження всім морякам залишити судна й вийти на беріг[6], щоб затримати евакуацію білогвардійців. Спілка не функціонувала протягом одного місяця й десяти день. В листопаді з наказу одеського градоначальника її дозволено було відкрити на основі статуту, що його затвердив Одеський окружний суд в липні 1918 р.[7].

Користуючись сприятливими для себе політичними умовами підприємці зі свого боку повели наступ на робітничу клясу. Цим

---

[1] Газ. „Южный рабочий" № 41 за 1919 р.
[2] Одеськ. Істпарт. Фонд спогад. Стенограма спогадів про денікінщину.
[3] Там саме.
[4] Газ. „Южный рабочий" № 24 за 1919 р.
[5] „Южный рабочий" № 30, 1919 р.
[6] „Одесский коммунист" № 132-133, 1919 р.; підпільна газета більшовиків.
[7] „Южный рабочий" № 63, 1919 р.

наступом буржуазія намагалася розбити єдність пролетаріяту та взагалі замінити всі старі революційні кадри робітництва новими несвідомими й „слух'яними" робітниками. Для цього з підприємства звільняли геть усі революційні елементи, замість них набирали нових робітників, без біржі праці та професійних організацій, просто з вулиці, здебільшого, не членів профспілок. Ця заміна робітників мала ще й ту користь для підприємців, що приймаючи нових робітників вони давали їм значно меншу заробітню платню, як одержували старі робітники. Почалось масове закриття підприємств та звільнення робітників. За свідченням одеського підпільного „Коммуниста" націоналізовані за радянської влади підприємства: шкіряні, консервні та інш., що працювали для потреб Червоної армії, було опечатано, а робітників звільнено. На підприємствах, що їх повернули колишнім власникам, частину робітників було звільнено... А більшість фабрикантів вважали за краще тримати свої підприємства на замку, вдаючи з себе бідняків, що не мають коштів для виплати робітникам зарплатні і чекають на казенні субсидії[1].

Звільнення робітників та службовців мало масовий характер. Насамперед звільняли тих, що були активними співробітниками за радвлади в профспілках, Червоній армії тощо, а потім і всіх, кого приймали на підприємства за радянської влади. За цього приводу „Одесский Коммунист" пише: „В залізничих майстернях звільнено 20% мастерових, службовців і робітників. З депа звільнено 250 чоловіка колишніх комісарів, членів ревкомів та тих, що не з'явилися на службу після приходу добровільців протягом 5 день, а також всіх осіб, що одержали відпустки при більшовиках і досі перебувають у відпустці[2]. В додаток до цього на залізниці було видано наказа, за яким звільнили всіх службовців і робітників, прийнятих на службу на залізницю за періодом між 4 квітня й 24 серпня 1919 р.[3].

З трамваю було звільнено 470 робітників. Без попередження закрито автомайстерню (що містилася на колишній броварні Ені) і звільнено всіх робітників. Взагалі закрито було всі автомотоциклетні майстерні, що були в Одесі[4]. Зачинено було також декілька друкарень, як наприклад Кульберга, Шпенцера, а в друкарні „Одесских Новостей" звільнено всіх робітників (30 осіб), яких було прийнято на підприємство за радвлади[5].

В поштово-телеграфному відомстві теж звільнили 150 чоловіка, прийнятих на службу 1918-19 р. р.[6]. В спілці лікарських

[1] „Одесский Коммунист" № 130-131, 1919 р.
[2] Там саме № 132-133, 1919 р.
[3] Період радвлади в Одесі. Газ. „Дело" № 11, 1919 р.
[4] Там саме № 7, 1919 р.
[5] „Одесский Коммунист" № 138-139, 1919 р.
[6] „Южный рабочий" № 49, 1919 р.

робітників в зв'язку з переводом почалися „освічені наскоки" адміністрації на колективи лікарських робітників, масове звільнення насамперед осіб, що мали деякі стосунки з професійними організаціями та з низки інших подібних причин". З військового шпіталю було звільнено 88 осіб[1]. Такеж становище було й серед робітників освіти, про яких начальник управління Народньої освіти оголосив таке: „Викладачі учбових закладів, прихильники й співробітники радянської влади повинні бути не тільки звільнені з посад, а взагалі не можуть і надалі бути допущені до педагогічної діяльности" [2].

Робітників звільняли без усяких компенсацій, затримуючи заробітню платню. У всіх державних, міських установах та колишніх націоналізованих не сплатили зарплатні за серпень, що її не встигла сплатити радянська влада[3]. Не сплатили за ті 13 днів, що виникли після переводу календаря з нового стилю на старий[4]. Такі „заходи" дуже вплинули на зріст безробіття, яке й до цього було в Одесі велике. Щождо самих безробітних, то їхнє становище було надзвичайно важке. Через розгром спілок вони позбавлені були можливости одержувати допомогу. За відсутністю коштів закрито було 20 їдалень, де видавали даремні й пільгові обіди безробітним, а також закрито було всі майданчики й школи числом понад 50, де годувалося й виховувалося 1500 дітей робітників, які тепер опинилися на вулиці[5]. А для робітників та службовців, що залишились на роботі, розгнуздані підприємці знаходили теж чимало заходів утиску. Перш за все почали знижувати заробітню платню. Одні з них робили це прямо, а інші — звільняли старі кадри, а набираючи зовсім нові, пропонували їм умови які хотіли. Так, наприклад, користуючись відсутністю профспілки у водників, судоволодільці майже зовсім не сплачували заробітньої платні нікому. Здебільшого платили тільки аванси по 200 карб. на місяць[6]. А питання про сплату утримання за проароблений в серпні час не було вирішено зовсім[7].

---

[1] „Южный рабочий" № 24 — 29, 1919 р.

[2] Газ. „Современное слово" № 13, 1919 р.

[3] Залишаючи Одесу, радвлада не встигла сплатити робітникам та службовцям державних та націоналізованих установ зарплатні за серпень. Цей факт одеські соціяль-угодовці використовували для агітації проти радвлади. З цього приводу „Одесский Коммунист" вмістив листа до всіх робітників та службовців Одеси: „... Зрадницький несподіваний гарматний обстріл міста не дав можливости радвладі розплатитись з робітниками за проароблений час і забезпечити їх на деякий час. На цьому грунті контрреволюція веде весь час провокаційну роботу серед робітників. Одеський пролетаріят може бути певний, що жодна копійка робітничих грошей не загине і буде своєчасно сплочена" („Од. Ком." № 130 - 131, 1919 р.).

[4] „Одесский Коммунист" № 132 - 133, 1919 р.

[5] Там саме № 130-131, 1919 р.

[6] В той час прожитковий мінімум становив 218 карб. 40 коп. на день (докладно про це нижче).

[7] „Южный рабочий" № 49, 1919 р.

Восьмигодинний робочий день порушено було на всіх підприємствах, здебільше не формально, а фактично. Робітники мусили працювати щодня надурочно, через надзвичайно низьку зарплатню, що далеко не забезпечувала навіть голодного прожиткового мінімуму. Але багато було випадків, де 8-годинний робітничий день було скасовано й формально. Так було, наприклад, в майстернях „Воензага"[1], а по військово-авіяційних майстернях оголошено було такого наказа: „Оголошую до відома й виконання, що встановлена раніш окрема платня за надурочну роботу касується, а якщо буде треба, то робота мусить провадитися навіть 24 години на добу без усякої оплати[2].

Взагалі в цей період „масові звільнення, зниження зарплатні та інші утиски стали звичайним явищем" — свідчить газета „Народное Слово"[3]. До всього цього Одесу на початку вересня, в зв'язку з анулюванням радянських грошей, спіткала велика фінансова криза, що великою мірою погіршила економічне становище трудящих.

З наказу управління фінансів вилучено було з обігу радянські гроші — розмінні знаки в 3, 5 і 10 карб. та кредитні білети 1918 року — 250 карб., 500 і 1000, так звані п'ятаковки. Для прийому анульованих грошей у державному банку та інших кредитових установах відкрили „поточний літерний рахунок" і на цей рахунок всім особам та установам запропоновано було внести їх в певний термін. Питання ж про сплату їх мало вирішитися після закінчення громадянської війни. Анулювавши радянські гроші денікінщина намагалася за визнанням буржуазних економістів „вибити з рук радянської влади одну з сильніших фінансових зброй". Малось на увазі, поперше, „забезпечити себе від просякання на південь маси паперових грошей . . . на які провадитиметься пропаганда ідей громадянської війни", а, подруге, ставилось завдання зруйнувати радянський тил, сподіваючись, що чутки про знищення радянських грошей приведуть до того, що вони (гроші) знеціняться й селянство зовсім відмовиться їх приймати[4]. Фактично ж це анулювання „п'ятаковок" було „своєрідною контрибуцією, що її наклали на все населення (а не лише на саму велику буржуазію, як це було за радянської влади) на користь денікінському урядові та спекулянтам"[5].

В Одесі внесено було на літерний рахунок понад 100 мільйонів карбованців. Потерпіли насамперед широкі маси трудящих, бо своєрідність цієї реформи в Одесі полягала в тому, що робіт-

---

1 „Одесский Коммунист" № 138-139, 1919 р.
2 „Южный рабочий" № 36, 1919 р.
3 „Народное слово" № 6, 1919 р.
4 Бюлетень Од. Кред. Союза кооперативів. Вид. 12-13, 1919 р., стор. 6-7.
5 „Одесский Коммунист" № 130-131, 1919 р.

никам не обмінили жодної копійки, тоді як у Харкові, наприклад, було дозволено обмінити 500 карб.

У важкому фінансовому стані опинились професійні спілки, які втратили ті невеликі суми, що їх вони мали в своєму розпорядженні, в наслідок чого припинили видавати допомогу безробітним. Так, наприклад, в спілці портових робітників загинуло радянських грошей 200.000 карбованців, в спілці службовців державних установ—300.000 крб. в Одеській лікарській касі—Обкасі—288.813 карб[1].

Ударила дуже ця реформа й по кооперації, яка здавши свої „п'ятаковки" до держбанку, сама залишилася без обігових коштів, без краму й покупців... „Аж ось, коли приватній капітал нас осилив,—писали кооператори.—Він (приватній капітал—*І. П.*) нажився на війні й тепер розгорне на всю широчінь свою діяльність, а кооперація чекатиме кінця громадянської війни з порожніми касами" [2].

В дійсності воно так і було. „Спекулянти скуповують анульовані гроші по найнижчій ціні й переправляють їх до радянської Росії, заробляючи сотні тисяч за декілька годин (Буржуазні газети на другий день після видання наказу сповіщали про те, що в Одесі скуплено „п'ятаковок" на 3 мільйони карб.). Денікін виграв, спекулянти виграли, а програло населення" [3].

Поруч з цим жорстоким натиском на пролетаріят в Одесі, Денікін намагався „залучити" на свій бік робітництво. Звичайно, в цих спробах царський прислужник, що носився з ідеєю утворення „единої-неподільної", чогось нового, порівнюючи до свого колишнього господаря, не вигадав. Він намагався цілком використати стару миколаївську тактику розпалювати національну ворожнечу та збірати розпорошені кадри чорної сотні з тим, щоб затушкувати клясову свідомість робітництва. „Я радий, що російські робітники зберігли руську душу під час всіх турбот... і радий бачити вас (робітників—*І. П.*) під нашим славним н а ц і о н а л ь н и м (розрядка наша—*І. П.*) трьохкольоровим прапором, а не під червоною ганчіркою" [4],—так заявив Денікін тим делегаціям, що прийшли зустрічати його підчас приїзду до Одеси (від купки чорносотенців, що об'явилися в Ропіті та серед залізничників [5].

Ця відверта заява якнайкраще характеризує денікінську тактику щодо пролетаріяту. Поруч з економічним натиском дені-

---

[1] „Южный рабочий" № 88, 1919 р.

[2] Журнал „Наша кооперация" № 2-3, 1919 р., стор. 2.

[3] „Одесский Коммунист" № 130, 1919 р.

[4] Для провокації робітників щодо надсилки депутацій на зустріч Денікіну контр-розвідка виділяла своїх людей. В районі Пересипу працював на такій роботі контр-розвідчик Борьба (Істпарт, фонд спогадів. Стенограма спогадів, стор. 18).

[5] Генерал Денікін у Одесі. Под ред. Москвіна. Од. 1919, стор. 15.

кінці провадили масовий терор, розганяли зібрання робітників, забороняли профспілки та культивували чорносотенний антисемітизм, який скеровано було на боротьбу з усіма революційними елементами, що боролись за радвладу, ототожнюючи для цієї мети „більшовиків" з „жидами". А з другого боку сам Денікін відвідував підприємства й виступав з промовами серед робітництва. Отже — „роз'єднувати, збивати з панталику, одурманювати — ось його (Денікіна) тактика", як правильно охарактеризував її „Одесский Комунист"[1].

В Одесі було дві спроби білогвардійців „залучити" до себе пролетаріят. Одну спробу зробив Денікін безпосередньо, а другу — інженер Кірста, який після того як білогвардійці залишили Київ, прибув до Одеси разом з організованим у Києві загоном „робітників"[2] і намагався застосувати свій київський досвід до одеського робітництва.

В жовтні Денікін приїхав до Одеси і цей приїзд він встиг використати для підтримки „руського духу" серед робітників. Особливу увагу він звернув на робітників морського та залізничого транспорту та артилерійських майстерень. Ця увага, звичайно, не була примхою генерала, а диктувалася умовами громадянської війни та тією ролею, яку відогравав і міг ще відогравати в ній транспорт.

Особливо „пощастило" в цьому відношенні ропітовцям. Завод Ропіта, як відомо, мав за собою контрреволюційний виступ проти радянської влади[3]. Звичайно, цей факт був відомий Денікіну, тим більше, що й виник він не без його (Денікіна) участи, якому так активно допомагали тоді одеські меншовики та есери. Щоб у цьому переконатися, досить навести промову начальника торговельної фльоти, П. А. Піні, на бенкеті підчас перебування Денікіна в Одесі.

„Я говорю від імени адміністрації і робітників Ропіту. Під гнітом більшовизму ропітовці перші повстали. Я маю щастя повідомити Вашу вельможність що потяги (панцерні — *І. П.*), які були замовлені заводові Ропіт для потреб добрармії, закінчені й вони з успіхом б'ють наших ворогів. Треба відзначити, що ці роботи (виготування панцерників — *І. П.*) провадилися під гнітом більшовиків, і доводилося використовувати різні хитрощі, щоб потяги не здати більшовикам. З почуттям глибокого задоволення констатую, що наше завдання ми виконали в повній мірі[4].

---

[1] „Одесский Коммунист" № 130 - 131, 1919 р.

[2] Шульгін В. „1920 год, стор. 49. Між іншим, Шульгін згадує про цей загін так: „Загін, якщо не помиляюсь, сидить безвиїзно на якомусь поверсі, якоїсь будівлі... через „босість".

[3] Докладно про це див. статтю Когана і Межберга: „Другий період радвлади в Одесі 1919 р. „Літопис Революції", 1930 р. № 2, стор. 5—8.

[4] „Генерал Денікін в Одесі" под ред. Москвіна. Одеса, 1919 р., стор. 21.

Це успішне виконання замовлення для „потреб добрармії“ і було підставою для того, щоб Денікін спробував був притягти ропітство на свій бік. З цією метою він відвідав завод і виступив з промовою перед робітництвом, яку закінчив так:

„Я ще раз дякую вам, робітники, що ви своєю роботою дуже сприяли успіху Добрармії“ [1].

Головну скрипку на зборах, що їх було скликано для Денікіна, відогравали — той таки білобандит Петров, що обслідував ЧК [2], та голова спілки водного транспорту, меншовик Суходоль.

„Я складаю подяку головокомандувачеві генералу Денікіну,— говорив Петров, — за визволення від комуністичної неволі... хай пошле господь йому нерукотворну силу, яка б укріпила його й зробила великим творцем єдиної й неподільної, дорогої нашої батьківщини Росії“.

Так урочисто виступали чорносотенці перед Денікіним від імени „всіх“ робітників [3].

Ці збори з генералом надзвичайно точно й відповідно до всіх газетних інформацій змалював один робітник в такому вірші:

... Сразу вспомнили времена „потерянного рая“,
Как встречали Романова Николая.
С хлебом, с солью, с поклонами,
Со святыми божьими иконами.
Принимали „Его превосходительство“,
Словно императорское величество.
Нашим „лидерам“ Петрову и Суходолю
Счастье выпало большое на долю.
„Именитого гостя“ они ублажали,
Генеральские... ручки чуть-чуть не целовали...
Под конец Деникин нас благодарил
Разные разности, подачки сулил,
Говоря: „Как большевиков победим,
Всех тогда мы щедро наградим.
Вас рабочих не забудем тоже —
Вы для нас всего дороже.
Будете тогда трудиться не в кандалах,
Сможете мечтать о своих „правах“... [4]

Звичайно, не всі ропітовці зустрічали так радо Денікіна, як їх „лідери“ Петров і Суходоль — таких була дуже обмежена купка..

---

[1] „Генерал Деникин в Одессе“, под ред. Москівна. Одеса, 1919 р., стор. 39

[2] З приходом денікінців було зорганізовано комісію для обстеження діяльности Чека. Представником від робітників було виділено Петрова. Докладніше про це див. ст. Когана і Межберга „Другий період радвлади в Одесі 1919 р.“, „Літопис Революції“ № 2, 1930 р., стор., 7.

[3] „Генерал Деникин в Одессе“, стор. 38.

[4] „Одесский Коммунист“ № 138-139, 1919 р.

Робітничі маси настроєні були й проти денікінців, і проти „своїх лідерів". Делеґацію на зустріч Денікіну ропітовці не обирали й не надсилали. Вона пішла до нього самовільно, за згодою лише адміністрації. Не знав про це, навіть, заводський комітет. На другий же день, на загальних зборах робітники констатували, що „одна частина робітників обиває пороги у панів Піскорських (завідувач заводу — *І. П.*), а друга не знає нічого про те, що говориться від її імени" [1]. А один робітник надіслав листа до „Одесского Коммуниста", в якому пише:

„Петров дякував Денікіну від імени всіх робітників — яке він мав право. Але ж його ніхто не уповноважував на це" [2]. В газеті „Дело" теж оголошено листа робітника-ропітовця, в якому він висловлює таку думку: „Останніми днями ми, робітники, відчули якесь недомагання. Ми захворіли. І хоч хвороба наша, як видно зі всіх її симптомів не затяжна, — вимагає ґрунтовного лікування, часто з початку захворювання не помічають тих поганих сторін хвороби, які можуть її ускладнити... Після „обстеження Чека"... були зроблені доповіді, в яких слово „комуніст" ототожнювалося зі словом „жид", а які після таких доповідей виникали дебати (вірніше крики) розповсюджуватися не буду... Мета мого листа зараз не освітлювати ці ганебні факти, що допомагають погромній аґітації, а зовсім в іншому. Товариші ропітовці, як виявляється, захворіли на небезпечну хворобу — „зубатовщину". Інакше я цього епізоду з надсилкою окремих делеґатів, назвати не можу... Коли попросили наших ропітовців з'явитися до генерала Шілінга, то до нього направилась не нова навіть делеґація, а самочинна та ж таки стара, що обстежувала Чека, тобто в данім випадку і завком, і спілка робітників водного транспорту... залишилися з боку" [3].

Ці висловлені робітниками думки, свідчать про те, що ропітовці в своїй масі далекі були від думки співробітничати з Денікіним, а чорносотенна група, що була там, не збільшилася після відвідання генерала.

З таким же „успіхом" Денікін відвідав залізничні майстерні та артилерійські майстерні.

Пізніше, в грудні, з інженером Кірстою було те саме. Відвідав він підприємства за тим саме маршрутом, що й Денікін, але коли він спробував було, за підтримкою адміністрації, скликати мітинґа на заводі Ропіт, то, поперше, завком відмовився зовсім скликати збори і зняв з себе відповідальність за них, а, подруге, Кірсту, який з'явився туди з представником відділу пропаґанди Добрармії та представником групи „Єдинства", ніхто з робітників не захотів слухати. Робітники кричали: „Не треба промов. Геть

1 „Южный Рабочий" № 36.
2 „Одесский Коммунист" № 136-137, 1919 р.
3 Газ. „Дело" № 5, 1919 р.

його! Хай звільнять ув'язнених робітників! З цієї трибуни генерал Денікін говорив, — ви, робітники, мусите їсти, працювати та вчити своїх дітей, а політикою, будівництвом держави ви не повинні займатись. Ну й добре! Будуйте самі й воюйте самі" ... [1]

„Бідний Кірста, — писав далі „Одесский Коммунист", — так багато він наслухався про патріотизм ропітовців, гадав, що лише з'явиться на завод, як зразу вишукується перед ним ціла дивізія... і проголосить його — Кірсту — своїм маршалом... Так і не збулись його мрії. Який бо непривітний народ, навіть говорити не дали"...[2]. Так і закінчилася спроба Кірсти у ропітовців.

В залізничних майстернях було те саме, з тією лише різницею, що Кірста виступав з промовою.

Далі цих двох справ кірстовщина в Одесі не пішла й наслідків ніяких не мала... Одеський пролетаріят не пішов на кірстовську авантуру й дав їй рішучу відсіч [3].

В дальшому такаж доля спіткала й одеських меншовиків, що теж „боролися" з Кірстою, виключно з метою утримати в своїх руках монопольне право на підпорядкування робітничої кляси денікінщині.

2. Знищення промисловости та зростання безробіття

Процес промислової руїни, що спіткав Одесу ще на початку громадянської війни, продовжувався безупинно, щороку погли-

---

[1] „Одесский Коммунист" № 146, 1920 р.

[2] Там саме.

[3] В книзі Кіна „Деникинщина" зустрічаються такі твердження: „Кірстовщина мала найбільше розповсюдження в таких містах як Київ та Одеса"... (Стор. 146). В Одесі „... кірстовщина в тій чи іншій формі мала певний успіх..." (стор. 148).

Безумовно, в Одесі були, подібні до Київських, передумови (Див. Кін — „Деникинщина", стор. 146-148), що змогли забезпечити для кірстовщини „певний успіх". Але, якщо кірстовщину вважати не лише за реакційні настрої середчастини робітників, а й за певне організаційне оформлення їх, то в такому розумінні кірстовщина в Одесі успіху не мала. Ніякого організаційного оформлення робітників під проводом Кірсти в Одесі не було (якщо не рахувати того „робітниче офіцерського" загону, що був організований в Києві та евакувався до Одеси після заняття його Червоною Армією), а ті спроби, що робив Кірста, ні до чого не призвели. Можливо, якби Кірста розгорнув був свою діяльність в Одесі зразу після приходу білогвардійців, йому й пощастило б організаційно оформити деякі незначні кадри робітників та деклясованого елементу, що зв'язаний з чорносотенним міщанством, але він потрапив до Одеси дуже пізно (кінець грудня 1919 року), а це був саме той час, коли в Одесі вистигав загальноміський політичний страйк; коли меншовицьке „керівництво" себе остаточно дискредитувало і коли широкі маси робітництва, під проводом більшовиків, готувались до збройного виступу проти білогвардійщини. І цілком природно, що Кірсту так „зустріли" ропітовці, де, здавалося, була досить компактна група реакційно настроєних робітників і можна було сподіватися на успіх.

блюючись. Він захоплював у свої обійми все більшу кількість підприємств. Заключний акорд з цього погляду був денікінський період.

Денікінщина остаточно зруйнувала одеську промисловість грабіжництвом та разбазарюванням як сировини, так і основних капіталів. Спекуляція та ажіотаж захопили в свою карколомну течію ввесь торговельно-промисловий світ Одеси та все денікінське офіцерство й урядовців, які на основі принципу „Après nous le déluge" знищували безжалісно народнє господарство, набиваючи свої кешені для майбутнього еміграньського життя.

Якщо зразу після зайняття денікінцями Одеси й помітне було деяке пожвавлення промисловости, головним чином дрібної (шкіряні вироби тощо), де було мало основних капіталів, а тим самим менше риску втратити їх, то лише тому, що промисловці сподівались на стабільність денікінського панування. Але це тривало недовго, бо після перших же поразок добрармії на фронтах почався процес ліквідації підприємств, чому в великій мірі сприяла гостра криза на паливо й сировину.

Паливну кризу Одеська промисловість, оскільки вона була ізольована від мінерального палива відчувала протягом усієї громадянської війни. Не зважаючи на те, що за денікінщини Одеса й не була відрізана від Донбасу, проте дістати вугілля, за відсутности транспортових засобів, було надзвичайно важко.

Для Одеси нормально на місяць потрібно було 1 мільйон пудів мінерального палива. А одержала вона за перші три місяці (вересень, жовтень, грудень) лише 1.025.139 пудів. Але й це вугілля не все пішло на потреби Одеси. За цей саме час було вивезено морем з Одеси 73.600 пудів (з них 28.600 пудів за кордон). На місці залишилось 951.539 пудів, що складає на місяць 317.179 пуд., або менше як $^1/_3$ потрібного вугілля[1]. Таке становище було лише перші три місяці, а далі в наслідок безупинних поразок білогвардійців у боротьбі з Червоною армією, їм було не до вугілля і Одесі лишався єдиний вихід — діставати дрова.

З дровами теж було не краще. Поблизу Одеси їх не було, доводилось замовляти на Кавказі, в Криму, Басарабії та Румунії. Але замовлення здебільшого не виконувалися через нестачу транспортових засобів, а також військово-політичну ситуацію. Навколо заготівель дров розгорнулася величезна спекуляція й ціни на них зростали неймовірно. Зайнялися цією справою всі, хто хотів набити собі кешені. „Современное слово" зазначає, що спекулювати дровами в Криму почали навіть такі особи, які „до цього часу ніякого відношення до цієї справи не мали". Дехто з них займався лише тим, що перепродував дозволи на вивіз із Криму дров. За ці ж таки 3 місяці вивезено було до Одеси 640.645 пудов дров.[2]

[1] „Экономические бюллетени" № 4, 15 січня 1920 р. стор. 10-11.

[2] Там саме.

На місці почали використовувати всі можливі ресурси. Так, наприклад, для потреб залізничних майстерень розбирали в порту дерев'яну естокаду, для потреб водотягу використали 15.900 пудів готових клепок, а за постановою міської управи вирубано було 6 десятин міського розсаднику, з'явився навіть проєкт вирубати дерева на вулицях[1].

Звичайно, що всі ці заходи не полегшували зовсім паливної кризи та й зима вимагала палива для населення.

Через такий стан почали скорочувати й припиняти зовсім свою роботу різні підприємства. Не зважаючи на інтенсивну розборку естокади, де працювало 500 чоловіка робітників, в залізничних майстернях зовсім припинили роботу в линварні та в токарськом цеху, решта ж цехів виконувала лише невідкладну роботу[2]. Зупинився трамвай, не зважаючи на те, що підвищено було тариф за проїзд і що він перейшов до рук міської управи від бельгійців[3]. Працювала не повну добу й з перебоями електростанція. Справа доходила навіть до того, що одного дня не працювала зовсім телефонна станція через неможливість зарядити акумулятори (Там саме, №№ 16—29 1919 р.; „Южный Рабочий“ № 67, 1919 р.) В листопаді припинили подавати електричну енергію 12 млинам і вони припинили були роботу. В критичному стані весь час був водогін. В листопаді він декілька днів зовсім не працював і Одеса була без води (Там саме, № 25, 1919 р.; „Народное слово“ № 1, 1919 р.).

Такаж справа була з сировиною для виробництва. Особливо гостро відчувався брак металів. Почала припиняти своє існування досить розвинута в Одесі бляшана промисловість, а це руйнувало консервну промисловість. „В наслідок відсутности бляхи всі консервні фабрики не працюють“, — свідчить „Современное слово“[4]. Припинили роботу й інші підприємства, що залежали від виробу бляхи, як, наприклад, виробка бляшаного посуду тощо. Так було закрито фабрику бляшаних виробів в Тер - Петросерьянця. Цьому значно ще допомагали реквізиції „для потреб добрармії“, як це було, наприклад, на фабриці Вальтуха, де денікінці реквізували 80 ящиків бляхи, що її придбали робітники ще за радвлади[5].

Важке становище було й у борошномельній промисловості. Поруч з відсутністю палива, руїни транспорту, на Одесу насунулась ще й хлібна криза. Закуплений в районі Дніпра та в Криму хліб заборонено було вивозити до Одеси. „Млини обмежувалися виключно перемолом зерна, що належало пекарям та

[1] „Южный Рабочий“ № 77, 1919 р.
[2] „Одесский Комунист“ № 130 - 131, 1919 р.
[3] „Современное слово“ №№ 18 и 47, 1919 р.
[4] „Современное слово“ № 4, 1919 р.
[5] „Одесский Коммунист“ № 132 - 133, 1919р.

спекулянтам". До цього всього електростанція припинила подачу електроенергії"[1].

Але ніщо так не руйнувало промисловість, як самі хазяї - підприємці. Непевна політична ситуація, в зв'язку з поразками денікінців на фронтах породила серед них ліквідаційні настрої. Повернення радянської влади загрожувало позбавити їх підприємств. Це сприяло тому, що центр уваги було перенесено від промисловости в бік різних спекулятивних операцій, на яких можна було без великої витрати часу добре заробити й заховати свої капітали в кешеню від майбутньої націоналізації. Почалась скажена спекуляційна вакханалія. Спекулювали грішми, паливом, сировиною й підприємствами. Ось яскравий приклад такого явища. В січні 1920 р. підприємець картонажної фабрики Кофман закрив виробництво. Про причину закриття відверто заявив: „Немає рації працювати. Вигідніше продати картон". І, дійсно, на ринку тоді було з картоном „твердо" 8.000 карб. пуд, тоді як у квітні 1919 р. ціна за пуд була всього лише 300 карб[2]. Те саме було й з фабрикою пасів Конторовича. Він закрив фабрику, посилаючись на відсутність сировини. Але коли шкіру він одержав, фабрику не пустив, а встиг уже частину шкіри продати по „справедливій ціні"[3].

Почали закривати підприємства. Підприємці вивозили важливіші машини та їхні частини, а підприємства продавали „на зруб". Завод Беліно-Фендериха, який пустили були робітники за радвлади, здобувши кошти та замовлення ще з вересня, почав руйнуватися. Завозилось устаткування та сировина. Врешті й робітникам було заявлено про звільнення[4]. Вивозилося у великій кількості шкіру, що зовсім позбавляло шкіряну промисловість можливости існувати дали[5]. Крім цього закрито було автомайстерню „земспілки", тютюнові фабрики Беренштайна та Бліттштайна, шкіряний завод Гомберга та всі заводи кол. Анатра[6]. А сірникові фабрики й зовсім не відкривались, не зважаючи на те, що сировиною вони були забезпечені. Їх власники вважали за краще спекулювати своїми капіталами, як виробляти сірники яких багато було привезено зі Швеції і ціна на них була низька[7].

Ось як характеризує „Южный Рабочий" становище одеської промисловости та спекулятивну гарячку за денікінщини: „Романівські (гроші—*І. П.*) не пускають в обіг, романівські вилежуються.

[1] „Коммерческий Курьер" №11, 1919 р., стр. 4 та „Южный Мельник" № 2, 1919 р., стор. 2.
[2] "Южный Рабочий" № 57, 1919 р.
[3] Там саме.
[4] Там саме № 34, 1919 р.
[5] Там саме № 125, 1919 р.
[6] „Народное Слово" № 4, 1919 р.
[7] „Южный Рабочий" № 57, 1919 р.

Їх у ніякім разі не пускають у торгівлю, а тим більше в промисловість, оскільки й без турбот, без риску витрат, невдач, реквізицій, без нервовости, гроші дають все більший прибуток. Поруч із пасивним становленням до промисловости спостерігається вулично-біржове пожвавлення. На вулично-біржовий ринок випускають акції навіть митичних підприємств. Акції продають на вулицях, у кафе. Поширюється чергова біржова брехня, ціни на акції знижуються, а потім знову підвищуються, але це така саме спекулятивна лотерея, що й з кредитовими білетами.

Таке саме становище і з сировиною та напівфабрикатами. Куплена сьогодні ніби для промислових потреб, вона (сировина), завтра входить у спекулятивний обіг, її перепродують, закладають, знову викупають. На заводі, на фабриці ця сировина далі головного склепу не йде. Так звані комерційні директори підприємств тепер більшу частину часу бувають не на заводі, а в кафе, або чергують на рогах жвавих вулиць. Не дивно, що наші часи характерні великою активністю торговельних умов і на підприємствах. Останні продаються й перепродаються"... [1]. Така загальна характеристика промислової руїни за денікінщини в Одесі.

Такий стан промисловости надзвичайно сильно впливав на зріст безробіття, що в свою чергу сприяло ще більшому натиску промисловців на пролетаріят. Коли прослідкувати динаміку зростання безробітних за декілька місяців 1919 року, то найбільший стрибок угору припадає на перші ж місяці денікінського панування.

Так	на	1/II	1919 р.	було	19.713	безробітних
	"	1/III	"	"	22.274	"
	"	1/IV	"	"	25.255	"
	"	1/V	"	"	26.221	"
	"	1/VI	"	"	27.476	"
	"	1/VII	"	"	29.298	"

А у вересні, не зважаючи на те, що залякані терором маси боялися навіть реєструватися на біржі праці, все ж зареєстрованих безробітних в Одесі було вже 40.000 чоловіка [2]. Наскільки розмах безробіття був великий, досить навести такий факт: в спілці портових робітників нараховувалось на той час 5.000 членів, а працювало щодня тільки 200 чоловіка [3].

Звичайно, такий стан підточував сили пролетаріяту, але водночас і революціонізував широкі робітничі маси, для яких виходу зі свого тяжкого становища в такій політико-економічній ситуації не було. Цю ситуацію треба було змінити.

[1] „Южный Рабочий" № 71, 1919 р.
[2] „Южный Рабочий" № 3, 1919 р.
[3] Там саме, № 29, 1919 р.

Що ж до меншовиків, то вони бачачи такий стан зовсім песимістично дивились на майбутнє. В другій половині січня 1920 р., коли Червона армія недалеко вже була від Одеси, вони підводячи підсумки професійного руху за минулий 1919 р. з песимізмом та розгубленістю писали: „Громадянська війна, що все зростає, руйнує рештки промисловости. Гинуть останні цінності, руйнується весь господарчий апарат (буржуазний, звичайно — *І. П.*). Робітнича кляса та її бойові (в руках меншовиків! — *І. П.*) економічні організації — профспілки — є свідки катастрофи, що насувається, яку вони не мають сил зупинити (!? — *І. П.* [1]).

3. Відновлення профспілок та меншовицька тактика

Одеський пролетаріят такому жорстокому політично-економічному натискові буржуазії, в умовах білогвардійського терору не міг одразу протиставити свого організованого опору. Отже, перш за все перед пролетаріятом постало питання про збирання своїх сил, про відновлення своїх клясових організацій — профспілок, що перебували без приміщень, без коштів в умовах безробіття й злиднів серед широких мас.

Чималу ролю в збиранні пролетарських сил, у відновленні профспілкових організацій відогравала одеська підпільна організація більшовиків. Поруч з допомогою, яку вона організувала для всіх політичних ув'язнених за денікінщини, „для спілок найдено було приміщення в різних місцях, а також надано допомогу (грошову — *І. П.*) із фонду (підпільного — *І. П.*) Червоного Хреста з тим, щоб профспілки почали працювати" [2]. Проте, розгорнути цю роботу за умов шаленого терору проти свідомої передової частини робітників та більшовиків неможливо було.

Ось чому майже всю роботу щодо відновлення профспілок та їх дальшу роботу, трактуючи цю роботу виключно як з а х и с н у та скеровуючи її на шлях е к о н о м і ч н о ї „боротьби", взяли спершу під свій вплив меншовики, які, як денікінська „робітнича" партія, були леґальні так само як і інші, теж легальні, соціяль-угодовці, яких в Одесі була досить компактна маса. Своїм керівництвом вони намагалися покласти основи „незалежности" від радвлади й залежности від денікінщини робітничого та професійного руху та „очистити свідомість робітничих мас, — як деклярував меншовицький орган „Южный Рабочий", — від наростів ленінської та кірстовської теорій пристосування робітничого руху до потреб уряду" [3]. Меншовики своєю тактикою плазування перед денікінцями, пристосовуючи свою „ідею незалежности" до вимог білоґвардійського уряду та до його послуг, з самого початку стали справжніми соціяль-денікінцями.

---

[1] „Южный Рабочий" № 115.

[2] Од. Істпарт. Фонд спогадів. Стенограм. спогад. про Денікін. підпілля.

[3] „Южный Рабочий" № 41, 1919 р.

Одеські меншовики дуже жалкували за тим, що Денікін фактично вигнав зі своєї комісії робітничого законодавства, так звану „робітничу делеґацію", яку туди надіслав був для співробітництва Уцентропроф. Одеський Радпроф на „вихід" робітничої делеґації з комісії реаґував такою резолюцією:

„Ознайомившись з деклярацією, яку мала оголосити робітнича делеґація в комісії робітничого законодавства і загалом приєднуючись до її змісту, виконавчий комітет Ради професійних спілок м. Одеси вважає:

1. Що робітнича делеґація перш ніж приступити до такої складної і відповідальної роботи, мусила була виявити думку організованого в профспілки пролетаріяту про загальне становище та ті умови, в яких працюють робітничі організації.

2. Заборона голови комісії виголосити цю деклярацію — замах проти вільного виявлення цієї волі. Заборона ця тим самим утворила, на жаль, умови, які позбавили робітничу делеґацію можливости взяти участь в роботах комісії"[1] (розрядка наша — *І. П.*). В той же час за денікінщини ці соціяль-зрадники на всіх робітничих зборах відверто заявляли, що для того, щоб зберігти спілки, доводиться відстоювати ідею незалежности професійного руху й намагатись усякими засобами обходити й не виконувати наказів радянської влади[2].

За яскраву ілюстрацію цього визначення може бути резолюція, що її ухвалили загальні збори профспілки водників з приводу заборони цієї спілки.

„Тому, що статут, яким керувалася спілка за комуністичної влади, не відповідає, через те, що має в собі проклямування диктатури пролетаріяту (розрядка наша — *І. П*), справжній діяльності спілки, яка обмежується захистом своїх членів (розрядка наша — *І. П.*) — надалі до переробки його прийняти для керівництва спілки статут колишньої спілки моряків торговельної фльоти, що існував до квітня (1919 р.)"[3].

Ось за такими ідейними настановленнями й почали відновлятися профспілкові організації. Утворено було тимчасові правління, які, зареєструвавши статут профспілок в окружному суді (який із статуту викреслив слова „страйк" та „страйковий капітал"[4], оголосили перереєстрацію членів спілок. Після перереєстрації обрали нові постійні правління, які в багатьох спілках були не правоміцні, оскільки обрали їх при малій кількості присутніх[5]. Не доводиться вже говорити, що за всією цією організаційною роботою суворо доглядала влада. На кожні збори треба

[1] „Южный Рабочий" № 36, 1919 р.
[2] Там саме, № 27, 1919 р.
[3] „Южный Рабочий" № 22, 1919 р.
[4] Там саме № 49, 1919 р.
[5] „Одесский Коммунист" № 138-139, 1919 р.

було діставати окремий дозвіл і провадити їх в присутності представників влади. Ці представники втручалися в роботу й припиняли збори в перший-ліпший момент.

Гостре зменшення кількости членів профспілкових організацій (явище характерне для денікінщини) свідчить не тільки про підупалий настрій частини робітничої кляси, а також про мізерні матеріяльні можливості профспілок, це свідчить також і про ставлення робітників до меншовицького керівництва. Так наприклад, спілка місцевого транспорту, не зважаючи на те, що вона об'єднувала всі, що існували в цій галузі, профспілки, на 1 січня 1920 року мала 1.487 членів, тоді, як за радвлади їх було 2.500, спілка харчовиків на 15 листопада мала 2.828 членів, а за радвлади — 6.022, профспілка хеміків теж 700, замість 6.000 за радвлади [1].

Матеріяльне становище профспілок було скрутне. Ось для прикладу прибутки профспілки місцевого транспорту на кінець 1919 року [2].

Вступних внесків . . .	1.095	карб.
Членских „ . . .	7.629	„
Конфліктн. фонд . . .	2.274	„
Разом . .	10.998	„ [3]

Одночасно з організацією профспілок провадили роботу й щодо концентрації їх. На загальних зборах водників один з їхніх ватажків профруху сказав: „Хай моряки, металісти та конторські службовці були об'єднані комуністами силою, але тепер немає рації роз'єднуватися [4]. Протягом усього часу панування декінінщини злиті та об'єднані були такі профспілки: спілка робітників хемічної промисловости, що утворилася з окремих профспілок-олійників, миловарів, склярів, сірничників та дрогістів; спілка „Біложесть" увійшла до спілки металістів, ремонтні робітники трамваю, що були в спілці металістів, увійшли до спілки робітників та службовців місцевого транспорту; остання спілка утворилася в наслідок злиття окремих профспілок: трамвайників, шоферів та каретників; спілка службовців страхових установ та службовців фабрично-заводських підприємств увійшли до спілки торговельно-промислових службовців; до спілки візників влилися овочники, до харчовиків — цукерники; спілка службовців кафе злилась з куховарами та службовцями готелів [5].

[1] „Южный рабочий" № 34, 69, 82. 1919 р.

[2] Там саме № 117, 1920 р.

[3] Голодний прожитковий мінімум на робітника пересічно становив тоді 553 крб. на міс. Не важко уявити собі, чому варті спілкові кошти та так званий „конфліктний фонд", що призначався на випадок страйку, щоб підтримати робітників.

[4] „Южный рабочий" № 22, 1919 р.

[5] Там саме №№ 16, 18, 52, 77, 80, 107, 140, 1919-20 р.р.

Поруч з відновленням професійних спілок, зразу ж після перевороту, з ініціятиви професійних організацій водників, харчовиків, торговельно-промислових службовців та міських робітників та службовців, 26 серпня було утворено тимчасове Бюро Ради професійних спілок м. Одеси, до президії якого увійшов увесь актив одеських меншовиків під головуванням Коробкова[1].

Пізніше, 16 вересня, це тимчасове бюро хоч і переобрали на постійне, але президія залишилася в тому ж складі, за винятком однієї особи, яку замінили іншою[2].

Одночасно з повідомленням профспілок меншовицьке керівництво намагалося договоритися з підприємцями (під натиском мас) в таких питаннях — в питанні про визнання підприємцями професійних організацій, з якими вони здебільшого не рахувались; в питанні про виплату грошей за серпень; про виплату компенсації звільненим робітникам; про обмін радянських грошей; про поновлення соціяльного страхування; про допомогу безробітним; про реквізиції профспілкових приміщень; про відкриття спілки водників та інш. Це була „боротьба" переговорами та плазуванням перед підприємцями та денікінською владою.

Ось цікавий документ, що характеризує зміст цієї оборончої „боротьби", що по суті була контактом спільників, які мали мету й діяли на тому самому ґрунті. 25 серпня тимчасовий виконавчий комітет спілки водного транспорту надіслав до судоволодільців такий меморандум:

„Визнаючи в вашій особі адміністративну владу щодо управління окремими підприємствами, в тому обсязі, як це мало місце до приходу до Одеси радвлади, Тимчасовий виконавчий комітет Спілки вважає за потрібне висловити від лиця нашої спілки деякі міркування щодо заходів, які, на нашу думку, допомогли б становити придатні для обох боків умови праці. Досягти вищезазначених наслідків можна лише після Вашої згоди додержувати нижчезазначені умови:

Визнати Тимчасовий виконком нашої спілки за її керівничий орган до переобрання та зміни статуту, безумовно, за умови, коли останній затвердить урядова влада.

Залишити й визнати представні органи на місцях, а саме: заводські комітети, ради старост та організації пливучого складу в межах тих повноважень, які вони мали до приходу радянської влади до Одеси. Вжити термінових заходів, щодо полегшення матеріяльного стану морців, що їх звільнено з роботи та голод-

---

[1] „Народное Слово" № 2, 1919 р.

[2] Персональний склад Тимчасової президії: голова — Коробков, тов. голови — Трахтенберг, Захаров, секретар — Лупинський, скарбник — Пономарьов. Склад постійної президії: голова — Коробков, тов. голови — Трахтенберг, секретар — Лупинський, скарбник — Пономарьов. Всі меншовики.

няків. Залишити за робітничими організаціями приміщення, що їх вони мають. Залишити старий порядок щодо надання відпусток та видачі допомоги на випадок хворости, на похорон тощо. Вжити заходів щодо своєчасного задоволення трудящих водного транспорту зарплатнею за серпень“ [1].

Такого ж характеру „боротьбу“ провадили й інші профспілки, що намагалися лише стримувати нахабні наскоки окреміх підприємців, які іґнорували профспілкові організації і тим не розуміли своїх справжніх клясових інтересів, не розуміли, що саме вони — меншовицькі профспілки, які є надійна їхня підпора та оборона від мас, надійний спільник у боротьбі проти робітничої кляси.

Розпочала цю „боротьбу“ профспілка металістів тим, що послала до головного начальника делеґатів, щоб розв'язати питання, які хвилювали тоді робітників, а саме: обмін грошей, видача зарплатні за серпень тощо.

Переговори з представниками влади про становище робітників та про засоби боротьби з безробіттям провадила Рада профспілок протягом майже всього часу перебування денікінців в Одесі. Проте, позитивних наслідків в основних питаннях, що поставлені були, ці переговори не дали. Робилось це надзвичайно обережно, обирали делеґацію й надсилали її до представника влади, той обіцяв „з'ясувати, виправити“ й т. д. І на цьому справа кінчалась. „Щодня ми обираємо делеґації до начальства, посилаємо депутації“,—так характеризував цю тактику один робітник.

Ось цікава інша інформація, що вміщена була в „Южном Рабочем“ про самий хід переговорів з владою:

„Пленум Одеської Ради профспілок м. Одеси на засіданні 9 жовтня, заслухавши звіт делеґації (розрядка наша — *І. П*) про заборону спілки робітників та службовців водного транспорту, рішуче протестує проти заборони цієї спілки, а також і проти цілої низки подібних замахів на права робітничої кляси; проти безсудних арештів, трусів, реквізицій приміщень спілок і т. інш., бо ці явища викликають природне незадоволення й дратують робітничу клясу.

Виходячи з цього пленум ухвалює обрати делеґацію (розрядка наша—*І. П.*) від пленуму Ради для переговорів з представниками влади по всіх цих питаннях і, насамперед, енерґійно відстоювати відкриття спілки робітників та службовців Водного транспорту.

Разом з цим делеґація мусить вимагати:

1. Прискорити слідство в справах заарештованих членів профспілок, які протягом уже довгого часу сидять заарештовані без усякого обвинувачення.

[1] „Южный Рабочий“ № 3, 1919 р.

2. Видати робітникам та службовцям за пророблений час до приходу нової влади, а також видати звільненим ліквідаційні.

3. Обміняти робітничим організаціям та робітникам радянські гроші“ [1].

Звичайно, що жодне з питань, які було порушено, щоб забити памороки робітничим масам, ні ця делеґація, ні пізніші, що оббивали пороги начальства, не розв'язали. Обмінювати гроші категорично було відмовлено. Питання про зарплатню за серпень та ліквідаційні теж залишалося висіти в повітрі. Прискорити слідство над заарештованими обіцяли, але не виконували. Те саме з відкриттям спілки водників. Останню, правда, відкрили, але це було не в наслідок натиску організованого пролетаріяту під меншовицьким керівництвом, а на підставі розпорядження з денікінської ставки, після того, як потреба в забороні минула [2].

Ще один документ. Радпроф склав доповідного листа до начальника залоги м. Одеси, Туган - Барановського, такого змісту:

„В наслідок змінених політичних умов провадиться масове закриття та ліквідація підприємств та установ як приватніх, так громадських та урядових. Спостерігається також і масове скорочення штатів в зазначених підприємствах та установах.

Вищенаведені закриття й скорочення штатів мають безсистемний характер і часто зовсім не обумовлені потребами державних інтересів (розрядка наша — *І. П.*).

Проте, в наслідок зазначеного явища, армія безробітних, що нараховує за нашими відомостями 40.000 чоловіка, поповнюється багатотисячними кадрами безробітних, становище яких надзвичайно тяжке, оскільки вони позбавлені всяких засобів до існування.

Це пояснюється тим, що всі звільнені в зв'язку з переворотом не лише не одержали певної компенсації, належної їм підчас звільнення, ба навіть зарплатні за пророблений час.

Утворилося тяжке становище. В умовах дорожнечі на предмети першої потреби, зросту тифозної та холерної епідемії це дуже нервує робітників, викликає неминуче незадоволення робочих мас і утворює сприятливий ґрунт для зростання максималістських настроїв серед них.

Тому треба негайно вжити заходів, щоб робітники знали, що їхні домагання можуть бути розв'язані в авторитетному органі, в якому їхні представники братимуть рівноправну участь.

В інтересах як робітників та службовців, так і загальнодержавних Рада профспілок вважає за єдиний вихід з серйоз-

---

[1] „Южный Рабочий“ № 37, 1919 р.
[2] „Южный Рабочий“ № 63, 1919 р.

ного й заплутаного становища, що утворилося, утворення паритетного органа, якому належить розв'язати такі питання:

1. Ступінь потреби закриття того чи іншого підприємства або установи.
2. Ступінь потреби скорочення штатів.
3. Питання про видачу зарплатні за пророблений час.
4. Питання про сплату ліквідаційних та розмір їх.

Рада профспілок пропонує організувати паритетний комітет на таких засадах:

а) Для державних установ — 5 представників від різних відомств та 5 представників від Ради профспілок.

б) Для громадських установ та підприємств 5 представників від міського самоврядування та 5 — від Радпрофу" [1].

Доля цього доповідного листа, не зважаючи на те, що він дбав не лише про робітників, а й про „загальнодержавні інтереси", така: лише через місяць (надісланий був 9/IX, а відповідь одержано 10/X) генерал Шілінг (головний начальник Новоросійського краю) відповів Радпрофу так:

„Розглянувши ваше клопотання про утворення паритетного органу для розв'язання питань про видачу зарплатні за пророблений час, про сплату ліквідаційних, гадаю, що утворення паритетної комісії з такими повноваженнями, як зазначено у вашому листі, може бути переведено лише в законодавчому порядку... Найближчим часом буде оголошено новий закон про робітниче питання, що його затвердив головнокомандувач, відповідно до якого у Вас буде можливість знову клопотатися про розв'язання цих питань" [2].

Так саме „успішно" закінчилася справа із допомогою безробітним, яку Радпроф намагався організувати за гентською системою. Перед міською управою клопотали про асигнування 500.000 карб. на цю справу. Переговори з цього приводу тривали більше як місяць і врешті закінчилися тим, що градоначальник заборонив міській управі видати на допомогу безробітним ці 500 тисяч карб. (Там саме № 58 за 1919 р.).

З підприємцями Радпроф почав переговори про відновлення мирових камер. Багато разів підприємські організації зривали призначені засідання тим, що їхні представники не з'являлися на ці засідання. Лише в жовтні цю справу було розв'язано позитивно. Підприємці погодилися утворити мирові камери, склали навіть кошториса, але це була зайва робота за денікінщини; мирові камери так і не встигли розпочати своєї праці (там саме).

В наслідок перевороту в критичному стані опинилась також загальноміська лікарська каса „Обкаса".

---

[1] „Южный Рабочий" № 22, 1919 р.
[2] Там само № 54.

Перш за все цій організації довелося перебудувати свою роботу, орієнтуючись на законодавство Тимчасового уряду. В наслідок цього з понад двох тисяч підприємств з 35.000 робітників та службовців, які увіходили до Обкаси за радянськими законами, залишилися лише 200 підприємств з 8.000 робітників. Отже, поза Обкасою залишилося 12.000 трудящих, які відтепер не мали безплатної медичної допомоги (там саме).

В критичному стані були й фінанси Обкаси. Підприємці не вносили належних з них відрахувань. З 200 підприємств гроші надходили лише від 4-5 та й то не повністю.

З 440.000 карб., які з них належали, внесено було до Обкаси 150.000 карб. Фінансову кризу Обкаси ускладнив наказ, що його видано було в Одесі, про заборону видавати з банків належні громадським установам гроші [1]. Кредита Обкасі було закрито. Крім того, в наслідок анулювання радянських грошей, як це вже було сказано вище, загинуло 288.813 карб. В додаток до всього, Обкасу виселено було з готелю „Бристоль", де вона містилася до цього часу й лише після великих турбот знайдено було інше приміщення.

Правління Обкаси звернулося з листом до Шілінґа, в якому просило: зняти заборону з поточного рахунку Обкаси; обміняти анульовані радянські гроші; видати наказа про те, щоб підприємці сплачували відрахування, а також, щоб все майно та устаткування Обкаси було звільнено від реквізицій (там саме).

Пощастило лише домогтися того, що майно Обкаси пообіцяли не реквізувати, а також одержати 250 тисяч карб., а пізніше ще 1 мільйон зі свого поточного рахунку в держбанкові. Фактично це була позика, яку меншовики одержали для Обкаси від денікінців. Клопотання ж по інших пактах залишилося покищо без позитивних наслідків (там саме).

Ось загальна характеристика перших кроків боротьби та перших кроків „успіху" меншовицького керівництва. Меншовики, вважаючи денікінську владу за владу, якій належить майбутнє панування, по-рабському плазуючи перед нею та перед її урядовцями, утримуючи біля себе несвідомі робітничі маси, з перших же кроків мали одну поразку за одною від одеського пролетаріяту, що зовсім не мав наміру співробітничити з Денікіним та стати загоном контрреволюції, куди настирливо тягнули його меншовики.

(Далі буде)

[1] „Народное Слово" № 4, 1919 р.

Антонов-Овсієнко

В боротьбі за Радянську Україну[1]

Григор'євщина та боротьба з нею

Григор'єву, який перейшов до нас від петлюрівців, ми, звичайно, не довіряли. Вже на першому з ним побаченні в лютому ми настояли, всупереч думці Х. Раковського, переорганізувати його загони на реґулярні частини.

Григор'євські загони повинні були оформитися в бриґаду штатного складу. Ця бриґада увійшла потім до складу задніпровської дивізії на начальника якої призначено було П. Дибенка. Вище ми наводили неодноразові розпорядження командукра приборкати Григор'єва. Всередині березня ми наказали командувачеві групи Скачкові з якоїнебудь причини звільнити Григор'єва. Але Скачко не виконав цього наказу, бо частини Григор'єва були в бою й неможна було позбавляти їх командира, до якого вони звикли.

Безперервно надходили тривожні відомості про самого Григор'єва, про його штаб, про бешкети його частини.

Комісари та червоні командири, що їх надіслав Наркомвоєн до цих частин, були не досить досвідчені й тверді, щоб прибрати до рук партизанів Херсонщини, Катеринославщини та оволодіти григор'євським штабом.

Військова Інспекція, яка в перших числах березня (1919 р.) обслідувала григор'ївські бриґади, доповідала:

„Штаб Григор'єва до перших чисел березня перебував у Олександрії — центрі військово-політичного повстанського руху, який висунув отамана Григор'єва. Партизанів нараховується близько 5.000. Поділено їх на три ударні групи, головна йде від Снігирівки на Херсон — Миколаїв.

З вини місцевого ревкому були суперечки між ним та Григор'євим через дрібні причіпки, хоч Григор'єв не втручався до діяльности цивільних організацій. Разом з тим, ніякої комуністичної партійної та культурно-освітньої роботи серед червоноармійських партизанських мас не велося.

[1] Продовження. Початок див. „Л. Р.“ №№ 4, 5-6 за 1929 р., №№ 1, 2, 3-4, 5, 1930 р. та № 1, 1931 р.

Радянський апарат в Олександрії не налагоджено й не інструктовано. Немає робітників. Очевидно, ЦК партії на цей район не звертає ніякої уваги.

Есери — ліві та українські — міцно засіли в бриґаді та околишніх волостях. В загоні Григор'єва є „Інформаційне бюро", щось на зразок есерівського політуправління бриґади, утворене за постановою політробітників бриґади здебільша лівих есерів. Бюро має вагон - друкарню, де друкують листовки, відозви з есерівськими вигадками (протести околишніх волостей тощо). Хоч у районі є чимало серйозних есерівських робітників, але це бюро, на щастя, працює мляво. Бюро має зв'язок з есерівським ЦК України та Росії. Есерівські робітники без перешкод пробувають у загоні. На з'їзд комосередків фронту прибули помилково від Григор'єва 60 делеґатів (думали, що з'їзд політробітників). Вони ухвалили резолюцію протесту проти арешту есерівських ватажків. Ліві есери покладають великі надії на григор'ївський загін, а на миколаївському партійному з'їзді ухвалили резолюцію „зробити григор'ївський загін центром військових сил під прапором партії і закликати всіх членів партії записуватися до григор'ївського загону". „Батько" Махно також присилав зв'язок до Григор'єва.

Проте, лівоесерівська аґітація особливого успіху в партизан не має. Не зважаючи на те, що есери „з шкури лізуть", партизани кажуть: „Ми більшовики". Настрій частин бадьорий, революційний, але рівень їхньої політичної свідомости дуже низький.

Григор'єв — український есер і намагається не пустити до комуністичної партії своїх партизанів. Він честолюбний, хитрий, з тонким політичним чуттям. Це видно з його уміння зважати відбіжне бажання німців з Херсонщини додому, на основі якого він їх примушував відступати не стільки реальною силою, скільки психічним впливом, погрозами. Григор'єв ворог комуністичної тактики, але, бачачи неминучість скоритися комуністичній радянській владі (досвід Муравйова) — йде на поступки. Він хоч і бурчить, але піддається натискові політкома, який вже підписує всі папери. Якщо буде зв'язок політкома з центром та його натиск на Григор'єва його можна взяти до рук. Справедливо іронізує Григор'єв, що йому надіслали політвідділ Реввоєнради та політдив — одразу двох політкомів і що йому десятки інстанцій дають рівнобіжні розпорядження („прислали 30 комісарів, комісії, телеграми, крім потрібних чобіт").

Треба: 1) терміново прислати до бриґади та в околишні волості комуністів - організаторів; 2) потрібні німецькі аґітатори для роботи серед місцевих колоністів, що настроєні

недовірливо; 3) треба енергійно надсилати літературу, якої надто потребують червоноармійці та селяни".

Як бачимо з цього повідомлення воєнна інспекція з першого погляду чітко вловила становище — в її характеристиці чимало пересторог. Проте становище й далі залишалося таким, як і було — „настрій частин бадьорий, революційний", вони називають себе „більшовиками", але більшовицької роботи серед них немає. Григор'єва „можна прибрати до рук", але цих рук не видно; зокрема, комісар бригади Ратін був зовсім не на місці: із задоволенням підписуючи хвастовливі телеграми-накази Григор'єва, він не помічав, що в нього під носом організовувано зраду.

Комуністична робота в григор'ївських частинах була дуже слаба. Лише на початку квітня (1919 р.) до григор'євського війська послали пересувний фронтовий клюб з драматичною трупою, кінематографом, одну центральну та тридцять сотенних („ротних") бібліотек, три агітатори, близько 5.000 комплектів подарунків тощо.

Незначна була робота партії і серед населення Херсонщини. Це чітко позначилося на становищі місцевих рад.

31 березня в Херсоні зібрався повітовий з'їзд рад. Більшість представників були ліві есери й непартійні. До президії обрано лівих есерів і одного комуніста. Коли комуністи запропонували обрати на почесних голів Леніна та Голову Раднаркому України ліві есери в противагу запропонували Спиридонову. Тоді комуністи заявили, що вони покидають з'їзд. Есери перелякалися, зняли свою пропозицію, прийнявши заяву комуністів до відома. Мандатна комісія з'їзду в своїй доповіді виявила неправоможність з'їзду: 204 делегатів обрали громади й тільки 119 делегатів — ради. На аграрне питання з'їзд ухвалив резолюцію, в якій визнав за потрібне запровадити соціялізацію землі. Присутні комуністи не голосували тих питань, що розходилися з постановами III з'їзду Рад України.

З'їзд до виконкому Херсонщини обрав 15 лівих есерів та 5 есерів українських. Наш інформатор „заспокоював": „Виконком помре природною смертю — ми не видаватимемо йому грошей". І додавав: „Гнійна атмосфера, що утворилася навколо з'їзду, злочинна контрреволюційна агітація лівих есерів розклала залогу, яка задумала була організувати повстання. Надійні комендантські сотні отруєно й одвезено до лікарні. Через енергійні, своєчасно вжиті заходи та допомогу, що її я викликав з Миколаєва, пощастило обеззброїти залізний батальйон, який організував повстання; ватажків заарештовано".

Проте, радянська влада мала тоді такий авторитет, що й партизани Херсонщини підлягали формально її керівництву.

Григор'єв досить точно виконував наші розпорядження. Про це, зокрема, свідчать накази, що їх він дав бригаді.

В наказі № 1 з 13 березня, оголошуючи про призначення себе „З наказу Тимчасового уряду України“ на командувача першої бригади першої радянської задніпровської дивізії, Григор'єв повідомляє всіх червоноармійців Херсонщини та Таврії, що „загони переформовується в полки“ й що треба безумовно виконувати „всі вимоги Тимчасового уряду та вказівки Тимчасового керівництва для організації війська“.

На командувача 1-го Верблюзького полку призначено Горбенка, — 2-го херсонського — Ясинського, 3-го таврицького — Мосенка, артилерійського дивізіона — Соловйова, важкої батареї — Тука, легкої батареї — Кабузана.

На начальника штаба бриґади призначено було Тютюнника. Всі, крім Тютюнника, на своїх посадах вважалися з 1 січня 1919 р., а Тютюнник — з 12 березня[1].

Далі, в наказі № 1, як і в дальших, чітко зазначено було на потребу дотримуватися штатів, здавати начальникові постачання зайву зброю, умундирування тощо. Акуратно оголошувалося накази фронтового командування, а також і декрети Тимчасового робітниче-селянського уряду України.

В наказі № 6 з 23 березня згадується, що утворено 4 полк бриґади (комполка — Мосенко, а замість нього 3-м полком — Павловський).

В наказі № 7 з 28 березня зазначено про приєднання до бриґади 30 панцерного загону Російської федеративної республіки (3 панцерники тощо). Тут таки оформлено прибуття до бриґади (з 27 лютого) політкома Ратіна та його секретаря Кляра.

В наказі № 8 з 1 квітня повідомлялося про приєднання до бригади Григор'єва з 31 березня 5 тилігульсько-березанського радянського полку.

В наказі № 9 з 2 квітня Григор'єв, не зважаючи на вказівку штаба дивізії при неприйнятність позаштатних формувань, оголошує 4 полк „резервним“.

В тому ж наказі повідомлялося при прибуття до бриґади т. Савицького та про призначення його на пом. нач. штаба оперативної частини[2].

Ця зовнішня підлеглість нас не заспокоювала. Як неодноразово доведено вище, ми не довіряли Григор'єву, намагалися оточити його своїми людьми й усунути від командування. Проте людей підхожих не було, а усуненню вередливого та ненадійного отамана заважали бойові обставини.

---

[1] До речі, не з'ясовано, звідки він потрапив до бриґади; ми не догляділи цього призначення, а пізніше виявилося, що Тютюнник був основний надхненець та організатор григор'ївської зради.

[2] Савицький — був боротьбист; прислали його до нас з Києва за згодою ЦК для посилення контролі над григор'ївським штабом.

Вже у розпалі наступу на Одесу, 1 квітня, ми писали до політсекретаріяту харківської групи на обвинувачення Григор'євим 15 полку в бешкетах:

„Ніколи 15 полк не був прикомандирований до бриґади Григор'єва. Якщо ви уявляли собі полк на основі оповідань Григор'єва, то ви не політробітники, а політнедоглядки. Григор'єв проти комуністів і тільки".

* * *

Нам довелося рішуче боротися проти запобігання, що їх дозволяли собі щодо Григор'єва наші радянські органи. Боролися, звичайно, лише тому, що при самолюбстві та гонорі Григор'єва таке ставлення виховувало в ньому самодура, зміцнювало авторитет ненадійного партизана.

6 квітня, наприклад, ми писали:

„До Керування справами Раднаркому України, копія голові Раднаркому, Наркомвоєну Подвойському.

Деякі ваші папери, як наприклад телеграма № 317, ви надсилаєте з копією „т. Антонову, т. Григор'єву", й робите абсолютно неприпустиме звеличення бриґадного командира Григор'єва та дуже шкодите встановленню нормальних взаємин у Червоній армії. Пропоную безпосередньо Григор'єву копії розпорядження уряду не надсилати, а адресувати його начальству".

На цей лист голова Раднаркому відповідав:

„У відповідь на ваш лист за № 581 повідомляю вас, що телеграма 317 повідомляла про термінову справу, яка не мала ніякого відношення до оперативних завдань; в порядкові управління уряд може звертатися до всіх аґентів влади на місцях. Оскільки урядові стало відомо, що григор'ївські частини грабують Асканію Нову й ріжуть там бізонів, ми вважали за потрібне це припинити. І надалі уряд може мати потребу для більшої авторитетности та швидкости безпосередньо звертатися до влади на місцях, від чого авторитет вищого начальства нічого не терпить, бо йому надсилається копія всіх розпоряджень.

Вам взагалі слід було б звертати увагу на істотніші хиби у взаєминах воєнної влади та центрального уряду.

Те, що часто голова уряду не знав, де перебуває комфронта, є ще більша хиба як те чи інше розпорядження голови, яке має надзвичайний і терміновий характер".

Ми відповіли:

„Справа зовсім не у ставленні до представників влади, а у ставленні до підлеглих військових осіб. Це особливо важно щодо Дибенка, Григор'єва, Махна. Звертаючись до мене, й одночасно до них, ставлять мене в непевне становище. Досить звертатися

до мене й я віддам відповідний наказ. Військові мають вже таку дисципліну. Не годиться посилювати престиж авантуриста Григор'єва. Антонов".

Таку ж вказівку нам довелося дати й наркомшляхів т. Жарко (17 квітня).

Ми настільки не довіряли Григор'єву, що наказали комгрупи Скачкові особисто прийняти командування військом одеського напрямку й виставити в авангарді наступу на Одесу частини 2 дивізії тощо.

Несподіваний наступ петлюрівців на Київ (кінець березня — початок квітня) примусило нас повернути на підтримку київській групі частини другої дивізії, що їх призначено було для атаки Одеси.

І наступ на Одесу провели григор'ївські частини. Скачко, якого ми надіслали командувати всіми силами одеського напрямку, залишився в сутінку; Григор'єв діяв самостійно, збільшуючи свою популярність.

10 квітня він телеграфував:

„Тов. Раковському до місця перебування, Харків штаб т. Антонова Олександрівськ штаб тов. Дибенка, Гуляй-Поле батькові Махно, Колосовка командувачеві 3 полку Павловському, Олександрія штаб отамана Григор'єва, Верблюжка Олександрівського повіту — Горбенкові, Велика Олександрівка Херсонського повіту — Військово-революційному комітетові, Міколаїв — голові Ради Соколову.

„Надзвичайними зусиллями, нестачами, жертвами революційного війська банди хижаків тричі розбито на голову й з ганьбою викинуто в море, разом з попами та двома стами благородних дівчат з інституту. Одесу взято штурмою. Не зважаючи на величезне стомлення революційного війська, частин, що ними я командую, ми надійно охороняємо Одесу від можливих авантур наймитів буржуазії. Славний Верблюзький полк та наша могутня артилерія, не встигнувши відпочити, вже б'є ворога за дві версти від ст. Роздільної. Сьогодні геройськи загинув начальник артилерійської бриґади незабутній тов. Соловйов, а хоробрий Верблюзький полк вже має силу забитих та двох поранених. Крицевий Херсонський полк тов. Желенського головними частинами вже б'є ворога. В Одесі ми захопили мануфактуру на мільярди карбованців. І врятувавши Україну від мануфактурно-галянтерійної хвороби я видав наказ про обрання від кожного полка по одному члену до Одеського Ревкому, щоб представники Червоної армії могли взяти участь у порятункові Одеси та України від лиха. Прошу всіх, від кого це залежить, звернути особливу увагу на Одесу, інакше Одеса помре з голоду, а спекулянти згноять мануфактуру у вогких льохах. Отаман Григор'єв. Нач. штаба Тютюнник. Політком Ратін".

І Скачко підтримував:

„Одесу взяло виключно військо Григор'єва[1]. В двотижневих безперервних боях це військо показало надзвичайну витривалість та видатну революційну завзятість, а їхні командири хоробрість та чудову військову талановитість. Із занятої нами Одеси рішуче клопочу про нагородження І верблюзького та II херсонського полків почесними червоними прапорами, друге прошу — тов. Григор'єва, який особисто подавав приклад мужности, весь час беручи участь в боях на передових лініях (при чому під ним забито було двох коней й одежу його простріляно в декількох місцях і який своїм мистецтвом домігся перемоги над сильнішим ворогом з незначними втратами), нагородити орденом червоного прапору, й третє — прошу нагородити командира І верблюзького полка Горбенка та II херсонського полка — Ясинського почесною зброєю".

Відповідаючи на це ми писали:

„Робітниче - селянському урядові України.

Реввоєнрада армії українського фронту виставляє на нагороду за бойові заслуги командувача Задніпровської бригади т. Григор'єва, командувача Верблюзького полку тов. Горбенка та командувача II Херсонського полку тов. Ясинського".

Загроза більшає

Але поведінка Григор'єва та його частин чимраз більше нас непокоїла.

14 квітня Ю. П'ятаков — секретар ЦК КП(б)У — писав:

„Реввоєнрада т.т. Антонову, Бубнову та Щаденкові.

Шановні товариші!

Нераз Центральний Комітет дістає відомості про те, що отаман Григор'єв та командний склад його частин є елемент політично дуже ненадійний. Додана до цього листа доповідь Олександрійського партійного комітету повніше малює характер політичної, з дозволу сказати, діяльности отамана Григор'єва.

---

[1] Один з учасників тодішніх подій т. Я. Ряппо відзначає з приводу цього так: „Григор'єв мав під Миколаївом 1.600 багнетів та 3 польові гармати. Тільки завдяки одержанню величезної кількости рушниць, кулеметів та гармат у Миколаєві (за згодою командування т. Скачка, напевно), Григор'єва виріс і рушив на Одесу. Слід внести поправку також до повідомлень Григор'єва й Скачка (стор. 50, 51 спогадів Антонова) про те, що „Одесу взяло **в и к л ю ч н о** військо Григор'єва".

Треба сказати, що на Одесу одеським шосе рушили також сили, сформовані із миколаївських робітників і озброєні рушницями, кулеметами та панцерниками, що їх передали нам німці за договором, — в кількості одного полка та батальйону. На своєму шляху вони збивали греків, які швидко втікали й створили паніку на підступах до Одеси і в Одесі. Рух загону миколаївців одеським шосе створив тоді, як розповідають очевидці, в Одесі думку, що наступає величезна радянська армія; а це, безперечно, сприяло відступові союзників із Одеси та успіхам Григор'єва, який наступав" — *Ред.*

Центральний Комітет просить поставитися уважно до доповіді Олександрійського комітету й повідомити його, що Реввоєнрада має на думці з цього приводу зробити.

Думка Центрального комітету полягає в тому, що Григор'єва треба якнайшвидче ліквідувати й зазначених у цій доповіді чорносотенних офіцерів негайно звільнити".

Резолюція:

„Вжито буде всіх можливих заходів після детального ознайомлення особисто членів РВР — Щаденка, Антонова. Ліквідація, у всякім разі справа дуже складна й її неможна провести одразу безболісно. Григор'єва примусимо віддати до права одвертих контрреволюціонерів. Антонов, Бубнов".

Доповідь Олександрійського комітету була дійсно тривожна. В ній писалося таке:

„Партія лівих есерів на Україні історично неминуче розкладається. Дрібна буржуазія в процесі пролетарської революції відживає свої ілюзії й поступово стає на погляд пролетаріяту й засвоює його психологію. Отже, соціяльна база лівих есерів зникає й лідери цієї партії тепер стали на шлях авантуризму. Партія лівих есерів перетворюється на партію безумців, що легковажно грають з вогнем і кидають нерідко революцію на Україні в небезпеку (події під Бахмутом). На жаль, ця партія, яка втратила вплив серед робітничих та селянських мас, спирається в даний момент на досить великі збройні полки й має серед видатних командувачі своїх представників. Олександрійський комітет, стоячи близько біля роботи останньої підпори партії лівих есерів — григор'євських загонів, бачить ту грізну небезпеку для діла пролетарської революції, яку являють собою дії Григор'єва та підлеглих йому командувачів.

Григор'єв мешканець Олександрії й свою діяльність розвивав головне в ній. Аналізуючи його діяльність та вчинки його командувачів, комітет партії заявляє ЦК, що якщо тепер же щодо нього не вжито буде відповідних заходів, то ми станемо перед фактом або воєнної диктатури, або нової нікому непотрібної й загибельної, в умовах момента, війни. Політика Григор'єва та його командирів є політика замаскованої контрреволюції, білоґвардійщини, що заховалася й працює таємно. В лавах його війська працюють одверті білоґвардійці й посідають досить відповідальні пости, як, наприклад, Нестеров — командир караульної сотні м. Олександрії та Сафронов — ад'ютант григор'ївського штабу. Про це, між іншим, повідомляли товариші з Херсону. Партійний комітет для потвердження своїх висновків наводить декілька красномовних фактів. Досить показовим є той факт, що Григор'єв заарештував тов. Костюкова, комуніста, який їхав з

групою товаришів до Херсону. Григор'єв, заарештувавши тов. Костюкова й загрожуючи розстрілом, забороняв йому їхати до Херсону. Показово також і те, що до м. Братолюбівки, за відомостями ЧК, приїздять червоноармійці із загонів Григор'єва й одверто заявляють, що їм Григор'єв наказує розстрілювати комуністів і що він збирається, після того, як візьме Одесу, воювати з більшовикамм.

Підчас маніфестації в Олександрії на честь венгерської революції, Нестеров, про якого говорилося вище, сп'яну загрожував розстрілом членам партії, за що його було заарештовано. З вимоги григор'ївського війська довелося його звільнити, щоб уникнути збройних сутичок. З вимоги Григор'єва було також звільнено Бондаренка, якого заарештувала ЧК за контрреволюційну діяльність.

Частини, що підлягають Григор'єву, якщо не всі, то у всякім разі більша половина з них, антисемітично настроєні й провадять одверту погромну агітацію. Начальник гаража в Олександрії Слободюк злісно передавав голові ЧК, що він не бачив на фронті жодного „жида" й що вони, мовляв, сидять у тилу й він хоче роздушити автомобілем хоч одного з них. На станціях залізниці щодня григор'ївські частини провадили антисемітську пропаганду й нашому агітосвітові довелося витратити чимало сил для контрагітації. Крім того григор'ївські частини, що перебувають в Олександрії, бешкетують і сп'яна стріляють у людей, що проходять повз них. Припинити такі бешкети неможна, бо зразу ж з'являються загони й загрожують розбити в'язниці, вимагаючи звільнити заарештованих.

Військо, що до переходу на бік радянської влади, служило шовінізмові та справі дрібнобуржуазної контрреволюції, тепер не може бути щирим і чесним революційним борцем. Серед цього війська панує погромницький настрій. Заслуговує на увагу також і те, що Григор'єв підчас виборів на повітовий з'їзд рад надіслав до повіту близько 100 агітаторів лівих есерів і що в його штабі мають притулок видатні лідери партії лівих есерів (Кириченко, Яшкін та інш.). Приймаючи у себе лівоесерівських молодців, Григор'єв заявляє, що йому в армії комуністи непотрібні; бували випадки, коли Григор'єв відсилав з армії комуністів.

Сам Григор'єв своїми діями, про які ми скажемо нижче, виявив цілком свою фізіономію. Це або авантурист, або військовий кар'єрист. В той час, коли почався розклад петлюрівського війська й в м. Олександрії організувався ревком, Григор'єву хтось сказав, нібито його брата заарештував ревком. Виявилося, що його заарештували петлюрівці. Щоб звільнити григор'євського брата надіслано було спеціяльний

загін, який поводився зухвало й своїми діями в м. Олександрії показував, що він не ставиться до ревкома, як до революційної бойової організації. На нараді, що її скликав ревком, де брали участь т. Примаков, товариш з Херсона та олександрійський партійний комітет, зазначалося, що Григор'єв нещиро перейшов на бік радянської влади. Особливо виявив себе Григор'єв на засіданні ревкома 15 лютого, коли він нецензурно лаявся на адресу ревкома. Щоправда, коли з'явився представник вищої інспекції Ахмет'єв, Григор'єв поводив себе значно коректніше, але все ж на питання чи визнає він ревком, Григор'єв відповів, що ревком він визнає тоді, коли три місця дадуть для лівих есерів. Взагалі ж Григор'єв своїми діями підчас перебування в м. Олександрії, довів, що до комуністичної партії він ставиться як до неминучости й за першої ж змоги він цю неминучість спробує знищити. Це саме, але ще більшою мірою стосується його командирів, безсумнівно нещирих революціонерів.

Партійний комітет про цю небезпеку попереджував Наркомвнусправ та уряд, але позитивних наслідків досі не видно. Партійний комітет, зважаючи на всю серйозність становища, в зв'язку з злочинною діяльністю лівих есерів в Росії та на Україні, пропонує ЦК партії звернути належну увагу на дії Григор'єва й вжити заходів до звільнення його з лав армії. В зв'язку з тим, що в м. Олександрії перебувають григор'ївські частини на чолі з одвертим чорносотенцем Терещенком, партійний комітет просить надіслати в розпорядження виконкому збройний загін, щоб обеззброїти бешкетні банди.

Додаткові пояснення комітет партії пропонує одержати у тов. Воробйова, що його для цього відряджаємо".

Так само надійшла тривожна доповідь (ще до заняття Одеси) голови обласного одеського комітету тов. Олени [Соколовської. — *Ред.*].

„Більш за все нас непокоїть Григор'єв. Крім того, що він бешкетує й пиячить, він сп'яна, очевидно, видає смішні, глупі накази, відозви до „товаришів - офицерів добровольчої армії", які знеславлюють нас. Політком при ньому або ганчірка, або просто паскуда (перше ймовірніше). Санкціонувати такі накази й покривати григор'ївські дії — це злочинство проти партії та радянської влади. Григор'єв уперто ігнорував наших кур'єрів та розвідників, навіть не пускаючи до себе, [Г.] провадить інтенсивнел истування з лівими есерами й тепер з великими труднощами пощастило воєнному відділові Ради налагодити з ним зв'язок. Наше спільне рішуче прохання, навіть вимога, надіслати сюди на фронт реґулярні радянські частини; якщо Одесу візьме Григор'єв і ті повстанці, що пристали до нього, нам, безсумнівно, доведеться

пережити нові ганебні сторінки... Реальних сил, міцної підпори Рада без організованих радянських частин не матиме, отже, можливі різні ускладнення та великі суперечки між Радою та Григор'євим.

Робота у всіх відділах Ради, не зважаючи на тяжкі умови, йде швидко, але безлюддя та наша слабість... відбивається на всьому. Пощастило відновити інтернаціональну колеґію й знову налагодити зв'язки й з французами, але вони швидко від'їздять, залишаються тілки черкеси та сенегальці, які, до речі, роблять тут щось жахливе, грабують та розбійникують. Є зв'язок і з румунськими салдатами, випускають листовки всіма мовами, а також і грецькою. На жаль, ми тепер примушені скорочуватися у всьому через брак коштів. Григор'єв обіцяє швидко взяти Одесу, але це не так просто, і можливо, що ми потрапимо у надзвичайно тяжке становище — напередодні взяття Одеси залишимося без коштів, а в Одесі без коштів — революція й кроку не ступить і може статися, що під гуркіт бою з нашим військом ми будемо клясично мовчати".

* * *

До всього цього треба навести ще цілу низку характерних підробиць. Так, доповідь із села Верблюжки повідомляла:

„В зв'язку з тим, що нема міцної влади, в с. Верблюжці відбувається дуже характерне шумування. Червоноармійці, що прибувають або тікають з фронту, ширять провокацію проти комуністів-більшовиків, кажучи, „що сам отаман Григор'єв дозволяє до комуністів ставитися, як до контрреволюціонерів". В цьому ж селі перебуває 16 чол. членів колишньої Ради, які брали участь у обранні гетьмана: Василь Задорожній, ґолова Ради Костиченко, Денис Павлович, члени Ради Яготин Захар, Герасим Задорожній, член Ради із села Спасова тієї ж волости Сидоренко. Цих членів Ради верблюзький полк узяв з розбитого загону Мазуркевича. Крім цього у Верблюжці переховується багато непевних осіб, проти яких досі не вжито ніяких заходів. Просимо надіслати надзвичайну комісію із загоном 30-50 чоловіка, щоб обеззброїти все населення та полегшити дальшу роботу.

Далі просимо ЧК взяти на увагу колишнього члена Ради Захара Яготина, який взяв у бідного селянина телицю на пасовиську й пізніше, не питаючи його, продав її, за що й запропонував Шульгину два вози соломи, а також позичивши 300 крб. під вексель не віддавав доти, доки останній не дисконтував векселя й Яготін зовсім забув.

Заява ця — члена агітаційного відділу Скалозуба.

4 квітня відбулися збори під головуванням Кочерги, секретаря Дement'єва.

Я, як делеґат, зробив першу доповідь, в якій розповів про поточний момент та про дві величезні боротьби: одну — з буржуазією, другу — з продовольчою кризою. В доповіді я вказав шляхи, як краще вийти з цього становища й як треба обробляти землю. Тут я сказав, що в комуні легше буде й зручніше це виконувати, а також пояснив, що таке комуна й до чого вона нас веде.

З цього приводу почалися палкі суперечки. Натовп не хотів слухати, коли хтось виступав і говорив про комуну, а слухали лише своїх лівих есерів, за яких вони всі вважають себе. Тим, хто співчуває комуністичній партії, слова не дали, почалися палкі суперечки, збори закрили й почали бійку, випхавши з приміщення всіх, хто заперечував і заарештувавши їх.

Я нічого іншого не міг зробити, як виїхати звідти.

Нам тут взагалі заявляли, мовляв, як би ти приїхав з фронту від отамана Григор'єва, всі б слухали й виконували б все, що наказано, а ти приїхав від робітників та євреїв, які хотять сісти на нашу спину й користуватися нашою працею. Їм ми в ніякому разі не скоряємося.

[Дописано оливцем] Доповідач Скалозубов.

Тут помітно, що ніхто не підлягає місцевій владі й не визнає центральної влади, бо вважають себе за перших повстанців на Україні. Оголосивши радянську владу сформували свій полк, який самостійно воює на фронті, на що вони спираючись заявляють, що не визнають ніякої комуністисної партії, як це тут і помітно, а відозви комуністичної партії та листовки всі знищують.

Протокол

спільного засідання Верблюзької партії лівих есерів, комуністичного осередку та представників Братолюбської партії комуністів.

На голову зборів обрано було Олександра Горбенка одноголосно, на секретаря Алексеєва.

Порядок денний:

1. Інцидент, що відбувся на мітинґу у Верблюзці 7 квітня.
2. Дальша робота революційної організації с. Верблюжки.

Доповідачем на перше питання виступає тов. Жолдак. З доповіді виявилося, що на чолі всіх тих, хто нацьковував натовп на членів революційної організації, стояли земельні власники с. Верблюжки (Шевченко, Бургін та ще дезертири з полку). Тов. Жолдак вважає, шо виходом повинна стати влада, яка спирається на військово-організовану силу. Насамперед треба обеззброїти всіх дезертирів і непевних з революційного погляду. Крім того, Жолдак пропонує звернутися до Григор'єва й зазначити йому на потребу видати наказ, в якому було б зазначено, що всіх, хто зло-

вживає ім'ям отамана Григор'єва та розповсюджує загрози, революційним декретом каратимуть за законами військово-революційного часу. Тов. Горбенко пропонує довести до відому повітового виконкому та ЧК.

Тов. Кошовий каже, що йому надсилали загрозливі анонімні листи. Крім того й так від публіки часто чути загрози на адресу комуністів, а також лівих есерів.

Тов. Алексеєв пропонує утворити єдину революційну організацію, яка охопила б увесь район повіта Нова-Прага, Верблюжка, Гурівка та Братолюбівка. Крім того, делеґувати до штабу отамана Григор'єва тов. Горбенка, щоб з'ясувати деякі питання в зв'язку з цією аґітацією та погрозами, що їх провадять різні особи, зловживаючи ім'ям Григор'єва..

Заслухавши промовців, засідання одноголосно ухвалило:

Тов. О. Горбенка відрядити до штабу отамана Григор'єва, щоб з'ясувати всі питання, які близько стосуються інцидента, що трапився 7 квітня.

Про те, що трапилося 7 квітня повідомити Олександрійський повітовий виконком та ЧК.

Засідання вважає за потрібне скликати з'їзд представників волосних виконкомів та революційних організацій Нової-Праги, Куцівки, Братолюбівки, Верблюжки, Гурівки та Долинської. З'їзд скликати в Братолюбівці. Про з'їзд повідомити Олександрійський повітовий виконком".

Тривожні відомості про стан в Олександрійському повіті, на жаль, не були винятком. Вже на початку квітня значна частина Київщини охоплена була антирадянським повстанням. Катеринославщина була, порівняно, спокійна.

* * *

Після здобуття Одеси григор'ївські частини пішли на відпочинок. І відразу ж грізно зростають тривожні відомості.

Так, 16 квітня з Елисаветграду повідомляли:

„Прибув загін григор'ївців понад 3.000 чол., настроєний надто антисемітські; більшість з них тримає себе надто зухвало, отже неминучі великі ексцеси. Виконком, разом з Наркомбіл прикладають всіх зусиль, щоб попередити. Успіх мирної ліквідації дій загону сумнівний. Просимо вжити можливих заходів, щоб негайно відкликати хоча б половину загону. Елисаветградський виконком.

Останніми днями з района Одеси прибувають до Олександрії, Куцівки ешелони війська отамана Григор'єва, що йдуть на відпочинок. Сьогодні 17 квітня на вузлову ст. Куцівка прибуло два ешелони, які заявляли, що стоятимуть у вагонах до 6 травня. Патрулі, що їх виставили, не дозволяють цих ешелонів відправляти на стоянку, а інші вільніші спиняться, за наведеними до-

відками, на ст. Куцівка. Їдуть на відпочинок ще два ешелони з набоями з Водяної й можливо прибудуть ешелони з Олександрії, беручи на увагу, що ст. Куцівка має мало шляхів, частину яких зайняли панцерники та вагони з артилерійським майном війська отамана Григор'єва. Після того, як прибули нові ешелони, станція зовсім забита й проїздити через неї неможливо. Салдати прибулих ешелонів недисципліновані, розігнали прифронтову комісію й залізничим агентам загрожують зброєю. Частину членів прифронтової комісії заарештували. Прошу термінових розпоряджень. 17 квітня № 286/р. ВФУ. Язиков. ВФКУ Карпович".

Лінією ВУЧК сповіщали:

„Повідомляю, що з особисто наведених відомостей та з особистих спостережень я приходжу до висновків, що отаман Григор'єв, безсумнівно, має зв'язок із Зеленим, бо за заявою політкома він (Григор'єв) захопив і направив до Олександрії силу зброї — близько 30.000 гвинтовок, 10 вагонів мануфактури, декілька вагонів шкіри й 20.000 комплектів умундирування, багато сукна; туди ж направлено близько 30 вагонів нафти, гасу та бензину; три полки Верблюзький, 2-й Херсонський, 4-й партизанський. В Олександрії зосереджено близько 300 кулеметів. [Так само] туди ж направлено понад 40 гармат, з них 18 важких".

Картина виходила досить грізна. Але Реввоєнрада укрфронту нібито не бачила її. Водночас як надходили ці тривожні відомості, Реввоєнрада виставила Григор'єва на нагороду — призначила на начальника 6-ї дивізії, яку передбачалося розгорнути як його бригаду. І це призначення проведено через ЦК партії та Раднарком.

15 квітня ми надіслали особливу надзвичайну комісію, щоб обслідувати обвинувачення, висунуті проти Григор'єва (від ЦК та уряду в комісії був тов. Шумський).

Ми вирішили спробувати, граючи на самолюбстві отамана, приспати його пильність і знешкодити його зсередини, призначивши до його штабу на командні та комісарські пости надійних товаришів. На нашу думку, Григор'єв був дійсно авантуристом, а не переконаним контрреволюціонером. До того ж ми звикли до тривожних відомостей про стан тих чи інших наших частин.

Григор'єв, проте, смілів і шукав популярности:

„Київ тов. Раковському. Копія тов. Подвойському, т. Антонову, Александровське—т. Дибенкові.

Повідомляю в додаток до попередніх повідомлень, що Одесу взяло виключно моє військо, моєї школи. Жодного червоноармійця з інших полків в бою під Одесою не було. Одесу взяли селяни 52 волостей, що становлять кадр. Втрати, що їх я мав під Одесою, близько 200 забитих та близько 700 поранених; між іншим, поранено 3 командувачів, полків, 7 командувачів батальйонів, 11 ком. сотен, підімною забито коня, а куля пройшла

через кожух між ногами. Ми взяли величезні трофеї, зброю, військову амуніцію, мануфактуру та галянтерею. Мануфактури вистачить на всю Україну. Селяни, що проливали свою кров під Одесою, просять дати мануфактуру всім селам за тверду ціну. У нас на селах жінки шиють плаття з мішків. Дуже прошу всю мануфактуру надіслати негайно селянам України. Ці селяни весь час, коли їхні земляки та дружини засівали лани, брали штурмою зміцнену колючими дротами позицію. Під Одесою є села, які дали нам по 800 бійців. Одесі дайте хліба".

Ця телеграма неправдиво змальовувала становище на фронті. Треба сказати, що без допомоги наших частин (Попова, Ткаченка) в Тираспіль - одеському напрямі та дій 15 полка, що так відзначився під Серпкою, навряд чи Григор'єву так легко дісталася б перемога [1].

І ми далі „маневрували" щодо Григор'єва.

У відповідь на його телеграму ми повідомляли:

„З мануфактурою зробимо, звичайно, так, як ви пишете. Але без вказівок вашого командарма частин нікуди не ведіть, сами залиштесь неодмінно в Одесі, куди до вас надішлемо особливе призначення".

Бажаючи підтримати Донбас і одночасно знайти сили для походу на допомогу Угорщині, командукр разом з головою Раднаркому та Щаденком виїхав 17 квітня до Одеси. Але Григор'єва в Одесі ми вже не знайшли. Місцеві товариші передавали чутку, ніби Григор'єв вже почав повстання.

З Одеси ми телеграфували:

„Олександрія начдив Григор'єву.

Від імени Червоної української армії висловлюємо жаль, що ваша відсутність з Одеси не дала змоги голові робітниче-селянського уряду України й мені висловити вам особисто подяку за бойову хоробрість, вітати з бойовою нагородою начальника дивізії. Їду до Олександрії, щоб побачитися з вами й передати вам відповідальне доручення. Червона армія України пишається вами та тими бойовими частинами, що ви ними керуєте".

На нараді з головою Раднаркому та Щаденком в Одесі вирішено було, що Щаденко залишиться в Одесі для організаційної роботи, а командукр відбуде інспекційну подоріж до Григор'єва, щоб надіслати його на допомогу Махнові [2]. Це доручення командукр мав на увазі в наведеній вище телеграмі.

---

[1] Характерна деталь—у повідомленні Скачка (див. стор. 51) під Григор'євим забито вже не одного коня, як повідомляв отаман, а двох й одежу прострілляно в декількох місцях, а не через кожух.

[2] Штаб Махна стояв в цей час у Гуляйполі, а його частини на лінії Гурзуфа, північний схід Бердянського на березі Старолубівська, Старо-Покровська, Кам'яні Мошли (Докладніше про це буде вміщено в № 4 „Л.Р.").

Перед від'їздом з Одеси командукр умовився з тов. Шафранським, колишнім комісаром Богунського полка про призначення його на політкома до Григор'єва. На вокзалі Шафранському командукр особисто передав наказ про це призначення. Тов. Шафранський не заперечував, просив лише одноденного відпочинку.

Перед виїздом до Олександрії командукр побув у Миколаєві, звідки переконав направити до Скачка для Донбасу дві сформовані батареї і там таки підштовхнув формування кримської бригади.

Вже в Миколаєві надійшли нові тривожні повідомлення про Григор'єва.

20 квітня ми, відповідаючи на телеграму начвосфронта, який повідомляв про те, що ешелони Григор'єва надзвичайно завантажили шляхи Правобережжя й залишилися нероззброєні, — ми зазначали, що „станції зовсім не завантажені, а ешелони в деяких випадках треба зберігати".

21 квітня вночі наш швидкий поїзд був на ст. Знаменка. Заслухано було доповідь політкома 1 батальйону 1 українського залізничного полка Васиша. Ешелони якоїсь григор'євської частини 17 квітня на станціях Долинській, Казанці та Новий Буг обеззброїли й пограбували залізничу охорону, при чому декілька червоноармійців забито. Спроби знайти право у Григор'єва не мали наслідків.

Тут таки на місці ми це розслідували. Виявилося, що бешкетував лише 3 батальйон херсонського полка (комбат — Мерехов, комендант штаба Сагайдачний, помкомандир полка Малімонов — всі запеклі чорносотенці). Особливо відзначився помкомандир 7 сотні — Шпак, що розстріляв 22 чоловіка у Казанці. Дуже характеристична його відозва, що її до нас надіслали.

„Командир особых поручений просит от лица всех красноармейцев всех граждан м. Казанки пожаловать 9 апреля к 11 часам дня на общественный митинг на Ярмарской площади для выяснения настоящего положения о нашей насильной коммуне и впредь принятия мер для борьбы с ними.

А поэтому призываю всех желающих записаться в Красную армию не медлить, так как 25 апреля (н. ст.) выезжаем.

Запись производится в покровской школе и в помещении быв. штаба (дом Галадымова).

Командир особых поручений М. Шпак" [1]

Выявилося також, що в цьому районі залізничники—ліві есери; вони підбурюють „григор'євців" проти комуністів.

І все ж на тривожні запитання командукр телеграфував:

[1] Мова як і всюди оригіналу—*Ред.*

„Одеса Вокзал голові Раднаркому, Київ штаб Бубнову. Перебільшення як і завжди. В Знаменці з'ясувалося, що бешкетував лише один ешелон 3 батальйону херсонського полку. Григор'єв готує мені парад у Олександрії".

У Григор'єва

В Олександрії швидкий поїзд командукра зустріли дуже урочисто: почесна варта, оркестра, рапорт Григор'єва.

Найкраще враження від огляду його частин в Олександрії, від їхньої виправки, озброєння, від роботи різних майстерень (дуже хазяїновито!). Захоплене ставлення населення до „отамана". Сам він скромний на вигляд та й скромно живе нерозбагатіла його сім'я (відвідали ми й його хату). Але [водночас] — доповіді деяких наших таємних робітників, непевні враження Ратіна [1], повідомлення тов. Савицького, якого недавно призначено на помначальника штаба дивізії (Савицький просив його відрядити звідси, бо його не пускають до роботи).

Перша розмова з Григор'євим відбулася віч-на-віч

Показую йому ціле звідомлення про бешкети, що їх чинять його загони. Григор'єв дає розумні, правдоподібні пояснення. Іноді хвилюючись, обіцяє власноручно розправитися.

Мануфактуру з Одеси він дійсно вивіз, але за згодою Виконкому (це було правдиво). Розподілив він цю мануфактура через комітет мешканців Олександрії та в полках (а справді багато особисто, по „отаманському" самодурно роздав).

Скаржиться й обгрунтовує рапортами своїх командирів, стверджених часто комісарами, на зловживання органів ЧК, про армійців тощо. Що особливо дратує населення, говорив він, так це зловживання приїжджих „кацапів" та „жидів". Радянської влади на місцях немає. Виконком, що його обрав повітовий з'їзд Херсонщини, справді замінено призначеним з центру. Замість агітації за підтримку харчуванням голодної півночі, продармійці намагаються силою відібрати хліб, але мають відсіч від вдесятеро більшої кількости селян. Зате представники земельних органів провадять безпорадну агітацію за незрозумілу комуну.

Григор'єв доводить, що він — військовий, не політик, але радянська практика розкладає його військо й він має сумнів чи зможе він тримати їх у належних рямках.

Командукр, внутрішньо досадуючи на наші недоладності, про які вже він писав до центру, спиняє Григор'єва, зазначаючи, що можливі й неминучі хиби в діяльності молодих ще органів радянської влади, не можуть виправдати бешкетів григор'євських частин і не знімають з комдива відповідальности.

---

[1] Ратіна, колишнього комісара у Григор'єва, ми вирішили зняти, бо він виявив цілковиту нездатність.

І знову Григор'єв, зовні дисциплінований, обіцяє жорстоко покарати винних, про що своєчасно обіцяє повідомить.

Переходимо до оперативних справ.

Даю сприятливий для нас нарис стратегічного становища. Єдиний серйозний ворог — Денікін. Перемогти денікінські сили легше від Гришино - Гуляй - Поле до Таганрог - Ростова. Це почесне й бойове завдання випадає на долю його дивізії; в найкоротший час він повинен зосередити всі сили в районі Олександрівське - Пологи й разом з бригадою Махна почати швидкий наступ, що одрізав би Донбас.

Григор'єв задумується, хмуриться. Нерішуче каже, що його частини відпочивають, і раніше як за тиждень почати їх пересувати не можливо...

Від цієї розмови командукр мав двоїсте враження: потвердилася ніби думка, що Григор'єв — тип честолюбця авантуриста й що, розуміючи силу радянської влади, він залишиться лояльним, доки буде задоволене його честолюбство. З другого боку немає певности, що він не зірве просування в Донбас, де з ним змагатиметься в бойових успіхах Махно.

Командукр телеграфує голові Раднаркома й Бубнову:

„Григор'єв та його частини—наш надійний бойовий резерв; самодурство його спокутується бойовою відвагою й безсумнівним військовим талантом. Ніяких виступів проти нас він не почне, поки буде задоволено його честолюбство. Згодний іти на Донбас, але через тиждень, бо частиний ого розійшлися по домівках у відпустку. Тут утворюється політвідділ дивізії з Шафранським та Савицьким (укр. с-р.) на чолі. Ми лишили тут 24 політробітників. № 883/лк."

І зразу ж:

„Одеса Штарм Щаденкові.

Негайно посилайте Шафранського на політвідділа до дивізії Григор'єва".

Але тов. Шафранський, на якого ми покладали основні надії, бо дуже цінували тверду витриманість та бойове піднесення цього робітника (був політкомом богунців) — категорично відмовився їхати за комісара до Григор'єва. Він сказав: „Швидше скорюся наказові про арешт, як буду за політкома".

Більш за те, не зважаючи на накази Шафранський замість Олександрії поїхав з головою Раднаркому до Києва. Член Реввоєнради фронта тов. Щаденко телеграфував тов. Бубнову до Києва:

„Будь ласка, переговоріть з тов. Шафранським про потребу виїхати йому до атамана Григор'єва, бо цього вимагають обставини та комфронт Антонов".

Тривало таке листування та умови, а в Григор'єва тим часом небуло жодного стійкого, досвідченого та авторитетного комуніста.

24 березня, разом з тов. Шумським, що приїхав до Олександрії від ЦК, ми виїхали до с. Верблюжки, на свято 1 Верблюзького полку.

Версти за дві до Верблюжки наш автомобіль (в ньому й Григор'єв) зустрів величезний натовп, який заспівав могутнім співом „Заповіт". Величезне враження — сили.

Велике міцне село Верблюжка, що до полку свого імени виставило близько 4.000 бійців, все від старого до малого вийшло нам назустріч. Помітно було захоплене ставлення до „отамана".

Бойці в лавах. Досить обшарпаний вигляд, взуття — щось подібне до нього. Але здорові як добірні горіхи.

Обходимо стрій, парад під звуки полкової оркестри.

Мітинґ під голим небом. Доповідь українською мовою корінастого вусача, командувача полка, про його походи. Моя привітальна промова з особливим натиском на виявлену полком революційну дисципліну та про перемоги Червоної армії на всіх фронтах.

Добре приймали — довге „ура". Григор'єв проголошує заздоровне слово особисто командукрові. Дружно підхоплюють. Командукр відповідає здровицею радянській владі. Захоплений відгук.

Починає промову тов. Шумський...

Тим часом якийсь сивий дядько протягує командукрові листа. Тільки після мітинґу прочитав командукр.

Борцям за правду й волю,
Пішов герой на правий бой,
За честь за свободу
Пішов волю добувати
Бідному народу.
Сів на коня, вийшов з хати,
Заплакала мати:
Хто ж нас буде, мій синочку,
Старих годувати.
Син промовив: не плач, мамо,
На те будуть люди,
Мене уб'ють, вас отаман
Доглядати буде,
Пішов синок, а я тільки
Услід подивився.
Мов той Каїн став на місці
Сльозами умився.
І сказав син: мене уб'ють,
Товариші знають.
Привезуть до дому тіло
І тут поховають.
Ви не плачте, поховайте,
Помоліться богу,
Згинуть люди не дадуть вам
Підадуть підмогу.
Ти ж, мій синочку, як виходив,
То сказав про себе,
Що всі твої товариші
Постоють за тебе.
Правда, синку, товариші
Тебе поховають,
Добро, яке зостанеться
Собі в карман дбають.
Де поділи добро твоє,
Одежу та гроші,
Бачиш, синку, які твої
Товариші гожі.
Де чоботи, де наган твій?
Яка в людей душка?
Де поділи шишок, кожух,
Де твоя сумка?
Положив ти головоньку,
Як Одесу брали,
За що ж твої товариші
Тебе обідрали?
За кров твою город чудний
Одесу купили,
Добро твоє товариші

Собі розділили.
Проміняли тебе, синку,
За город Одесу,
Наді мною повісили
Чорну зановесу.
Ти склипів уста навіки,
Ні слова нікому.
Я що зроблю, куди піду.
Що робить старому?
Ти не вспів ще одружитись,
Взяти собі пару,
Як той місяць зійшов, блиснув
Та й зайшов за хмару.
Одного мав тільки сина
Єдину утіху,
Тебе вбили, я зостався
Для людського сміху:
Хто нас буде доглядати
Ми старі і хилі,
Не можемо працювати,
Бо немає сили.
Ти старався, щоб добути
Мирові свободу,
Пішов, тільки тебе й бачив
Мов з мосту у воду.

Н. Коваленко

Батько забитого під Одесою
Федора Коваленка, м. Ожамка.

Не до цього листа було... Тов. Шумський, промовлячи українською мовою, спершу мав безперечний успіх. Далі почав говорити про земельну політику радянської влади. І лише промовив слово „комуна", як почувся галас із задніх лав, який охопив увесь натовп і перетворився у рев.

Злісні обличчя, піднесені кулаки тяглися до промовця.

Якби не Григор'єв, що закрив собою Шумського...

Але не відразу заспокоїлися; лише після викриків Григор'єва до порядку, до дисципліни та після промови командукра, що обережно пояснював натовпові, що радянська влада не проводить примусової політики колективізації, вона лише закликає бідноту та середняків об'єднатися по-товариському, щоб спільно перемагати свої злидні, поліпшувати своє господарство, натовп вгамувався.

Враження від неприємної події не поменшало й тоді, коли почалися військові змагання.

Григор'єв, командукр, Шумський та декілька видатних верблюжців пішли до хати голови Верблюзької сільради. І тут уже верблюжці дали волю своєму невдоволенню, що зібралося за весь час.

Не пам'ятаю точно їхніх оповідань. Вони були конкретні, а інколи й потверджувалися документами. Шумський записав багато, багато додав з особистих розслідувань. Кількома гострими заявами виявив своє обурення й Григор'єв.

Невдоволення викликано було головне через те, що чужі загони примусово збирали продрозкладку. Місцева влада була в руках у кращому разі непевних елементів, часто відверто антирадянських. Агітаційних метод зовсім не вживалося.

Під свіжим враженням ми телеграфували в той же день (з Олександрії):

„Голові Раднаркому.

Був сьогодні в с. Верблюжці. Населення провоковано діями продзагонів, треба відкликати московські продзагони.

Спершу організуйте місцеву владу, а потім, за її допомогою, викачуйте хліб. Як його частини так і сам Григор'єв схвильовані до краю, а він завжди буде із селянством. Тепер зв'язаний з незалежниками, виключений з партії укр. есерів; Шумський зараз сказав мені це. Григор'єв зовні кориться, але, очевидно, гальмуватиме одправку війська в Донбас. Категорично заявляю вам, як голові уряду: політика, що її провадять на місцях, ображає, підбурює проти центральної влади зовсім не самі тільки куркульські, а всі шари населення. Тов. Шумський привезе вам матеріяли".

Первісний проєкт цієї телеграми, що випадково зберігся в архіві, був ще гостріший:

„Був сьогодні в с. Верблюжці. Населення провоковано діями продзагонів. Можна багато зробити, звернувшися просто до селянства, не вживаючи зброї. Вимагаю відкликати московські продзагони. Спершу організувати владу на місцях, потім вже викачувати хліб за допомогою цієї влади. Тактика загонів Шліхтера родить контрреволюцію. Григор'євські частини й сам Григор'єв лютує від цієї політики. Матеріял привезе тов. Шумський. Неможна тримати фронт, якщо політика, яку перевадять на місцях, творить контрреволюцію в тилу".

* * *

У вечері 23 перед від'їздом до Катеринослава командукр розмовляв віч-на-віч з Григор'євим.

Перед цим, на нараді з тов. Шумським, вирішено було, що в зв'язку з настроями Григор'єва та його частин неможна їх посилати до району дій Махна, збільшуючи сили, нагромадженого проти радянської влади невдоволення. Треба послати Григор'єва до Басарабії проти румунів.

Розмова з Григор'євим була сповнена драматизмом.

Командукр знову слухав від Григор'єва пристрасні обвинувачення радянської влади за її земельну й продовольчу політику. Командукр знову зазначив йому, що практика ця не означає політичної лінії — це прояв місцевого самодурства. Центральну владу ми повідомимо й вона вживе потрібних заходів.

І, дивлячись просто ввічі отаманові, командукр продовжував: „Дивиться, тов. Григор'єв, ви на небезпечному шляху. Коло вас бродять темні впливи. Вас втягають до авантури. У спілці з радянською владою ви мали перемоги світового значення, що вславили ваше ім'я. Не піддавайтеся зрадникам-шептунам. Ви можете новими великими ділами увійти в історію. Але тільки з радянською владою, під її прапором.

Вся Европа шумує. Повстання робітників в Австрії, Радянська влада на Угорщині, в Болгарії, Турція готова кинутися на Румунію. Басарабські селяни чекають нас, щоб повстати як один... Знаю,

що у вас немає бажання йти до Донбасу. Ви матимете інший наказ —похід через Басарабію проти румунів. Ось мапа. Ви підете шляхом Суворова. Ви славними боями відсвіжите пам'ять про чудо - велетнів стародавнього походу".

Звичайно очі Григор'єва, що ніколи не дивилися просто у вічі, фіксували командукра, яскраво світили, „отаман" дріжав".

„Тов. Григор'єв! Ми знаємо все. Знаємо, куди вас підбивають. Але я відповідаю обвинителям: Григор'єв не може розірвати із справою трудящих, Григор'єв надто розумний, він знає силу радянської влади. Вона знищить усе. Хто зрадить їй, зрадить трудящому селянству та робітникам, той буде роздавлений і безперечно загине від трудової руки. Ось два шляхи, тов. Григор'єв: один— вас кличуть на шлях безчесної зради та загибелі, ми кличемо вас продовжувати свій шлях чести й слави, ідіть до нових великих перемог, якими ваше ім'я пролунає на весь світ".

Спазма здавила отаманові груди, з сльозами на очах, обома руками тиснув він руку командукра.

„Вирішено. Вірте, я з вами до кінця. Іду на румунів. За тиждень буду готовий. Викину геть усю наволоч, буде порядок. Тільки давайте більше робітників та взуття".

Через Басарабію на допомогу Радянській Угорщині

24-го тов. Бубнов із Київа нас повідомляв:

„Я тількищо говорив з Шафранським, який перебуває у Києві, він категорично заявив мені, що політкомом він не поїде. Може виїхати туди, якщо дістане призначення на помічника командарма, бо інакше, каже, піде червоноармійцем у богунський полк або проситиме ЦК відкликати його до Москви. На всі мої доводи про потребу виконати обов'язок та наказ категорично відповідає, що його заява остаточна, бо, каже, мені набридло бути іграшкою".

Антонов відповідав:

„Шафранський повинен за три дні бути у Григор'єва як політком дивізії. За невиконання наказу — під суд. Посада тимчасова".

І тоді ж прямим дротом:

„Одеса Худякову.

Григор'євські частини, що перебувають на відпочинку в Олександрії, залишаються у вашому розпорядженні. Треба негайно надіслати Шафранського й про це повідомити. Віддайте до наказу, що Шафранського та Савіцького призначається на першого й другого політкомів. Дивізія Григор'єва надто потребує молодшого командного складу та взуття. Взяти без ніяких розмов для армії взуття з порта й дати 10.000 Григор'єву. Григор'єв повинен почати зосереджувати свою дивізію на фронт через чотири дні й закінчити про-

тягом 7-8 день. Замість григор'євських частин треба віддати Скачкові полк Тараса Шевченка та ще якийбудь полк. Дайте про це копію Григор'єву".

Відразу ж 24 квітня після одержання цих вказівок, Худяков видав такого наказу про наступ на Басарабію проти румунів, щоб підтримати Угорщину:

1. Червоне військо українського фронту провадить і далі успішно наступ проти галицьких частин, петлюрівських банд, румунських частин та добровольчих загонів. Під натиском Угорської революції, в Румунії повстання пролетаріяту зростає під комуністичними гаслами й румунське вище командування відводить своє військо вглиб Басарабії до східніх кордонів Румунії. В Туреччині проголошено радянську владу.

2. Праворуч від нас на фронті Коростень - Шепетівка - Проскурів - Кам'янець - Подільський - Могилів - Подільський - ст. Слободка — іде в наступ перша українська армія. Ліворуч — друга українська армія ввійшла в Крим і дійшла південного узбережжя Крима.

3. Завдання українського фронту — звільнити Басарабію й енергійно готуватися до наступу на Румунію з виходом на р. Серет, щоб, за допомогою повстанців з північного заходу та прихильної до нас Добруджі, спільно з радянським військом Угорщини та Балгарії проголосити в Румунії владу пролетаріяту.

4. Завдання 3-ї армії, — забезпечивши переправи на р. Дністрі, перейти на західній беріг р. Дністра й захопити важливі вузли опору Басарабії, продовжуючи дезорганізовувати ворога, визволити Басарабію й проголосити там радянську владу, охороняти і далі узбережжя Чорного моря.

5. Розмежувальні лінії: праворуч (між 1-ю та 3-ю українською армією) — Гребінка, Черкаси, Цвітково, Балта, Рибниця — всі ці пункти виключно для 3-ї української армії; ліворуч (між 2 та 3-ю українськими арміями) — Миргород, Кременчук, Олександрія, Миколаїв — всі пункти включно для 3-ї армії.

6. Наказую:

А. Басарабська бойова ділянка (начдив 5 укр. тов Пешехонов.

5 українська дивізія в складі частин, згідно з наказом військові армії № 01 15 квітня з приєднаним до неї 5 Пилігульсько-березанського полка та 1 басарабського радянського стрілецького полка, однієї батареї першої петроградської робітничої артилер. бригади, поїзда № 1, миколаївського авіо-загону, панцерного поїзда № 1 залізничого одеського вузла.

Забезпечивши за собою переправу на Дністрі від села Рибниця включно до гирла р. Дністра, зайняти та тримати лінію міста Кишіньова, ст. Басарабська (ст. Лейпцигська), ст. Арцис (село Бриєнське), гирла р. Кочильник, для чого, захопивши кишеневський залізничий вузел з м. Кишеньовим, енергійним ударом на південь в напрямок до ст. Лейпцигської захопити залізничий вузел біля ст. Арцис, щоб не дати ворогові втекти з - під Аккермана.

Мати на увазі нові басарабські залізничі колії, одну від ст. Басарабська через Чок - Майдан - Дезгінже - Тингель-Циганка - Епурені - Биріст, та другу від ст. Арцис через село Бриєнське - Теплицьке - Ново - Покровку - Татарбужар - Ізмаїл.

Вжити всіх підготовних заходів, щоб виконати зазначені завдання, розпочавши їх не пізніше 1 травня цього року.

Вести перед фронтом розвідку, висилаючи вперед агітаційні загони, щоб піднімати повстання у ворожому тилу.

Налагодити щільний зв'язок з лівим флангом частин 1 - ї української армії. Щоб підготувати дальший наступ терміново доформувати дивізію, згідно з штатами № 220, вливаючи до дивізії повстанські частини.

Б. Оборону узбережжя покладається на одеський Окрвоєнком, підпорядкувавши йому всі сили червоної фльоти й кінні частини 1 - ї білоруської бригади. Негайно організувати охорону узбережжя від колонії Люсдорф включно до м. Миколаєва включно; поставити берегові батареї в районі м. Одеси та Очакова, дозволивши тимчасово, як виняток, поставити легкі гармати; провадити постійно спостереження, організувавши повітряну та світову розвідку. Утворити резерви у вузлах опору та поставити минні загородження, налагодити щільний зв'язок з правим флянгом 2 - ї армії.

Подати до Штарму в трьохденний термін міркування про охорону, зазначивши розташування бойового складу частин, місць батарей, мінних загороджень та схему зв'язку.

7. Розмежувальна лінія між бойовими ділянками: колонія Люсдорф, хут. Одеській, залізнича застава № 1, с. с. Крива Балка, Нерубайське, Хомина Балка, далі хутор Райх - Гаджибеївський лиман, річка м. Куяльник, село Білка, село Янівка-Букаїмка - Нов. Фриденталь, Владиславівка, Рорбах, Н. Одеса, Антонівка.

8. В моєму розпорядженні: а) 6 укр. дивізія (район м. Олександрія), б) одеська група — Білоруська бригада (без кінних частин), особливий кінний полк (тов. Безпалова), особливий партизанський загін В. Ц. К., 30 - й авто - панцерний загін ім. тов. Єліна, південий мотоциклетний загін.

9. Начдивам 5 та 6 українських стрілецьких, та всім начальникам названих частин вжити найенергічних заходів, щоб якнайшвидше сформувати свої частини.

10. Інспекторові інженерів артилерії вжити невідкладних заходів до сприяння переправі на р. Дністрі.

11. Начальникам бойових ділянок та окремих частин встановити й підтримувати щільний зв'язок із штабом, крім того частіше відряджати відповідальних осіб до штабу армії для орієнтування.

12. Начальникові 5 дивізії та Окрвоєнкомові подавати звідомлення про бойові дії та розвідувальне звідомлення до Штарму, не пізніше 9 години ранку та 17 години щодня.

13. Начальникові Штарму віддати розпорядження, відповідно до моїх вказівок, начальникові постачання та начальникові санітарної частини". Оригінал підписали: камандарм Худяков. Член Воєнради М. Голубенко, наштарм Піонтковський, начопервід Ягода, комісар Левінсон.

Командукр схвалив загальний плян цього маневра, але зазначив: „Неможна залишати Григор'єва в резерві. Він — ненадійний. Пошліть його вперед".

* * *

Матеріяли про ненадійність григор'ївських частин надходили безперервно. 22 квітня ВУЧК повідомляла про погромні та антирадянські виступи григор'ївців, що проїздили через Знаменку.

24 квітня з Кривого Рогу повітовий воєнком повідомляв:

„У Криворізькому повіті повно григор'ївських загонів, що перетворилися на банди погромників та грабіжників; перебито цілі волосні виконкоми, в Шестерні забито 27 комуністів, в Казанці — 22 комуністи. Готується контрреволюційний виступ. Мобілізацію комуністів проведено, але немає зброї, всі члени Виконкому під гвинтівкою, потрібна негайна допомога інтернаціонального батальйону латишів, китайців".

Ми відповідали:

„Ваші відомості перебільшені, а незашифрована телеграма має відверто провокаційний характер. Настоюватиму притягти вас до права за провокацію. Антонов".

Звичайно, було не досить загрожувати за, по-дурацькому, складену телеграму.

Григор'єв зі свого боку подав чимало даних про шкідливу роботу окремих наших воєнкомів, прод-та інших комісарів. Зокрема, за повідомленням командира 2-го батальйону Херсонського полка — 24 квітня загін, під командою Галушкіна, приїхав до села Шестерні, почав обстрілювати його, грабував та конфіскував різне майно, а також обеззброював григор'євські частини, що перебували у відпустці, при чому взято було 3 кулемети,

10 червоноармійських ґвинтівок, 6 гвинтівок міліції тощо. В таких то селян якесь майно; багато селян та відпускників-червоноармійців побито. „Загін, що прибув, оточив ярмарок, пострілами зробив паніку, при чому забито було одного коня вартістю в 2000 крб., поранено 1 чолов.—дівчинку 13 років“ і т. д.

Командир 6 стрілецького полку повідомляв, що у виселкові Висунському та в сусідніх районах оперують карні загоні, що накладають контрибуції та карають населення, особливо сім'ї червоноармійців, „полк, схвильований до краю й просить дозволити направити на Новополтавку загін, щоб перевірити все на місці“.

Ми тоді хотіли використати григор'ївців для походу на допомогу радянській Угорщині, а тому у відповідь на ці тривожні повідомлення телеграфували:

„Херсон губвоєнкому. Копія Олександрія начдиву Григор'єву.

Припиніть свою провокаційну роботу, до вас виїхала комісія, щоб розслідувати справу. Якщо хочете воювати, то йдіть до тов. Дибенка за командира чоти“.

І писали наркомвоєну тов. Подвойському:

„На підставі доданої телеграми прошу негайно віддати до права командира загону Ґалушкіна, що його надіслав Херсонський губвоєнком замирювати, а херсонського губвоєнкома зняти за зайву нервозність та невміння полагодити справи, не компрометуючи радянської влади відрядженням караульних загонів“.

Пояснюючи вищенаведене нас повідомляли:

„В Н.-Воронцовці в зв'язку з убивством військово-продовольчої комісії тов. Якобсона, становище набуло катастрофічного характеру. Херсонський Шерятин, який поїхав помститися на бандитах, піймав двох, забив їх і повернувся до Н.-Воронцовки Херсонського повіту, але обставини склалися ще гірше. Виявилося, що вбивці товариша були червоноармійці 2-го батальйону 2 Херсонського полка. Бандити, що втекли, провокують повстання серед тих, що пішли у відпустку в повному бойовому озброєнні. В зв'язку з цим військово-продовольча комісія не може провадити далі роботи, бо в повіті повно озброєних людей. Неможна виявити політичну фізіономію декількох волостей Херсонського повіту. Досвідчена рука злочинного таємного елементу творить своє діло й прирікає на голодну й злу смерть далекі дорогі великоруські та латиські червоноармійські частини, сім'ї робітників та всього трудового пролетаріята. Уповноважений експедії Наркомпрода України, член воєнної інспекції армії Латвії“ [1].

Водночас ми і далі домагалися політичного контролю над Григор'євим.

25 квітня командукр надіслав телеграму до Києва тов. Бубнову:

---

[1] Прізвища уповноваженого встановити не вдалося.

„Шафранський відмовляється виконати наказ — обійняти тимчасову посаду політкома дивізії Григор'єва, вживіть заходів до виконання наказу, інакше вимагатиму віддати його до права."

На цілу низку повідомлень про тривожний стан на Херсонщині, наркомвоєн Подвойський наказав „організувати для трьох повітів Херсонщини, що перебувають під загрозою григор'ївців, по караульному полку".

З свого боку голова Раднаркому телеграфував командукрові про надзвичайно тривожні чутки щодо Махна та Григор'єва, а також передав догану центра про слабе виконання директиви щодо підтримки Донбаса.

Командукр відповідав:

„У Махна буду — розберемо. Про Григор'єва телеграфують багато брехні, з Катеринослава надіслано особливу комісію. Директиву буде точно виконано. Не тільки не ухиляюся від неї, але готую особисте її виконання в найкоротший термін".

З Олександрії 23 квітня ми виїхали швидким поїздом до Миколаєва, де підштовхнули формування кримської бригади.

З дороги надіслано командармові 2 таку записку:

> „Як я і знав і як зазначав, операції ворога на лівому флангові південного фронта мають чисто оборонний характер.
>
> Те недозволенне ставлення, виявлене в підлеглих вашій Реввоєнраді політвідділах, до політроботи армії принесло свої наслідки — у військові Григор'єва й досі неподільно верховодять різні пройдисвіти. Ніякої політичної організаційної роботи там ні ви, ні ваші установи не провадили. Розмови про відповідальність вашого командування правлять у вас лише за прикриття цілковитої політичної та організаційної імпотенції.
>
> Зовсім не досить устаткувати зовні зразкові центральні штаби (у Дибенка й у вас), потрібна безперервна робота коло організації та виховання війська.
>
> Скарги на дрібних агентів радянської влади ніяк не зменшують вашої відповідальности за неорганізованість тила армії та нехлюйство військових начальників".

З Миколаєва 24 квітня ми поїхали до Катеринослава, де затрималися недовго. Відбулася інспекція штаба 2-ї армії; підтримали формування, що їх розпочав командарм. Губвиконком та губвоєнком втягнуто до енергійної допомоги. Запитали наркомвоєна чи не зміг би він виділити з запасних батальйонів 4 сотні для полка, що формується для Донбаса.

Ми поспішали до Криму.

В Криму

26 квітня ми вже були в Джанкої у штабі „Групи війська кримського напряму“, точніше 1-ї кримської дивізії. Як завжди в штабі П. Дибенка, — зразковий порядок.

З доповідей відділів штабу виявляється, що:

„Дивізія розгорнулася з 2-ї бригади 1-ї Задніпровської дивізії (разом близько 4.500 багнетів). На 27 квітня в дивізії три бригади: ударна кримська, особлива кримська та 2-га задніпровська. Дивізія має 13.000 багнетів, 302 кулемети, 3 батареї (польова з 4 гармат, 77 м/м, 4 гармати та 2 гавбиці), 2 панцерники, 1 з гарматою. З них 2 полки виділено на допомогу Махнові. Почувається велика нестача умундирування та озброєння.

В дивізії, за допомогою місцевих профспілок, організовано швецьку (50 пар чобіт у день), кравецьку (100 пар штанів у день) та білошвейну (500 пар білизни в день) майстерні. Через брак матеріялів майстерні не завжди виконують плян.

При дивізії є відділ польових формувань, що почав роботу з 22 квітня й за цей час сформовано в Мелітіполі 1 батальйон 1-го мелітопільського резервного полка, в Генічеську формується 2-й батальйон цього полка, в ньому близько 500 чоловіка, в Бидотинській волості — 3-й батальйон — 340 чоловіка, на ст. Сейтлер — сотня цього полка — 65 чол.

Згідно з доповіддю оперативного відділа дивізії 19 квітня в феодосійському напрямі ми з боєм зайняли Старий Крим. 22 квітня зайняли Феодосію, а потім с. Ново-Михайлівку та ст. Владиславівку. Два англійські міноносці обстріляли Сариголь і запалили станцію, потім обстріляли наші шанці.

Надвечір 24 квітня ми взяли села Карпеч, Тулумчак та Джантори.

На фронті в цей час тиша, йде інтенсивна підготовка до рішучого удару. Позиція наша — на горбку за селом Тулумчак-Карпеч, ворожа позиція на ст. Акманай, два ряди шанців та два ряди дротових загороджень від Азовського до Чорного моря (в цьому місці віддалення від одного моря до другого близько 15 верств). Ворожі сили — одна дивізія: 204 кінний дивізіон, мелітопільський, феодосійський, керч-єнікальський, гренадер-гвардійський павловський полки та фортечна артилерія. Біля хутора Семисотка — шість важких гармат, на ст. АкМанай — 20 різнокаліберних гармат та кінний полк як прикриття. Повітряну ворожу розвідку слабо розвинено (2 апарати). Панцерних поїздів ворог не має. Є два пульмани, на яких стоїть по одній морській гарматі.

Наша позиція: лівий флянг перебуває біля села Козасан, правий флянг — біля села Дал-Камиші. Ворог 25-IV о 18-й годині почав наступ проти правого флангу силою близько 200 чо-

ловіка кінноти та 100 чол. піхоти, але напад цей наші відбили були кулеметним та рушничним вогнем. Вночі проти 26 квітня ворог обстріляв Феодосію та ст. Сариголь, випустивши 24 гарматні.

В севастопільському напрямі ще тривають переговори нашої делегації з французьким командуванням і вже почалася часткова евакуація з Севастополя грецького та французького війська.

З штаба дивізії ми поїхали до Симферополя познайомитися з станом переговорів з французами та з політичним станом півострова.

22 квітня голова Раднаркому передав командармові 2 Скачкові:

„Бажано було б, щоб ви терміново прибули до Севастополя для переговорів з французьким командуванням".

Скачко запитав комфронта, який відразу ж наказав:

„Ні в якому разі не їдьте до Севастополя. Переговори з французьким командуванням річ другорядна".

Тривога голови Раднаркому України сталася через чутки про дуже несприятливий для нас поворот у переговорах з французами.

Вночі 18 квітня з Севастополя до Києва надіслано було таку телеграму:

„Після триденних переговорів з союзним командуванням делегація дійшла згоди перемир'я на 8 день — до 23 квітня. Влада в Севастополі переходить до Ревкому, який приймає всі справи 19 квітня. Готуємо вибори до Рад. Вивозити майно з міста французам заборонено буде через 8 день. Якщо постанова союзних урядів про дальшу долю Севастополя не з'ясується, термін перемир'я може бути продовжений. До міста входить червона міліція. Командувач групи кримського напряму Петренко".

Пізніше (1 травня) голова Раднаркому телеграфував:

„Олександрівське - Пологи комфронту тов. Антонову.

Вчора 30 квітня союзне командування передало з Одеси угоду, підписану начштаба дивізії Петровським, комісаром Остаковим, що визнає за союзниками контролю над нашим морським ділом та чорноморськими портами Севастопіль - Миколаїв - Одеса. Угоду датовано — Севастопіль 20 квітня. Розслідуйте терміново цю справу й якщо дійсно є така угода, дайте розпорядження негайно заарештувати та віддати до суду Революційного Трибуналу за зраду республіці винуватців".

Але ми з'ясували підчас нашого приїзду до Симферополя, що такої угоди не було підписано. Переговори було зірвано.

Голови Кримського Ревкому ми в Симферополі не застали й залишили йому таку записку:

„Шкода, що не довелося побачити вас. Загальний стан вимагає утворити кримську владу, міцно спаяну з військовою. Червоній армії треба рішуче допомагати, треба напружити всі сили.

Проте, армія гола й боса. Звертаюся до вас, як до представника комуністичних сил Крима, допоможіть нам, допоможіть формувати нові частини, умундирувати їх. Не дозвольте розвинутися многоцентрію та бюрократизму. Менше людей — більше діла. Це моя товариська порада".

І водночас ми телеграфували голові РНК до Києва:

„Треба негайно створити радянський уряд Криму з Дибенком як наркомвоєнмором. Цього вимагають стратегічні й політичні обставини".

Вранці 27 виїхали з Дибенком до лінії фронту. П. Дибенко переконаний був, що Феодосія надійно в наших руках. Але верстов за 20 до неї довелося зупинити авто. Канонада. Глухі вдари з моря. Нечастий огонь у відповідь з нашого боку.

Станція Владиславовка — штаб ділянки — бойове сум'яття. Дерев'яний будиночок дріжить від близьких вибухів „морських чемоданів". Б'ють перехресним вогнем з моря й затоки французькі контр-міноносці. Прикриваючись їхнім вогнем ворог намагається охопити десантом наш флянг... Панічні чутки. Наші передові частини не витримали. Але спокій штабу передається й фронтові. Атаку ворога відбито...

П. Дибенко залишається на бойовій ділянці. Він запевняє, що за кілька днів захопить зміцнену позицію білих. Він має постійний контакт з керчинськими партизанами, що готові до повстання в ворожому тилу.

П. Дибенко вважає за неможливе послати свої частини, щоб підтримати Махна, тому, що на дві третини його формування з кримчан, яких не переведеш на інший фронт.

Більш зате: П. Дибенко має намір відкликати до Криму передані Махнові деякі частини своєї дивізії.

Комфронта йому це забороняє, але не виявляє достатньої твердости та рішучости в питанні про пересування частин П. Дибенка на основний (Маріюпіль - Таганрозький) напрям... хоч би ціною втрати для нас Криму.

(Далі буде)

Аверін

До боротьби проти григор'євщини та денікінщини за Дніпропетровське

(Травень - червень 1919 р.)

Напередодні Григор'ївського повстання

Другий період радянської влади на Катеринославщині тривав тільки 5 місяців. Він почався з 26/I 1919 р., коли радянське Червоне військо після 3-денного кривавого бою зайняло його й закінчився 28/VI 1919 р., коли Червоне військо, під натиском денікінців, примушено було відступити.

Якщо в перший період радянської влади на Катеринославщині (кінець 1917 та перша чверть 1918 рр.) були лише спроби утворити радянські органи (крім міської ради та губерніяльного виконавчого комітету Рад селянських депутатів), то в другий період всі органи губерніяльної радянської влади не тільки було утворено, але вони функціонували упродовж всього періоду.

Наша партійна організація розвивала свою діяльність успішніше й рішучіше, як за першого періоду. В другий період партійні організації завоювали майже цілком профспілки, чого не було в перший період.

Як і скрізь, на Катеринославщині в той час був майже цілковитий параліж в фабрично-заводській промисловості, неполадки на транспорті; радянська влада та робітнича класа переживали величезні продовольчі утруднення. Пролетарські лави фабрично-заводських робітників значно порідшали. Передова частина революційно настроєних робітників, що влилася до лав Червоної гвардії, пішла з міста ще напочатку квітня 1918 року. Частина робітників революційно настроєних, за панування Центральної Ради, Скоропадського, а пізніше Директорії, під впливом жорстоких кривавих репресій, безробіття та масових скорочень — розбіглася. Все ще не могло не утруднювати роботи нашої партійної організації та органів радянської влади.

Умови в яких відбувалася робота нашої партійної організації та органів радянської влади в останні місяці другого періоду

Радянської влади на Катеринославщині (травень - червень 1919 р.) були дуже тяжкі. Денікінська розлютована золотопогонна орда, що її радянське військо загнало на Кримський півострів, гарячково лаштувала в бойовий порядок свої пошарпані білогвардійські частини.

Країни Антанти своєю пропозицією бути посередниками між радянською владою та контрреволюційним урядом не тільки допиналися того, щоб обдурити пролетаріят своїх країн, але під маскою посередництва, енергійно озброювали та постачали всім потрібним генеральські білогвардійські армії: на Україні — Денікіна, на півночі — Колчака, а в ленінградському напрямі — Юденича.

Радянська влада всі свої сили направляла на колчаківский фронт та на фронт Юденича. Це була правильна військово-політична стратегія. Вона забезпечила розгром Юденича та захоплення на колчаківському фронті ініціятиви в руки нашого червоного командування напочатку травня 1919 року.

Катеринославщина крім того, що мала загрозу від денікінської контрреволюції, спершу (травень 1919 р.) була майже покинута на призволяще щодо збройних сил. До цього треба додати, що з південного сходу загрожували махновські частини, а з заходу — григор'ївські.

До виступів проти радянської влади махновські та григор'ївські банди готувалися кожна окремо, але вони також намагалися координувати свої контрреволюційні дії в боротьбі проти нашої більшовицької партії та радянської влади.

Наша партійна організація цеураховувала й готувалася до відсічі. Боротьба була неминуча. Катеринославська більшовицька організація це бачила, але цю небезпеку не поділяли військові верхи України [1] і навіть Москви. А що це було так досить навести факти, зв'язані з приїздом Л. Б. Каменєва до Катеринослава. Каменєв не тільки не поділяв наших хвилювань, але, поїхавши до штабу Махна, був захоплений цим відвідуванням. Він намагався переконати нас — катеринославців—у тому, що бандит Махно не має ніяких непевних думок щодо радянської влади.

Проте, тов. Каменєву довелося швидко розчаруватися в своїх райдужних висновках. Тов. Каменєв, будучи гарної думки про Махна, вірив і отаману Григор'єву. Він мав намір відвідати й григор'ївський штаб. Але перед поїздкою до Григор'єва, в районі Знаменки зв'язався з ним через залізничий телеграф. Перші ж відповіді Григор'єва переконали його в тому, що наші побоювання були не безпідставні. Чи змінив тов. Каменєв свою думку про Махна після невдалої розмови з Григор'євим та поїздки до його штабу, що не відбулася — сказати важко, але

[1] Див. в цьому нумері спогади Антонова - Овсієнка „В боротьбі за радянську Україну“

дальші події показали, що він, очевидно, не зовсім ще розчарувався і в Григор'єві.

* * *

Після від'їзду тов. Каменєва для нас, катеринославців, ще зрозуміліше стало те, що боротьби з махновцями та григор'євцями нам не минути. В цей час в Катеринославі перебувала Реввоєнрада 2-ї армії. До речі, про помилки Реввоєнради 2-ї армії треба також згадати.

За деякий час до григор'євського воєнного походу на Катеринослав, на катеринославському обрії з'явився з мандатом Наркомвоєна України тов. Подвойського якийсь Максюта. За мандатом йому дано було право формувати кінний загін, а військовій та цивільній владі пропонувалося всіляко допомагати йому.

Катеринославці відразу ж зрозуміли цього старого бандита. Вони вимагали від Реввоєнради 2-ї армії обеззброїти кінний загін Максюти, що дуже швидко поповнювався різною наволоччю. Командарм 2-ї армії тов. Скачко не поділяв поглядів катеринославських товаришів. Він, військова людина, що пройшла стару військову школу, очевидно, не вважав за можливе порушити наказу Наркомвоєна України. Ми, невійськові люди, на це дивилися простіше. Для нас мандати Наркомвоєна не був достатньою підставою для того, щоб дати можливість організуватися банді. Максютиних кіннотчиків, не зважаючи на опір, командарма 2-ї армії, ми обеззброїли, а самого Максюту посадили до в'язниці.

Друга помилка Реввоєнради 2-ї армії і, головне, її командарма полягала в тому, що він не дав згоди на обеззброєння чорноморського полка, що стояв тоді в Катеринославі. Цей полк, укомплектований з різної наволочі (всі вони називали себе чорноморськими моряками), не мав нашої довіри. Якщо катеринославці легко ліквідували кінноту Максюти, не давши їй вирости в скільки-будь серйозну збройну силу, то обеззброїти чорноморський полк, добре озброєний, який нараховував понад 1000 шибеників, без допомоги Реввоєнради 2-ї армії неможна було. Цей полк так і не пощастило обеззброїти й це дорого коштувало підчас боротьби з Григор'євим.

Кілька слів про саму 2-у армію. Ця армія, як бойова одиниця, нічого серйозного собою не являла. Була Реввоєнрада, був штаб, все було для управління армією, але не було найголовнішого — бійців [1].

[1] Тов. Антонов-Овсієнко повідомляє з цього приводу: „Я не маю зараз точних даних про склад її бойових частин, але, у всякому разі, й були підпорядковані махновські частини (близько 10.000, з них 6.000 озброєних) плюс 4 Кримський полк, декілька панцерників та, оскільки пригадую, зведений загін Онищенка (близько 10.000 бойців). До травня в усякому разі — не менш як 12.000 піхоти. В резерві вона мала в Катеринославі щось з бригаду піхоти, в Олександрівську — 5-й кінний полк і т. д." — *Ред.*

Невдовзі (точніше за кілька днів до наступу Григор'єва на Катеринослав) наші передбачання про спільний контрреволюційний виступ проти радянської влади Махна та Григор'єва, цілком потвердилися. До товариша, що пише ці рядки, з'явився сподвижник Махна Горев, який обіцяв подати дуже важливі відомості з умовою, що життя йому буде даровано. Йому обіцяли й слова додержали. За цю обіцянку Горев повідомив, що в Катеринославі на різних кватирях перебувають представники махновського та григор'ївського штабів. Вони їхали з махновського штабу (Гуляй-Поле) до григор'ївського штабу, де повинні були остаточно погодити опрацьований у махновському штабі оперативний плян спільних військових дій проти Катеринослава.

Банди знали ціну Катеринославу й тому сюди вони й спрямовували свій перший удар. Проте плян спільного воєнного походу було зруйновано. Делеґацію було заарештовано. Махновськими представниками були Веґнеров, голова гуляй-польської революційної Військової Ради (махновської), Коваль та Горев, якого ми звільнили. Заарештували також і григор'ївських представників.

Після ліквідації делеґатів обох бандитських штабів, небезпека спільного виступу не минула. Тому нам треба було встановити щонайщільніший контакт з кримською дивізією, що стояла в Олександрівському, під командою тов. Дибенка. Для цього товариш, що пише ці рядки, разом з тов. Яковлевим Я. А. издили до Олександрівського до штабу кримської дивізії. На нараді були присутні з Катеринослава нас двоє, від кримської дивізії тов. Дибенко та тов. Колонтай А. М. (вона тоді була начподивом), голова Олександрівського ЧК тов. Леппе та голова Олександрівського виконкому тов. Михайлович. Тов. Дибенко обіцяв вжити всіх заходів до того, щоб не дати Махнові можливости посунути свої банди на Катеринослав. Цю обіцянку він виконав. Треба сказати, що про цю цілком таємну нараду стало декому відомо. Не встигли катеринославці повернутися з Олександрівська до міста, як Махно, довідавшися про таємну нараду в Олександрівському, телеграфно з свого табору лаяв катеринославців. Він обурювався з того, що його гаряча натура під підозрою; Махно заявляв, що він, як і раніше, боротиметься за революцію.

Як Махно довідався про нараду в Олександрівському? Сторонніх осіб, крім названих вище, на цій нараді не було, а, проте, Махно знав всі розмови про його бандитську постать та про всі заходи, що їх повинен був вжити тов. Дибенко. Можна думати, що Махна інформував нач. штаба кримської дивізії Петровський (анархо-синдикаліст), але хто інформував його нам досі невідомо. Хоч і був він нач. штаба, проте навряд чи начштаба повинен знати всі розмови.

Боротьба проти григор'ївського повстання

10 травня 1919 року не було вже жодних сумнівів у тому, що отаман Григор'єв почав війну з радянською владою. Про те, що його ешельони йшли на Катеринослав, ми знали й раніше, але ніяких заходів спершу не вживали. Не вживали тому, що Реввоєнрада 2-ї армії мала наказ від командувача війська України тов. Антонова-Овсієнка не починати бою з бандами Григор'єва. Цей наказ дав Григор'єву можливість без перешкод просувати свої ешельони із Знаменського району на Катеринослав[1].

Реввоєнрада та штаб 2-ї армії настроєні були проти рішучої боротьби з григор'ївськими бандами[2]. А місцеві губерніяльні партійні та радянські органи вважали за абсолютно потрібне мобілізувати всі сили й, насамперед, партійну організацію для боротьби з ними. Губерніяльний комітет нашої партійної організації та виконком розгорнули широку діяльність коло мобілізації партійних та непартійних робітничих сил. Широко розгорнута робота дала наслідки. Штаб 2-ї армії занятий був питанням евакуації.

11 травня 1919 року наказ тов. Антонова-Овсієнка було порушено. Катеринославські партійні та радянські органи вважали, що далі не чинити опору Григор'єву неможна. Головні його частини тоді вже зайняли станцію Сухачівку, верстов за 15-18 від Катеринослава. В цей день почалися перші збройні сутички григор'ївських головних частин з нашим 56 полком.

Реввоєнрада 2-ї армії 11 травня о 6-й годині вечора вирішила евакуюватися на ст. Синельниково й лише під натиском виконкому — евакуацію відкладено було всього на дві години. О 8-й годині вечора навантажені автомобілі повезли на вокзал різне манаття. Евакуація Реввоєнради 2-ї армії та його штабу збільшила паніку в місті. Це призвело до того, що організація оборони Катеринослава перейшла до людей, що не дуже зналися на військовій справі. Реввоєнрада 2-ї армії не залишила жодної людини з військовими знаннями, щоб керувати воєнними операціями[3].

У військових загонах, що провадили операції проти Григор'єва, не всі вміли володити зброєю. Справжньо військові були: 56 полк, інтернаціональний полк, 2 комуністичних робіт-

---

[1] Це суперечить спогадам т. Антонов-Овсієнка, який, між іншим, посилається на низку документів, а серед них на доповідь командувача 2-ої української радянської армії т. Скачка. — *Ред.*

[2] Все це відбувалося, маючи на увазі використати Григор'єва проти Румунії для допомоги радянській Угорщині. — *Ред.*

[3] Про ці події див. спогади тов. Антонова-Овсієнка в наступних нумерах „Л. Р." — *Ред.*

ничих загони, партійна школа, школа інструкторів відділу управління виконкому, загін надзвичайної комісії та загін міліціонерів у кількості 250 чоловіка. Щодо кількости перших двох полків, то кількість бойців кожного зокрема не набагато була більша за загін міліції[1].

12 травня наше військо перейшло в наступ і вибило григор'ївців з Сухачівки, але увечорі надійшли нові григор'ївські частини й григор'ївці перейшли в контрнаступ.

Наші частини не витримали натиску переважних сил ворога й почали відходити. Григор'ївці йшли на Катеринослав. Чорноморський полк, про який ми згадували вище, коли Григор'єв наближався до міста, перейшов на його бік. Ця банда, з ніг до голови озброєна, кількісно була вдвічі більша за наші два полки. Полк відразу ж змінив картину міста. Він звільнив з в'язниці всіх кримінальних злочинців, в тому числі й Максюту. В місті почалося масове грабування. Наші ж сили всі ми зосередили на головній бойовій ділянці — залізничій колії.

13 травня наша фронтова зона вужчала. Григор'ївці мали значно більші сили. Вони відсували наші частини до залізничого мосту. Григор'ївські банди взяли місто. Максюту було призначено на начальника залоги. Реввоєнрада 2-ої армії ніяких ознак життя не подавала, якщо не вважати мандата, що його видав командарм Скачко махновській делеґації, в якому пропонувалося пропустити через фротову зону, ґарантувавши їй безпеку.

Махновська делеґація заявляла, що вона хоче пройти в район, де розташувалися григор'ївські банди й що вона вживе всіх заходів до того, щоб припинити братовбивчу й непотрібну війну. Махновців ми знали добре. Їх ми, звичайно, через фронт не пропустили, хоч вони кілька разів робили спроби, але ми твердо додержувались своєї лінії. Мандат командарма Скачка для нас був не обов'язковий, оскільки в боротьбі з григор'ївцями нас залишили на самих себе.

Махновці, очевидно, ще не знали про долю своїх делеґатів, яких ми заарештували на початку травня. Вони дуже домагалися, щоб їх пропустили. Вони скаржилися командармові Скачку. Вони скаржилися в Москву. А наслідок був той самий. Пізніше ми дали згоду пропустити, але заявили, що ґарантувати безпеки не можемо. Махновські молодці очевидно зрозуміли, чому ми дали згоду й перейти зону військових дій відмовилися. В місті хазяйнував начальник залоги Максюта та комендант міста такий самий бандит Розанов. Вони видавали грізні накази, вимагаючи здавати зброю. В цей день григор'ївські банди зайняли все

[1] В Катеринославі стояв ще чорноморський полк у артилерійських касарнях. На наш заклик виступити проти Григор'єва цей полк відмовився. Після звільнення Катеринослава від григор'ївських банд чорноморський полк залишився в місті. По роззброєнні, чорноморців відправлено в тил.

місто, за винятком привокзальної частини та залізничого моста через Дніпро.

14 травня 1919 року вранці приїхав із загоном тов. Пархоменко з Харкова. Цей загін мав артилерію та панцерні машини, а цього якраз і бракувало нам. Наша артилерія зранку почала ураганний вогонь по ворогові. Наша артилерія, під керівництвом тов. Мартиненка, дуже влучно обстрілювала райони розташування григор'ївського війська. Загін. тов. Пархоменка, під обстрілом ворога, перейшов через залізничий міст. В привокзальному районі наші частини вишикувалися в бойовий порядок і звідси почали наступ в різних напрямках[1].

Надвечір 14 травня місто було не тільки звільнено від григор'ївських банд, але захоплено було значні трофеї. Тов. Пархоменко забив начальника залоги Максюту, а Чорноморський полк після серйозної сутички було роззброєно.

15 травня 1919 р. опір григор'ївців було остаточно знищено. Вони були вже за 20 верстов від міста, відходячи в безладді, кидаючи на шляху артилерію, кулемети, бойові припаси та інш. — так написано було в бойовому звідомленні групи війська тов. Пархоменка з 16/V 1919 р.

Григор'ївські банди, відступаючи, грабували й убивали людей. На залізничих станціях вони трусили всіх, вбивали євреїв і всіх тих, кого вони запідозрювали в „комісарстві" та „комунізмі".

Треба особливо відзначити, що в поведінці катеринославських керівних органів як партійних, так і радянських, за найкритичніших моментів не було розгублености. Керівні кола без утоми працювали, мобілізуючи партійні маси та непартійні робітничі сили для організації боротьби з григор'ївською контрреволюцією. Це завдання було дуже важке, якщо мати на увазі перевагу ворожих сил над нашими кепсько-озброєними, невивченими та не досить дисциплінованими загонами. Відсутність пристойного військового керівництва бойовими операціями, за цілковитого відриву від воєнних операцій Реввоєнради 2-ї армії та його штабу відбилися спершу на наших діях.

Професійні спілки, хоч і з деяким запізненням, гаряче відгукнулися на заклик нашої партійної організації. 15/V 1919 р. на загальних зборах членів профспілок було понад 2.000 чоловіка. Збори ухвалили оголосити загальну мобілізацію всіх членів профспілок, при чому в основу мобілізації покладено було такі начала:

„1. Всі члени профспілок реєструються в своїй спілці й надходять у розпорядження Центральної Ради професійних спілок.

[1] Про боротьбу загона т. Пархоменка проти григор'євщини див. докладніше в книжці С. Орловського — „Салдат революції Олександр Пархоменко". Вид. „Пролетарий", Х. 1930 р. *Ред.*

2. Всі мобілізовані члени профспілок розподіляються на три категорії:

а) членів спілок, що вміють і можуть володіти зброєю, направляється до штабу Червоної армії для формування в бойові загони;

б) всі здорові, але ненавчені військової справи будуть організовані в частини зв'язку (перевозити на фронт набої, харчування тощо);

в) слабі залишаються в місті для охорони.

Термінове переведення в життя постанови загальних зборів членів всіх профспілок доручається правлінням спілок. Одночасно правлінням спілок доручається скласти список всіх, що не з'явилися або ухилилися від революційної мобілізації" [1].

Запізнення з мобілізацією членів профспілок ні в якому разі неможна вважати за слабість впливу нашої партійної організації на робітничі маси. Це сталося через те, що ціла низка помилок, незалежних від катеринославських партійних та радянських органів, спершу дезорганізували були справу боротьби.

Після того, як григор'ївські банди в безладді відійшли, на григор'ївську ділянку переведено було частини кримської дивізії під командою тов. Дибенка. Григор'ївські частини відійшли до Олександрії й почали переформовуватися, готуючись до нових боїв з радянським червоним військом. 22 травня 1919 року військо кримської дивізії під Олександрією розбило головні сили отамана Григор'єва. На цьому скінчилася історія григор'ївського війська, як певної військової сили [2].

Повстання, що його почали два отамани - бандити, не мало успіху. Катеринославські органи та командувач кримської дивізії тов. Дибенко, вживши заходів, примусили були сидіти батька Махна в своєму Гуляй-Полі. Його спроби зв'язатися з Григор'євим ні до чого не привели.

Авантура отамана Григор'єва вирвала з лав червоних бойців близько 100 чол. Але, крім цього, григор'ївські банди розстріляли в місті близько 150 чол., переважно робітників; ця скажена банда весь шлях свого походу засіяла трупами.

Напередодні денікінського наступу

На початку червня 1919 року над Катеринославщиною нависла загроза наступу денікінської контрреволюції. Махновсько-бандитська вольниця на цей час вже досить виявила себе як бандитська контрреволюційна сила. Скликаний махновцями в Гуляй-Полі з'їзд розпустила Реввоєнрада республіки 4/VI 1919 р. У відпо-

[1] „Известия Екатеринославского С. Р. и К. Д." № 84 з 17 травня 1919 р.

[2] Махна вже після ліквідації григор'євщини, за згодою з нашим командуванням, переведено було з Гуляй-Поля на Денікінський фронт.

відь на це бандит Махно знімає свої частини з ділянки денікінського фронту й шкурівська кіннота не тільки вільно зайняла звільнену ділянку фронта, але денікінські частини, вільно опинившися в тилу червоного війська, почали розвивати посилений наступ.

Анархісти-набатовці на своїх числених конференціях у своїх постановах схвалювали діяльність Махна. Єлисаветградський з'їзд (в квітні 1919 р.) анархістів-„набатовців" цілком одверто й чітко визначив своє ставлення до Рад та Червоної армії.

В одному пункті другого розділу цієї постанови написано так:

> „Тому, що, так звані, „Ради депутатів" перетворилися тепер остаточно й скрізь на політичні органи демократичного парляментаризму, що спираються на начало влади, державности, управління та мертвященої централізації згори, З'їзд висловлюється остаточно й категорично проти входження до них анархістів" [1].

Наведемо постанову цього з'їзду про ставлення анархістів-„набатовців" до Червоної армії:

> „Ніяку примусову армію, в тому числі й Червону, не можна вважати за дійсну заступницю соціяльної революції [2].

Сказано досить ясно. Оскільки Ради були органи політичної влади, органи пролетарської диктатури з залізною централізацією, остільки анархісти благословляли Махна на боротьбу з Радами. В № 16 „Набат'у" (травень 1919 р.), анархісти-„набатовці" ще ясніше визначили своє ставлення до радянської влади. Ось що вони там писали:

> „Кожне повстання, що випливає з невдоволення трудових мас владою, є, по суті, повстання революційне тому, що інстинктивно самі трудові маси завжди більше ухиляються ліворуч, як праворуч".

„Філософія" анархістів надзвичайно оригінальна. Якщо генерали насильством та обманом примушували певні народні маси йти проти Рад та здобутків революції, то за „філософією" анархістів така боротьба не тільки мала виправдання, але ще й вважалася за боротьбу „ліворуч". Цю „лівизну" досить яскраво змальовано й у питанні про ставлення до Червоної армії. Махновські надхненці вважали, що Червона армія не є оборониця соціяльної революції, а ось вони—анархісти-безвладники—„справжні" її оборонці.

Вся ця пропаганда та агітація як усна, так і друкована, була по суті неприхована контрреволюція. Вона була шкідливіша за

---

[1] „Набат" № 13, 1/V—1919 р.

[2] Там саме. Див. про це статтю Д. Ерде „Політична програма анархо-махновщини" в „Л. Р. № 1 і 2, 1930 р.

генеральську контрреволюцію, оскільки „набатовські“ молодці прикривалися безвладною „вольницею“. Вона була надто шкідлива, оскільки апостоли „безначалія“ благословляли боротьбу проти Рад і вносили замішання в лави червоних бойців.

Стратегію та тактику Махна визначали з'їзди та конференції анархістів та їхній друкований орган „Набат“. Тоді, коли радянські органи вживали тих чи інших заходів щодо „набатовців“, вони тоді зверталися по допомогу до Махна, як до „вірного“ носія анархістських безвладних ідеалів. Штаб бандита Махна був у руках „ідейних“ анархістів на чолі с Бароном, Венгеровим та інш. Махновсько-бандитський рух та анархо-набатовці і змістом, і не меншою люттю відбивали боротьбу проти пролетарської диктатури куркульства, яке іноді використовувало тимчасове незадоволення тодішньою земельною та проводольчою політикою Радвлади та поведінкою її окремих місцевих організацій з боку частини середняцьких, а також іноді й деякої частини бідняцьких селянських мас. Тому не дивно, що анархісти ні в Росії, ні на Україні не могли впродовж всіх років революції зв'язатися з жодною робітничою організацією.

Махновська зрада (коли Махно зняв свої загони з денікінського фронту й тим відкрив його) утворила сприятливі умови для наступу білогвардійських армій проти Рад, проти революції.

Сили червоних армій на південному фронті були незначні. Головні сили радянська влада направила проти сухопутного адмірала Колчака. Поход Юденича, що почався 16/V 1919 р., на Петроград вимагав також сил для розгрому білогвардійського, добре озброєного европейськими імперіялістами, війська. Треба було радянській владі й нашій Червоній армії більше $2^1/_2$ місяців упертої героїчної боротьби, щоб ліквідувати перший наступ генерала Юденича.

Боротьба з Григор'євим довела цілковиту непридатність командної верхівки 2-ї армії. Вона була переорганізована в 14 армію й замість командарма 2-ї армії Скачка призначено було тов. Ворошилова К. Е. Ця армія й штаб її перебували поза Катеринославом, а в самому Катеринославі з наказу голови Реввоєнради республіки утворено було Реввоєнраду Катеринославського укріпленого району.

Після приїзду до Катеринославу голови Реввоєнради республіки виявилося, що Катеринослав у своїй обороні проти денікінських банд, що наступали, може розраховувати головне на свої власні сили. До завдань Реввоєнради укріпленого району входило:

1. Провести великі шанцові роботи; 2) поставити артилерійські батареї та 3) мобілізувати все, що можна, в місті для укомплектування полків фортеці, що формувалися.

Перше, як писати докладніше про виконання покладених на Реввоєнраду укріпленого району завдань, треба зупинитися на становищі, в якому перебувала партійна організація. Всередині партійної організації точилася боротьба між двома групами. Група товаришів з Губерніяльного комітету була незадоволена з другої групи, що фактично керувала роботою. Невдоволення зростало на ґрунті жорстокої політики, що продиктована була сукупністю надзвичайно тяжких обставин. Партійна організація, що тільки но пережила григор'івську навалу, стояла під загрозою нової збройної боротьби з Денікіним. Частина організації міського району почувала велику втому, вона хотіла відпочинку й цей настрій відбився й на частині членів Губкому.

Спробу групи членів Губпаркома спертися на партійні низи й за їхньою допомогою зробити зміни в керівній верхівці, величезна більшість партійної організації не підтримала. Після утворення Реввоєнради укріпленого району, тяжке становище на денікінському фронті примусило партійну організацію перейти на військовий стан. Партійні низи цю потребу визнавали й голоси невдоволення замовчали.

Вище ми вже писали про ті завдання, які покладалося на Реввоєнраду укріпленого району. Шанцеві роботи розгорнуто було широко. На цю роботу мобілізували всі працездатні нетрудові елементи. Проте це викликало сумніви в багатьох товаришів, зокрема і в автора цих рядків. Ми не могли використати шанцеву лінію на кілька десятків кілометрів через відсутність потрібної кількости червоних бійців, бо ж нам було заявлено, що в обороні міста ми можемо розраховувати лише на свої власні сили. Ми добре знали, що крім мобілізації робітників нам потрібне ще й озброєння. Відсутність його значною мірою зменшувала нашу обороноздатність. Всі наші прохання допомогти зброєю та військовими припасами наслідків не давали. Артилерію, що її ми одержали, через відсутність часу поставити не могли, а тому не використали й евакуювали її.

Третє завдання, що мало в собі роботу нашої партійної організації та Реввоєнради укріпленого району щодо мобілізації робітників, для формування військових частин для фортеці, дало гарні наслідки, але відсутність зброї зменшувала бойові настрої мобілізованих і розкладала людей, що їх зібрали до касарень. Партійна наша організація провадила енергійну діяльність, щоб підтримати бойовий настрій серед мобілізованих, вливши в сформовані частини значну кількість комуністичних сил. Треба згадати про коменданта зміцненого району підполковника царської служби Рафаїлова. Цей тип підчас австро-німецької окупації сидів у в'язниці з нашими товаришами й, очевидно, вліз у довіру. По весні 1919 року він прійшов до мене з запискою від нашого товариша з проханням використати його як воєнспеця. До утворення

Реввоєнради укріпленого району Рафаїлов працював у Губвоєнкоматі. Спостереження за ним ніяких неґативних наслідків не дали.

На посаді коменданта укріпленого району Рафаїлов пробув всього кілька днів. Після першої інспекторської поїздки на шанцеві роботи виявилося, що за недосвідчену військову людину Рафаїлова вважати неможна, що він просто не хоче служити радянській владі та революції. Рафаїлов, довідавшися, що про нього склалася негарна думка, сам подав рапорт про звільнення. Цей, підсунутий нам воєнспец, зразу ж після звільнення зник з катеринославського обрію. Заходи, вжиті, щоб знайти його, не дали ніяких наслідків. Пізніше виявилося, що Рафаїлов був начальником контррозвідки у Шкура.

Боротьба проти денікінського наступу. Відступ.

Події на денікінському фронті розвивалися дуже швидко на користь контрреволюції. Не зважаючи на переважні сили, військові операції денікінці розвивали дещо своєрідно. Зменшивши трохи наступ на Катеринослав, вони в той же час посилили наступ у харківському напрямі. Їхня стратегія зводилася до захоплення головної залізничої маґістралі. Білоґвардійці почали наступ у трьох напрямах. Головні ударні колони розвивали наступ у харківському напрямі, друга група — в напрямі на Лозову (дуже важливий залізничий вузол), третя — в напрямі на Павлоград.

Наші червоні сили 14-ої армії, під натиском переважних сил ворога, відходили до Катеринослава. Після переїзду до Катеринослава Реввоєнради 14-ої армії, Реввоєнраду укріпленого району було ліквідовано й усі військові сили підпорядковано 14-ій армії.

До захоплення Харкова денікінцями (24/VI 1919 р.) в Харкові за дуже активної участи тов. Павлова (Міркін) утворено було артилерійську батарею. Цю батарею направлено було до Катеринославу, вона ввійшла до складу війська 14-ої армії. Настрій серед керівного складу 14 армії був більше як бойовий. Партійна катеринославська організація розвивала енерґійну діяльність коло мобілізації робітників. Ця діяльність мала найактивнішу підтримку від Реввоєнради 14-ої армії й особливо від її командарма т. Ворошилова. Мобілізація дала дуже гарні наслідки, але людському пролетарському матеріялу бракувало одного — зброї. Треба було використати всі можливості, щоб одержати її. Вирішили зробити останню спробу, пошукати зброї в Києві — українському центрі. Це завдання тов. Ворошилов поклав на автора цих рядків.

Приїхавши спеціяльним потягом до Києва, в Наркомвоєні та військовій окрузі нам сказали, що зброї в склепах немає, що допомогти нам нічим не можуть. Демонстрували відомості військових склепів, з яких видно було, що в наявності зброї та бойних припасів у склепах немає. На наше прохання дати нам

дозвіл на право огляду воєнних склепів та арсеналу ми дістали мандат. Огляд склепів та арсеналу дав позитивні наслідки. Ми дістали гарматні, різнокаліберні ґвинтівки та набої, дістали кулемети та артилерійське постачання. Все це було навантажено спішним порядком, але вже в Дарниці виявилося, що контрреволюційна рука „зарядила" всі букси навантажених вагонів піском. Букси горіли, їхати далі було неможна. Довелося перевантажувати.

Весь цей вантаж ми привезли вранці 28/VI 1919 р., цебто в день нашого відходу з міста. Це озброєння, бойові припаси не встигли надійти в потрібний час. Місто посилено обстрілювала ворожа артилерія, але переправу через Дніпро, цебто, залізничий міст, ми тримали в своїх руках. Міст перебував під вогневою завісою нашої артилерії, що розташувалася в потьомкінському садку.

Надвечір 28/VI 1919 р. цілком зрозуміло було, що обороняти місто далі неможна. Залізничий міст через річку Самару ми висадили в повітря, а міст через Дніпро залишили цілим. Цей міст-велетень долго охороняли всі, хто воював, аж поки не зруйнував його Махно 1920 року.

Міст через р. Самару, що його ми висадили в повітря, на деякий час затримав просування денікінських панцерних потягів. Деякий час вони не брали участи в бойових операціях.

Увечері 28/VI 1919 р. наші частини залишили місто. Тримати місто з незначними силами можна було лише завдяки надзвичайній мужності тов. Ворошилова, яку він виявляв, з'являючись в найнебезпечніших місцях і своєю присутністю та участю в обороні міста підносив бойовий дух нечисленних наших частин. Після того, як ми залишили місто, через деякий час Реввоєнрада 14-ої армії переїхала до Кременчука. Наші ж частини зайняли нові позиції в районі — Кам'янське - Запоріжжя.

Після того як Катеринослав зайняли денікінці, катеринославська буржуазія справляла своє свято. Духівництво передзвоном зустрічало білогвардійців. „Приднепровский Край" так описував катеринославські свята:

> „На соборному майдані відправили молебня й дика буржуазна орда під дзвони не тільки ламала арки, що їх ми поставили на братських могилах, але й знущалася з могил наших героїв.
>
> Буржуазія своїм визволителям влаштувала бенькет в англійському клюбі й там, під дзенькіт бокалів, виголошували промови не лише представники буржуазії, але на сором меншовиків, їхні представники виголошували промови від імени „робітників". Особливо старалися кам'янські меншовики. Підносячи бокали на честь доблесних переможців, вони цим залишили після себе ганебну пам'ять зрадників робітничої кляси".

Наше червоне військо більше як 2 тижні не тільки тримало зайняті позиції, але після великої артилерійської підготовки перейшло в наступ. Артилерія наших панцерних поїздів зробила в Катеринославі велику паніку. Шкуровська кіннота тікала на лівий беріг Дніпра, а за нею слідом буржуазія та попи. Катеринославська буржуазія розгубилася. Вона в паніці не знала куди тікати.

Наші вороги були певні, що місто ми візьмемо назад. В це вірили й ми. Наступ вели одночасно з двох боків. З півдня наступала кримська дивізія під командою тов. Дибенка, а з північного заходу — частини 14-ої армії. Підгородні райони міста зайняли з обох боків наші червоні частини. Вони просувалися вперед і місто було б зайняли, якби не надійшов наказ відходити на нові позиції. Наказ цей з'явився тому, що лівобережна група нашого війська, під командою тов. Єгорова, значно відійшла.

Наш відхід на нові позиції (Верхнєднепровське) закінчився відходом значно далі. Відхід на нові позиції, як наслідок, мав певну деморалізацію та розклад наших частин. Денікінські частини робили глибокі обходи. Їм ми не могли перешкоджати тому, що всі наші операції обмежувалися лінією залізниці. Ці глибокі обходи ще більше дезорганізували наші частини й зрозуміло, що в тодішніх умовах інакше не могло й бути.

В наших частинах був елемент по-військовому не підготовлений. Командний склад так само був не кращий. Озброєння, бойні припаси та постачання поставлено було погано. Все це разом з іншими причинами тимчасово утворювало умови, за яких наші вороги користувалися перевагами й розвивали наступні дії.

* * *

Так закінчився другий період радянської влади на Катеринославщині. Відходячи з міста наша організація вжила всіх заходів до того, щоб не припиняти партійної роботи. Вона залишила товаришів для партійної роботи. В групу залишених товаришів входили товариші павлоградці. Спершу працювати було дуже важко, проте, денікінська контр-розвідка розстрілами та карами на горло не могла вбити нашої партійної організації та робітничого революційного руху. Робота нашої партійної організації не тільки не припинялася, але й поширювалася.

Партійна організація, маючи в своєму розпорядженні матеріяльні та технічні засоби, налагодила випуск нашої нелеґальної газети „Молот". В цьому органі більшовицька організація, не зважаючи на арешти окремих товаришів, продовжувала освітлювати становище на наших червоних фронтах і тим підбадьорювала пролетарські маси.

Вона випускала листовки й увесь час закликала пролетарські маси до боротьби з генеральською та світовою контрреволюцією.

Вона щільно зв'язалася з робітниками, особливо з робітниками Брянського заводу.

Катеринославські робітники, одного з найбільших промислових центрів України, мали багато жертв у боротьбі з внутрішньою та світовою контрреволюцією, багато принесли жертв во ім'я перемоги пролетарської революції.

Розпорошена за роки війни пролетарська маса знову зібралася під стелею заводів-велетнів. Вона, під проводом ленінської партії, своєю упертою працею, будує першу в світі соціялістичну державу й вона її збудує. Запорукою цьому — єдина комуністична партія — партія Леніна, з'єднана залізною дисципліною та єдністю волі.

Резінкін І.

Про діяльність групи більшовиків-українців в м. Одесі [1]

В листопаді-грудні 1917 року Одеса периживала період двовладдя. У місті та навколо нього було розташовано чимало українських національних батальйонів, куренів: Охтирський кінний полк, кольтовський кулеметний батальйон та багато інших артилерійських, піших та кінних частин, а також крейсер „Память Меркурия".

Після сутички Червоної ґвардії з гайдамаками (1 грудня), підчас якої було забито начальника Червоної ґвардії тов. Кангуна та ще деяких т.т. робітників і членів спілки соціялістичної молоді, тодішній секретар Губкому тов. Заславський [2] поставив питання про роботу серед національних українських частин, які ввесь час поповнювалися салдатами старої армії, що йшли з румунського фронту. Але лише після того, як прибув до м. Одеси представник ЦК тов. Володарський (в перших числах грудня), роботу серед українських частин поставлено було на практичні рейки. До того часу ми лише посилали на мітинги своїх промовців-українців та вміщали в газеті „Голос пролетария" деякі статті.

Тов. Володарський виступив з палкою промовою перед мішаними зборами салдатів різних національностей. Ця промова мала великий вплив на присутніх. Тов. Володарський енергійно настоював, щоб роботу серед українців поставити на всю широчінь.

Тоді ж виділено було окрему групу українців, що володіли українською мовою, для роботи серед українців. До цієї групи увішли такі товариші: Микола Матяш від робітників металістів, від військової організації РСДРП (більшовиків), від фльоти та різних частин — Резінкін, Безпалько, Бондаренко. Група ця в своєму складі мала багато робітників, матросів військової та

[1] Від редакції. Редакція вміщує спогади т. Резінкіна, як матеріял і просить т. т. висловитися з приводу: а) цього питання взагалі, б) окремих фактів, що тут зазначено, зокрема.

[2] Колишній газетний робітник працював як керівник більшовицької газети „Голос пролетария".

торговельної фльоти, салдатів як мішаних, так і національних українських частин. До організації входило близько 100 чоловіка. Увесь час до нас зверталися окремі товариші та цілі делегації від різних військових частин з проханням надіслати своїх представників. Роботу провадилося, найголовно, таку: представники групи агітували по касарнях, виступали на літучих мітинґах, видавали окремі відозви („Гук до робітників та салдатів), листовки, писали статті до більшовицької газети „Голос пролетария", залучали до лав організації як поодиноких товаришів, так і цілі групи, а також утворювали осередки (?—*Ред.*) по всіх загонах та курінях (українських частин ?—*Ред.*).

Уперта енерґійна робота групи українських більшовиків, протягом грудня та першої половини січня 1918 року мала певні наслідки; цілі військові одиниці [1] були або знейтралізовані й не брали участи в боях [2] з гайдамаками за захоплення влади, або як—охтирський кінний полк, кольтовський кулеметний батальйон [3] самокатний батальйон (містився на Пересипі) та деякі інші частини й групи, що їх сформувала Центральна Рада,—брали найактивнішу участь у боях разом з озброєними робітниками, Червоною ґвардією та частинами, що поверталися з румунського фронту.

Після захоплення влади, українські націонал-соціялісти на чолі з Чехівським, Луценком та інш. провадили широку аґітацію проти радянської влади, розповсюджуючи чутки, ніби більшовики утворили провокаційну групу, яка, захопивши бібліотелу морської ради, (містилася в колишньому англійському клубі), нищить українську літературу, зриває портрети Шевченка, розпалюючи національну ворожнечу. Користуючись великим скупченням салдат-українців, які повернулися з румунського фронту [4] група українських більшовиків провадила весь час свою роботу, втягуючи до своїх лав робітників, матросів, салдатів, випускала свою літературу, надсилала своїх представників і проводила гостру боротьбу з різними націонал-шовіністичними групами та партіями.

З окремих робітників групи відзначалися: т. Скобло—фронтовий салдат—селянин-бідняк з сибірських переселенців; енер-

---

[1] Напр., важка артилерія, крейсер „Память Меркурія", де спочатку маяв був жовтоблакитний прапор, замінений потім на червоний, з якого значна частина моряків брала участь у боях на нашому боці, а також 6 чи 8 куренів, що не скорилися наказові військового начальства після виступу наших представників.

[2] Бої з гайдамаками розпочалися 15-18 січня 1918 р.

[3] Батальйон з українців, сформований у Ленінграді; прибув на Україну за договором Центральної Ради з урядом Керенського.

[4] На румунському фронті під цей час генерал Щербачов, за допомогою румунських боярів, разом з Центральною Радою, розганяв різні полкові комітети, заарештовував наших представників, забороняв більшовицьку літературу.

ґійні палкі промовці були також салдати Безпалько та Бондаренко з селян - бідняків та Микола Матяш — робітник металіст. Тов. Скобло був людиною з великим гумором, мав великий авторитет серед українців, на зборах, на мітинґу міг двома - трьома ґумористичними виразами дискредитувати ворога й захопити авдиторію, після нього збори згоджувалися дати слово більшовицькому промовцеві.

Слід також в зв'язку з цим сказати про те, як проходив фронтовий з'їзд румунсько - чорноморської области („Румчерод") в грудні 1917 р.[1]

Українська група більшовиків на час з'їзду згуртувала навколо себе близько 80% делеґатів з'їзду українців, провела серед них велику аґітаційну та організаційну роботу, налагодивши зв'язки з окремими військовими частинами, що були українізовані та перебували під впливом Центральної Ради. Ця група на з'їзді заявила свої права на представництво українців, як більшости делеґатів і цим цілком ізолювала різних представників Центральної Ради та українських національних партій.

Після переходу на нелеґальний стан (в березні 1918 року), коли на Україну прибули австро - німецькі окупаційні полки з різними українськими частинами, що їх сформовано в Австрії (синьо та сіро - жупанники) в Одесі знову заворушилися різні шовіністичні групи есерів, есдеків, на чолі яких стояли погромники, ісправники Поплавко, Луценко та інш. Окремі товариші з групи українських більшовиків проводили свою роботу — випускали різні листовки, вміщали статті в більшовицькій газеті „Голос пролетария", поширювали свій вплив на салдатів, що були в австрійському полоні й до яких ще не дійшла більшовицька аґітація. Часто в наслідок цієї роботи салдати покидали свої військові частини й рушали додому, де вступали до партизанських загонів.

---

[1] На чолі більшовицької фракції були т.т. Старостин Петро, Юдовський та інш.

Романченко Ю.

Боротьба за порох[1]

(Шістка, березень 1918 р.)

Українська Центральна Рада запродала Україну німецькому імперіялізмові.

Баварський корпус з гайдамаками посувався на північ України. Іхній наступ затримували червоноґвардійські загони Муравйова.[2] Жорстоко, уперто загін Ремньова б'ється на початку березня 1918 р. під Конотопом, бо тут підчас імперіялістичної війни зосереджено було багато військової амуніції та вогне-припасів. На роз'їзді Вірьовка, що відстоїть за 5 кілометрів на північ від Конотопу, є величезний військовий склеп гарматних набоїв, гранат, рушничних набоїв та військових приладь, як — повозок, двоколок, колючого дроту тощо...

Не хотіли віддати все це клясовому ворогові — гайдамаччині. А ворог був добре озброєний, вимуштруване кайзерівське військо наступало рішуче.

Здали Конотоп.

Спробували були червоноґвардійці затриматися біля Сеймівського залізничого мосту, але й тут відчувалася перевага ворога... Тоді Ремньов залишив частину свого війська біля мосту на ст. Мельня, а сотню з кулеметами та однією гарматою повів до Шістки.

За царату в цьому містечкові працював майже першорядний пороховий завод. Ось Ремньов, чи одержавши відповідні директиви від уряду, чи сам, але вирішив частину порохових запасів з Шістенських порохових льохів відправити на північ до РСФРР.

Не дрімає у Шістці „воєнщина", що в свій час була керівником усього порохового заводу. Її підтримували соціял-революціонери[3]. Це сталося тому, що робітники, які працювали на

---

[1] Цей епізод ще раз доводить неправильність намагань показати всі червоноґвардійські загони початку 1918 р., як геть чисто анархо-бандитські зграї. *Ред.*

[2] Про Муравйова, Ремньова і інших див. між інши спогади т. В. Затонського. „Л. Р." № 5-6, 1929 р. стор. 117.

[3] Організація Шостенського к-ту рос. с-р. в січні 1918 р. досягла близько 5 тис. осіб. Доречі есери орієнтувалися на Центральну Раду.

пороховому-капсюльному заводі в переважній більшості були з сусідніх сел; вони в селах мали свої хати, худобу, наділи землі. Тому гасла с-р. знайшли співчуття 40-тисячної селянсько-робітничої маси цього заводу.

Більшість старших робітників „фахівців" порохового-капсюльного заводу, це синки заможніх околишніх сел: Локоток, Івота, Ображієвка, Погребок, Антонівка, Шкирманівка, Миронівка, Уска тощо... От ці кола й були проводирями есерівських ідей, а гр. Ахтирко був ніби „божок" організації Шостенського комітету с-р. До цього треба додати, що більшовицька організація була дуже слаба. На чолі її стояли Петруненко, Супрун, П'єр Безкровний, Соломко. За царату їх заслано було до Сибіру й лише після Жовтневої революції повернулися вони до Шістки [1].

З цих обставин скористувалася воєнщина, керівна верхівка напіввоєнізованого заводу та інтеліґенція, що душею й тілом прагнула „культурного" втручення чужоземців...

Ця воєнщина підбадьорювала робітників, розпускала чутки ніби ремньовці хотять забрати платинові чаші. Ходили чутки, що ці чаші лежали в Шістенському казначействі (справді на сірному заводі) та, що забравши завод, ремньовці пустять його у повітря, підпаливши порохові льохи, де зберігалося понад мільйон пудів пороху різних ґатунків: чорний, бездимний Г-6, СП, С-120, морський, рушничний В. Л. та багато етеру-спирту.

Збираються швидко робітники по майстернях, слухають інформації воєнспеців, охають, зідхають, плачуть... Та як не плакати, бо вибух мільйона пудів порохової маси знищить все на 20-30 верст навкруги Шістеньського порохового заводу, знищить хатини, робітників-селян, повбиває худобу та сім'ї. А „краснобаї" с-р., як гади шиплять, підштовхують робітництво на боротьбу з більшовицькою Червоною ґвардією; виносять пропозиції: „Всі як один на захист нашого кормильця заводу"...

Більшовикам у майстернях не давали висловлюватися та примушували їх ховатися від розлютованої людности.

Контрреволюція готується дати „належну" відсіч червоноґвардійцям. На діловому дворі запрацювали токарні станки, вироблюючи гарматні стакани, головки та заряжаючи їх.

Про це все не знали ремньовці, що вислали з ст. Терещенської [2] одну сотню для переговорів з „караульним полком", що постійно стояв у містечкові Шістці та удавав з себе „невтрального глядача". Удавав, а на ділі там провели відповідну роботу с-р. та офіцерня під гаслом „жодного ремньовця до касарень"

---

[1] Тов. Петруненко член ВКП(б) з 1905-06 рр. Тепер працює вчителем. Тов. Супруна забито підчас громадянської війни. П'єра Безкровного 1922 р виключили з партії за вбивство дружини. Соломко не належав до партії, але допомагав їй. Тепер живе в селі. Непартійний.

[2] Ст. Терещенська відстоїть за 8 кіл. від Шістки.

тому, що більшовики зразу „збаламутять салдат“... Гаслом їхнім було: „Якщо ви, салдати, підете за ремньовцями, так вас поженуть на німців — знову шанці, каліцтво, смерть, а так ми на охороні заводу“.

З сотнею ремньовців поїхав політкомісар т. Моргун Ворфоломей, селянин с. Журавки (тепер Хильчанського району). Під'їхавши до касарень полку, т. Моргун звернувся до салдат: „Товариші салдати, ми просимо вас не втручатися, нам потрібний порох“... Пролунав постріл з 2-го поверху і т. Моргунов, обливаючись кров'ю, упав біля сходів касарні.

Вискочили салдати з касарень, почали роззброювати ремньовців, що стояли на подвір'ї. Декільком пощастило втекти на ст. Терещенська й розповісти своїм про подію. Сотня ремньовців зі ст. Терещенська надвечір 21/III почала наступати на Шістку[1]. Обмануті воєнщиною, есерами та гнилою інтелігенцією, робітники розсипалися в розстрільню на оборону Шістки.

Цілу ніч ватажки контрреволюції обмірковували плян оборони. Нашвидку озброїли робітників і на ранок 22/III вже лінію оборони оборудовано було за всіма правилами військової техніки, а на базарі поставили гармати, що їх було взято з стрільбища[2]. З табору самооборони відправлено було до ст. Терещенська декілька розвідок, щоб довідатися про сили ремньовців, їхнє озброєння та дух. Впіймавши розвідників, ремньовці довідалися, що керівництво шістенських робітників перебуває в руках полковників і що „караульний полк“ не бере жодної участи в бою проти ремньовців. Це підбадьорило їх і під безпосереднім керівництвом Ремньова та його помічника матроса Береті почався загальний наступ на Шістку.

Ремньовці, скупчивши всі свої сили на лінії роз'їзду Маково-манастир Гамалієвський — ст. Терещенська, почали пляново наступати. Бій почала шістенська „самооборона“. Кулі дощем летіли на ремньовців. На гарматні вибухи з панцерного поїзда червоногвардійців, що стояв коло роз'їзду Маково, „самооборонці“ почали ураганний гарматний вогонь, а червоногвардійським розстрільням неможна було підвести голову від куль. Як з одного, так і з другого боку було багато поранених та забитих. Бій тривав цілими днями. Червоногвардійці прагнули дістати в порохових склепах пороху, а обдурені робітники не здавалися. На ніч бій стихав. Ремньовці не наступали, а „самооборона“ обмірковувала, як наступного дня поновити відсіч. Ранком починалася невелика перестрілка, а в обідню пору червоногвардійські розстрільні ремньовців підступали майже до околиць Шістки.

---

[1] Числа (21, 22, 23/III) за старим стилем.

[2]) Постійно за царату на стрільбищі, тобто, де випробували силу гарматних порохів, стояло 8 гармат різних калібрів.

Бували випадки, коли розстрільні сходилися майже в рукопашну, бували випадки, коли батьки пізнавали своїх синів у протилежному таборі. Починалися впливові розмови. Син червоноґвардієць каже батькові: „Хто вам сказав, що ми жидівські наймити? Вас обдурили — ми б'ємося за робітниче-селянську владу"... Батько синові: „Ми б'ємося за те, щоб не пограбували завод, щоб не відвезли платинові чащі до Москви, щоб не висадили в повітря заводу та не зруйнували наших хатин"... Після таких розмов як один, так і другий хльостко лаялися й продовжували активно діяти...

Бій чимраз далі ставав лютіший, рушничні кулі, що ті бджоли гули по містечкові. Полк не брав жодної участи. Сили самооборонців потроху таяли, бо не дрімав більшовицький комітет. Він хоч у ті дні й перебував у підпіллі, але активно викривав дії офіцерні, що обдурила робітників.

23/III 1918 р. зранку ще стріляли з гармат, а в обідню пору робітники то там, то тут почали мітинґувати чи треба далі битися?..

У повітрі було вогко, весна брала своє: підбивалося сонце вище, сніг танув, по ланах неможна було ходити, бо ноги так і липли в грязюці. А в обідню пору текли по ланах рівчаки. Позамазавшись робітники лаялися й шукали винуватця цієї безглуздої бійки...

Ремньов скористувався з такого становища, під прикриттям своїх червоноґвардійців зібрав петухівців (Петухівка це передмістя Шістки), розповів їм за що він та його загін б'ються і прохав передати робітникам, що їх задурила воєнщина, що він Ремньов їх не каратиме за те, що вони билися, він обіцяє навіть не відбирати тієї зброї, що її вони мають і просить дозволу приїхати на робітничі збори, якщо робітники ґарантують йому життя, щоб не сталося так, як із т. Моргуном у касарнях.

Прохання Ремньова та безвихідь, у яку завела воєнщина, вплинули на робітників і надвечір з табору „самооборонців" виїхало 10 парляментарів на ст. Терещенську з писаною умовою від імени 15 тисяч робітників. У цій умові, переданій через петухівців, робітники приймають і ґарантують життя Ремньову.

Дуже погано почувала себе верхівка в особі Тарахова, Чадаєва, Колодка, лікаря Филипенка (пізніше був за коменданта гайдамаків) та інш.

* * *

Вранці урочисто на білому коні в'їхав Ремньов з однією сотнею у Шістку, робітники озброєні рушницями зібралися на майдані. Ремньов, зійшов на трибуну й розповів про мету приходу до Шістки. Свою промову Ремньов закінчив словами, що робіт-

ництво найвірніший спільник червоногвардійців й що він нікого не переслідуватиме. А зброю хай робітництво залишає в себе, бо близький час, коли німецько-гайдамацьке військо підійде до Шістки. Ремньов пообіцяв, що він бере на себе та своїх червоногвардійців охорону громадського порядку містечка...

Мітинг закінчився повним співчуттям до червоногвардійців, а на ранок червоногвардійці вели до штабу винуватців бойні. Червоногвардійський Штаб провадив допит, а далі без будьякого галасу, направляв їх до „штабу Духоніна" [1]. Проте, офіційно зазначалося, що їх направляли до тилу Червоної Гвардії для дальшого розслідування...

Підчас перебування червоногвардійців у Шістці, людність Шістки не мала ніяких утисків чи то ексцесів, а, навпаки, Ремньов, довідавшися, що робітники не одержували за лютий та березень зарплатні, наказав негайно виплатити. Це привернуло симпатії до червоногвардійців. Ремньов це використав і наказав терміново відправити 40 тисяч пудів пороху ніби на фронт проти німців - гайдамаків, що з ними ремньовці б'ються біля м. Кролевця, проте порох справді надіслано було на північ до Москви...

Німці - гайдамаки, затримавшись біля Кролевця, знову почали свій наступ на ст. Терещенську, а звідти на Шістку. Ремньов робить останнє розпорядження — видати зарплатню робітникам наперед за квітень та травень 1918 р. Дирекція банку, посилаючись на те, що немає жодної копійки в банку — грошей не дає. Тоді Ремньов, з групою своїх, зайшов до банку, оглянувши усі цінности, наказав надіслати до центру „чаші" (була чутка, що чаші ці подарувала заводові Катерина II, як золотий фонд), одночасно з цим видав наказа свойому казначеєві розплатитися з робітниками та з караульним полком за квітень - травень місяці. Наказа виконано й робітники ще більше були задоволені червоногвардійцями.

Німці підходили під Шістку. Ремньов навантажив ще 35 вагонів пороху та капсюлей і виїхав зі своєю частиною Червоної Гвардії в напрямі на північ.

Як поводився далі Ремньов мені невідомо, проте, першим під чиїм ім'ям знала колишня Новгородсіверщина червоногвардійців, було ім'я — Ремньова. Уміле керівництво Ремньова червоногвардійцями притягало багато робітників Шістеньського заводу на бік Червоної Гвардії, а підчас відходу червоногвардійського загону багато робітничої молоді пішло до лав Червоної Гвардії, щоб об'єднавшись під проводом комуністичної партії в листопаді 1918 року завдати удар німецькому військові, українській контрреволюції в „особі" гетьманщини, а потім і петлюрівщини.

---

[1] Цебто розстрілювали.

Левензон

Шпигун

Це було на ст. Рудниця влітку 1919 р.. Ми билися тоді з петлюрівцями. Крім реґулярних частин, які здебільшого складалися з галичан, Петлюра широко використовував допомогу партизанських загонів, що їх аґенти його формували в тилу та якраз біля фронта.

Петлюрівські аґітатори мали вплив серед сільського вчительства, урядовців, попів, куркулів. Ці елементи села інколи мали вплив на селянство, використовуючи тимчасове незадоволення окремих шарів середняцтва, а іноді й бідняцтва з тих чи інших заходів радвлади та її місцевих аґентів та організацій, і вели за собою невелику частину його, організовуючи загони та збройні повстання. Багато з цих загонів жили як метелики-одноденки, заряжені аґітацією проти більшовиків. Петлюрівські аґенти ширили провокаційні чутки, ніби в сусідньому селі більшовики забирають хліб, ґвалтують жінок або щось подібне; це викликало іноді тимчасові заколоти.

Були й постійні загони, але вони складалися з добірних людей-куркулів, поміщицьких синків, урядовців та інш., що свідомо боролися за свої клясові інтереси. І ті й другі приносили чимало шкоди Червоній армії і утруднювали її боротьбу з петлюрівцями. Найнебезпечніше було те, що ти часто-густо не міг передбачити звідки на тебе чекає небезпека. На селі іноді ніби все було спокійно, а за кілька годин на село налітає, шумує, хвилюється та лютує бандитська зграя.

Широко практикували петлюрівці шпигунство. Наша Червона армія того часу не була настільки вивчена, щоб розуміти значення військової тайни й вміти зберігати її. Червоноармієць нічого не бачив поганого в тому, що в хаті, де він жив, або де зупинився на час, розповість цікавим господарям з якої він частини, де ця частина розташована, про склад частини, озброєння тощо. Цими довірливими відповідями широко користувалися петлюрівці, щоб довідатися, де наше найслабше місце. Правда, й вороги наші також простодушно розповідали селянам свої військові секрети. А з цих джерел, з охочих розмов населення, обидві сторони здобували відомості, які в інших умовах треба

було добувати інколи бойовою розвідкою, що багато коштувала. І ніяких труднощів не становило якомусь хлопчикові ба навіть дорослому пройти у ворожий табір і здобути потрібні відомості. Це широко практикувалося, аж поки не звернули увагу червоноармійців на ненормальність та небезпеку такого стану. Розмови з червоноармійцями на цю тему та заходи, що їх вжив командний склад, давали свої наслідки — червоноармійці ставали обережніші.

* * *

До вагону, де містився штаб бриґади, привели високого худого діда, одягненого лише в полотняну сорочку та штани підв'язані мотузкою — типовий бідняк.

„Шпигуна впіймали, товаришу командире!"

Біля вагонів, де містився штаб бриґади, де були й вогнеприпаси, ходив цей дід. Упродовж двох годин він оглядав вагони, розпитував червоноармійців, що в них переховується. Червоноармійці, підозріваючи, що це шпигун, заарештували його.

З шпигуном на війні розмови короткі: треба розстріляти, щоб не передав відомостей, що їх він здобув. Крім того, такі заходи до деякої міри зменшували шпигунство.

Проте, тоді й на цьому фронті шпигунство, хоч і було дуже поширене, але не було професією; займатися ним петлюрівці примушували загрозами, шпигунові давали невеликі завдання, цінність здобутих відомостей була сумнівна, бо цим займалися здебільшого люди недосвідчені.

А в даному випадкові перед нами був бідняк; це подтвердилося його дальшими зізнаннями, правдивості яких не було підстав не вірити. Петлюрівці примусили його піти довідатися „чи багато червоноармійців на станції" і навіть набили його перед відходом.

Що з ним робити? Невже розстріляти? Боляче такого розстрілювати, він темний, неписьменний, бідняк. Ні. Цей випадок треба використати.

Попереджую червоноармійців про свій плян. Вони цілком його схвалюють і починають виконувати. Намагаючись робити серйозний вигляд, ведуть діда до вагону.

Дідові сказали, що його засудили до найвищої міри, але не через розстріл і не через кару на горло, а... його віддадуть на споживу — „комуниї".

В своїй аґітації петлюрівці та інші контрреволюційні елементи широко використовували чутку ніби більшовики забирають у селян все, а їх силою примушують вступати до комуни; що в комунах все спільне й жінки також; серед релігійних про це говорили як про прихід антихриста. На цих почуттях грали дуже вдало, збуджували ненависть окремих прошарків селянства

проти більшовиків, закликали знищувати їх. Саме слово — комуна — звучало для селянства загрозливо й було стрижнем аґітації, навколо якого сплітали різні страхи та брехні.

В селах, поблизу від яких ми розташувалися, також поширювали такі чутки про комуну. Треба думати, що дід також був під впливом цих безглуздих контрреволюційних чуток.

Дід благав... Розстріляйте мене, виколупайте мені очі, але не віддавайте, щоби з'їла мене „комунія".

— „Ніяких розмов... Взявся бути шпигуном, така тобі й смерть".

Червоноармійці підштовхували діда й він, глибоко зідхнувши, перехрестився й увійшов до вагону.

Голосно клацнув замок...

За кілька хвилин діда випустили з вагона. Хитаючись, він підвівся на ноги й довго не міг отямитися.

Дідові дали перепочити, а потім почалася колективна обробка. Очі його все більше й більше розкривалися й коли червоноармієць, поклавши йому руку на плече, запитав: „Ну, що ж, діду, бачив комунію!" Обличчя дідове всміхнулося, а з очей упала велика сльоза. Діда провели по всіх вагонах, йому показали все, хтось навіть намагався пояснити йому топографічну мапу.

Діда нагодували червоноармійським обідом і до самого вечора розмовляли з ним про „комунію" та на інші політичні теми, а потім щиро попращалися, надавали йому книжок на дорогу й „шпигуна" відпустили додому.

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

Протоколи Одеської ради робітничих депутатів*

Протокол общего собрания рабочих депутатов **

Председательствуют Гендлер, Бойко и Моржановский. Секретарь Фельдман

17 декабря 1917 года.

Заслушано

т. *Рублев* во внеочередном заявлении предлагает поставить на повестку дня сегодняшнего заседания продовольственный вопрос.

Постановлено

Решено поставить на повестку дня сегодняшнего заседания продовольственный вопрос и обсудить его в первую очередь [11]).

Заслушано

т. *Рублев* сообщает, что на днях состоялось собрание представителей 106 предприятий, профессиональных союзов, трудовых кооперативов и продовольственных секций Советов, обсуждавшее меры, которые необходимо принять для того, чтобы ослабить продовольственный кризис и оглашает следующую резолюцию:

„Комиссия 15-ти, избранная на об'единенном заседании представителей заводских комитетов 105 предприятий, профессиональных союзов, трудовых кооперативов, продовольственных секций Советов, обсудив вопрос о создавшемся критическом положении в деле продовольствия, решила обратиться к пленуму Совета Рабочих Депутатов с предложением следующих мер, ко-

* Виготувала до друку та дала примітки тов. Терезанська Г. (Продовження. Див. „Л. Р.“ № 1-2 за 1931 р.).

** Одеський Крайархфонд Одес. Ради роб. деп. 1917 р. справа № 91.

торые должны быть проведены в жизнь через исполнительные органы Советов:

1) Избрать единый орган, который совместно с демократическими организациями возьмет в свои руки все дело продовольствия в городе.

2) Помимо центрального продовольственного комитета организовать также и районные продовольственные комитеты.

В состав таких комитетов входят представители районных к-тов Совета Рабочих Депутатов, рабочих профессиональных союзов, трудовых кооперативов и реорганизованных подомовых организаций, примыкающих к данному району. Главные задачи районных комитетов — распределение и контроль, а также отчасти заготовка продуктов. Общие вопросы — разрешение ввоза и вывоза и т. п. — относятся к компетенции центрального органа. Взаимоотношения между районным и центральным комитетами устанавливаются особым регламентом.

3) Организовать закупочный орган при помощи кооперативов, городского самоуправления и т. д. при центральном продовольственном органе, который разбивается по секциям.

4) Правильная организация контроля, точное выполнение обязательных постановлений, а также установить строгие меры взыскания за нарушение этих постановлений. Для этого войти в контакт с высшими военными властями в городе. Принять репрессивные меры против спекулянтов.

5) Принять меры к изъятию торговли предметами первой необходимости из частных рук.

6) Установить через центральный продовольственный орган непосредственный обмен продуктами города и деревни.

7) Взять все имеющиеся в городе продукты на учет и назначить на них твердые цены, причем продукты эти должны быть розданы в первую очередь кооперативам.

8) Активная борьба за отмену косвенных налогов на предметы первой необходимости.

9) Принять меры через руководящие органы, ведающие транспортом, чтобы наладить транспорт на Одессу и увеличить доставку предметов первой необходимости и, наконец, принять меры к немедленному объединению рабочих кооперативов.

т. *Миронов* призывает к поддержке народных комиссаров и указывает, что власть, вообще, и продовольственное дело, в частности, должны перейти в руки самих рабочих, так как в противном случае возможно неорганизованное выступление их с целью захвата нужных продуктов им. Затем еще раз читает резолюцию, принятую комиссией 15-ти, детально останавливается на каждом пункте и признает, что проведение в жизнь некоторых частей этой резолюции потребует много времени.

т. *Линецкий* упрекает Совет в том, что вся его деятельность по борьбе со спекуляцией заключается в реквизировании товаров и что он не проявляет никакой инициативы в деле закупки товаров. Оратор между прочим указывает, что необходимо выяснить куда деваются реквизированные товары. Затем, он считает лишним образование новых комиссий, а предлагает существующий уже Продовольственный К-т пополнить свежими силами.

т. *Духовный*, напомнив о резолюции, принятой Общим Собранием Совета Р. Д. еще 24-го сентября указывает, что Совет уже давно стремился к реорганизации продовольственного дела, но осуществлению этого помешала телеграмма т. Министра Продовольствия Гербеля, передавшая дело продовольствия в руки Гор. Самоуправления, часть гласных которого выразила определенное нежелание итти навстречу демократии. В виду того, что прежний Продовольственный Комитет упразднен, а нового фактически еще нет, необходимо Совету совместно с Городским Самоуправлением создать новый продовольственный орган, при котором должен быть образован и Закупочный орган, на подобие тех, какие имеются в других крупных городах. Дело распределения продуктов также должно быть реорганизовано. Что касается других пунктов резолюции комиссии 15-ти, то и он считает, что провести их в жизнь сразу нельзя, что на это нужно время. Он предлагает поручить Исполн. К-ту немедленно взять в свои руки дело продовольствия.

т. *Пархоонюк*, указав на всю сложность продовольственного дела и расстройство его, считает, что особенно благоприятных результатов и от нового продовольственного органа ожидать нельзя, вместе с тем он предлагает выбирать в него людей дельных, толковых, независимо от их партийности.

т. *Зенюк* находит, что без контроля над производством и распределением продуктов дороговизна будет только еще расти, а борьба с ней будет безрезультатна.

т. *Могилевский* обращает внимание на всю серьезность продовольственного вопроса.

т. *Власьев* предлагает не резрешать в обще-государственном масштабе вопрос, а принять меры исключительно местного характера, напр., урегулировать здесь цены на продукты.

т. *Черномазый* предлагает учредить при каждом районе Совета Рабочих Депутатов Продовольственный Комитет, в который входили бы и представители социалистических партий.

т. *Пруссаков* находит, что надо одновременно бороться и с продовольственными затруднениями, бороться также и с безработицей, для чего он предлагает ввести 6-тичасовой рабочий день и отменить сверхурочные работы.

т. *Кальманов* поддерживает предложение о введении 6-тичасового рабочего дня. Затем он указывает на неизбежность

неорганизованного выступления рабочих, если продовольственный кризис не будет ослаблен и предлагает принять вышеприведенную резолюцию.

т. *Лупашко* указывает, что в Дровяном Комитете сидят люди, ничего общего с рабочим движением не имеющие и предлагает таких буржуев, как Бабаджан и Духовный, удалить оттуда и, вообще, разогнать весь Комитет, а составить его исключительно из представителей районов.

т. *Дащенко* предлагает специальной комиссии выяснить правильность обвинений, а затем только обсудить этот вопрос.

т. *Левин* считает нужным сосредоточить все внимание на создании закупочного аппарата. Он предлагает обратиться к Продовольственной Управе с предложением отпустить несколько лишних тысяч скота для города.

т. *Семашко* считает, что Продовольственный К-т должен перейти в руки рабочих, что спекулянтов как и всяких грабителей надо сажать в тюрьму.

т. т. *Мизикевич* и *Ачканов* рисуют печальное состояние железной дороги, где нет угля, и если его не удастся достать в ближайшие дни, то она совсем станет, где подвижной состав изношен до крайности, а ремонтировать его сейчас нет возможности, где нет денег для расплаты с рабочими, и видят единственный выход из создавшегося безотрадного положения в признании власти Народных Комиссаров.

т. *Рублев* предлагает бороться за уничтожение косвенных налогов, а также за то, чтобы продукты первой необходимости переходили из рук производителей к потребителям через посредство только продовольственного органа, который должен быть создан Советом.

т. *Дащенко* требует частых отчетов от революционно- демократических организаций об их деятельности.

т. *Власьев* предлагает обыскать все дома и квартиры, где, вероятно, найдется много всяких и товаров и продуктов. Он считает, что в Исполнительном Комитете и др. рабочих организациях должны находиться только действительные представители рабочих, а не сторонники буржуазии.

т. *Дащенко* предлагает об'единить для закупочных товаров все рабочие кооперативы и протестует по поводу бессознательных обвинений по адресу революционно-демократических организаций.

т. *Озол*, считая, что власть должна перейти к Совету, констатирует теперешнее его бессилие.

Он предлагает поручить Исполнительному К-ту рассмотреть приведенную выше резолюцию, выяснить, что он может сделать и кто ему ставит препятствия и о результатах сообщить на общем собрании.

т. *Духовный* (со слезами на глазах) протестует против обвинений, брошенных ему Лупашком и дает подробные объяснения о том, как поставлено дело в Дровяном Комитете. Перейдя снова к продовольственному вопросу, он также предлагает объединить рабочие кооперативы для закупочных целей, причем часть денег для закупок должно дать Городское Самоуправление, затем предлагает в кратчайший срок организовать правильное распределение продуктов через Районные Комитеты С. Р. Д. и указывает, что без перехода власти к Советам не удастся добиться более или менее заметных результатов в облегчении продовольственного кризиса.

Постановлено

Решено на этом собрании никаких постановлений не выносить, а обсудить их на ближайшем общем собрании С. Р. Д. при представителях Продовольственного К-та, Городского Самоуправления, Ц. Бюро Профессиональных Союзов, Ц. Совета Ф.-Зав. комитетов и комиссии по борьбе со спекуляцией. Если будет возможно, то это собрание должно быть объединенным, так как должны присутствовать и С. В. и Кр. Деп.

1) Поручается Президиуму созвать это собрание в ближайшие дни.

2) Доклад *Боркуна* и отчет Финансовой Комиссии откладывается на следующее заседание.

Протокол объединенного заседания Совета Рабочих, крестьянских и Военных Депутатов *

21 декабря 1917 года. Председательствуют Ачканов, Стоклицкий, Боркун и Рубель. Секретарь Фельдман

Заслушано

Возникают прения, считать ли данное собрание, ввиду его малочисленности, правомочным.

Постановлено

Решено считать собрание правомочным.

---

* Одеський Крайарх. Дело Одесского Совета Рабочих Депутатов. № 131 за 1917 год. Лист. — 33. „Протоколы объединенных заседаний советов крестьянских, солдатских, матросских и рабочих депутатов с Румчеродом и представителями социалистических партий".

Заслушано

т. *Старостин* сообщает, что вследствие отсутствия средств, которые Щербачев [12]) отказывается выдавать фронтовому съезду, последний не может продолжать свою роботу. Оратор просит выдать из кассы Совета Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов для съезда взаимообразно 5 тысяч руб., которые он обещает вернуть не позже 15 января.

Постановлено

Решено выдать фронтовому съезду взаимообразно 5 тысяч рублей.

Заслушано

На очереди продовольственный вопрос, докладчиком по которому выступает т. *Духовный*, сообщающий, что комиссия 15-ти из представителей заводов, сделала в области продовольствия то немногое, что было в ее силах. Огласив резолюцию 15-ти, [13]) докладчик указывает, что значительных результатов можно достигнуть при самодеятельности масс в обладании полнотой власти всеми рабочими органами вообще, и продовольственным в частности. Отметив, что Продовольственный Комитет до сих пор еще не реорганизован Городским Самоуправлением, указав на необходимость изъятия обмена продуктов из частных рук, через передачу его закупочному центру, докладчик предлагает наладить продовольственный орган совместно с Городским Самоуправлением. Что касается средств, необходимых для операции закупочного органа, то он находит, что их должны дать Городское Самоуправление и кооперативы, а затем уже их можно будет достать и в банках.

т. *Гниденко* в пространной речи останавливается на причинах ограниченности запасов хлеба, который уделяется Одессе в очень незначительном количестве; рыбы, которая посылается из Архангельска на фронт и которая была доставлена в Одессу в количестве 22 вагонов только благодаря усилиям Продовольственного Комитета, Продовольственный же Комитет наладил дело с табаком, который теперь можно всюду купить. Что касается сахара, то докладчик сообщает, что центральная Рада настаивает на том, чтобы с января месяца он продавался с акцизом и угрожает в противном случае не отпускать сахара для Одессы. Оратор останавливается на введении карточной системы на керосин, указывая, что если бы она была введена раньше, то запасы керосина были бы значительнее и можно было бы выдавать его в большем количестве; при этом он подчеркивает необходимость принять меры к тому, чтобы наладить транспорт на Баку. Затем докладчик сообщает, что

картофеля мало здесь вследствие того, что солдаты выкидывают его из вагонов, направляющихся в Одессу и занимают его место и указывает, что в смысле урегулирования цен на картофель многое сделал Александровский районный Совет Рабочих Депутатов, открывший свои балаганы. В заключение докладчик указывает, что продовольственный кризис сможет быть ослаблен только при создании закупочного органа, который будет заготовлять продукты для Одессы. Часть необходимых для этого 25 миллионов смогут дать кооперативы.

т. *Боровский* предлагает предоставлять слово только ораторам, желающим внести конкретные предложения.

Предложение Боровского принимается.

т. *Рубель* возмущается абсентеизмом рабочих, не являющихся даже на собрания, где разбирается такой важный вопрос, как продовольственный, а потому предлагает переизбрать Советы. Для урегулирования продовольственного вопроса он предлагает создать закупочный орган, который должен вступить в обмен с деревней и совершенно изъял бы обмен продуктами из частных рук.

т. *Садеев* предлагает утвердить комиссию 15 - ти и настаивает на необходимости работы со стороны рабочих.

т. *Зинюк* заявляет, что при раздаче талонов домовыми комиссарами замечены злоупотребления.

Вносится предложение о предоставлении докладчикам неограниченного времени.

Предложение принимается.

т. *Лупашко* снимает свое обвинение, брошенное на прошлом заседании т. Духовному, и указывает, что оно адресовано было не Духовному, а Дровяному Комитету.

т. *Шпиталенко* находит, что дело продовольствия должно быть исключительно в руках Городского Самоуправления и для того, чтобы поднять его на должную высоту он предлагает исключить тех из гласных - социалистов, которые вовсе не посещают думских заседаний и тех, которые действуют в Думе заодно с буржуазными гласными. Оратор находит, что виной отсутствия в городе продуктов является то обстоятельство, что Продовольственный Комитет занимается только распределением уже поступивших сюда продуктов, а сам их не закупает. В виду того, что для создания закупочного органа необходимы большие средства, он предлагает взять их у богачей, нажившихся во время войны [14]).

т. *Лупашко* останавливается на панаме, раскрытой в связи с пережиганием зерна в суррогат кофе и настаивает на ревизии Дровяного Комитета, который он предлагает реорганизовать таким образом, чтобы в него входили только представители Совета рабочих Депутатов по 3 представителя от каждого районного комитета.

т. *Паращенко* (представитель Рады от Подольской губ.) указывает, что никто из выступавших здесь ораторов не обмолвился о крестьянах, об их интересах. Он оправдывает крестьян в их нежелании вывозить хлеб в город, который ничего им взамен не дает.

т. *Палыга* спрашивает у Гниденко, почему цена на хлеб при примеси более дешевого зерна осталась прежней. Он предлагает децентрализовать Прод. Комитет, изыскать средства для комиссии 15-ти и поддерживает предложение Шпиталенко о конфискации капиталов у спекулянтов.

т. *Рубель* заявляет, что он слагает с себя свои обязанности из-за того, что на заседание Совета явилось всего $^1/_{10}$ всех депутатов.

Вносится предложение не выносить сейчас резолюций, ввиду отсутствия кворума и опубликовать фамилии лиц, не являющихся на заседания.

т. *Дащенко* предлагает уничтожить все существующие в городе комиссии по продовольственному вопросу, а вместо них создать один орган.

т. *Павлов* предлагает созвать на воскресенье 24 декабря новое собрание исключительно для разрешения продовольственного вопроса.

т. *Попов* предлагает прежде всего выяснить вопрос о том, в чьих руках должна быть власть в Одессе.

Постановлено

Решено на этом заседании не выносить никаких резолюций. Опубликовать фамилии присутствующих и отсутствующих на собраниях и считать выбывшими из состава Совета Рабочих Депутатов тех членов его, которые не явятся на следующее заседание без уважительных причин. Следующее собрание Советов созвать во вторник 26 декабря в 10 ч. утра, о чем объявить с завтрашнего дня во всех газетах.

Протокол общего собрания совета рабочих депутатов *

26 декабря 1917 г.

т. *Милан*, открывая собрание, заявляет, что в виду того, что Военных Депутатов явилось очень мало, настоящее собрание будет не объединенным, а только Рабочих и Крестьянских Деп.

* Одеський Крайарх. Фонд. Одес. Ради роб. деп., справа № 91.

В Президиум избраны: *Шпиталенко, Боркун, Бондаренко, Мизикевич, Пащенко и Талесников* (от завода „Арматура“).

Секретарь *Фельдман*

Заслушано

т. *Стоклицкий* в докладе о деятельности объединенных Президиумов сообщает, что объединение Советов, которое должно было произойти согласно резолюции Объединенных Советов от 30 ноября, затормозилось вследствие кровавого столкновения между гайдамаками и красногвардейцами, имевшего место в первых числах декабря. Произошло только слияние Украинской Войсковой Рады и Украинской Морской Рады с Советом Солдатских депутатов и Советом Матросских Депутатов в один Совет Военных Депутатов. Заседания же Объединенных Президиумов Совета Рабочих Депутатов и Совета Военных Депутатов происходят очень часто.

В виду затруднительного материального положения Советов была создана общая Финансовая Комиссия, которая решила, что Объединенные Президиумы имеют право облагать население города налогами в свою пользу, причем докладчик указывает, что первый шаг в этом направлении — налог на вино, продававшееся перед праздниками, уже дал значительную сумму. Объединенные Президиумы заслушали доклад Бюро по борьбе с контрреволюцией, деятельность коего была найдена необходимой и полезной, и, несмотря на это, Штаб отказал ему в отпуске средств; затем был заслушан доклад комиссии по борьбе со спекуляцией, деятельность этой комиссии также была найдена полезной; в виду многочисленных обвинений, раздающихся по адресу этой комиссии, решено создать специальную комиссию для расследования основательности этих обвинений.

Дальше докладчик сообщает, что в виду явно отрицательного отношения Гор. Самоуправления к Комитету 10-ти, основанному в дни кровавого столкновения для установления порядка, Объединенные Президиумы выразили Гор. Самоуправлению свое недоверие[15]).

Что касается основного вопроса, занимавшего Объединенные Президиумы, вопроса о власти, то он был разрешен в том смысле, что высшим органом власти в городе должны быть объединенные Президиумы Советов Военных Рабочих и Крестьянских Депутатов. В связи с этим возник вопрос об объявлении Одессы вольным городом, на что Центральная Рада принципиально согласна. Для точного и детального выяснения этого в Киев отправляется специальная делегация, в состав которой входит украинская, так и неукраинская демократия.

Содокладчиком Стоклицкого выступает т. *Боркун*, указывающий, что объединение Советов совпало с перевыборами Исполн. Комитета Совета Рабочих Депутатов, отнюдь не давшим желанных результатов и не обогативших Исполнит. Комитет новыми творческими силами, необходимыми для предстоящей деятельности Совета.

Прежде всего новый Президиум занялся реорганизацией Секции Совета; крестьянская секция для экономии сил и средств раскассируется, а дела, подлежащие ее ведению, передаются в Сов. Крестьянських Деп.; Продовольственная секция и Отдел Труда переходят в Экономический Совет. Докладчик подробно останавливается на задачах Экономическоґо Совета, долженствующего стать высшим органом экономической политики рабочего класса Одессы и сообщает, что в состав его войдут все секции и комиссии рев.-демократических организаций, задающих экономические вопросы. Затем оратор указывает на создание Советом новых комиссий: 1) комиссии по объявлению Одессы вольным городом, 2) Комиссии по борьбе с безработицей, 3) Комиссии контроля и связи, и подробно останавливается на задачах и функциях каждой из них. В заключение он указывает на меры, принятые Президиумом для борьбы с абсентеизмом членов С. Р. Д., которых он призывает к усиленной деятельности.

т. *Чижиков* упрекает и Президиум в бездеятельности, указывая, что члены его неохотно и неаккуратно являлись на заседания Комиссии по объявлению Одессы вольным городом, отчего эта комиссия прекратила свои действия и объединилась с аналогичной комиссией при Городском самоуправлении, которая между прочим тоже не собирается. Он находит, что И. К-т потому не работает энергично, что не кооптирует подходящих людей.

т. *Горелов* призывает рабочих к успешной борьбе за свои права в настоящий критический момент, предлагает поддержать Совет Народных Комиссаров, бросить переговоры с Центральной Радой, которую не признает ее же народ. Он обвиняет Городскую Думу в контрреволюционности и упрекает ее за бездеятельность в продовольственном деле.

т. *Шпиталенко* призывает к дружной и энергичной работе и предлагает, чтобы не только критиковали товарищей, выбираемых на ответственную работу, но и чтобы всеми силами оказывали им поддержку.

т. *Липецкий* считает, что в развале Совета виновен Исполнительный Комитет, который плохо работает, комиссия которого слишком редко отчитывается в своих действиях и требует отчета комиссии по борьбе со спекуляцией.

т. *Хаскин* находит, что только твердая политика Советов может спасти народное дело.

т. *Лисаченко* ставит Исполнительному К-ту в вину, что он не вошел в контакт с подомовой организацией.

т. *Пащенко* предлагает присоединиться к резолюции о власти, принятой объединенными Президиумами и выразить им доверие.

т. *Фукс* находит необходимым проявление большей самодеятельности со стороны всех членов Совета Рабочих Депутатов.

Во внеочередном заявлении представитель 4-ой армии указывает, что необходимо переизбрать тех представителей рабочих, крестьян и солдат, которые плохо справляются со своими обязанностями и не оправдали надежд своих избирателей. Он считает, что Советы не могут пасть, так как в них сила революции; что буржуазия в своих интересах травит их и стремится внести национальную рознь между различными частями революционной демократии. Он предлагает продемонстрировать силу революции в Одессе посредством специальной демонстрации всех воинских частей города и рабочей „Красной Гвардии", чтобы выказать солидарность трудового народа и раз навсегда положить конец всяким слухам о раздоре в его среде.

Постановлено

Решено произвести демонстрацию, а устройство ее поручить Объединенному Президиуму.

Заслушано

т. *Шпиталенко* поддерживает предложение об устройстве демонстрации, а обсуждение всех деталей ее поручить Объединенному Президиуму.

т. *Горнишенко* предлагает устроить эту демонстрацию завтра же; предлагает также разогнать Городское Самоуправление, которое ставит препятствия Совету.

т. *Рубель* предлагает Совету уделять больше внимания продовольственным вопросам и общеэкономическим.

Постановлено

Принять к сведению.

Заслушано

т. *Кунин* предлагает Совету энергично заняться организацией рабочих масс.

т*.... предлагает, чтобы процессия во время демонстрации прошла мимо городской Думы.

---

* Прізвище нерозбірно.

т. *Иевлев* видит причину развала Совета в слабой деятельности членов С. Р. Д., которым он предлагает являться на собрания не только для критики, но и с конкретными предложениями и указаниями.

Постановлено

Принять к сведению.

Заслушано

т. *Дащенко* считает, что постановления Совета должны выполняться всеми членами Совета; те же, которые не делают этого, должны уйти. Затем он предлагает усилить культурно-просветительную и агитационную работу на заводах.

Постановлено

Принять к сведению.

Заслушано

т. *Стоклицкий* в заключительном слове указывает, что никто из ораторов, критиковавших деятельность Президиума, не предложил никаких конкретных мер к поднятию деятельности Президиума. Он поддерживает предложение Иевлева о самодеятельности всех членов Совета, так как Президиум имеет только ту силу, которую ему дают народные массы. Он подчеркивает необходимость твердой власти, которая находилась бы в руках революционной демократии.

т. *Катючер* предлагает заводским Комитетам требовать от своих делегатов отчетов об Общих Собраниях.

Постановлено

Предложение принимается.

Заслушано

т. *Дащенко* предлагает сейчас никаких резолюций не выносить.

Постановлено

Собрание присоединяется к резолюции о власти, принятой Объединенными Президиумами против 3-х гол. и при 18-ти воздержавшихся и выражает ему доверие. Власть в городе должна принадлежать Объединенному Президиуму Военных, Рабочих, Крестьянских Депутатов, который проводит в жизнь свои решения через существующие в городе правительственные и общественные учреждения.

Заслушано

На очереди продовольственный вопрос.

т. *Рудницкий* указывает, что война, оторвавшая массу людей от производства различных продуктов, вызвавшая транспортную разруху, лишившая Россию многих продуктов, получаемых обыкновенно из-за границы, является первопричиной продовольственного кризиса. Так как болезнь эта общегосударственная, то и для лечения ее нужны общегосударственные меры. Вместе с тем докладчик находит, что и местными усилиями можно было бы значительно ослабить этот кризис. Эти меры, как, напр., децентрализация проддела, организация закупочных центров, беспощадная борьба со спекуляцией и т. п. были предложены Советом еще на собрании 24 сентября, но не могли быть проведены в жизнь из-за передачи Гербелем продовольственного дела в руки Гор. Самоуправления. Затем помешали национальные трения. Когда Одесса будет объявлена вольным городом и вся власть будет в руках Совета, будет создан специальный продовольственный орган, который примет решительные меры для облегчения продовольственного кризиса. Тогда и экономический Совет, создаваемый сейчас, сможет развить свою деятельность прежде всего в области продовольствия. Пока же приходится ограничиться паллиативами, для чего не требуется создания новых специальных органов, так как можно провести их через имеющиеся уже продовольственные органы.

т. *Духовный* напоминает, что продовольственный вопрос очень сложен и трудно разрешим и предлагает не осложнять решений его излишними разговорами.

Некоторые заявляют, что кто-то из присутствующих называл Духовного спекулянтом. Поднимается шум. Раздаются требования огласить фамилию обвинителя, который оказывается представителем почтово-телеграфных служащих — Чебаненко.

Постановлено

Решено избрать комиссию из 5-ти лиц, которая выяснит основательность слухов, компрометирующих Духовного. В эту комиссию избраны: *Садеев, Чижиков, Корольков, Трофимов* и *Горелов.*

Заслушано

Целый ряд ораторов возмущается выходкой Чебаненко.

т. *Тверской* предлагает, чтобы комиссия по делу Духовного приготовила свой доклад к следующему Общему Собранию Совета Рабочих Депутатов.

Постановлено

За поздним временем обсуждение продовольственного вопроса откладывается до следующего заседания, где он должен рассматриваться в первую очередь.

Решено, чтобы заводские К-ты запросили членов Совета своего завода, почему они не присутствовали на этом собрании.

Протокол заседания исполнительного комитета совета рабочих депутатов *.

6-го января 1918 г.

Председательствуют Орлов, Иевлев и Старостин. Секретарь Фельдман

Заслушано

1) О поездке делегации в Киев докладывает тов. Орлов, который сообщает, что объединенный президиум делегировал т. т. Столяренко и Сиренко в Киев для переговоров с генеральным Секретариатом, отношение которого о переходе местной власти к совету необходимо было выяснить. Докладчик сообщает при этом и проект создания Одесского Комиссариата, который источником власти в Одессе признал бы Совет.

В Одесский Комиссариат на коллегиальных началах должны войти и представители Городского Самоуправления, так как у него имеется готовый технический аппарат и, кроме того, за ним идут определенные слои населения.

Объединенный президиум не считает возможным исключить Одессу из Украинской территории и начал переговоры с Центральной Радой так же о том, чтобы объявить Одессу вольным городом Украинской Народной Республики, составляющей часть федеративной Российской Республики. Затем докладчик оглашает наказ, данный делегации.

В Киеве делегации было заявлено, что для объявления Одессы вольным городом требуется соглашение малой Рады, но по существу, ни эта мысль, ни идея о власти Советского органа не встретили возражений. Споры же возникли по поводу требования Генерального Секретариата, чтобы оффициальным языком сношений Одесского Секретариата был украинский, а также и по некоторым другим пунктам. Тогда было решено поручить разрешение спорных пунктов лицам, намеченным в состав коллегии

* Одеський Краєвий історичний архів. Дело Одесского Совета Рабочих депутатов № 88 за 1917 г., л. 106-112.

Одесского Секретариата, совместно с представителями генерального Секретариата, а, в случае разногласий, перенести разрешение этих спорных вопросов в Киев. Оправдывая Объединенный Президиум в том, что он вошел в сношения с Центральной Радой, докладчик подчеркивает, что Объединенный Президиум хочет не захвата власти, в чем нет надобности, так как она фактически уже в руках Совета, в чем можно было убедиться уж не раз; так, при продаже сахара по удешевленной цене при секвестре завода Гена и т. д. Объединенный Президиум хочет не дискредитировать только свою власть, а фактически, на почве практической работы, постепенно взять ее в свои руки, тем же, которые мечтают о захвате власти, лучше было бы, по мнению докладчика, вместо голых лозунгов, выдвинуть определенные конкретные требования, хотя бы в области безработицы, например.

Тов. *Старостин*, возражая Орлову, указывает, что при существовании проекта, оглашенного Орловым, от советской власти, в сущности, ничего не останется; что и прежние комиссары и Городское самоуправление будут вести прежнюю политику, на что президиум, может быть и согласится, но большевики ни в коем случае. По его мнению, власть в городе должна быть чисто Советской, а это возможно будет осуществить только после разгона Городской Думы.

Тов. *Гришкевич* напоминает о том, что „Копоб" ничего существенного не сделал в области оказания помощи безработным и о заявлении капиталистов, входящих туда, что они ничего в этом направлении не предпримут, пока им не будет ясно указано, буржуазная ли у нас происходит революция или социальная.

Тов. *Куперман* подчеркивает, что в то время как Рада ведет переговоры с Советом, она создает свой торговопромышленный комиссариат и проводит свою шовинистическую политику, он указывает на вероятность того, что Рада пойдет с Австрией, а не с русской революцией, а потому и всякие переговоры с нею — грех против русской революции. Он считает необходимым создание Советской Власти, но совместно с украинскими социалистами, а отнюдь не с такими господами, как Поплавко.

Тов. *Серпер*, подчеркнув тесную экономическую связь Одессы со всей Россией, указывает, что финансовый, промышленный, транспортный и др. кризисы не будут разрешены разгоном Думы, а как и кризис всей страны разрешится только Всероссийским Учредительным Собранием, только созданием авторитетной власти, признаваемой всей страной.

Тов. *Орлов* предлагает говорить только по существу предложенного им проекта об организации власти.

Тов. *Шпиталенко* указывает, что вся деятельность Городской Думы говорит за то, что она не согласится признать власть Советов.

Тов. *Яблонский* спрашивает, почему еще продолжают взимать подоходный налог, установленный прежним правительством.

Тов. *Фрид*, как член президиума, поддерживает проект. Он находит, что дело не в отдельных лицах, предложенных в Коллегию, а в принципе, положенном в основу проекта, вытекающем из необходимости создания в городе твердой власти, признаваемой большинством населения и которая была бы в состоянии работать на его пользу. Считаясь с фактическим положением дела, Объединенный Президиум находит возможным пойти на некоторые компромиссы в своем отношении к Городской Думе и Центральной Раде.

Тов. *Орлов* в заключительном слове указывает, что Советская власть не нуждается ни в каких внешних атрибутах, как выстрелы и т. п.; она заключается в том, что внедряется в экономическую и хозяйственную жизнь города, что и наблюдается в Одессе в гораздо большей степени, чем в тех городах, где власть захвачена Советами.

Возражая *Старостину*, оратор утверждает, что Губернский Союз металлистов объявлением забастовки без санкции Совета нанес сильный удар советской власти, сторонником которой ведь является Старостин. Он напоминает ему, что если в Петрограде и разогнали Городскую Думу, то в Одессе такой разгон невозможен, и что здесь Городскую Думу надо только нейтрализовать, обезвредить. Что касается предположения Старостина и желание Рады обмануть Совет, то оратор уверен, что она на это не решится.

Постановлено

1) Принимается 34 чел. за, 10-ю против, при 8 воздержавшихся, следующая резолюция, предложенная от имени Объединенного Президиума Гурьевым: „Заслушав доклад тов. Орлова о создании в Одессе власти ввиде Комиссариата, проводящего в своей работе политику Совета и под'отчетного последнему, И. К-т, считая неотложной задачей создание власти в городе, предложенный Объединенным Президиумом проект организации власти находит вполне приемлемым и поручить ему продолжать вести работу в том направлении до окончательного сконструирования Одесского Комиссариата, оказывая со своей стороны поддержку в этой работе [16]).

Предложение тов. Орлова принимается.

Заслушано

2) О комиссии 15-ти. С тех пор, как власть перешла в руки Советов в Петрограде, и здесь выносились резолюции в том же духе, которые, однако, ни к чему не привели, так как власть фактически принадлежит Раде, а Советы бессильны. Бессилие

советов особенно резко проявилось в последние дни, когда рабочим Р. О. П. и Т. понадобились деньги. Тогда они и решили созвать представителей заводов для решения этого вопроса. Собравшиеся представители 50 заводов сорганизовали комитет 15-ти, который затем был пополнен и представителями воинских частей, так, что состав его увеличился до 38-ми человек.

Тов. *Куперман* находит, ч топринимая во внимание резолюцию только что вынесенную И. К-том по вопросу о власти, надо предложить Революционному К-ту отказаться от всяких выступлений, которые будут преждевременны, могут оказаться гибельными для рабочего класса. Предупреждением этому служит последнее решение гарнизонного собрания, большинство которого отказалось послать делегатов на 3-й съезд Советов.

Тов. *Красный* возмущается тем, что за спиной Совета создаются новые организации, как, например, этот комитет, который может окончательно разрушить существующее между рабочими единение. Он считает, что недовольные Исп. К-том или Советом должны потребовать переизбрания его, но отнюдь не создавать параллельные организации. Он предостерегает новый К-т от выступлений, могущих повлечь за собою кровопролитие. Он считает, что выступать можно только с практическими требованиями на экономической почве и тогда ни один гайдамак против них не пойдет.

Т. т. *Ачканов* и *Орлов* присоединяются к мнению тов. Красного.

Тов. *Зильберлейб* находит, что образование К-та 15-ти удар в спину советам.

Тов. *Шпиталенко* также высказывает недовольство по поводу создания организаций помимо Советов и находит, что Революционный Комитет может существовать и впредь только при условии тесного контакта с советами.

Тов. *Рутковский* полагает, что вопрос о Рев. К-те был здесь неправильно поставлен и освещен.

Тов. *Зелит* находит, что жизнь идет мимо Совета, что массы считают Совет только говорильней, и в значительной мере правы в этом.

Тов. *Максимович* указывает, что массы, создавшие совет, в своих же интересах решили прочистить для него путь и приглашает Исполнительный Комитет работать совместно с Революционным Комитетом.

Тов. *Парховнюк* сообщает, что уже создается еще один Революционный Комитет и что они в конце концов приведут к гибели Совета, а не к его усилению. Он и Боркун так же предлагают или переизбрать Исполнительный Комитет, или пополнить его, но не подрывать идею Совета созданием новых организаций.

Тов. *Старостин* указывает, что, когда Губернскому Союзу металлистов было предложено прислать своего представителя

в Революционный Комитет, то Союз ответил, что он раньше должен знать, что именно Комитет собирается делать. Сергееву и Орлову об этом заявляет, что если они хотят Совет сдвинуть с мертвой точки, то должны это делать внутри его и так же постараться, чтобы на пленумах было достаточно людей.

Тов. *Боркун* напоминает, что даже меньшевики тепер в Совете не ведут партийной политики, и работают непосредственно под давлением масс, проводя в жизнь их решения.

Тов. *Сергеев* указывает, что Совет думает вести революцию в рамках канцелярщины, между тем, как оно невозможно. Он утверждает, что никто не намеревается ни сейчас, ни впредь выступать помимо советов, если же Рада будет препятствовать осуществлению власти рабочих, то они ее уберут; если же Совет окажется пустозвоном, то они отзовут оттуда своих представителей.

т. *Н.* находит сходство между событиями, совершающимися сейчас в Одессе и происшедшими в Петербурге 3—5 июля, указав, что рабочие массы требуют власти Совету, он предостерегает последний от ошибки, которую тот может совершить, отбросив от себя Революционный Комитет; затем он вносит резолюцию

Постановлено

2) Принимается предложение Красного, чтобы Исполнительный Комитет, в связи с докладом Революционного Комитета, как не отвечающий интересам масс, сложил свои полномочия. Принятие решения Революционного Комитета отложить до выборов нового Исполнительного Комитета [17]).

Заслушано

3) Тов. *Реев* заявляет, что моряки торгового флота считают, что рабочие имеют такие же права, как крестьяне на землю, и если политические партии идут в хвосте событий, то рабочие сами пойдут вперед. Денежный кризис и недоверие к своим лидерам заставило рабочих на собрании 4-го января принять решение о том, что торговый флот вместе с портовыми учреждениями при нем должен перейти в руки союза моряков торгового флота, а пока моряки не получат следуемых им денег останавливается всякое движение; ввиду денежного кризиса объявлен квартирный мораториум для членов союза. В заключение оратор приглашает рабочих заводов последовать примеру моряков торгового флота.

Постановлено

3) Решено отложить решение вопроса о социализации торгового флота до представления совету более подробного доклада.

Заслушано

4) Губ. Союз Металлистов постановил, чтобы Московская улица на Пересыпи освещалась так же, как и Деребасовская улица.

Постановлено

4) Решено присоединиться к этому постановлению.

Заслушано

5) По вопросу о демонстрации на 9-е января секретарь от имени Президиума предлагает созвать на завтра совещание.

Тов. *Орлов* поддерживает это предложение.

Тов. *Гольдман* полагает, что из-за невыхода газет не удастся устроить демонстрацию достаточно импозантной, а потому предлагает заменить ее рядом митингов.

Тов. *Куперман* также высказывается за митинги, которые должны быть проведены под лозунгом „Вся власть Советам".

Тов. *Мальк* (От Пересыпского района) и Мизекевич (от жел. дор.) заявляют, что их районы решили устроить демонстрацию.

Т.т. *Фрид* и *Гендлер* предлагают, чтобы 9-го января нигде не проводилась работа.

Тов. *Гришкевич* предлагает избрать техническую комиссию для устройства демонстрации.

Тов. *Боркун* предлагает немедленно издать листок, для чего тут же избрать комиссию и назначить торжественное заседание всех Советов.

Постановлено

5) В техническую комиссию для устройства демонстрации 9-го января решено избрать ядро из 3-х человек и пополнить его представителями от всех районных К-тов С.Р.Д. Избраны *Куперман*, *Рудницкий* и *Гришкевич*. Решено издать листок. В комиссию для составления его избраны *Виленский*, *Гольдман* и *Орлов*.

Заслушано

6) Тов. *Шпиталенко* указывает, что заявление Гуткина о взяточничестве в комиссии по борьбе со спекуляцией — клевета и просит принять против Гуткина какие-либо меры.

Тов. *Боркун* сообщает, что Президиум послал Гуткину запрос об этом, но никакого ответа от него не получили и об этом будет сообщено в печати.

Постановлено

6) По предложению *Фрида* решено сейчас о Гуткине не выносить постановления, если же выяснится, что заявление Гуткина клевета, то судить его Революционным Судом. Дать Гуткину 5 дней для ответа на письмо Президиума.

Заслушано

7) Тов. *Орлов* сообщает, что комитет 10-ти решил назначить 5 революционных судов (по 3 человека в каждом) для суда над преступниками, творящими в городе различные безобразия; по одному человеку будет от К-та 10-ти, а остальные 10 человек делегирует Совет Рабочих и Военных депутатов.

Постановлено

7) Решено поручить президиуму С.Р.Д. наметить 5 кандидатов на утверждение Исполнительного Комитета.

Заслушано

8) На очереди вопрос об уплате денег красноармейцам за дежурства в декабрьские дни.

Постановлено

8) В комиссию по уплате денег красногвардейцам за дежурства в декабрьские дни делегируется *Жданов*.

Член Председательской Коллегии

Члены Исполнительного Комитета

Секретарь

Протокол Объединенного Президиума*

Заседание 8 января 1918 г.

Присутствуют: *Стоклицкий, Столяренко, Бондаренко, Гуриев, Абрамович, Хворостин, Ачканов, Слепов, Фрид, Фесенко.*

Слушали

1. Заявления представителя Революционного Комитета *Румчерода* о том, что он послан сюда для связи с Советом, а также для того, чтоб вместе с ним отправиться к Поплавко с целью спросить известно ли ему о выступлении Румынии и что Рада собирается предпринять в связи з этим.

Постановили

Единогласно решено присоединить по одному делегату от каждого Совета к этой делегации, отправляющейся к Поплавко.

От Совета Рабочих Депутатов Ачканов, от Совета Военных Депутатов *Стоклицкий*, от Совета Крестьянских Депутатов *Фесенко.*

Слушали

2. Заявление Орлова, что Рязанов получил сообщение о готовящемся выступлении с целью передать власть Советам, чему доказательством служит захват моряками при участии Чижикова двух тысяч винтовок.

Орлов заявляет, что положение необходимо выяснить.

Духовный предлагает запросить по этому поводу Румчерод.

Бондаренко заявляет, что в Румчероде ему заявили, что никаких войск с фронта они не вызывали, в Раде ж он не был.

Слепов заявляет, что на последнем заседании Рев. К-та единогласно постановлено было не выпускать без разрешения Советов, демонстрация же должна быть мирной.

Столяренко заявляет, что необходимо принять решительные меры против неподчиняющихся решениям Исполнительного Комитета.

Орлов предлагает, чтобы от Рев. К-та потребовать возврата захваченного оружия.

Фесенко указывает, что если Совет никого не мог вооружить, то он никого не может разоружить.

---

* Одеський Краєвий історичний архів. Дело Одесского Совета рабочих депутатов в № 84 за 1917-1918 год. Лист. 71-72. „Книга 1-я протоколов заседаний президиума Одесского Совета рабочих депутатів 1917-1918 г. г. и Румчерода с 16 декабря 1917 г. по 15 февраля 1918 г."

Духовный и *Фрид* предлагают принять предложение Орлова.
Холопов предлагает раньше выяснить кто взял оружие — тогда можно будет решить надо ли их разоружить.

Постановили

2. Делегировать двух товарищей в Рев. Комитет, снабдив их выпиской из протокола Исполнительного Комитета, указывающей, что никакое выступление не может иметь место без Исполнительного Комитета. Им же поручается выяснить в чьи руки попало захваченное оружие (если оно попало в нежелательные руки, — то потребовать контроля Советов для распределения его*).
Делегируются *Орлов* и *Бондаренко*.

Протокол Объединенного Президиума**

Заседание 11 января 1918 г.

Присутствуют: *Поплавко, Рябоконь, Ачканов, Мизикевич, Боркун, Милон, Слепов, Стоклицкий, Красный, Хворостин, Месняков, Столяренко, Бондаренко.*

Слушали

Заявление *Орлова* от имени Комитета Десяти, что необходимо предложить отменить приказ, изданный Поплавко о расформировании большинства воинских частей, находящихся в городе. Если он откажется, то Комитет 10-ти должен объявить, что эти приказы выполнению не подлежат, а Центральной Раде сообщить, что Поплавко отказывается работать с рев.-демократией и требовать его отзыва.
Столяренко заявляет, что приказ уже издан, принципиально он против него, но отменить его уже не имеет смысла, так как солдаты охотно уедут, независимо, от того, кто издал приказ о расформировании.
Фельдман, Стоклицкий и *Красный* заявпяют, что надо поддержать решение К-та как Советского органа.
Ачканов предлагает поставить Поплавко заодно и вопрос о том чтобы рабочая дем. организация могла свободно пользоваться прямым проводом.

---

* Речення, що стоїть у дужках, в оригіналі закреслено.
** Одеський й Краєвий історичний архів. Дело одесского Совета рабочих депутатов № 84 за 1917-1918 г. Лист — 76. „Книга 1-я протоколов заседаний президиума Одесского Совета рабочих депутатов 1917-1918 г. г, и Румчерода с 16 декабря 1917 г. по 15 февраля 1918 г.“

Столяренко предлагает обратиться к Центральной Раде с требованием отозвать Поплавко.

Единогласно решено решение К-та 10-ти поддержать, потребовать также от Поплавко представления рев. демократии возможности свободных переговоров по прямому проводу.

Фельдман предлагает довести об этом решении до сведения Румчерода и Рев. Комитета, с целью оповестить заводы и воинские части.

Постановили

Решено отправить делегацию к Румчероду по одному от каждого Совета, чтобы вместо с их представителями отправиться к Поплавко для объявления принятого решения. От Совета рабочих депутатов делегируется Слепов, от С. В. Д. — Столяренко, от Совета Крестьянских депутатов — Павленко [18]).

Протокол Заседания Исполнительного Комитета СРД *

12 января 1918 г.

Председательствуют: Тепер, Ачканов, Боркун. Секретарь Фельдман

Заслушано

1. т. *Трофимов* от имени фракции большевиков требует, чтобы в первую очередь обсуждался вопрос о перевыборах Совета, которые должны быть произведены в кратчайший срок, причем переизбранию подлежат только те депутаты, которые были избраны до 20-го декабря. До перевыборов всего Совета Исполнительный Комитет должен оставаться в нынешнем своем составе.

тов. *Фельдман* высказывается против того, чтобы этот вопрос обсуждался в первую очередь.

Постановлено

1. Решено вопрос о перевыборах Совета обсудить в первую очередь.

Заслушано

тов. *Серпер* предлагает собранию заслушать заявление о положении дел на заводе Гена.

---

* Одеский Краєвий Історичний архів. Дело Одесского Совета рабочих депутатов № 88, лист 123, за 1917 г.

Постановлено

Заявление о положении дел на заводе Гена решено заслушать по исчерпании повестки.

Заслушано

2. т. *Шатан* во внеочередном заявлении по вопросу о топливе сообщает, что запасы топлива в городе весьма незначительны, вследствие чего грозит остановка всех заводов города, если только морской транспорт не будет пущен в ход немедленно.

Постановлено:

2. По предложению тов. Ачканова решено поручить Шатану явиться 13 января на заседание правления морского транспорта, избранного в составе 9 человек из представителей заинтересованных профсоюзов (5 от союза моряков и по 1-му от грузчиков, Зав. К-тов РОПИТ, Беллино-Фендерих и Добр. флота, от правления Губернск. Союза Металлистов и от проф. союза Конторских служащих).

Заслушано

3. Вопрос о переизбрании Совета т. Гнедлер предлагает на рассмотрение Общего Собрания Совета.

т. *Лапшун* высказывается за то, чтобы предложить рабочим в течение этой недели переизбрать весь Совет, а затем произвести и перевыборы Исполнительного Комитета.

т. *Попов* предлагает объявить по заводам, что Совет фактически не существует и что необходимо переизбрать делегатов.

т. *Боркун* настаивает на том, чтобы 14-го произвести перевыборы Исполнительного Комитета и, таким образом, не дать возможности явиться нареканиям будто-бы Исполнительный Комитет сознательно задерживает свой уход.

т. *Пикулин* и другие настаивают на том, чтобы отложить перевыборы Исполнительного Комитета до перевыборов всего Совета.

Постановлено

Решено предложить общему собранию Совета декретировать необходимость переизбрания членов Совета, кроме тех, которые избраны 20 декабря,

Решено перевыборы Исполнительного Комитета произвести в воскресенье 14 января.

Заслушано

4. т. *Тепер* высказывается против разгона Учредительного Собрания и вносит следующую резолюцию:

„Одесский Исполнительнюй Комитет СРД, обсудив вопрос о разгоне Учред. Собрания находит: 1) что при настоящем катастрофическом положении во вне и при полном распаде и эко номическом развале, только Всероссийское Учредительное Собрание может спасти страну;

2) что Учредительное Собрание в день его открытия наметило истинно революционную и социалистическую программу работы;

3) что разгон Учредительного собрания поведет к углублению гражданской войны, которая, неизбежно, ведет страну к контрреволюции, а поэтому Одесский Испол. Комитет Совета Рабочих Депутатов выражает (надежду) свое горячее негодование против насильников, осмелившихся поднять руку на всенародно-избранное Учредительное Собрание и будет бороться всеми мерами находящимися в его распоряжении за возобновление им своей деятельности, революционной работы, в полном контакте и сотрудничестве с Советами на благо трудовых масс Российской Республики.

Т.т. *Трофимов* и *Сергеев* (от фракции большевиков) считают, что Исполнительный Комитет, накануне сложения с себя полномочий, не должен обсуждать такой принципиальный вопрос, как вопрос о разгоне Учредительного Собрания, а предлагает передать его на обсуждение Общего Собрания Совета.

тов. *Кунин*, возражая Трофимову, указывает, что отказываться, от обсуждения этого вопроса — значит прятаться. Оратор видит причину разгона Учредительного Собрания в противопоставлении его Советам, через которые, по мнению большевиков, лежит дорога к социализму.

Необходимо решить вопрос, идем ли мы к буржуазной демократической республике или же непосредственно к социалистическому строю, во втором случае, конечно Учредительное собрание — ненужно, вредно, но так как Исполнительный Комитет стоит на первой точке зрения, то уже по этому одному он должен протестовать против разгона Учредительного Собрания, приняв резолюцию, внесенную Тепером.

т. *Фрид* находит, что Исполнительный Комитет вправе обсуждать этот вопрос, так как свои полномочия И. К-т сложил с себя не вследствие выражения ему недоверия, а по собственной инициативе.

т. *Сергеев* заявляет, что фракция большевиков, считая это заседание частичным, не принимает участия в голосовании.

Заслушано

5. т. *Боркун* находит, что если Исполнительный Комитет не в праве обсуждать принципиальные вопросы, то придется снять с очереди вопрос о квартирном мораториуме.

т. *Тепер* предлагает в таком случае закрыть заседание Исполнительного Комитета.

т. т. *Трофимов* и *Сергеев* считают, что вопрос о квартирном мораториуме не принципиальным, вследствие чего находят, что Исполнительный Комитет может его рассмотреть.

т. т. *Кунин* и *Боркун*, наоборот, считают вопрос этот принципиальным.

т. *Сергеев* указывает, что это он лично считает сегодняшнее заседание частным, но это не мнение всей фракции.

т. т. *Тепер* и *Гольдман* от имени фракции левых с-ров и Бунда требуют перерыва.

По возобновлении заседания тов. Гольдман от имени фракций РСДРП (объедин.), Бунда, с-ров и Поалей-Цион оглашает следующее заявление:

„От имени фракций РСДРП (объедин.), Бунда, с-ров и Поалей-Цион заявляем следующее:

Большинство Исполнительного Комитета в лице фракций большевиков, механически не позволило И. К-ту реагировать на разгон Учредительного Собрания, заявив, что И. К-т не может, ввиду предстоящего его переизбрания, заниматься принципиальными вопросами. Усматривая в этом нарушение прав И. К-та, насилие над его волей и недостойный политический прием, мы протестуем против такого поведения фракции большевиков и переносим вопрос о разгоне Учредительного Собрания на Общее собрание Совета, который не может пройти мимо столь важного (вопроса) для всей революционной демократии. Вместе с тем мы остаемся на заседании для решения других принципиальных вопросов ввиду их важности для рабочего класса[19]).

От фракции левых с-ров поступает заявление, что они будут обсуждать вопрос о квартирном мораториуме.

т. *Фельдман* оглашает свой проект квартирного мораториума.

т. *Хаскин* предлагает в основу проекта положить не доходность, получаемую квартиронанимателем вообще, а только плату за наем квартиры.

т. *Парховнюк* указывает, что многие рабочие представляют себе, что мораториум совершенно освободит их от всяких расходов по содержанию дома. Затем он напоминает о том, что многие рабочие на окраинах с трудом нажили домишки, и что мораторий в том виде, в каком он предложен, разорит таких домовладельцев.

т. *Духовный* предлагает в проект моратоpиума внести указание о том, сколько комнат может занимать семья из определенного количества душ. Он считает необходимым заняться также вопросом о создании демократических домовых (организаций) К-тов и, кроме того, поддерживает предложение Хаскина. Он и Трофимов предлагают передать вопрос о квартирном моратоpиуме на обсуждение специальной комиссии.

т. *Фрид* предлагает передать этот вопрос экономическому Совету, а затем он предлагает, чтобы проект, выработанный комиссией был передан на рассмотрение экономического Совета.

Постановлено

5. Решено, что Исполнительный Комитет признает необходимым введение квартирного моратоpиума в ближайшие дни. Проект его, предложенный тов. Фельдманом, передать для детальной разработки комиссии из 3-х человек, которой дается право кооптации. В эту комиссию избраны: *Хмельницкий, Духовный* и *Таран.*

Комиссии для разработки проекта дается 8-мидневный срок. По предложению Гришкевича комиссии поручено устроить анкету по этому вопросу. Предложение Фрида отклоняется.

Заслушано

т. *Гольдман* от имени членов Президиума Экономич. Совета напоминает, что при избрании их, они поставили условие, чтобы ни один экономический вопрос не был разработан помимо них, почему он и протестует теперь против решения о создании специальной комиссии для разработки квартирного моратоpиума.

Постановлено

Принять к сведению.

Заслушано

6. О положении дел на заводе Гена докладывает т. *Серпер,* который сообщает, что Правление завода, составленное после его секвестра, достало 1.000 000 руб. благодаря чему оказалось возможным уплатить рабочим даже и те деньги, которые им задолжала еще прежняя администрация, теперь же из этих денег осталось всего 70.000 р., а рабочие потребовали, чтобы им уплатили еще и за те 6 недель, в течение которых до секвестра работы не производились. Этот вопрос был передан на рассмотрение примирительной камеры.

Вчера рабочие предъявили ультиматум, в котором требуют, чтобы им было уплачено согласно коллективному договору, а также за 6 недель, требуют контроля над кассой и продажи тех материалов и инструментов, находящихся на заводе, которые они найдут возможным продать, если же их требования не будут удовлетворены в 24 часа, то они устраняют правление и берут завод в свои руки. Докладчик указывает, что эти требования, в особенности денежные, сейчас невыполнимы, право распродажи имущества и материалов завода не может быть удовлетворено, т. к. 1.000.000 народных денег, полученных заводом, обеспечивается именно этими материалами. Необходимо указать рабочим, что с получением денег надо подождать до тех пор, пока не последует распоряжение по этому вопросу от центральной власти; необходимо им также указать, что, если они не возьмутся за работу, то завод вынужден будет закрыться.

т. *Вонсик*, дополняя доклад Серпера, сообщает, что вся работа нынешнего Правления завода Гена проходит под контролем Заводского совещания и что вопрос о контроле над кассой всплыл теперь совершенно неожиданно. Продажа материалов и имущества завода отразится гибельно на самих рабочих, так как без них невозможен переход завода на мирное положение. Что касается денег, полученных из Петрограда, то они взяты только для продолжения производства и не могут пойти ни на что другое. Оратор утверждает, что если завод будет захвачен рабочими, то он принужден будет закрыться очень скоро.

т. *Месняев*, рабочий завода Гена, делегированный в Правление завода Советом, заявляет, что на заводе работает много человек, уклонявшихся от военной службы, которые тепер, желая уехать в деревню и заняться там торговлей, хотят получить сразу деньги и потому выставляют все эти требования, против которых высказываются квалифицированные рабочие, заинтересованные, наоборот, в том, чтобы завод продолжал работать.

т. *Куперман* указывает, что тенденция получить сразу жалование за 5 месяцев очень популярна среди рабочих; с этим необходимо раз навсегда покончить, заявив, что при уходе рабочие должны получить только за 1 мес.

Он предлагает ввести в Правление представителя от рабочих. Что касается денег, то если они будут присуждены в пользу рабочих, то уплатить им при первой возможности, а в случае, если рабочие на это не согласятся, Совет должен снять с себя всякую ответственность.

Постановлено

6. Решено делегировать *Романова, Гришкевича* и *Ачканова* и дать им наказ, что деньги следуемые рабочим по коллективному договору уплачиваются заводоуправлением по частям, если при-

миритьльная камера присудит уплатить рабочим за 6 недель во время которых завод до наложения секвестра стоял. Уплачивать эти деньги по мере возможности, запретить продажу имущества и инвентаря завода. Представитель от рабочих, избранный общим собранием, входит в состав правления завода, но принятие завода рабочими в свои руки недопустимо.

Завод объявляется секвестрованным, несмотря на то, что секвестр его еще не утвержден [20]).

Заслушано

7. Президиум предлагает кандидатов в Революционный суд.

Постановлено

7. От Совета рабочих депутатов в Революционный суд делегируются т. т. *Жданов, Таран, Омельченко, Прикулик* и *Вегнигора* или *Лихачев.*

Заслушано

8. На очереди вопрос об органе контроля при Продовольственном Комитете.

Постановлено

8. Решено представленный проект создания органа контроля при Продовольственной Организации передать на обсуждение и утверждение Экономического Совета, который пошлет в него своих представителей.

Члены Председ. Комитета

Члены Исполнительного Комитета

Секретарь

Протокол Объединенных Президиумов *

Заседание 14 января 1918 г.

Присутствуют: Стоклицкий, Ачканов, Боркун, Левицкий, Милон, Бондаренко, Мизикевич, Слепов, Хворостин, Щеватев, Гуревич, Фрид, Совет Безработных и Центральный Совет Заводских Комитетов.

Слушали

Сообщение *Стоклицкого* о заседании представителей Рабочих демократических организаций, Совета Безработных и представи-

* Одеський Краєвий історичний архів № 84 за 1917 - 1918 г. г. Лист 81 - 84. „Книга 1 - я протоколов заседаний Президиума Одесского Совета Рабочих Депутатов 1917 - 1918 г. г. и Румчерода" с 16/XII - 17 г. по 15/II - 1918 г.

телей буржуазии, и переговорах с ними по вопросу о предоставлении денег для безработных. Представители банкиров обязались представить 2½ миллиона рублей немедленно, 2½ руб. к 20-му сего месяца и к 1-му февраля еще 5 миллионов.

* ...от имени Совета безработних объявляет, что необходимо уничтожить все отдельные органы по борьбе с безработицей и создать один орган для этой цели, который ежедневно печатает бюллетени по безработице. В этот орган вводят 8 челов. от Совета Безработных, 5 от союза безработных и столько от Объединенных Президиумов, сколько он сможет дать полезных. Этот новый орган должен заняться кормлением безработных в первую очередь, для чего союзу поваров придется предоставить право реквизиции необходимых столовых. Фрид—за объединение всех организаций ведающих делом борьбы с безработицей, против разрушения существующих органов, а за слияние их, причем они должны быть подотчетны Советам. План же деятельности уже дело этого нового органа.

Ценюк и Кальманович в своих словах заявляют, что биржа Труда послала в Николаев штрейкбрехеров-конторщиков.

Постановили

Решено создать единый орган по борьбе с безработицей объединением Совета безработных с Копобом в лице делегированных туда Советом, Центральным Советом Заводских Комитетов, Центральн. Бюро Профес. Союзов и предс. союза уволенных воинов — всего 21 человек (по 7 от Рабочих демократических организаций, от союза уволенных воинов и Совета Безработных).

Слушали

Заявление *Чеховского.* Чеховский пришел с целью рассказать свой план работы в Одессе, как представитель Укр. Нар. Республики. Его *задача объединить весь революционный фронт для борьбы с организующейся контрреволюцией.* Это возможно только при полном доверии Объединен. Президиум, так как в своей работе он будет руководиться волею Советов и левой части Городской Думы. Без этого доверия он работу на себя не возьмет. Свои местные решения он будет принимать заранее сообщив об этом Об'единен. Президиуму. *В городе должна быть власть Советов, но без кровопролития.* На заданный вопрос отвечает, что Поплавко было заявлено, что в случае сложения полномочий, он их должен передать Чеховскому. *Его задачи об'единить местные организации и связать с центральной властью. В местной жизни он будет творить волю Советов,* против них ни на один шаг [21]).

* Прізвище промовця в ориг. нерозбірно.

Гуриев спрашивает будет ли Чеховский работать в контакте с Румчеродом, так как Объедин. Президиум действовал в контакте с Румчеродом во всех конфликтах с Румчеродом.

Чеховский намерен итти в контакте со всеми демократ. организациями, в том числе и с *Румчеродом*, если же мирно работать не удастся, он от предложенного поста откажется.

Гуриев — удовлетворен.

Боркун заявляет, что как демократ, Чеховский сможет работать в контакте с Советами, чему его желание лучшая гарантия.

Стоклицкий. Одно появление Чеховского много говорит, так как его предшественник сюда не являлся, доказывает его действительное желание работать в контакте и его заявление здесь. Приветствуем и жмем руку Чеховскому, как демократу, которого знают уже не первый день как*... демократа.

Слушали

Продолжение совместного заседания с Советом Безработных:

Постановили

7 представителей рабочих демократических организаций распределятся следующим образом: 2-х от Совета Военных Депутатов, 1-го от Совета Крестьянских Депутатов, 1-го от Совета рабочих Депутатов, 1-го от Губернского Правления металлистов, 1-го от Центрального Совета Заводск. Комитетов, 1-го от Центрального Бюро Профессиональных Союзов.

Слушали

О деньгах, получаемых от капиталистов в пользу безработных [22]).

Постановили

До создания специальной финансовой комиссии при новом органе по борьбе с безработицей, деньги вносятся в счет Совета Рабочих Депутатов в специальный фонд помощи безработным, из которого деньги будуть выдаваться только за подписью всех 3-х лиц: расписка от безработных, Слепова, от Совета Рабочих Депутатов и Стоклицкого, от совета Рабочих Депутатов.

Слушали

О столовке Советов.

Постановили

Решено выдать взаимообразно 3.000 р. (три тысячи).

---

*В ориг. слово пропущено.

Протокол Общего Собрания Совета Рабочих Депутатов *

14 января 1918 г.

Председательствуют Хмельницкий и Шпиталенко, Секретарь — Заславский.

Заслушано

1. По вопросу об организации власти выступает т. Заславский, который предлагает собранию принять по этому вопросу *резолюцию, выработанную партиями большевиков и левых с-ров,* при чем указывает, что не надо ограничиваться одним принятием резолюции, но надо и действовать в духе ее.

т. *Стоклицкий* предлагает утвердить план организации в Одессе советской власти путем образования комиссариата из 10-ти лиц и сообщает, что этот план принят в соединенном заседании Объединенных Президиумов Совета и „Румчерода".

т. Кунин от имени с-д. (объед.) предлагает передать власть в Одессе Советам совместно с Городским Самоуправлением, во всей же России одному Учредительному Собранию.

После принятия резолюции большевиков и левых с.-ров, *т. Хусид от имени группы меньшевиков-интернационалистов и „Бунда" пытается огласить следующую резолюцию*:

„Власть в Одессе должна принадлежать Советам и Городскому Самоуправлению... *Оратора прерывают и не дают возможности продолжать.*

Постановлено

1. 499-ью голосами против 11-ти при 10 воздержавшихся принимается следующая резолюция, предложенная большевиками и левыми с.-рами.

„Общее собрание С.Р.Д. постановило: 1) признать, что отныне вся полнота власти в Одессе принадлежит Советам раб., солд., матрос. и крест. депутат. г. Одессы, а полнота власти в области „Ц.И.К. Румчероду", 2) признать, что указанные организации в осуществлении правительственной власти подчиняются Совету народных комиссаров и Харьковской народной раде, 3) для практического осуществления задачи организации власти в Одессе избрать 11-членную комиссию, коей поручается, совместно с представителями всех Советов г. Одессы, разработать план организации одесского комиссариата и совместно с предста-

* Одеський Краєвий історичний архів. Дело Одесского Совета рабочих депутатов 1917-18 г. г. „Протоколы заседаний общих собраний Одесского Сов. раб. деп." л. 12. Начало 17/XI-1917 г. — окончено 28/I-1918 г. на 20 листах.

вителями „Румчерода“ наметить основные взаимоотношения между означенным комиссариатом и областным органом власти, а затем выработанный план организации власти представить на утверждение пленумов всех советов в 7-мидневный срок“.

Неоконченная резолюция меньшевиков получила 24 голоса [23]).

Слушали

2. Представитель союза моряков тов. *Чернявский* оглашает (следующую) резолюцию, предлагаемую союзом моряков.

Постановлено

2. Принимается следующая резолюция:

„Общее собрание С.Р.Д. 1) признает акт конференции водного транспорта, совершенный союзом моряков, революционно-правомочным и оказывает союзу моряков всемерную поддержку; 2) протестует против выпуска бон городским самоуправлением без согласия пленума советов; 3) признает, что позиция, занятая частью рабочих г. Одессы в лице моряков торгового флота должна быть положена в основу передачи власти советам“.

Заслушано

3. т. *Хмельницкий* от имени партии большевиков предлагает, чтобы власть в Одессе была передана лицам, намеченным К-тами партии большевиков и левых с-ров.

т. *Стоклицкий* от имени объединенных президиумов Советов протестует против предложения партии большевиков, заявляя, что недопустимо, чтобы советская власть организовалась не советами, а партиями.

Этот вопрос вызывает страстные прения.

Постановлено

3. Единогласно решено, что временно власть в Одессе передается Комиссариату в том составе, в каком он намечен Объединен. Презид. Советов и Румчерода и, согласно принятой резолюции избирается особая комиссия, которая должна наметить лиц в комиссариат Одессы. *С правом решающего голоса в комиссию входят лица, намеченные социалистическими партиями, стоящими на позиции „вся власть советам“. Представители др. социалистических партий входят в эту комиссию с правом только совещательного голоса.*

Заслушано

4. На очереди вопрос о перевыборах Исполнительн. Комитета и всего С.Р.Д.

Постановлено

4. Решено, что весь совет подлежит переизбранию до 19-го января, а перевыборы И. К-та должны быть произведены новым составом членов С.Р.Д.

Заслушано

5. Возникает вопрос о ревизии дровяного Комитета и расследовании действий Духовного.

Постановлено

5. Решено избрать ревизионную комис. для расследования деятельности дровяного К-та и Духовного и просить новый орган советской власти принять все дела дровяного К-та. В эту комиссию избраны: Гурарий, Свидченко, Хмельницкий, Вайрих, Крикливый и Козин.

Председатель собрания

Секретарь

Протокол Совета Народных Комиссаров*

Заседание 18 января 1918 г.

Тов. *Милан* докладывает, что он принял меры к тому, чтобы сахар продавался по 75 коп. за фунт. и по 4 фунта на человека.

Продовольственный Комитет признает его, как комиссара, и завтра появится обязательное постановление о продаже и цене на сахар. Все постановления отныне будут подписываться Комиссаром, а не продовольственным Комитетом. Приняты меры к урегулированию мясного вопроса, а также меры к взятию на учет всех продуктов, находящихся в городе.

Тов. *Рузер* принял меры к востановлению нормальной жизни в банках. В банках в наличности около 300 т. рублей и 250 т. рублей для безработных (Производится) печатание 3-хрублевок городского самоуправления. Дней через шесть появится на 3 тис. пятирублевок. Одесские деньги получают свободное обращение и в Николаеве. Бумаги хватит миллионов на 30 денег.

Тов. *Жвиф* по телефону переговорил с редакторами и предупредил их, что газеты могут выйти в том случае, если в них

* Одеський Краевий Історичний архів. Справа Одесского Совета рабочих депутатов № 87 за 1917 г., лист 50. „Протоколы заседания Исполнительного Комитета Совета Рабочих и Солдатских депутатов г. Одессы“.

нет ничего враждебного Советской власти. Гранки присылаться не будут. Представители типографии Скобрума сообщили, что Скобрум бежав оставил типографию и предполагают ее использовать.

Тов. *Старостин* сообщает, что к нему как к комиссару труда уже обращались представители трактирных служащих о социализации трактиров и гостиниц.

Отдано распоряжение об открытии заводов, и об оплате за дни вооруженного восстания, затем циркуляр об отмене приказов Скобелева.

Тов. *Рузер* предлагает объявить о выпуске деклараций; выпустить нельзя, но объявить необходимо, что комиссары уже приступили к своей работе и кратко сообщить о намечаемых мерах.

Заказывается печать „Совет Народных Комиссаров“ [24]).

Протокол Заседания Исполнительного Комитета Совета рабочих депутатов *

19 января 1918 г.

Председательствует т. Боркун *Секретарь Зильберлейб*

Заслушано

На очереди вопрос о похоронах жертв событий.

т. *Рудницкий* — член комиссии по организации похорон — сообщает, что местом для братской могилы избрано Куликово поле. Он оглашает выработанный комиссией маршрут похоронной процессии и возбуждает вопрос о средствах для похорон.

т. *Томас* предлагает устроить братскую могилу в сквере против вокзала.

т. *Хворостин* предлагает организовать похороны на средства Революционного Штаба.

т. *Зильберлейб* находит, что средства должен дать Совет из фонда „Помощи жертвам Революции“.

т. *Трофимов* поддерживает предложение организации похорон за счет Совета и предлагает, чтобы могила была общая для жертв обеих сторон.

Несколько ораторов высказывается по вопросу о том, должны ли рабочие явиться на похороны вооруженными.

---

* Одеський Краєвий історичний архів. Дело Одесского Совета рабочих депутатов № 88 за 1917 г., лист 126.

Постановлено

Устроить похороны на средства Совета. Местом для братской могилы всех жертв революции избирается Куликово поле.

В братской могиле будут похоронены как наши товарищи, так и гайдамаки, за исключением трупов явных контрреволюционеров, которые должны быть похоронены отдельно.

От имени Совета возложить венок на могилу со следующими надписями: „Жертвам социальной Революции от Совета Рабочих Депутатов и Товарищам украинцам — жертвам буржуазной провокации — от Совета Рабочих Депутатов".

Вопрос о том должны ли рабочие явиться на похороны вооруженными решить вместе с Революционным штабом.

Члены Председ. Коллегии

Члены Исполн. Комитета

Секретарь

ПРИМІТКИ ДО ПРОТОКОЛІВ

11) Останні місяці 1917 року — це час особливого загострення харчової кризи в Одесі. Ця криза в умовах шаленого зростання спекуляції, дорожнечі та несвоєчасної виплати зарплатні робітникам спричинилася до тяжкого становища трудящих мас Одеси й насамперед робітництва. Справи харчування були цілком зосереджені в міському самоврядуванні. Умови безвладдя, в якому фактично перебувала Одеса в цей час, наявність переваги меншовицько-есерівського керівництва в президії Ради робітничих депутатів, не зважаючи на вже більшовизований пленум робітничої Ради,— ставили в безпорадний стан Раду робітничих депутатів щодо розв'язання харчового питання. Робітнича Рада чимало обговорювала це питання на своїх засіданнях президиї, виконкому та пленуму, складалося декілька проєктів реорганізації органів харчування, ухвалювалося резолюції, але було не вжито заходів, щоб взяти в свої руки цю одну з найважливіших ділянок роботи. Вважалося за нормальне, що харчові справи — це справи міського самоврядування.

Протоколи пленуму Ради робітничих депутатів з 17, 21 та 26 грудня 1917 р. яскраво підкреслюють неспроможність Ради Роб. д., Ради без влади в умовах того часу роз'вязати харчове питання. На цих засіданнях, не зважаючи на жваве обговорення заходів поліпшити харчування робітництва, навіть не ухвалено жодної постанови. Поруч цього слід відзначити великий абсентеїзм депутатів Ради на цих зборах пленуму, що свідчать, на нашу думку, про невдоволення робітництва з діяльности Ради в цій галузі.

12) Щербачов — генерал-командувач румунського фронту. Справа йшла про гроші на витрати для II з'їзду Румчерода, що відбувався у цей час у Одесі.

13) Комісію 15-ти було обрано на спеціяльній харчовій нараді з представників завкомів 106 підприємств, профспілок, кооперативів, продовольчих секцій районних Рад робіничих депутатів. Комісія в своїй резолюції накреслила низку практичних заходів щодо реорганізації та роботи продовольчих органів. Пропозиції комісії 15-ти див. у протоколі пленуму Ради з 17 грудня.

14) Кілька слів про виступ т. Шпиталенка. Окремі більшовики як, наприклад, т. Шпиталенко, не пов'язували розв'язання харчової кризи з переходом влади до Рад, як це цілком вірно зробили при обговоренні цього ж питання, приміром, т. т. Мизикевич, Ачканов, Семашко, Миронов, Попов та інши члени більшовицької організації (див. протоколи 17 та 21 грудня). Звідси і пропозиція в т. Шпиталенка про те, що „харчування має бути виключно в руках міського самоврядування", хоча й з застереженням про очищення його від прихвоснів буржуазних гласних. Як бачимо, така помилкова пропозиція т. Шпиталенка йде поруч цілком більшовицької вимоги про конфіскацію грошей у буржуазії для (купівельного) фонду харчування.

15) Мова йде про Раду Десяти, яку утворено на паритетних основах з представників Рад, Румчероду, місцевої військової Укрради та міського самоврядування після грудневої збройної сутички поміж червоногвардійцями та гайдамаками. Рада Десяти була постала наслідком короткотермінового „примирення" після грудневих подій між Радами робітничих, салдатських та селянських депутатів та Одеською Українською Радою. Але в зв'язку з тим, що обидві сторони, а також і самоврядування бойкотували цю „десятку" — вона не стала за орган влади й функції її звелися лише до охорони міста. За таких обставин влада значною мірою фактично належала Об'єднаній президії Ради військових, робітн., селян., депутатів, з одного боку, з другого— Українська Рада виконувала певні функції влади.

16) Доповідь т. Орлова — більшовика — про поїздку делегації до Києва в справі погодження в Центральній Раді питання про відокремлення Одеси

у вільне місто і в зв'язку з цим і про принципи та форми організації влади в Одесі, а також резолюція, запропонована від тов. Гур'єва (також б-ка) свідчать про наявність деяких опортуністичних хитань у частини верхівки одеської більшовицької організації. І справді. За проєктом, який пропонував Орлов від об'єднаної президії Рад та Гур'єв, Одеський комісаріят, що мав бути органом радянської влади у вільному місті Одесі, включав на колеґіяльних підставах і представників міського самоврядування. Крім того, Орлов ще й на початку січня (див. протокол 6 січня 1918 р.) вважав за можливе встановлення радвлади в Одесі („на грунті практичної роботи поступово взяти її (владу — *Г. Т.*) в свої руки". Це поодинокий погляд серед одеських більшовиків. Тимто ці хибні настановлення зустріли гостру критику, особливо від тов. Старостина, який репрезентував лінію одеської більшовицької організації в цьому питанні і відзначав, що: „при існуванні проєкта, що оголосив його Орлов, від радянської влади, по суті, нічого не залишається... влада в місті має бути чисто радянською, а це можливо буде здійснити лише після розгону міської думи".

Опортуністичні вагання окремих більшовиків одеської організації, як, наприклад, т. Орлова, Гур'єва ні в якім разі неможна переносити, неможна ототожнювати з поглядами цілої більшовицької організації Одеси, або більшости верхівки її, що, між іншим, робить т. Хоменко не лише з одеською організацією, а й з основними більшовицькими організаціями України 1917 р. в своїх статтях у „Л. Р." за 1928 р. № 4 та 1929 р. № 2.

Це серйозна політична помилка. Приниження керівної провідної ролі керівних кадрів головних більшовицьких організацій на Україні в боротьбі за встановлення радвлади 1917 р., на нашу думку, тісно пов'язане з другою політичною помилкою тов. Хоменка в цих же статтях, а саме з його твердженням про клясове наближення Центральної Ради до Рад робітничих депутатів, про те, що вона була її органом демократичної диктатури пролетаріяту та селянства.

Основне настановлення одеських більшовиків попри окремих опортуністичних хитань „вже після жовтневого перевороту" в Петрограді було не гальмування пролетарського повстання в Одесі, як це показано у тов. Хоменка, а всебічна мобілізація сил і можливостей, підготовка до повстання проти Центральної Ради за встановлення радвлади. Політику паритету розглядали одеські більшовики не інакше, як тактичні заходи, як тактичний маневр до підготовки повстання. Про підготовку одеських більшовиків мас до пролетарського повстання говорять низка статтів, що їх вони написали в одеських „Известиях Совета рабочих депутатов" в „Солдатской Мысли" і, насамперед, в „Голосе пролетария" — органі одеської організації більшовиків. Проте ми тут наведемо лише витяг з постанови Одеської організації більшовиків 19 жовтня 1917 р.:

„Общее собрание членов одесской социал-демократической организации (большевиков), предостерегает товарищей рабочих и солдат от преждевременных, раздробляющих силы революции, выступлений, призывая пролетарские массы готовиться к предстоящему подъему революции и к организованному отпору последующей реакции. Вместе с тем собрание предлагает Одесскому комитету РСДРП организовать в течение ближайшего периода времени ряд митингов с целью подготовки народных масс к предстоящему революционному выступлению, стремясь использовать эти митинги в целях закрепления организационных связей партии с массой. Кроме того, собрание признает желательным устройство в начале ноября ряда мирных передвыборных демонстраций и поручает комитету проведение таковых" („Солдатская Мысль" № 177).

Така була ухвала не окремих більшовиків, а загальних зборів Одеської організації з 19 жовтня 1917 р.

В цей час у Одесі, як і по всій Україні, всіх основних передумов до перемоги пролетарського повстання ще не було й цілком правильно одеські

більшовики в своїй ухвалі 19 жовтня орієнтують трудящі маси до повстання, готуючи їх, але застерігаючи їх від передчасного збройного виступу.

Щоб підготувати збройні сили до повстання за радвладу одеські більшовики протягом грудня - половини січня 1918 р. багато працювали над розкладом гайдамацьких частин, над перетягненням на свій бік військових частин і особливо українських. Для цього при Одеському комітеті більшовиків у першій половині грудня організовано секцію українських більшовиків, яка провела величезну роботу українською мовою серед українських військових частин.

17) Комісія 15-ти, тобто, робітничий Революційний комітет, утворено за безпосередньої участи більшовиків, зокрема, членів партійного комітету (в грудні) підчас особливого зростання невдоволення робітників надто великих підприємств (наприклад, заводу РОПІТ) у зв'язку з неодержанням зарплатні протягом двох місяців.

Ревком організувався на зборах представників робітників від низки головних фабрик та заводів Одеси. Особливо активну участь у організації його брав актив робітників заводу РОПІТ. Утворення нового Ревкому — це підготування та організація повстання проти Центральної Ради за встановлення радвлади. Спочатку навіть деякі поодинокі більшовики до створення Ревкому поставилися неґативно. Так на цьому засіданні, підтримуючи водночас Ревком, більшість присутніх більшовиків як, приміром, Орлов, Ачканов висловили невдоволення з приводу утворення нової організації. мотивуючи можливість небезпеки розпорошення лав пролетаріяту Одеси. Проте таке ставлення цих товаришів було скороминуще; незабаром вони взяли активну участь у роботі Ревкому.

Обговорюючи це питання, Виконком Ради робочих депутатів, усвідомивши, що підтримка робітництва на боці Ревкому, склав свої уповноваження, передавши постанову Ревкому про повстання в Одесі на ухвалу новому складові Виконкому Ради робітничих депутатів.

І, справді, Ревком, утворений революційною волею робітників, відограв велику ролю в організації і керуванні збройною боротьбою за владу Рад в Одесі.

18) Протокол об'єднаної президії з 11 січня 1918 р. відбиває взаємини між Радою робітничих депутатів та аґентами Центральної Ради—полковником Поплавко, Луценком та Чеховським — підчас напруженої підготовки пролетаріяту до збройного повстання. Емісари Центральної Ради намагалися зібрати рештки своєї адміністративної та військової влади, паралізувати сили пролетаріяту наказом про розформування більшовицьких військових частин. Але Центральна Рада в Одесі в цей час вже фактично ґрунту не мала, влада їй не належала; тому наказ Поплавка невиконано з розпорядження Ревкому та Рад робітничих депутатів.

19) Постанова і характер обговорення питання про Установчі збори показують ступінь і характер партійної боротьби всередині Виконавчого комітету Ради робітничих депутатів, де ще й на цей час більшовицька фракція не мала сталої більшости. Як видно з протоколу присутні більшовики ухилилися від обговорення цього питання, мотивуючи неправоможністю виконавчого комітету напередодні переобрання його розв'язувати це важливе принципове питання й вимагаючи перенести обговорення його на загальні збори РРД, де буде цілком забезпечена більшість за більшовиками.

20) Моряки торговельної фльоти (див. протокол з 6 січня 1918 р.) та робітники заводу Гена перші в Одесі, не задовольняючись лише з умов контролю, піднесли питання про націоналізацію, про перебрання заводу до своїх рук: але пропозиції робітників заводу Гена мали опір від виконавчого комітету, зокрема також від окремих більшовиків. Проте, було ухвалено секвеструвати завод до затвердження секвестру, при чому секвестрований завод Президія Рад мала на увазі передати до управи Земгору, на що були відповідні постанови президії Ради.

21) Поява Чеховського на об'єднаній президії РРД, його лицемірні розмови про владу Рад у Одесі, але без кровопролиття, яка була підлегла б Центральній Раді, провадилися буквально за півдоби до початку повстання Червоної ґвардії. З цього видно, що аґенти Центральної Ради намагалися всіляко відволікти час повстання одеських пролетарів, вважаючи тоді його для себе за неслушне, бо бачили серед гайдамаків великі розбіжності. Чимало серед них в наслідок величезної роботи більшовиків схилялися на бік радянської влади, і були невтральні. За головну підпору Центральної Ради тоді в Одесі були офіцери та юнкерські частини.

22) Величезне безробіття в Одесі в умовах 1) поширення саботажу капіталістів, 2) загострення харчової кризи й зростання революційности мас тручали есерівсько-менщовицьку частину президії та виконком РРД до погодження на революційні засоби поліпшення стану безробітних. Під тиском і за безпосередньої участи більшовиків у великої одеської буржуазії на потреби безробітних було взято контрибуції на 10 мільйонів карбованців.

23) Пленум РРД з 14 січня 1918 р. — це останній пленум перед встановленням Радвлади в Одесі, завойованої в боях 14-18 січня; цілком природно, що пленум розглядав конструювання Рад — як повновладного органа Одеси. На це питання було ухвалено утворити в Одесі Раду Народніх Комісарів, підлеглу Всеросійському Раднаркомові. Але на цих зборах об'єднана с.-д. намагалася протидіяти історичному ходові подій, протягти владу Рад разом з міським самоврядуванням. Проте волю пролетарів Одеси виявлено було в резолюції більшовиків, до якої приєдналися й ліві есери. Другого дня ухвалу цю реалізовано в повстанні одеського пролетаріяту разом з салдатами.

24) Після перемоги січневого пролетарського повстання в Одесі відразу було утворено Раднарком, як орган радянської влади. Поданий протокол є протокол першого засідання Раднаркому Одеси. До складу першого Раднаркому Одеси входили такі товариші: Юдовський — голова Раднаркому, Старостін — комісар праці, Рузер — комісар фінансів, Жвів (Макар) комісар охорони здоровля, Орлов—комісар торгівлі, Хмельницький—комісар юстиції, Ачканов Гр.—комісар пошти та телеграфу, Зіфельд —нарком освіти. Згодом Народній комісаріят Одещини доповнено ще іншими т. т.

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії

Соболєв Михайло

КЛЯСОВИЙ ВОРОГ НА ФРОНТІ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ

В. Бойко „Діялектика продуктивних сил і продукційних взаємин „Пролетарий“. 1930, стор. 97.

„Політична лінія марксизму непо-
рівно пов'язана з його філософським
основами“ (*Ленін*)

В добу розгорнутого наступу соціялізму цілим фронтом, коли робітнич кляса остаточно руйнує та виривае з корінням „останню фортецю капітал стичної кляси“, в умовах загостреної боротьби—клясовий ворог, бачучи сві кінець, у передсмертній агонії напружуючи свої останні сили, всебічно н магається дати нам опір як у економіці, так і в усій системі надбудов. М останнім часом бачимо, що в багатьох галузях соціялістичного господарств в державному апараті, в культурно - ідеологічних закладах контрреволюційн шкідництво, куркульсько - непманські угруповання буржуазної інтеліґенції н магались і намагаються всілякими злочинними заходами, на гроші міжн родного імперіялізму, зірвати плян „великих робіт“, плян побудови соці лізму, зламати лави будівників, затиснути країну в кігтях голоду та злидні загалом зірвати наш соціялістичний наступ.

Активізація контрреволюційного табору останніми часами, який тисн на деякі групи членів нашої партії, тим самим дає животіти всередині парт різним збоченням та ухилам від ленінізму та генеральної лінії.

Мобілізація сил та ентузіязму пролетаріяту, трудящих мас країни, я об'єдналися навколо партії та ленінського ЦК на здійснення гасла п'ятирічк за 4 роки, примушує об'єднатись і контрреволюційний табор: „Сила револю ції з'єднує силу контрреволюції“ (Маркс).

Проти переможного наступу всім соціялістичним фронтом контрреволю ція утворила єдиний фронт, починаючи від Кондрат'єва, Рамзіна й кінчаюч аґентами кондрат'євих у партії — Рютіним, Слєпковим та право - лівацьки блоком Сирцов - Ломінадзе і інш.

Правий опортунізм, „ліві закрутники“, дворушництво є вияв натиску н пролетаріят ворожих контрреволюційних сил. „Лінія правих ухильників вед до капітуляції перед куркульсько - капіталістичними елементами країни. Здій снення лінії правих ухильників, що об'єктивно є аґентурою куркульств визначала би зрив будівництва соціялізму та відновлення капіталізму в н шій країні. За доби розгорнутого цілим фронтом наступу на капіталістич елементи правий ухил був і є головна небезпека в партії“ (Резолюц XVI з'їзду).

Правильність аналізи, що її зробив партійний з'їзд контрреволюційно правому опортунізмові, цілком відповідає змістові останнього.

Клясово вороже тиснення останнім часом ми помічаємо і на фрон революційної теорії. Один із фактів прояву ворожої ідеології і своєрідно дворушництва є виступ проф. Бойка в його брошурі, що вийшла 1930

під назвою „Діялектика продуктивних сил і продукційних взаємин“. Автор цієї брошури тлумачить цілу низку теоретичних засад із марксизму та матеріялістичної діялектики так, що цього неможна не оцінювати як чергову вихватку клясового ворога проти пролетаріяту, який будує соціялізм.

Перекручуючи цитати з Маркса, Енгельса, Леніна, Бойко намагається ними приховати свої анти-ленінські погляди.

Бойко для своїх тверджень взяв бухарінську механістичну концепцію, особливо те, як Бухарін розуміє діялектичний матеріялізм.

Відомо, що Бухарін, надто в питаннях діялектики, далеко стояв від марксо-ленінського розуміння її. Методологія Бухарінова була не марксистська, а механістично-еклектична, що нічого спільного з матеріялістичною діялектикою не мала, а, навпаки, була скерована проти неї.

Відомо, що бухарінові збочення в розумінні діялектики тісно пов'язані з правоопортуністичним збоченням у політиці (ми вважаємо, що Бойко мусив це знати).

Правоопортуністичні погляди Бухаріна, лідера правої опозиції, виявились не тільки у добу диктатури пролетаріяту. Збочення від ленінізму, безпосередню боротьбу проти поглядів Володимира Ільїча Бухарін проводив це раніш, навіть до 1917 року. Отже, його збочення є невипадкові. Загально відомо, що Ленін вважав Бухаріна еклектиком, який не розумів марксистської діялектики.

Ленін багато разів твердив, що основою марктистської теорії є матеріялістична діялектика. Тому він завжди рішучо висловлювався проти перекручень діялектики. Він добре знав, що всякий відступ від теоретичних основ марксизму, або недосить ясне розуміння його, тісно пов'язано з опортунізмом у політиці. „Політична лінія марксизму, — казав Ленін, — щільно пов'язана з його філософськими основами“ (Ленін, т, XI, ч. I).

Особливо Бухарін не розумів марксистського принципу саморозвитку, перейшовши у тлумаченні цього прямо на ґрунт механістів.

Головне у принципі саморуху є єдність протилежностей, суперечливість зв'язків у стосунках до предмету. Єдність протилежности є внутрішнє джерело всякого розвитку. Вищенаведений головний закон, закон матеріялістичної діялектики, Бухарін замінив механістичною теорією „рівноваг“.

Бухарін діялектичний матеріялізм підмінив механістичним матеріялізмом, ототожнюючи закони діялектики із законами механіки. Якщо Ленін вбачав зміст діялектики у принципі саморуху, то механістичне розуміння її переносить джерела руху назовні. Внутрішню єдність протилежностей речі підмінюється зовнішніми сутичками, впливом протилежно-скерованих сил. Бухарін розумів рух, виключно як рух механістичний. Теоретичні збочення Бухаріновi од марксизму-ленінізму, що визначилися в теорії, у процесі своєї політичної практики склали цілу систему поглядів; вони були антиленінські й нічого спільного з марксистським розумінням явищ не мали. Це виявилося ще до 1917 р., як от в питанні імперіялізму та пролетарської революції, в ролі національного питання, в ролі та характері держави (де Бухарін мав майже анархістичні погляди). Особливо збочення від ленінізму виникали в нього після Жовтня („ліві комуністи“, дискусія про профспілки, і т. ін), і, нарешті, нині у визначенні характеру й тенденцій розвитку економіки переходової доби, взаємовідносини між пролетаріятом та селянством, де погляди Бухарінові збіглися з поглядами куркульсько-контрреволюційних елементів (кіндратьївщина) та стали за плятформу правої опозиції в нашій партії.

Чи знав Бойко, що Бухарін не розумів головного закону діялектики, і що він, Бухарін, тим паче не може бути за авторитет у тлумаченні головних засад марксизму?

Якщо в першому розділі своєї брошури він тлумачить продуктивні сили, принцип розвитку суспільного процесу в дусі Бухарінської механістичної методології, то вже в другому розділі, де Бойко розглядає діялектику продуктивних сил і продукційних взаємин економіки переходової доби, він вже

цілком одверто, нічим незамасковано (якщо відкинути „димову завісу“ цитат, що їх перекрутив автор) тлумачить так, як їх хоче бачити і розуміти клясовий ворог — куркуль, непман, шкідник.

Продуктивні сили

Людина, яка поставила собі за завдання популяризувати діялектику продуктивних сил, насамперед повинна чітко, по-марксистському визначити зміст продуктивних сил та що вони взагалі собою являють. Ми вважаємо що для правильного визначення цього питання треба: 1) тлумачити продуктивні сили з погляду марксизму-ленінізму; 2) дотримувати у своєму визначенні продуктивних сил обов'язково тих поглядів, що їх був висловил Маркс і Ленін в цьому питанні. Але проф. Бойко мабуть забув про ці правила, що їх треба пам'ятати кожному, хто намагається популяризувати марксизм-ленінізм. Бойко знайшов другий авторитет у цьому питанні, а саме — М. Бухаріна. Самий цей факт уже промовляє про те, в якому дусі буде висвітлено діялектику продуктивних сил.

Нашим завданням не є повнотою висвітлювати марксо-ленінське визначення продуктивних сил. Ми ставимо перед собою завдання показати єдність думок у питаннях про продуктивні сили у Бухаріна та у Бойка.

Відомо, що Маркс розумів продуктивні сили як суспільно-історичне явище. Знаряддя виробництва (техніку) він включав у продуктивні сили, але тільки як елемент їх (К. Маркс визначав 3 елементи, що входять в поняття продуктивних сил—Капітал, т. 5. § 1). Про це промовляють хочби такі рядки „Злиднях філософії“: „З усіх знарядь виробництва найпродуктивнішу силу являє сама революційна кляса“. Тут яскраво підкреслено, що не тільки техніка є продуктивні сили, адже Маркс техніку зачислював до продуктивних сил, але самі продуктивні сили розумів складніше.

Марксизм розуміє продуктивні сили як суспільно-історичний процес, який щільно поєднаний з теорією суспільного розвитку. Маркс і Ленін, не ототожнювали елементів продуктивних сил з технікою, а знаходили між цими елементами діялектичну єдність.

Зовсім не діялектично, не в дусі марксизму, Бухарін розуміє продуктивні сили. Він у цьому питанні, як і в інших, висловлював погляд механістів поняття про продуктивні сили зводив до техніки. „Умови існування взагалі визначається становищем цих кляс у економіці суспільства, що залежить от існуючого тепер стану продуктивних сил“. Виходить, між продуктивними силами (технікою) й філософією помістилося чимало ланцюжків (Бухарін —Теорія істор. матеріялізму“, стор. 26, рос. вид. за 1923 р.).

У вищенаведеній цитаті він буквально розуміє продуктивні сили техніку. В інших рядках свого курсу істмату, на стор. 157 він каже: „Таким чином, продуктивні взаємини великого виробництва опреділюються технікою і, так само, як із технікою античної Греччини й Риму виникали продуктивнівзаємини, що властиві дрібному й середньому виробництву, так само з сучасної техніки виникають відношення великого виробництва. Між суспільною технікою й суспільною економікою є й тут і там відносна рівновага

Погляд Бухарінів на продуктивні сили у вищенаведеній цитаті цілком ясний і не потребує коментарів. Отже, у розумінні Бухаріновому виробничі сили й техніка поняття тотожні.

Тепер подивімось, як Бойко навчає робітників-пропагандистів того треба розуміти зміст продуктивних сил, яке він дає визначення в цьому явищі

На стор. 16 своєї брошури він каже: „Але в такій своїй найзагальнішій суті людська праця є тільки абстракція. В дійсності праця суспільної людини відбувається за наявности цілком визначених матеріяльних, речових засобів за наявности певних матеріяльних можливостів виробництва. О ці матеріяльні можливості виробництва ми й називаємо продуктивними силами“.

У відділі, де автор розглядає причини розвитку продуктивних сил, він пише: „Тепер ми можемо дати відповідь і на питання про причини розвитку продуктивних сил, а через те, що показовий елемент їх є техніка, по суті, на питання про причини розвитку техніки.

Треба сказати, що коли ставлять таке питання, то, переважно, гадають, що ці причини треба шукати десь поза технікою" (стор. 34).

Далі автор брошури зводить своє тлумачення до того, що техніка і продуктивні сили тотожні.

Для того, щоб хтось не подумав, що Бойко в цьому питанні зраджує бухарінським поглядом, він поспішає, щоби потвердити свої висновки, процитувати Бухаріна, взявши у нього такі рядки: „А раз перемінною величиною є техніка і, власне, цей рух (техніки) спричинює зміни відносин між суспільством і природою, то ясно, що тут має бути вихідна точка аналізи суспільних змін." (Бухарін, автор цитує на ст. 20).

Ми можемо знайти у автора багато рядків, де він всебічно доводить, що продуктивні сили й техніка це одно й те саме. Якщо орієнтуватись на погляд проф. Бойка у розумінні продуктивних сил, то можна дійти такого висновку: 1) продуктивні сили це є матеріяльні можливості виробництва (техніка), 2) людська праця є „абстракція" і, ні в якому разі, не може входити у зміст продуктивних сил, 3) продуктивні сили й техніка тотожні. Погляди Бойка й Бухаріна в питанні про продуктивні сили ідеально збігаються.

Ми вже говорили про те, що бухарінський погляд у питанні про продуктивні сили геть не марксистський, не діялектичний. Бухарін вихолостив суспільний зміст його, але ж Бухарін в цьому механістичному твердженні не оригінальний, він лише повторює думку буржуазних соціологів та економістів, і особливо другого „марксиста-діялектика" — Богданова.

Робітничі пропагандисти, вивчаючи зміст і визначення продуктивних сил, цілком по-бойківському засвоїли б погляди на це питання Богданова, Бухаріна, Бойка та ще якоїсь групи патентованих буржуазних економістів, тільки не погляди Маркса й Леніна.

Рушійні сили суспільного процесу

Погляди Бойка й Бухаріна таксамо збігаються й у визначенні рушійних сил історичного процесу. Їхнє трактування цього питання зворотньо-пропорційне марксо-ленінському розумінню рушійних сил розвитку суспільства. Продуктивні сили, правлячи за матеріяльну основу суспільства, розвиваються через внутрішні суперечності, а також суперечності між продуктивними силами і продукційними взаєминами. Природа може тільки так чи інак впливати на розвиток продуктивних сил, але самий розвиток обумовлюється внутрішніми суперечностями. „Щоб виробляти, вони (люди) заходять в певні взаємини один до одного, і тільки в межах цих суспільних взаємин відбувається вплив їх на природу, відбувається виробництво (Маркс „Наймана праця і капітал").

Отже, в марксистському розумінні причини розвитку суспільства є внутрішні суперечності його, клясова боротьба, а також і суперечності між суспільством загалом та природою. Нерозуміння рушійних сил суспільного історичного розвитку, нерозуміння діялектичности цього розвитку завжди приводить до ідеалістів-механістів у теорії, до габору соціяль-фашистів і взагалі контрреволюції в політичній практиці. Тов. Бухарін у своему розумінні рушійних сил суспільства стояв на тому самому ґрунті, що й у інших питаннях. Його визначення причин розвитку істотньо різняться од визначення цих причин у Маркса, Леніна. Тов. Бухарін підходив до розв'язання цього питання із своєї, так би мовити, „теорії рівноваги". Головну причину розвитку суспільства він переносить на зовнішні суперечності й зовсім затінює значення внутрішніх суперечностей. Дамо слово Бухарінові. „Спершу ми розглядали питання про рівновагу між суспільством і природою, — ми бачили, що

рівновагу постійно порушується, постійно відтворюється... В цьому закладена головна причина суспільного розвитку, або суспільного занепаду“ (Бухарін, „Іст. мат.“ стор. 143).

Загалом треба зробити такий висновок: т. Бухарін, затінюючи зовсім внутрішні суперечності, шукає основну причину суспільного розвитку у співвідношенні між системою (людство загалом) та оточенням (за оточення він бере природу). Цим самим він одкидає головний зміст марксизму в питанню розвитку, а саме ролю кляс, клясову боротьбу, як головну рушійну силу історичного процесу. Цим самим він ще раз довів своє нерозуміння матеріялістичної діялектики, підмінивши її своєю вульґарно - механістичною теорією рівноваги.

Проф. Бойко є вірний учень Бухарінів, тому нічого дивного нема коли він висвітлює рушійні сили розвитку людства в дусі бухарінсько - механістичної концепції, хоч він і наліпив на свої тлумачення ярлик під назвою „Діялектика“. Треба сказати, що свій погляд він викладає обережно, „витійкувато“ з подвійною порцією „димової завіси“, але, не зважаючи на так тактику, за уважного ознайомлення, хоч не хоч, а виглядає дійсна, без прикрас бухарінська концепція цього питання. „Справа йде не тільки про те,- каже Бойко,—чи залежить людина від природи, чи ні, а про те, яким способом природа може **в и к л и к а т и р о з в и т о к л ю д с т в а** (підкр. автор) цебто яким способом вона може змінити і зміняти хід людської історії (стор. 20).

Далі Бойко, на потвердження своїх слів цитує Бухаріна. В іншому місці він пише: „Природа впливає на людину, людське суспільство та його розвиток саме такою мірою, якою вона дає можливість збільшувати і розвивати знаряддя людської праці, такою мірою, якою вона дає можливість використати свої багатства“ (стор. 19).

Погляди Бойкові ясні без будь - яких коментарів й це показує якість його розуміння діялектики. Але автор турбується, що для робітничих пропаґандистів цих визначень рушійних сил буде замало, тому на 33 стор. у розділі, де вже прямо має бути з'ясована рушійна сила, він каже: „Суспільні продуктивні сили це чинники суспільного виробництва, це ті сили, що з допомогою їх людське суспільство провадить свою боротьбу з природою, добуваючи в неї потрібні йому споживчі вартості, це ті сили, що ними суспільна людина провадить обмін речей між собою і природою, провадить його організовано (! ?— *М. С.*), доцільно і щоразу з більшим продуктивним ефектом“.

В цій цитаті Бойко повторює свій погляд на розуміння рушійних сил дає характеристику людської боротьби з природою, але,—шановний професоре, — можуть спитати робочі пропаґандисти,—за доби февдалізму, хрестових походів, імперіялістичної війни і світової кризи людство теж бореться, хоч би з природою, „організовано, доцільно“ і з більшим продуктивним ефектом. За вашим визначенням воно, дійсно, так, після вашої позитивної відповіді робітничі пропаґандисти можуть зробити такий висновок: „На що ж тоді боротися проти капіталізму, на барикадах громадянської війни, у революції, коли у ньому все так (у виробництві) організовано, доцільно й т. ін.“. Під цим твердженням вся міжнародня і внутрішня буржуазія підпишеться.

Але наші пропаґандисти можуть ще нас про одне запитати. Приміром: - „А скажіть, будь ласка, виробництво різних газів, панцерників у капіталістичних державах є теж доцільно? 35 млн. безробітних, наслідки світової кризи, коли мільйонні маси голодують, а в цей час паровози опалюється збіжжям, коли 1930 року уряд ПАСШ свідомо зменшив озимий плян засіву- це є теж виробництво „організоване“? Ми вже не кажемо, що ці твердження є приклад вульґаризації марксизму, це є відверта контрреволюційна ідеологія, що її ворог пропаґує серед трудящих мас.

У брошурі Бойковій ви не знайдете ані слова про ролю та значення клясової боротьби. Може автор забув про цю „дрібницю“? Це, безумовно

не випадково. Самий факт примушує взяти під величезний сумнів самі здібності Бойко у розумінні змісту діялектики, вже не кажучи про вміння користуватися з діялектичної методи, або ще більше, популяризувати діялектичний матеріялізм. Коли не ґрунтуватися на вульґарно-механістичну теорію рівноваги, це цілком нормально. Адже ж це саме (кляси і клясову боротьбу) затінював т. Бухарін, заличковував її ролю, як головної рушійної сили історичного процесу. Тут Бойко „не винен", він тільки сумлінно й непохитно стоїть на ґрунті бухарінської механістичної методології і робить такі висновки, що їх ми вище наводили.

Тепер, коли загострюється клясова боротьба, коли провадиться останній рішучий бій, виривається цілком коріння капіталізму й нечуваними темпами будується соціялізм, затінювати зміст клясової боротьби, не помітити, „забути" про неї є не більш, як грати на руку клясовому ворогові та відбивати його контрреволюційну ідеологію.

Адже в інтересах буржуазії твердити і вбивати в голову робітникам, що клясова боротьба це якась аномалія в суспільстві, що її здебільша вигадують комуністи, щоби псувати сон та апетит капіталістам. Всі буржуазні форми впливу, починаючи від парляменту, школи, преси й кінчаючи соціял-фашистами, скеровують свою увагу на витравлення, затінювання значення та змісту клясової боротьби.

Ґрунтуючись на теорію рівноваги, Бухарін також розумів, що другого дня по Жовтневій революції клясова боротьба припиниться, замість цього твориться „громадський мир". Він казав: „Партія робітничої кляси в межах капіталістичного устрою є партія громадянської війни. Становище зовсім змінюється, коли робітнича кляса бере владу до своїх рук, опираючись на широкі кола селянства...

Партія робітничої кляси в таких умовах (за диктатури пролетаріяту) стає партією громадянського миру (Бухарін — „Путь к соціялізму и рабоче-крестьянский союз", стор. 51-52).

За схемою Бухаріновою клясова боротьба кінчається на другий день соціялістичної революції.

Ми вже не говоритимемо про клясовий ґрунт цієї системи бухарінських поглядів, у свій час її було підведено під жорстоку більшовицку критику. Під бухарінською схемою розвитку до соціялізму підпишеться обома руками кожен куркуль, шкідник. Він на такий „шлях" до соціялізму згодний. Це його власні думки, що з них розвинув таку гармонійну систему теоретик Бухарін.

Недарма говорив Устрялов, що коли говорять лідери правої опозиції, то „нам можна мовчати".

Вся характеристика й висновки, що ми вище наводили, про погляди Бухарінові цілком стосуються і до проф. Бойка. Адже їхні погляди на всі питання діялектичного матеріялізму, і, особливо, характеристики рушійних сил, однакові.

Самий факт популяризації цих думок серед робітничих пропаґандистів треба оцінювати не більш не менш, „як замасковану марксистську фразеологію, нахабну спробу пропаґувати куркульську ідеологію серед широких мас" (З постанови партосередку УІМЛ про брошуру Бойка).

Пролетарська революція та причини її виникнення

Людина, яка взяла на себе обов'язок з'ясувати діялектику продуктивних сил і продукційних взаємин, особливо, коли вона стоїть на ґрунті марксизму-ленінізму, не може не зупинитись на питанні про причини, що обумовлюють виникнення пролетарської революції, не може цих причин не з'ясувати. Революція виникає із суперечностей між продуктивними силами і продукційними взаєминами. Особливо наукового з'ясовання потребує наша Жовтнева революція, яка яскраво показала діялектику історичного розвитку.

Однієї з першорядних причин її перемоги було те, що партія та її проводир Ленін найблискучіше вміли користуватися з діялектичної методи. До теоретичного з'ясовання такої події, як революція, найголовніше треба підходити не примітивно, не вульґарно-механістично, а з погляду діялектичної логіки.

В чому ж зміст діялектичної логіки? Вона потребує, щоб кожне явище брати в конкретному вигляді, всебічно його вивчати в усіх зв'язках, в конкретних умовах та у зв'язку з людською практикою. Революцію взагалі, а пролетарську зокрема, як і всі явища, тоді можна правильно з'ясувати, якщо користуватися з діялектичної методи пізнання.

Бухарін, а за ним і Бойко, сами не мали таких здібностей, отож і революція висвітлена у брош. Бойковій абстрактно, примітивно, вульґарно. Взагалі автор приділив з'ясованню причин пролетарської революції дуже мало уваги, самий факт іґнорування у брошурі з'ясовання пролетарської революції повинен збільшити нашу клясову пильність. Нам треба доводити, яке історичне значення має соціялістична революція для пролетаріяту і взагалі для цілого людства. Саме це повинно було примусити автора (якщо, звичайно, він був би переконаний марксист-ленінець) звернути виключну увагу на з'ясовання такого величезного історичного факту, особливо, коли він хоче навчити розуміти діялектичний матеріялізм робочих пропаґандистів.

У брошурі Бойковій дуже мало приділено уваги висвітленню причини пролетарської революції. Навіть ті кілька рядків, що змилостивися він написати на причини революції, висвітлюють революцію у меньшовицько-троцькістському дусі. Наперед треба відзначити, що взагалі автор примітивно, механістично розуміє розвиток суспільного процесу.

Доказом цього можуть бути хочби такі рядки: „Суспільні взаємини завжди становлять результат історичного розвитку продуктивних сил, а через те за системою продуктивних сил ми судимо про систему продукційних взаємин певної доби в історії даного суспільства" (стор. 45).

Якщо стати на шлях такого вульґаризованого з'ясовання залежности продукційних взаємин від продуктивних сил, тоді аж ніяк не можна було б зрозуміти хочби такий факт, як існування Радянської Соціялістичної Республіки у Казакстані, яка нещодавно відсвяткувала своє 10-річне існування. Адже, коли поділяти погляд Бойків, то там, „за системою продуктивних сил повинно бути февдальні, або близькі до цього, продукційні взаємини й панівною клясою повинен бути не пролетаріят, а февдали з князем на чолі"

Так само примітивно, механістично Бойко з'ясовує причини пролетарської революції. „Продуктивні сили, що зросли в межах старої економічної форми, переросли ці межі, і, впершися в консерватизм цієї форми, зайшли з нею у непримириму суперечність і боротьбу. Розірвавши консервативну форму продукційних взаємин, продуктивні сили утворюють нову форму продукційних стосунків, нову форму суспільного виробництва і дістають тепер змогу нового, ще буйнішого розвитку" (стор. 58 і 59).

Бойківська схема причин пролетарської революції має такий вигляд: 1) продуктивні сили визначають форму продукційних взаємин, 2) коли продукційні взаємини стають за перешкоду до розвитку, їх ламається, 3) капіталізм, коли дійде найвищого розвитку (акц. громади, трести, монополії) далі не зможе розвиватися через наявні продукційні взаємини, тоді „консерватизм" їх буде зламаний, і цей злам буде зватися пролетарською революцією. Ця схема абстрактна, примітивна і, найголовніше, недіялектична.

Якщо додержувати погляду Бойкового (схеми), то аж ніяк неможна з'ясувати Жовтневу соціялістичну революцію. Характеристично те, що бойківські тлумачення причин пролетарської революції цілком збігаються з поглядами меншовиків та взагалі всього соц.-фашистського інтернаціоналу.

„Опортуністи всіх країн, каже Сталін, запевняють, що пролетарська революція може початися — якщо взагалі вона повинна десь початися — за

їхньою теорією лише у промислово-розвинених країнах та що розвиненіші, з погляду промислового, ці країни, то більше шансів на перемогу соціялізм . До того ж можливість перемоги соціялізму в одній країні та ще капіталістично мало-розвиненій, у них виключається, як щось зовсім неймовірне. Ленін підчас війни, ґрунтуючись на законі нерівномірного розвитку імперіялістичних держав, протиставляє опортуністам свою теорію пролетарської революції про перемогу соціялізму в одній країні, якщо навіть ця країна з погляду капіталізму менш розвинута.

Відомо, що Жовтнева революція цілком потвердила правильність ленінської теорії пролетарської революції (Сталін — „Питання ленінізму", стор. 117).

Сталін, на підставі закону нерівномірного розвитку капіталізму, робить аналізу причин, що можуть привести і привели до пролетарської революції. Він каже: „Розвиток суперечностей в самій світовій системі фінансового пригнічення й неминучість воєнних сутичок призводять до того, що революції стає легко прорвати світовий фронт імперіялізму, а прорив цього фронту від окремих країн стає ймовірним. Цей прорив найправдивіше може статися в тих пунктах та в тих країнах, де лінія імперіялістичного фронту слабкіша, де імперіялізм найменш підкований, та де революції найлегше розгорнутися" („Питання ленінізму", стор. 117).

Вищеподані визначення є дійсно діялектичне пояснення причин пролетарської революції та приклад клясичного вміння Сталіна користуватися з діялектичної методи.

Зробимо підсумки.

1) Проф. Бойко, приділивши з'ясованню причин пролетарської революції декілька рядків, своїм тлумаченням нічого спільного не має з ленінським розумінням причин пролетарської революції.

2) Погляд Бойків у цьому питанні тлумачиться в дусі „опортуністів цілого світу".

3) Затінюючи справжні причини пролетарської революції, нехтуючи ленінський закон про нерівномірність розвитку капіталізму, висвітлюючи причини в соціял-демократичному троцькістському дусі, Бойко цим самим виконав замовлення клясового ворога на пропаґанду буржуазної ідеології серед пролетарських мас.

Нова економічна політика у Бойковій концепції

Ми бачили, які здібності має Бойко в розумінні і трактуванні діялектики. Всі головні питання марксизму Бойко висвітлює в концепції бухарінсько-механістичної методології. Також нам відомий клясовий ґрунт цієї теорії. Тому нічого дивного немає, коли професор пополяризує „діялектику економіки переходової доби" теж в такому дусі. А що це, дійсно, так, за доказ може бути його трактування схеми економічної політики, зміст НЕПи, а також закони соціялістичного розвитку.

Розглядаючи схему розвитку переходової доби, він цілком ґрунтується на бухарінську теорію рівноваг. Бойко вважає, що за головний закон руху економіки переходової доби є не будування та збудування соціялізму, а рівновага між двома устроями (соціялістична промисловість і „селянська господарча система"). „З переходом до нової економічної політики постало питання — чи це відношення економічної рівноваги селянської господарчої системи визначає собою відмовлення від завдань соціялістичного будівництва на селі..." (ст. 72) „визначаючи нову економічну політику, зокрема волю торгівлі для дрібного виробництва, як відновлення економічної рівноваги селянської господарчої формації..." (стор. 83).

Отже, за схемою Бойковою, розвиток економіки розгортається так: 1) до Жовтня було два устрої — промисловість і сільське господарство і між ними була рівновага; 2) після Жовтня, і, особливо, підчас воєнного комунізму, рівновагу порушено, диктатурі пролетаріяту загрожувала катастрофа;

3) щоб не допустити катастрофи, пролетаріят пішов на поступки селянському господарству й цим відновив рівновагу, хоч це дало в наслідок розв'язання внутрішніх капіталістичних тенденцій.

„Криза політики воєнного комунізму, стосовно до селянського господарства, що була виявом порушення основної закономірности дрібнотоварової системи господарства, закономірности селянської господарської формації; перший період нової економічної політики, як відновлення тієї порушеної закономірности, а одночасно і як розв'язання внутрішніх капіталістичних тенденцій селянського господарства, система державного капіталізму, як особливого засобу діялектичного перехоплення цих тенденцій у річище державної контролі й реґулювання...“ (ст. 94).

Отже, за схемою Бойковою, виходить, що НЕП це є відбудова рівноваги, що була до Жовтня. Вже не кажучи про те, що це твердження нічого спільного з дійсністю не має, треба підкреслити, що це примітивне троцькістське розуміння розвитку цілком видбиває думки Кондратьєвих, Устрялових, Шульгіних („все по-старому, только немного хуже“ — Шульгін). Це тлумачення цілком збігається з думками правих опортуністів, які стояли за згоду із селянством взагалі (також у економіці), причому вони теж зміст НЕПи розуміли абстрактно і зводили його до „вільної торгівлі“.

Бойко трактує НЕП, як якийсь суцільний відступ пролетаріяту для відтворення порушеної рівноваги між промисловістю і сільським господарством. В цьому твердженні він не ориґінальнний, він тільки повторює погляди на НЕП троцькістсько-зінов'ївської опозиції. Тов. Сталін у свій час говорив: „НЕП є капіталізм, каже опозиція, НЕП є відступ переважно, каже т. Зінов'єв“.

Так само з куркульського погляду висвітлюється завдання НЕПи. Бойко формулює завдання так: „Отже, нова економічна політика, коли її запроваджували, мала два завдання: 1) піднести продуктивність селянського господарства, як бази для відновлення промисловости і зберегти ту спілку пролетаріяту з основними масами трудящого селянства, в якій полягала запорука революційної перемоги й 2) відновити велику промисловість, що тоді не мала ні харчових продуктів для робітництва, ні палива та сировини, а великою мірою транспорту бодай для довозу палива“ (стор. 71-72).

Так схему, як і зміст нової економполітики, Бойко подав в дусі клясововорожої ідеології і зовсім, звичайно, не відбиває нашої дійсности. Характеристично те, що це подається в той час, коли таким поглядам партія дала рішучу відсіч та викрила клясову основу їх.

НЕП має точне визначення, як єдина правильна політика соцбудівництва за доби диктатури пролетаріяту: „НЕП це є особлива політика пролетарської держави, розрахована на допущення капіталізму, коли командні висоти залишаються в руках пролетарської держави, політика розрахована на боротьбу елементів капіталістичних і соціялістичних, розрахована на зростання ролі соціялістичних елементів на шкоду елементам капіталістичним, розрахована на перемогу соціялістичних елементів над капіталістичними елементами, розрахована на знищення кляс, на будування фундаменту соціялістичної економіки“ (Сталін).

Професор Бойко, висвітлюючи господарче будівництво за перших часів НЕПи, характеризує його, як господарство типа державного капіталізму. З його тверджень виходить, що після доби воєнного комунізму у нас в цілому господарстві був запроваджений державний капіталізм. На 79 стор. брошури він, після тверджень, що НЕПа розв'язала капіталістичні тенденції в сільському господарстві, далі каже: „Отже, основне завдання, що постало перед пролетарською державою, було — переключити внутрішні капіталістичні тенденції сільського господарства на шлях обліку й контролю,

на шлях пляномірної організації. Але вже у практиці 1921 року довелося зробити ще один крок назад" (цебто назад від держкапіталізму — *М. С.*) (стор. 79 - 80).

В іншому місці він каже про плян диктатури пролетаріяту в господарчому будівництві, що „це плян державного капіталізму". Так само він визначає кооперацію як держкапіталістичну.

В чому тут хиба у Бойка? В тім, що він можливість запровадження держкапіталізму взяв за справжнє проведення і до цієї справи підійшов метафізично, поза всяким зв'язком з історичними обставинами. В тім, що „... говорити про держкапіталізм як за переважну форму нашого господарства значить перекручувати соціялістичну природу нашої державної промисловости" (Сталін).

Твердити, що нині наш плян госп. будівництва є плян держкапиталізму — це значить робити наклеп на соц. будівництво, це значить робити наклеп на наш пролетаріят, який з нечуваним ентузіязмом, при великих труднощах, б'ється з клясовим ворогом за соціялізм. Наш плян господарчого будівництва є плян боротьби за соціялізм. Якщо взяти це твердження з політичного боку, то воно є не що інше як пропаґанда клясово - ворожого елемента серед трудящих мас своєї ідеології, як куркульська метода плямування соціялістичного будівництва.

Проф. Бойко питанням колективізації теж приділив декілька рядків. Характеристично (для Бойка вже нехарактеристично) те, що він зміст такої історичної події, як колективізація, розглядає суто у троцькістському дусі. Відомо, що погляди Троцького на це питання цілком і повністю збігаються з поглядом соціяль - фашиста та інтервенціоніста Кавтського та всіх льокаїв буржуазії.

Бойко розвиток колективізації мислить тільки за умови, якщо буде спочатку певна підпора у машиновій техніці. Він каже: „Але треба пам'ятати що колективізація може мати справжній успіх і дати дійсний ефект в справі соціялістичної перебудови сільського господарства лише тоді, коли вона матиме тверду підпору в новій машиновій техніці, в індустріялізації своєї технічної бази" (стор. 87 - 88). „Із селянських сох та селянських шкап, хочби й об'єднаних, створити велике сільське господарство неможливо, як із багатьох рибальських човнів неможна зробити пароплава" (Троцький). Тут ріжниця між двома поглядами в цих цитатах лише в стилі, в тоні, але зовсім не у змісті. Треба сказати, що погляди Троцького й Бойка не тільки збігаються в цьому, а ще і в питаннях з'ясування розвитку промисловости, особливо за відбудовчий період, в питаннях ролі селянства і т. ін.

Проф. Бойко, щоб визначити діялектику розвитку економіки переходової доби, зібрав в один букет погляди Устрялова, Кондратьєва, Зінов'єва, Троцького, Бухаріна, сумлінно прикривши їх купою цитат, і вже в такому вигляді подав робітничим пропаґандистам, доводячи, що це, мовляв, 100%-вий ленінізм.

Нічого дивного тепер немає для нас, що Бойко „забув" і не помітив тих нових зрушень, що їх у собі має реконструктивний період, зрушень серед пролетаріяту і трудящих мас, особливо в час виконання й перевиконання п'ятирічки. Це, мовляв, не входить „в струнку систему діялектичних вправ професора", який взявся аналізувати економіку переходової доби. А причини, що через них не висвітлено цих зрушень, є ті, що він своє з'ясовання ґрунтував на базі бухарінсько - кондратьєвського погляду і цим самим виконував замовлення на пропаґанду серед пролетаріяту ідеології клясового ворога.

Р — ий

Дмитрий Кузьмин. „Народовольческая журналистика“, стор. 284. Изд. Всесоюзного Об-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев. Послесловие В. Фигнер, 1930 р.

Література про „Народную Волю“ до, а особливо після революції, збагатилася не тільки працями мемуарними, але й численними працями науково-дослідницького характеру. Розвиткові діяльности щодо вивчення народовольства дуже багато й надзвичайно плодотворно допомагали живі учасники народовольського руху. Лише одна сторона діяльности „Народной Воли“ досі залишалася мало висвітленою й відбивалася лише в двох - трьох статтях, що зовсім не претендували на повноту, а тим більше на науковість.

Саме цьому треба всіляко вітати появу кожної нової роботи про народовольську журналістику, а тим більше книгу з такими широкими завданнями, що їх поставив собі тов. Кузьмін. Виявлення прізвищ основних керівників, редакторів та співробітників „Народной Воли“ за п'ять років є предмет не тільки цікавости, але дає ключ до розслідування персональних ідейних впливів тих чи тих лідерів народовольства, до изначення народовольської ідеології за той чи той відтинок часу. „Визначаючи,—пише Кузьмін, —хто був співробітником основного народовольського друкованого органу, ми тим самим визначимо глибину та серйозність охоплення народовольськими ідеями наявних інтелектуальних сил країни, а також глибину просякнення їх у науково-теоретичну роботу тодішньої літератури“.

Саме це керувало автором книжки, коли він поставив собі завдання розшифрувати до кінця аноніми авторів статтів і назвати авторів статтів, вміщених у номерах „Народной Воли“ без усякого підпису. Мимохідь автор у розділі „Анонимность народовольческой журналистики“ пояснює нам, чому вся маса статтів, вміщених у „Народной Воле“, була здебільшого без підпису, навіть без псевдонімів. Тов. Кузьмін пояснює це явище не тим, що народовольська журналістика була підпільна, а тим, що народницькі письменники, за виразом Кузьміна, „охоче розчиняли себе у великому безім'яному колективі, до якого вони, за їхнім розумінням, належали“. Кузьмін звертає увагу на той цікавий факт, що навіть у такому цілком леґальному журналі, як „Отечественные записки“, де авторам не треба було ховатися, величезна частина статтів відповідальних співробітників друкувалася чи то під псевдонімами, чи зовсім без підпису.

Кузьмін подає нам альфабет співробітників „Народной Воли“, до якого входять не тільки автори програмно - політичних статтів, що мають величезну вагу в оцінці народовольскої ідеології, але й усіх тих, хто працював у підпільних народовольських друкарнях, як складач або друкар партійного органу.

Своїми вказівками Кузьмін охоплює 80% всього надрукованого матеріялу. Ці вказівки приводять автора до думки про те, що народовольська журналістика була на високому рівні літературної забезпечености силами відповідальних членів партії. Залишається лише незрозумілим, як автор міг розкрити аноніми статтів „Народной Воли“. Шлях порівнення стилю авторів, щоб розшифрувати їх — шлях дуже ризикований і, як ми побачимо нижче, приводить Кузьміна до дуже помилкових висновків.

Кузьмін будує свій доспід не на науковій основі, а виходячи із суб'єктивних симпатій чи антипатій до тих чи тих діячів народовольства. Ця суб'єктивність полягає в тому, що Кузьмін, беручи до уваги пізніше траґічне гріхопадіння Льва Тихомірова, намагається одвести його в своєму досліді на другий плян, висуваючи на першу ролю М. К. Михайловського та Михайлова. Для цього Кузьмін приписує Михайловському дії та вчинки, яких він ніколи не робив. Кузьмін заднім числом відводить Льву Тихомірову ролю „рупора“, ролю другорядної величини, ролю мало не технічного редактора, що працював під контролем чи М. Морозова, чи М. Михайловського, чи Михайлова, чи навіть Іванчина - Писарева.

Ці безпомічні й зовсім ненаукові спроби Кузьміна дивують навіть мало обізнаного читача, що трохи знає історію народовольства та ролю в ньому кожного з більш-менш великих імен. Тим більше обурення з легковажности Кузьміна одної з найбільших постатей народовольства Віри Фігнер, що написала на прохання видавництва післямову до праці Кузьміна. В післямові Віра Фігнер свідчить про те, що вся праця Кузьміна — це, як кажуть, „спритність рук". Віра Фігнер крок за кроком розкриває неправильність розгадок Кузьміна. Вона вважає, що завдання полягає не в тому, щоб виправити ті чи ті неправильні місця в книзі Кузьміна, а в тому, щоб „зробити замість цієї заупокойної — нову працю на цю ж тему". Віра Фігнер заперечує будьякі заслуги в справі освітлення питань про народовольську журналістику за цією книгою.

В. Фігнер обвинувачує Кузьміна в неправильному підході до письменників „Народной Воли", як до звичайних письменників, що належать до вільної професії літераторів, неправильному обговоренні леґальної та нелеґальної діяльности, як Михайловського так і Тихомірова, в неправильному використанні спогадів Іванчина-Писарева, в неправильному освітленні ролі Михайловського та Тихомірова в журналі „Народная Воля".

На питання, хто були відповідальними редакторами „Народной Воли", Кузьмін відповідає: Михайлов, Тихоміров, Михайловський. В. Фігнер доводить, що Кузьмін приплутав до відповідальної редактури „Народной Воли" А. Д. Михайлова без ніяких підстав і висловлює здивовання з приводу відсутности в складі відповідальної редакції Іванчина-Писарева. Кузьмін настільки захопився ролею Михайлова, як відповідального редактора, що приписує йому співробітництво в „Народной Воле" навіть тоді, коли він уже перебував у Петропавлівській фортеці. В. Фігнер гадає, що активна участь Михайлова в редакційних справах „Земли и Воли" могла спричинитися до думки, що він відогравав таку саму ролю і в „Народной Воле".

Так саме В. Фігнер заперечує проти твердження Кузьміна, що в перших трьох нумерах „Народной Воли" роля Тихомірова відходить на другий плян перед ролею Морозова. Це твердження заперечують визнання самого Морозова. Але найбільше вражає настирливе бажання Кузьміна висунути на ролю керівного співробітника в „Народной Воле" Михайловського. В листі до В. Фігнер М. Морозов пише, що в перших нумерах „Народной Воли" „ніякого керівного впливу Михайловського абсолютно не було й він жодного разу не був присутній на редакційних зборах „Народной Воли", які закінчилися після арешту друкарні".

Ця заява, як і ціла низка інших документальних даних, свідчить про те, що жива леґенда, яка твориться рукою Кузьміна не має потвердження ні від кого з живих учасників „Народной Воли", отже, незаперечним залишається факт керівного впливу Льва Тихомірова в виданнях „Народной Воли". Післямова В. Фігнер остаточно розвінчує білу та чорну магію Кузьміна й ставить знову питання про потребу написати нову спеціяльну працю про народовольську журналістику.

Цікаві деякі нові, хоч і поверхові, штрихи, що характеризують ставлення до Драгоманова в той період. Не зважаючи на те, що Драгоманов стояв осторонь від будьякої участи в „Народной Воле", Кузьмін стверджує, що громадська думка того часу приписувала „Политические письма социалиста", що належать М. К. Михайловському, Драгоманову. Це свідчить про те, що роля Драгоманова в тодішніх російських громадських колах була зовсім не з'ясована. Це потверджується також і тим, що багато хто близько знав особу та діяльність М. Драгоманова, приписували саме йому деякі окремі антиєврейські виступи „Народной Воли", які, проте, зустріли жостокій опір на сторінках „Н. В.".

Вороги „Народной Воли", які, проте, були в курсі справ революційних кол, також скидали в одну кучу Драгоманова та інших російських революціонерів. Один анонім, що написав листа до Побєдоносцева настоював на

тому, що „головні діячі Драгоманов, Лавров та подібні до них злочинці... повинні загинути, це потрібно для спокою не тільки російського царя та руського народу, але й для спокою всього світу".

Доводиться визнати, що книга Кузьміна залишиться, як погано використаний сировинний матеріял для іншої суцільнішої з наукового погляду книги. Для такої праці доведеться мобілізувати всі живі сили народовольства й все листування, що зберіглося з приводу цього питання між учасниками революційного руху.

Александров Н.

Рабочие завода „Серп и Молот" (б. Гужон) в 1905 году. Сборник второй. Ком. Академия Инст. Истор. Секция истории пролетариата СССР. Анкетно-биограф. комиссия. 1931.

Вивчення історії пролетаріяту СРСР, який в процесі свого формування виховувався як гегемон трьох революцій і дійшов, під керівництвом своєї більшовицької партії, до диктатури пролетаріяту та переведення соціялізму в життя — це величезне завдання істориків-комуністів. Особливо вага цього питання стає актуальнішою, коли взяти до уваги те, що пролетаріят СРСР, пройшовши такий великий шлях революційної боротьби, після перемоги в одній країні залишається ще передовим загоном загального фронту пролетаріяту всього світу в боротьбі за всесвітню диктатуру пролетаріяту, за всесвітній комунізм.

Те, що в цьому напрямку почала анкетно-біографічна комісія секції історії пролетаріяту Інституту історії при Комакадемії, це є рішучий крок у здійсненні цього завдання.

Слід вітати й той шлях, яким пішла секція, щоб притягти самих робітників до участи в складанні його історії, як учасника та діяча на всіх етапах його боротьби та поразок. Дотепер за основні джерела, з яких користалися історики робітничого руху та вивчали процес формування робітничої кляси, були наші архіви та архіви царських поліційних установ.

За хибу істориків було ігнорування т. з. „жизнеописания" самих робітників, про яких яскраво писав Ленін 1910 року, в зв'язку з розстрілом Бабушкіна. Спробу використати важливе джерело „жизнеописания" робітників, як безпосередніх діячів робітничого та революційного руху й поставила собі анкетна біографічна комісія секції історії пролетаріяту.

Отже, в наслідок роботи секції ми маємо два збірники, випущені до 25-річного ювілею 1905 року: перший збірник „Рабочие трехгорной мануфактуры в 1905 году" і другий: „Рабочие завода „Серп и Молот" (б. Гужон) в 1905 году".

На цьому другому ми й спинимося. Передусім треба сказати про передову статтю т. Гайсиновича. Неможна не погодитися з правильною оцінкою анкетно-біографічної комісії, яка відзначає в зв'язку з тим, що автор її не мав змоги використати історико-партійні матеріяли, — „составленные краткие справки очень однотонны и малоинтересны". Але нас у даному разі цікавить не стільки стаття Гайсиновича, як самий зміст анкетнобіографічного матеріялу й та користь, яку від цього матеріялу зможуть мати як історики, що над ним будуть працювати, так і молоді робітники — які, як зазначає Ленін, вчитимуться з нього як треба жити й діяти всякому робітникові.

Поперше, треба відзначити, що сам анкетно-біографічний матеріял не відповідає в основному тим завданням, що його анкетна біографічна комісія поставила перед собою. Вже сама побудова анкети, що мусила охопити цілий комплекс життя того чи іншого робітника, до якого цю анкету надсилалося. говорить за це. Ми бачимо, що робітник мусить відповідати на велику кількість запитань і починати свою автобіографію від малих літ аж до наших днів (дивись відповіді чи то автобіографії всіх робітників) через

що основне завдання про 1905 рік та участь у ньому тих чи інших робітників втрачає свою повноту та іноді висвітлюються в далеко геть невідповідній пропорції. Звісно, ми не заперечуємо збирати взагалі повні біографічні відомості робітників. Це надзвичайно цікавий матеріял. Проте, коли секція ставила собі за завдання вивчити робітників заводу „Серп та Молот" в 1905 р., то ясна річ, що на цьому слід було зосередити всю увагу та у відповідній пропорції поставити питання, маючи на увазі центральні питання даної анкети, як матеріял для вивчення даної доби.

Цілком ясно, що той чи інший робітник, як учасник революції 1905 року, цікавить нас не тільки в світлі подій 1905 р. Зрозуміло, що цікаво простежити за ідейним його ростом та формуванням у процесі його безпосереднього зв'язку з робітничим рухом до 1905 р., 1905 р.. опісля, й особливо мати про нього відомості на сьогодні. Але це останнє мусить бути не головне.

Отже, через таку побудову анкети, в усіх автобіографіях про самий 1905 рік, про події ви знаходите дуже мало з того, що можна й слід було б дати. За приклад може правити кожна така автобіографія, вміщена в цих збірниках.

Проте, в основному треба відзначити, що весь автобіографічний матеріял є надзвичайно цікавий. З цих автобіографій ми знайомимося з найкращим передовим загоном, який чомусь, як відзначає Гайсинович, становив тільки 10% всіх робітників заводу Гужон. Між іншим, цікава риса, що більшість з тих робітників, біографії яких вміщені в цьому збірнику, після революції поривають з партією, відходять від революційної боротьби та вступають в комуністичну партію лише в 1926 - 7 - 8 - 9 - 30 роках. Отож постає питання — чому анкетно - біографічна комісія не виявила таких робітників, які весь час пов'язані були з робітничим та революційним рухом, що, зв'язавшись з більшовицькою партією приходять з нею до громадянської війни та встановлення диктатури пролетаріяту? Ми розуміємо, що більша частина таких робітників перебуває поза заводом на партійній, радянській, професійній, військовій та інш. роботі. Але треба було б зв'язатися з ними.

Треба, до речі, сказати, що всі автобіографічні спомини підкреслюють величезний вплив і роботу більшовиків до й після 1905 року.

В деяких автобіографіях підкреслюється нерозуміння робітниками різниці між більшовиками та меншовиками 1904 - 05 р. р. Так, один з найвидатніших учасників 1905 р. на заводі Гужон — Трещалов, що після 1905 р. цілком пориває з більшовицькою партією, пише: „Тогда большой разницы между большевиками и меньшевиками еще не было и попал я к большевикам потому, что мне казалось, что их программа более подходила к рабочим". (Стор. 193).

В другій автобіографії Лидванського — автор відзначає, що 1905 р. робітнича молодь у політичних партіях не розбиралася. „Мы, — пише він, — даже не знали о существовании партийной организации на заводе. У нас была общая революционность против царя, помещиков и фабрикантов". А справді на заводі був досить міцний осередок більшовиків і більшовики ж були ініціяторами та керівниками революційного руху робітників на заводі.

Майже в усіх автобіографіях відзначається значний прошарок „чорносотенців" серед робітників. Цікаві моменти в споминах про порядки на заводі Гужон, про політику „дубья и рубля" у цього тонкого цивілізатора-француза, що підкупом утворював собі підпору серед деякої частини кваліфікованих робітників, про ставлення його до релігійних свят кожного цеха, який мав свого святого й акуратно та з відповідною помпою провадив це свято.

Надзвичайно цікаво передано боротьбу робітників за вибори Ради робітничих депутатів на заводі та роля в цьому самого Гужона, який, злякавшись цього руху щодо утворення Рад, висуває свій проект старостату на заводі; під натиском бурхливого 1905 року Гужон вбачав „признаки рабочих организаций на подобие английских тред'юнионов" (стор. 39 зі статті Гайсиновича) та вважав цих „старост" за значно краще для себе, ніж „депутатство".

Найповнішу картину революційного руху 1905 р. на заводі Гужон та участи в них робітників ми знаходимо в автобіографії робітника Федорова, надзвичайно активного та свідомого діяча 1905 р., що зв'язаний був з більшовицькою організацією. Особливо яскраво передає він славетний двохмісячний страйк, відколи робітники Гужону активно вступають у загальний революційний рух і беруть велику участь у грудневому московському повстанню. „В этот день, — пише він (це після загальних зборів всіх робітників заводу, на якому було вирішено страйкувати — *А. Н.*),— собственно родился нас гужоновский рабочий-металлист для классовой борьбы".

В другій автобіографії Галеєва ми бачимо, яку величезну роботу коло утворення бойових дружин провадила більшовицька партія після грудневого повстання. „Мало-по-малу, — пише він, — у нас была создана форменная боевая дружина ... Нам были выданы маузеры, карабины, браунинги".

В статті Гайсиновича ми, на жаль, не можемо прослідкувати за тим, як іде серед робітників процес переростання економічних страйків у політичні, як у процесі самої боротьби політично виховується робітнича маса. В роботі та керівництві більшовицької партії він відзначає боротьбу більшовиків з есерами, чорносотенцями та анархістами й зовсім не подає нам картини боротьби з меншовиками. Він про них зовсім нічого не говорить тоді як у автобіографії того ж Федорова є дуже цікаві сторінки боротьби більшовиків навколо виборів до II Думи. Так, після виступу Церетелі на мітинґу, де було близько тисячі робітників, — розповідає Федоров,— проти нього виступила тов. Марта з промовою й заявила: „Хотя вы все и сидите по левой стороне, но интересов рабочих не защищаете так, как бы это сделали большевики".

Можна ще навести багато уривків із автобіографій, які в цілому дають надзвичайно живу картину окремих моментів подій 1905 р. На жаль, неможна змалювати повної картини цього руху та участи в ньому робітників заводу Гужона. Це через те, ще величезне завдання, яке поставила собі анкетна комісія й окремі товариші, взявши опрацьовувати анкетно-біографічний матеріял, охоплює такий великий час і таку кількість питань, що, звичайно, розпорошило увагу авторів.

У всякому разі і в такому вигляді анкетно-біографічні відомості є, безперечно, організоване збирання мемуарного матеріялу та притягнення до вивчення історії пролетаріяту самих робітників.

Таку ж саму надзвичайно важливу роботу слід було б розпочати якнайенерґійніше й в нас на Україні.

Цим питанням мусить зацікавитися Рада т-ва „Істориків-марксистів" та історичний відділ УІМЛ, щоб накреслений вже плян вивчення історії пролетаріяту УСРР було справді переведено в життя.

Штейн І.

А. Дрезен. „Армия и флот в революции 1905 года". „Московский Рабочий", 1931 г. 20 коп., стор. 80, ОГИЗ.

Названа книжка є по суті перша спроба підвести підсумки революційного руху в армії та у фльоті підчас революції 1905 р. Тимто книжка являє великий інтерес для кожного, хто вивчає історію революційної боротьби пролетаріяту й селянства 1905 року. Автор зумів яскраво висвітлити величезну ролю, що її відогравала армія в революційній боротьбі 1905 року.

За даними, що їх наводить тов. Дрезен, 1905 року відбулось 21 військове повстання в яких взяло участь 30.000 чолов. та 230 заворушень, що в них брало участь близько 124.000 чол. Проти революції царат зумів виставити лише 120.476 салдат. В світлі цих чисел стає цілком ясно наскільки великі були шанси революції 1905 року на перемогу. Ці дані ще раз стверджують думку Леніна, що її він висловив у статті „Уроки московського повстання" про те, що однією з причин поразки революції був не передчасний виступ

(це у відповідь на слова Плеханова „Не треба було братися до зброї"), а недостатня організованість революційних сил, зокрема недостатня робота в армії.

Безперечною заслугою автора є також і те, що він зумів встановити органічний зв'язок та взаємозалежність робітничого та салдатського рухів, гегемонію першого над другим. На ст. 77 згаданої брошури т. Дрезен наводить надзвичайно цікаву таблицю, яка наочно показує нерозривний зв'язок та взаємосплетіння робітничого, селянського та салдатського рухів.

В рецензованій брошурі автор наводить також дуже цікавий матеріял про соціяльний склад та письменність армії, а також про ті порядки, які панували в армії. Ці матеріяли дають можливість виявснити не лише загальні передумови революційної боротьби 1905 року, але й сцецифічні мотиви боротьби 1905 року, але й специфічні мотиви боротьби революційних елементів армії проти самодержавства.

Але поруч зазначених заслуг, книжка тов. Дрезена має й деякі серйозні хиби. Автор твердить ніби Ленінова постава питання про збройне повстання по 1905 рік проходила 2 етапи. Це не вірно: сам Ленін визначає три етапи розвитку його поглядів на збройне повстання, які відповідають трьом особливим етапам революційного руху в Росії. Перший етап Ленінової постави питання про збройне повстання стосується 1897 року, коли Ленін в брошюрі „Про завдання російських соціял-демократів" роз'яснював, що „розв'язувати тепер питання якого засобу вживе соціял-демократія, щоб безпосередньо скинути самодержавство, чи обере вона повстання або широкий політичний страйк, або інший спосіб атаки, було-б подібне до того, як-би генерали, не зібравши армії, улаштували військову параду". (Ленін, твори, т. 1, стор. 183).

Другий етап — 1902 рік. На цьому етапі Ленін ставив питання про підготовку до наступного збройного повстання.„... Уявіть собі, — писав Ленін,— народнє повстання. Тепер (лютий 1902 р.), певно, усі згодяться, що ми повинні думати про нього й готуватися до нього. Але як готуватися? Не призначити ж комітетові агентів по всіх місцях готувати повстання"! (Ленін, т. IV ст. 498)

Третій етап розвитку ленінової постави питання про збройне повстання— 1905 рік, коли Ленін на III з'їзді ВКП(б) відзначав, що революційний рух „вже спричинився до доконечности збройного повстання" і ставив питання про невідкладну організацію та керування повстанням. Один із цих етапів і як раз найважливіший (3-й етап) у тов. Дрезена випав. Причому т. Дрезен не розуміє, що різна постава Леніним питанням про збройне повстання відповідає різним етапам революційної боротьби. На думку т. Дрезена, Ленінова постанова питання про збройне повстання 1902 року більш чітка ніж постава 1897 року. Це є певне протиставлення поглядів Леніна на збройне повстання 1897 року його поглядам 1902 року, тоді як в дійності ми маємо в Леніна лише дальший розвиток питання про збройне повстання відповідно до обставин, що змінилися.

Висвітлюючи тактику есерів та більшовиків у революції 1905 року тов. Дрезен також робить хибу. Авантурницькій тактиці есерів, тактиці забігання вперед автор протиставляє тактику більшовиків, яка ніби стримувала революційний рух, стримувала повстання. Для правильнішого схарактеризування революційної тактики більшовиків авторові треба було протиставити її не лише есерівській тактиці забігання вперед, але й меншовицькій тактиці стримування революційного руху. До того-ж авторові треба було показати, що есерівська тактика „забігала" лише на словах, на ділі ж есери знічувалися („стушовывались") так само, як і меншовики щоразу, коли вибухало справжнє повстання. Нарешті, авторові треба було підкреслити значення досвіду боротьби більшовиків за армію 1905 року в сучасній боротьбі пролетаріяту капіталістичних країн проти дикратури буржуазії.

Виправивши зазначені хиби у другому виданні своєї брошури автор, безперечно, набагато підвищить цінність її, як першої спроби узагальнити та підсумувати революційний рух в армії і фльоті 1905 року.

Коротенко Ол.

Є. Абраменко. Нарис з історії соціяль-демократичного руху на Сталінщині 1900-1907 р. р. Видання Інституту Історії Партії та Жовтневої Революції на Україні при ЦК КП(б)У й Сталінського Істпарту 1931 р. стор. 137

Для вивчення історії партії й робітничого руху в цілому, освітлення генези, виникнення й роботи окремих партійних комітетів та місцевого робітничого руху має дуже велике значення.

Як видко з назви авторової праці головне завдання було — на тлі робітничого руху висвітлити соціяль-демократичний рух на Сталінщині 1900-1907 р. р. Проте, у тов. Абраменкової трапилося навпаки; в неї іноді виходить, що робітничий рух заляв собою соціяль-демократичний. Отже, через це в книжці не завжди змальовується певного обличчя соц.-дем. організацій на Сталінщині. Автор бере загальну думку, що в Донбасі, зокрема в Юзівській організації РСДРП, за тих часів панував меншовизм. Про панування меншовизму т. Абраменко дає пояснення, виходячи з загально-українських умов: наявністю національного гніту, активністю дрібної буржуазії, наявністю ремісників у Юзівській організації і т. ін. і водночас відзначаючи, що в організації майже не було інтелігенції, а робітнича аристократія становила „тоненький прошарок“.

Треба сказати, що в Донбасі, і в Юзівці зокрема, були ще й інші причини цьому ніж взагалі на Україні: тимто причини панування меншовизму в Юзівськім районі треба було пошукати ще в самому соціяльному складі робітників. Однак, тов. Абраменко в розділі про передумови руху не подала в своїх цифрах відомостей про кількість постійних та прийшлих робітників — „заробітчан“ з усіх усюдів колишньої Росії; так само не подано бодай приблизної аналізи соціяльного складу самої Юзівської організації РСДРП.

Друга хиба праці т. Абр., це те, що автор не досить висвітлив боротьбу між більшовиками та меншовиками, не достатньо визначив місця більшовизму в організації, не робить розгалуження організації на більшовиків та меншовиків. Правду кажучи це не провина авторова, коли для цього немає відповідних матеріялів. Проте, це не знімає з нього того, що треба було б більше приділити уваги більшовицьким елементам організації, більшовицькому впливу на маси, більшовицьким настроям цих мас. Отже, автор не відходить від загального погляду на Донбас, як місце меншовизму за тих часів, а тому не досить з'ясовує ролю більшовиків, яка була досить велика й яку все ж таки і в цій брошурі помітно.

А в зв'язку з цим автор неминуче мусив іноді й більшовицьке й меншовицьке підганяти під одну гребінку.

Для ілюстрації наведемо деякі приклади.

На стор. 80 т. Абраменко пише: — „На цих зборах (18 квітня 1905 р. — *К. Ол.*) прийняли відповідну резолюцію і вперше збирали гроші на озброєння“. А про що ж і яку саме ухвалено резолюцію? Чи про святкування 1 травня, чи про готування до збройної боротьби? Хто ж збирав гроші на озброєння й хто готувався до збройної боротьби — меншовики чи більшовики?

На стор. 85 — „За тих днів (грудень — *К. Ол.*) робітничі організації і РСДРП вирішили приєднати страйк з повстанням і дати царатові рішучий бій“. А яке ж місце більшовизму й меншовизму у цій боротьбі? Цього не показано.

Автор зазначає на 90 стор. що „Грудневі дні наочно показали, що с-д. організація Юзівщини плenталася в хвості“ (мова ходить про меншовиків? *К. Ол.*).

І далі: „Те, що було зроблено, щоб надати революційній стихії організованого характеру, значною мірою було наслідком натиску мас і більшо-

вицької роботи". От, оцю то „більшовицьку роботу" й треба було розгорнути, показати її в процесі боротьби як проти царату, так і проти меншовизму.

Також треба відзначити, що т. А. жодного слова не сказала про роботу організації РСДРП на селі (ні більшовиків, ні меншовиків).

Поряд цього автор не висвітлив детально діяльности Ради робітничих депутатів та страйкового комітету на залізниці, тоді як на чолі збройного загону при Раді (й також, у страйковому комітеті), як сам автор зазначає, стояв більшовик.

Про характер роботи Ради, в чому полягала робота Ради, які принципові були суперечки в Раді між більшовиками й меншовиками, про ролю більшовиків у ній дуже мало, що знову пояснюється браком матеріялу.

Наприкінці кілька слів про розділ додатків. Мусимо сказати, що деякі документи, що їх навів автор, зовсім зайві, як, наприклад, вірші. Перший вірш „Сказка о попе и чорте" досить всім відома, а в ті часи їх майже всі партійні друкарні друкували; другий вірш — „Пролетарий" зовсім не являє собою жодної цінности й для ілюстрації непотрібний. Взагалі книжка т. Абраменкової корисна, цікава праця.

Гершбейн О.

М. Межберг. „Жовтневі події 1905 р. в Одесі". „Пролетар" 1931 р.
М. Жезмер. „Одеська Рада робітн. депутатів 1905 р." „Пролетар" 1931 р.
Ф. Ястребов. „1905 р. у Києві". „Пролетар". 1930 р.
„1905 рік на Сумщині". Збірник. Вид-во м. Суми. 1930 р.

> „Вивчення досвіду революції 1905 р., особливо надзвичайної ролі Леніна в будівництві нашої партії, його боротьба за революційний більшовизм якнайкраще потверджує те... що сучасна політика нашої партії... є розвиток та продовження в нових обставинах теорії і практики більшовизму". (*Тези до 25-річчя 1905 р.*).

Наша література про 1905 р. є велике знаряддя політичного виховання широких мас, вивчення досвіду революційної боротьби пролетаріяту.

В брошурі Межберга надто багато уваги приділено жовтневому погромові 1905 р. в Одесі (з 7 розділів — 4) й не зовсім повно показано революційний рух, що охопив маси. Недостатньо підкреслив автор значення погромів, як знаряддя контрреволюції, що намагалася розпорошити єдність пролетаріяту, а також те, що робітники не виступали на оборону спеціяльно євреїв, а на оборону революції. А взагалі кажучи цей епізод жовтневих днів у Одесі досить повно й цікаво змальовано.

Треба було більше виявити керівництво більшовицької партії в революційних подіях підчас жовтневої хвилі. В брошурі нема нічого про такі факти, як „9/X натовп робітників улаштовує демонстрацію з червоними прапорами й революційними піснями, що 11/X застрайкували телеграфісти й відбувся 12.000 мітинг робітників, і такий момент, як 12 жовтня, коли „відбулися загальні збори робітників - залізничників за керівництвом більшовика Авдеєва, які ухвалили пристати до страйку й обрали страйковий комітет, на чолі з Авдеєвим, що застрайкували виличники, валковичі, зчіпники вагонів та сторожі. Викликано військо. Припинився вантажний рух. Колії охороняло військо[1] і багато інших моментів про широкий масовий революційний рух страйкарів робітників, про тисячні мітинги й демонстрації (приміром 14/X-1905).

[1] Коротка кроніка 1905 р.

Брошура Жезмер — популярна, написана просто, але в окремих місцях є неясності. В цій брошурі одеські події більш пов'язані з загальноросійськими подіями, ніж у попередній брошурі. Висвітлено керівництво більшовицької партії. Але брошура про Ради робітничих депутатів мало показує значення Рад, не дає ленінової оцінки Рад, як зародків пролетарської диктатури. Про селян, як спільника пролетаріяту, зовсім не згадується.

Брошюра Ястребова подає нарис рушійних сил, гегемонію пролетаріяту, але не зовсім чітко висвітлює керівництво й ролю більшовицької партії. Атор не згоджується з тов. Шліхтером (33 стор.) який, ніби перебільшує більшовицький вплив на масовий революційний рух. Автор не розуміє, що не зважаючи на наявність меншовицького комітету, революційний рух по суті проходить під більшовицькими гаслами й впливом. Наявність меншовицького комітету зовсім не зупиняє революційного руху. Навпаки, автор сам пише: „А меншовицький комітет тільки те й робив, що плентався десь ззаду за подіями“ (стор. 33). Цим автор сам собі суперечить.

Від'їзд деяких відповідальних робітників не зупинив революційного руху, який у дальші місяці революції виступав з більшовицькими гаслами. Автор пише, що меншовики обурювали „щоразу робітників, які в переважній більшості пройняті були більшовицьким духом рішучої боротьби зі своїми ворогами та рішучої підтримки справді революційного руху, як повстання саперів“ (стор. 33).

В розділі „Характер та рушійні сили“ автор допускається неточности (на стор. 5) щодо визначення ролі пролетаріяту, як основної рушійної сили в революції.

В брошурі нічого не зазначено про робітничі бойові дружини, про страйкові комітети, що їх обрано було в листопаді, виступ робітників на Шулявці 12 листопада, нічого не зазначено про київський погром і неповно сказано про ролю Ради робітничих депутатів.

З окремих хиб треба відзначити такі. На стор. 9 автор пише: „Було чимало фактичних спроб збройно повстати“, тоді, коли були справжні збройні повстання.

На стор. 11-й — „Армія поволі прилучається до революції“... Треба було б зазначити про ролю армії в революції (повстання саперів).

* * *

Збірник „1905 рік на Сумщині“ — крок уперед у справі вивчення ревруху 1905 року на Сумщині, але в збірникові часто-густо подається голі факти, подеколи між собою непов'язані, а, головне, що весь фактичний матеріял треба було б політично обробити.

Збірник в основному складається з мемуарів учасників революційної боротьби 1905 р. в Сумах, крім перших двох статтів, так би мовити вступних, що мають дати політичне настановлення цьому збірникові.

Вступна стаття С. Потілкова „Генеральна репетиція — 1905 р.“ подає невірну оцінку про ставлення більшовицької партії до селянства. В цій статті, як і в усьому збірникові, немає чіткости в цьому питанні. Тут автор не досить розуміє основні стратегічні гасла більшовицької партії щодо селянства що 1905 рік — це спілка з усім селянством.

Автор забув всім відоме формулювання т. Сталіна, який пише, що:

„Основне гасло на першому етапі революції, вкупі з усім селянством проти царя й поміщиків, невтралізуючи буржуазію за перемогу демократичної революції“ (Сталін — „Питання ленінізму“)[1].

В статті зовсім немає робітничого революційного руху та його впливу на село, немає гегемонії й керівництва пролетаріяту в революційному рухові,

---

[1] В статті Зубченка теж між іншим невірно зазначено, що селянство пасивно ставилося до революції (стор. 78), що тільки біднота брала участь у революції (стор. 80).

немає робітничих страйків 1902 р. (Ростов-Південь), 1903 р. (Одеса, Катеринослав, Київ).

В статті говориться тільки про селянський рух, висуваючи селянство, як основну революційну силу, фактично затушковуючи гегемонію пролетаріяту.

Селянська Спілка в цій статті та в збірникові взагалі виступає як основний провідник революційного руху 1905 р. на чолі з А. Щербаком. Надто це помітно в деяких авторів-учасників революції 1905 р., що працювали разом з Щербаком. У них Щербак виступає як справжній послідовний революціонер. (Сердюк, Овчаренко, Мороховець). Проте свого часу Ленін дав нам певні думки про Селянську Спілку 1905 р.

„Така резолюція — писав він з приводу І з'їзду Селянської Спілки в Москві,—надзвичайно незадовільна. Замість революційного заклику до повстання, вона подає лише загальні поради. Замість організувати революційну партію резолюція організовує надбудову до ліберальної партії!..“ (Ленінові замітки на статтю Карпинського — „Крестьянский съезд“).

Ми маємо певну переоцінку ролі Селянської Спілки та Щербака взагалі: „не хватало в революції голови, тепер вона з'явилась в особі Щербака“, — так пише Сердюк.

А в статтях інших авторів (Овчаренко) жодного слова немає про дрібнобуржуазний революціонізм Щербака. Цікаво, що колишні керівники Селянської Спілки, як ось С. Мазуренко, глибоко ще зв'язані з старими традиційними думками, що, мовляв, Селянська Спілка була послідовною революційною організацією й що керівництво Спілки не мало ніякого відношення до куркульства й до лібералізму С. Потілков також не подає критики „Селянської Спілки“, її дрібнобуржуазної суті, обминаючи зовсім це питання.

В той час, як ми висуваємо завдання більше вивчати Леніна, зокрема, в революції 1905 р., збірник зовсім забуває, що є певні думки Леніна в галузі всіх цих питань революції 1905 р. Автор швидко кінчає революцію 1905 р., забувши про жовтневий страйк, про грудневе збройне повстання, про барикади. Заголовок передової статті не відповідає змістові; стаття політично не витримана, шкідлива й ніяк не може претендувати на передову.

Друга з основних статтів збірника — стаття І. Глазмана „Робітничий рух у Сумах 1905 року“.

Автор, як і взагалі весь збірник, малює ролю робітничої кляси як пасивного чинника, що, мовляв, страйки придушено й робітництво пішло на поступки (стор. 22). Стаття закінчується так: „Після цього (після 1905 р). починається процес усвідомлення своїх клясових завдань“ (22 сот.). А до 1905 р.?! в самій революції 1905 р.?! — Автор зовсім ігнорує попередній революційний пролетарський рух.

Цікаві спогади Гетлера „Попередники 1905 року“, де автор дає фактичний матеріял з історії окремих партій, але всіх їх вважати за попередників пролетарського руху, як Селянська Спілка, неможна.

Особливо цікавий момент — це барикади в с. Яструбеному (стор. 43); проте невідомо як проходила барикадна боротьба.

На стор. 46 автор Кошель заявляє; „Одним з головних завдань ювілею — це висвітлити ролю осіб та організацій, що брали участь в буржуазно-демократичній революції 1905 року якнайоб'єктивніше“ (стор. 46). Що значить — „якнайоб'єктивніше“? Давно знайомий нам — „об'єктивізм“! А хто намагається висвітлювати не об'єктивно? Чому головне — це роля осіб? Тут так і тхне дрібнобуржуазною міщанською есерівщиною.

Не це завдання ювілею, зокрема 25-річчя 1905 р. Ювілей має на увазі висвітлити досвід політичної боротьби пролетаріяту, досвід більшовицької партії, досвід клясової боротьби проти царату за буржуазнодемократичну революцію та за диктатуру пролетаріяту.

В збірникові майже не дано поняття характеру революції 1905 р., як буржуазно-демократичної революції, що має переростати в соціялістичну.

Нічого не зазначено про меншовиків у революції 1905 р., які весь час були перешкодою в розвиткові революційного руху.

В статті Устименка (98 стор.) вперше відчувається величезний масовий рух. В спогадах Зимокоса подано окремі цікаві моменти з нелеґального друку, але немає пояснення про зміст та характер проклямацій. У Коломійцева цікавий матеріял про бойову дружину на Сумсько-Степанівській цукроварні.

Збірник подає великий фактичний матеріял, але потребує досконально політичної обробки та ґрунтовного усунення тих антиленінських політично шкідливих тверджень, що їх є чимало на його сторінках.

О. М.

Маркиз де-Кюстин. „Николаевская Россия". „La Russie en 1839 р.". Вступ. стаття, ред. и прим. Сергея Гессена и Ан. Предтеченского. Перевод с французского Я. Гесена и Л. Домгера. Изд. Всесоюзного общества политкаторжан. М. 1930, стр. 320. Ц. 3 руб.

Книгу про миколаївську Росію, що її написав Кюстін майже сто років тому, тепер уперше перевидається у нас в перекладі з французької мови. Надзвичайно багата на влучні замалювання та характеристики миколаївської доби Кюстінова книга не втрачає й тепер великого інтересу не тільки як історично-побутовий, але й як справжній історичний документ. Ще 1843 р. Герцен про цю книжку писав:

„Безперечно, це найцікавіша й розумна книга, що її написав про Росію чужоземець... Тяжко впливає ця книга на росіянина, — продовжував він, — тяжко тому, що відчуваєш страшну правду й прикро, що чужий доторкнувся до хворого місця".

Не важко уявити собі лють представників російських панівних кляс, про яких Кюстін сказав, що вони як „актори зайняті виключно генеральними репетиціями. Ніхто добре не знає своєї ролі й день спектакля ніколи не наступає", тому, що „актори й директор (цебто цар — *О. М.*) беззмістовно проводять своє життя, виправляючи й удосконалюючи безконечну громадську комедію, що має назву „цивілізація півночі" (стор. 93-94). Зміст цієї комедії — „скористуватися з усіх адміністративних досягнень европейських держав для того, щоб суто по-східньому керувати 60-тимільйоновим народом — таке завдання, над розв'язанням якого від часів Петра I б'ються всі монархи Росії" (стор. 133-134).

Так суворо характеризує Кюстін панівні кляси миколаївської доби, не зважаючи на те, що сам він, будучи консерватором, їхав до Росії „шукати доказів проти виборної влади" у Франції, куди повернувся переконаним лібералом. Пробувши в Росії не більше як два з половиною місяців і перебуваючи виключно у вищих колах, рабство яких перед царем і пізніше не знало ніяких меж, Кюстін лише випадково зустрічав представників дійсного народу, чому й не зумів дати вичерпливої характеристики російського народа в цілому.

Дійсно „справжній народ важко було побачити з вікон комфортабельної карети, в якій на кур'єрських їздив по Росії французький маркиз; ще важче було з ним зблизитися, не знаючи його мови — пише М. Н. Покровський.

Безперечно, що Кюстінові міркування про Росію в цілому в одних випадках суперечливі, а в других — „узагальнені", що можна бачити хоча б з такої заяви: „Портрет одного росіянина характеризує всю націю, подібно до того, як один салдат дає уявлення про цілий батальйон". Соціяльна природа автора — аристократ-маркіз, його політичні погляди — консерваторрояліст, можливо й не включали в програму його ознайомлення з Росією — зближення з народом. Проте, в окремих його характеристиках почувається

спостережливість. „Чи довго всевишній (!) держатиме під гнітом цей нарід, цвіт людскої раси? Коли прийде для нього час звільнення, більше, — час тріюмфа? Хто знає?“ Хто візьметься відповісти на це питання? І в іншому місці сам Кюстін відповідає:

„Не мине й 50 років . . . Як в Росії вибухне революція геть страшніша, як та наслідки якої Західня Европа відчуває ще й досі“, бо „Росія казан з окропом, казан щільно закритий, але поставлений на вогонь, що розгорається чимраз сильніше“.

Автор цілком слушно вбачає у величезному сектантському рухові приховану форму політичного протесту проти панівного деспотизму.

Правильно зазначається в передумові, що Кюстін, говорячи про селянські повстання того часу, „не вмів розібратися в їхній суті. Його обурення з кріпацтва походило з чисто емоційного джерела й обмежувалося звичайними штампами“.

> „На Волзі тривають селянські заколоти, пише Кюстін, — та жорстокі замирення. У всьому бачать руку польських агітаторів — міркування, що нагадують вовкові докази у Ляфонтена[1]. Лють, що її виявляють обидві сторони, говорить нам про те, який буде кінець. Очевидно, він прийде не швидко: у народів, що ними правлять такими методами, жага довго шумує перед тим, як вибухнути. Небезпека наближається кожною годиною, але криза запізнюється, лихо здається, безкінця. Наші онуки можливо, що не побачать вибуху. Проте, вже сьогодні можна передбачити його неминучість, не намагаючись довідатися, коли саме він почнеться“.

Загалом книга де-Кюстіна в окремих своїх частинах є клясовою правдою клясового ворога.

[1] Чому редакція книжки думає, що тут де-Кюстін повторює урядову версію, коли він в дійсності іронично її висміює?

По журналах

Равіч - Черкаський М.

„Пролетарская революция“ Журнал №№ 7-8, 9, 10, 11 за 1930 р.

В цих чотирьох книжках журналу, як і раніше, центр ваги змісту перебуває в розділі статтів, при чому на цей раз багато уваги приділено розділові матеріялів та документів.

Продовженням попередніх книг є лише одна стаття Я. Броніна — „К вопросу об особенностях двух потоков мелкобуржуазных шатаний“. Цікаві статті Прагера (в 7-8 книжці) „Легальный марксизм“, А. Дубнера — „Бакинский пролетариат в борьбе за власть“ (1918-20 г. г.) (в книжках 9 та 10) Бешкіна — „Борьба с ликвидаторством на международной арене“ (в 9 книзі). Розміри цих статтів вже певною мірою є показники поглибленої та серйозної роботи. Крім цього, ми маємо (в книзі 7-8) статтю Хабаса— „РСДРП и земская кампания 1904 г.“, в книзі 10 статті Адоратського — „О значении работ Ленина для философии“ та Алексеєвої — „Социально-экономические предпосылки экономизма“, а в 11-й книжці (останній за 1930 р.) статтю Савінського — „Парламентская тактика с.-д. в эпоху первой русской революции“, Ф. Чучіна — „Империалистическая интервенция на Дальнем Востоке и в Сибири“ (1917-19 г. г.), Д. Кіна — „Тактика большевиков в рабочих организациях 1917 года“ та Сефа — „Бакинский Октябрь“.

В цілому в усіх книжках розділ статтів займає пересічно половину друкованого матеріялу, а якщо додати ще розділ „Трибуна“, то на часгку статейного матеріялу припадає ще більше місця. В розділі „Трибуна“ в 4-й книзі вміщено статтю С. Агурського — „Национально-демократические тенденции на историческом фронте Белоруссии“. У розділі „Спогади“ три статті присвячено 1905 рокові, а решту — різним питанням та періодам: стаття Покровського — „О возникновении Истпарта“, Данського — „Правда“ и рабочая страховая кампания 1911 — 14 г. г.“, Авдеєва — „Из истории борьбы за Советы“. Жигаліна — „Партизанское движение Западной Сибири“ та В. Смірнова — „К истории большевистской печати в Финляндии“ (1917-18 р. р.).

В розділі „Матеріяли“ в книжці 7-8 вміщено листування руського бюра ЦК з закордоном підчас війни (1914-1915 р. р.) з передмовою А. Єлізарової, в книжці 9-й — листування закордонного більшовицького центру з М. Літвиновим (1904-1905 р. р.) за редакцією М. Левіної, а в книгах 10 та 11 протоколи III московської .обласної конференції РСДРП (б) 1917 року, що їх виготував до друку Каєаткін.

Розділи критики й бібліографії в цих книжках невеликі, в кожній книжці не більше як 15-20 сторінок.

Перейдімо до змісгу статтів. В останній частині своєї статті — „Об особенностях двух потоков мелкобуржуазных шатаний“ Я. Бронін аналізує „лівий“ опортунізм, відзначаючи, що легко показати дрібнобуржуазну природу реформістів у працях їх головних теоретиків-ідеологів, а у „лівих“ показати це важче „оскільки ліво-опортуністичний опортунізм надвичайно строкатий та різноманітний“. Бронін цитатами з теоретичного органу групи людей, що й досі вважають себе за Комуністичну робітничу партію в Німеччині „Пролетаріер“, показує опортунізм „лівих“ у філософських питаннях. Він показує близькість їхніх філософських поглядів до Кавтського, на розрив у них між ісгоричним матеріялізмом та філософським діялектичним

матеріялізмом, на невміння відрізнити філософський матеріялізм до Маркса та Енгельса, що являв собою апогей досягнень буржуазної теорії пізнання, від діялектичної філософії матеріялізму Маркса та Енгельса, що є теорією пролетаріяту.

Характеристичне для всіх „лівих" їхній формально-логічний підхід до оцінки найскладніших суспільних явищ. Це характеристично й для КРПН[1], одзовистів, „лівих" комуністів 1918 року, і для троцькізму періоду профспілкової дискусії.

„Дрібнобуржуазний революціонаризм виявляє цілковиту нездатність урахувати об'єктивні умови, стан економіки, розташування клясових сил, цілковито не розуміє змін, що відбулися в умовах боротьби, не вміє відповідно до нових обставин, перебудувати тактику боротьби, її гасла та методи". Але тут постає питання, що переходить в принципове заперечення. Якщо „лівизна" дрібнобуржуазних керівників являє собою капітулянтство, то як назвати революційну нетерплячку та настрої робітничих мас, що йдуть за ними. КРПН має в своїх лавах чимало безперечно чесних і революційних робітників — невже й їхні настрої ведуть до капітулянтства. Тут Бронін вимагає розмежувати інтелігентів-керівників і робітничі маси. „Ліві" керівники КРПН—Ляуфенберг та Вольфгейм—пізніше опинилися в таборі націоналістів, а революційні робітники, що йшли за ними — в лавах КПН".

Друга характеристична особливість „лівих" полягає в зневазі до таких спільників пролетаріяту, як селянство. Це властиве не лише Троцькому, але й КРПН та іншим лівим теоретикам. Зрозуміло, що слідом за селянством викидають за облавок пролетарської революції і другого спільника пролетаріяту — національно-визвольний рух в колоніях. „Ліві" засуджують факт підтримки від Комінтерну національного руху на Сході. „За імперіялістичних революцій національно-визвольних воєн більше не буває". Так пише „Пролетаріер". Кожний національно-визвольний рух спрямований до зміцнення своєї буржуазії і позбавлений революційного змісту. Тому пролетаріят не зацікавлений допомагати національно-визвольному рухові, оскільки він веде до встановлення в тій чи тій колонії капіталістичного устрою. Пролетаріят провадить боротьбу проти імперіялізму безпосередньо. Він повинен „відповісти активною боротьбою проти імперіялізму там, де пролетаріят йому протистоїть під гаслом пролетарської революції".

Бронін доводить, що погляди „лівих" відтворюють меншовицькі погляди. Цікаво, як німецькі ліві дивилися на революцію в Китаї З цього погляду надзвичайно характеристична є стаття ультралівого Байрета, який обстоював те, що Китай не вистиг ще для пролетарської революції. Стаття Броніна надзвичайно цікава глибиною аналізи, добором найрізноманітнішого матеріялу для доказу того, що й „лівий" революціонаризм не революційний, а являє собою одміну опортунізму. Шкода тільки, що в такій великій та цікавій статті немає аналізи соціяльної бази лівого опортунізму.

Стаття Прагера — „Легальный марксизм" в № 7-8 „П. Р." вивчає ту добу нашої історії, коли пролетаріят Росії, формуючись, як кляса, виробляв свою клясову ідеологію. В боротьбі проти ідейної гегемонії народництва безперечно були зацікавлені й наша буржуазія, й пролетаріят.

Струве розумів в яку трагічну суперечність він потрапив, бувши з одного боку членом соціяль-демократичної партії і навіть автором маніфеста І з'їзду РСДРП, а з другого — захищаючи суто-буржуазні погляди. Щоб вийти з цього становища, Струве в своїх критичних нотатках намагався довести, що можна бути марксистом, не будучи соціялістом.

Ґрунтовно розбираючи економічні, соціологічні та філософські погляди леґального марксизму, Прагер приходить до висновку, що вони надзвичайно строкаті та різноманітні. Еволюція леґального марксизму іде поруч зростання буржуазного лібералізма в Росії. 90-ті роки є період бурхливого розвитку

[1] Комуністична Робітнича партія Німеччини.

промислового капіталізму, вони утворюють ґрунт для проґресивного лібералізму, що поєднується з соціялістичним рухом. „Леґальний марксизм, виганяючи, за допомогою марксистської критики, народництво з останніх притулків, був нічим іншим, як новою формою буржуазного лібералізму періода передреволюційного піднесення промислового капіталізму". Ще Ленін зазначав, що 1902 року буржуазія стояла за підпілля, а після 17 Жовтня не тільки зріклася його, але й розпочала проти нього боротьбу. Проте, Ленін не вважає Струве за зрадника. Навпаки, він вважає, що Струве перейшов на інший бік тому, що такий поворіт зробила вся буржуазія.

Стаття Бешкіна — „Борьба с ликвидаторством на международной арене в довоенные годы" охоплює період з 1900 до 1914 р. р. Майже у всіх с.-д. партіях що далі, то яскравіше виявлялися не лише теоретичні суперечності, але й суперечності в практичних питаннях, в питаннях тактики. В цілому ряді країн були навіть дві окремі партії, хоч у більшості країн суперечності були в лавах єдиної партії. Суперечності в окремих секціях відчувалися й на конґресах II Інтернаціоналу.

Більшовизм, як революційну течію с.-д., не зрозуміли лідери Інтернаціоналу, а серед них і Кавтський. Не зважаючи на те, що міжнароднє значення революції 1905 року зрозуміло було Кавтському порівняно більше як кому іншому з визначних лідерів II Інтернаціоналу, проте, Ленін ще 1902 року сказав, що Кавтському ніколи не зрозуміти питання суперечок російського селянина з поміщиками. Спроби Бебеля та інш. втрутитися в російські справи, як відомо, дістали відсіч від Леніна, який вважав традиції німецьких с.-д. за непридатні в умовах Росії. Меншовики перед „Европою" відкидали наявність в РСДРП реформізму як течії. Такі стовпи ліквідаторства як Дан, Череванін та бундовець Косовський писали в „Нойе Цайт" революційні статті про те, що пролетаріят Росії знову прийде до революції, що буржуазія зрадила тощо. Але це дворушництво меншовиків, які писали в російських журналах зовсім протилежне, свідчило про те, що меншовики показуються перед европейцями в революційному убранні.

Рівнобіжно відбувалося два процеси: рух меншовиків з німецькими центристами та більшовиків з лівими німецькими соціяль-демократами. 1909 року Роза Люксембурґ виступила в „Пролетарии" із статтею проти одзовистів. Ленін, розуміючи значення цього виступу, настоював, щоб Роза виступала якомога частіше в російських справах і в листі своєму намагається з'ясувати ставлення її до його суперечки з Кавтським у питанні про прийом до Інтернаціоналу англійської робітничої партії. Відомий факт, що підчас відвідин Росії Вандервельде, меншовики хотіли використати його приїзд для чергового замирення з більшовиками, але Вандервальде заявив, що за цілковитого його співчуття до меншовизму він не може взяти на себе цієї ролі.

Тов. Алексеєва ставить питання про соціяльно-економічні коріння економізму, полемізуючи з Астровим (в статті „Социально-экономические предпосылки экономизма").

Певний інтерес мають також статті Дубнера й Сефа, присвячені бакінському пролетаріяту за першої та другої революції. З іншого матеріялу треба відзначити також статтю Агурського, (в „трибуні"), що являє значний інтерес тепер у зв'язку з останніми вилазками білоруських націонал-демократів Желуновича, Ігнатовського та інш., а також листування бюра ЦК підчас війни. За недолік журнала треба вважати те, що журнал дає дуже мало теоретичних статтів з національного питання й мало приділяє місця історії національного руху.

Підсумовуючи 1930 р. треба сказати, що журнал „Пролетарская Революция" безперечно посів велике місце в лавах історичних журналів СРСР. Питання, що розглядалися на сторінках журналу з кожним роком безперечно поглиблюються (що правда повільно) в своїй аналізі й виявляють нову сторону того чи того питання.

Нові книжки

ІСТОРІЯ ВКП(б), КП(б)У ТА ЛЕНІНІЗМ

Блюменталь И. И. В. И. Ленин в Самаре. Изд. 2. Москва — Самара. ГИЗ. Стр. 48, ц. 10 коп.

Борев Б. Національне питання. Курс національного питання. Хрестоматія з методичними вказівками. Вид. 2. „Пролетар". Стор, 354, ц. 1 крб. 15 к.

Бубнов А. С. ВКП(б). М.—Л. ОГИЗ. Стор. 800. ц. 1 р. 25 к.

Камзолов Н. Воронежская организация РСДРП в революции 1905 г. Воронеж. Истпарт. ч. 1. Стр. 149, ц. 1 р. 65 к.

Ленин В. И. Сочинения. Изд. 3 перепечатанное без изменений со 2-го испр. и доп. изд. Под ред. В. В. Адоратского, В. М. Молотова, М. А. Савельева, т. XXVII. 1921-23. Стр. (7), 614 (9).

Ленин В. И. Сочинения. Изд. 3. Перепечатанное без изм. со 2 испр. и доп. изд. Под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова, М. А. Савельева. т. XII. 1907-1908. Стр. VIII, 575 (7).

Ленін В. И. Твори. Переклад з 2 вид. Ін-ту Леніна при ЦК ВКП(б). Головний ред. Мик. Скрипник. Вид. „Пролетар" КП(б)У. (Комісія ЦК КП(б)У для редаґ. укр. перекладу творів Леніна.), т. XVIII. 1914-15 р. Переклав Петро Д'яклів. Зредаґував Сергій Вікул. Стор. 458, ц. 1 крб. 80 коп.

Ленін В. І. Твори. Переклад з 2 вид. Ін-ту Леніна при ЦК ВКП(б). Головний ред. Мик. Скрипник. Вид. „Пролетар" КП(б)У Комісія ЦК КП(б)У для редаґ. укр. перекладу творів Леніна, т. XV. 1910-12 р., Переклав М. Щербак. Зредаґував С. Вікул. Стор. VIII, 688 (8). ц. 1 крб. 80 коп.

Ленин В. И. Что такое „Друзья народа" и как они воюют с социалдемократами. М.—Л. ОГИЗ. Стр. 232, ц. 40 коп.

От подпольного кружка к пролетарской диктатуре. М.—Л. „Молодая Гвардия". Вип. 5. Стр. 267, ц. 90 коп.

Рабинович С. Е. Всероссийская военная конференция большевиков 1917 г. (Сборник материалов). М.— О. ГИЗ. Стр. 88, ц. 75 к.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ І В РОСІЇ

Анисимов С. С. Драма на этапе. Из записок политического защитника. Изд. 2. М. Изд. об-ва политкаторжан. Стр. 55, ц. 20 к.

Бочаров Ю. М. Севастопольское восстание (ноябрь 1905 г.). Изд. 2. М. Изд. Об-ва политкаторжан, стр. 36, ц. 20 коп.

Васильев Н. В. В 70-е годы. М. — Л. „Молодая Гвардия". Стр. 125, цена 75 коп.

Бройде С. О. Ярославский мятеж (По запискам генерала Перхурова). М. Стр. 172, ц. 50 к.

Гай Г. Д. Борьба с чехословаками на Средней Волге. М. Стр. 77, цена 20 коп.

Гайсинович А. Рабочий клас, крепостной эпохи. Вид. „Пролетар". Стор. 70, ц. 25 коп.

Голубых М. Уральские партизаны (Поход партизанского отряда В. Блюхера — Н. Каширина в 1918 г.). Изд. 2, сокр. Стр, 62, ц. 50 к.

Гуковский А. И. Антанта и Октябрьская революция (Популярный очерк). М.—Л. ОГИЗ. Стр. 158, ц. 1 р. 20 коп.

Данцскес Ф. Орловский централ. 2 изд. М. Изд. об-ва политкаторжан. Стр. 16, ц. 12 коп.

25 лет первой революции (Сб. Истпарта Башобкома ВКП(б), посвященный 25-тилетнему юбилею революции 1905 г.) Уфа. Стр. 92, цена 1 руб.

25 лет. По воспоминаниям членов Петербургского Совета рабочих депутатов 1905 г. Стр. 154, ц. 1 р.

Деятели революционного движения в России. Био-библиографический словарь. От предшественников декабристов до падения царизма. Изд. Об-ва политкаторжан. т. V. Социал-демократы. 1880-1904. вып. 1. А.—Б. Стр. XXVI, 582, ц. 7 руб.

Дианова М. К. 1918 год в Иваново-Вознесенской губерни. Хроника событий. Ив.-Вознесенск. Истпарт. стр. 458. ц. 5 р.

Жуков В. К. Черноморский флот в революции 1917-18 гг. М. ОГИЗ. Стр. 302, ц. 2 р. 25 коп.

Залежский В. Н. Молодежь в подпольи. М. ОГИЗ. Стр. 70, ц. 30 коп.

Закурдаев А. Записки красногвардейца. Москва - Самара. ГИЗ. Стр. 32, ц. 12 коп.

Кальвари М. А. Интервенция в Криму. Симферополь. Стр. 180. Б. ц.

Каппер А. А. Верхоянская ссылка. (Доп. 3 изд.). М. Изд. Об-ва политкаторжан. Стр. 35, ц. 15 к.

Киржниц А. Д. Рабоче-крестьянские массы в борьбе с погромами в 1905 году. М. Изд. об-во политкаторжан. Стр. 123, ц. 40 к.

Кирпотин В. Я. Идейные предшественники марксизма-ленинизма в России. М. ОГИЗ. Стр. 110, ц. 50 к.

Кон Ф. Я. „Пролетариат". 1885-1930. М. Изд. об-ва политкаторжан. Стр. 64, ц. 25 к.

Кулик Ів. Декілька штрихів. З щоденника червоного партизана. Вид. „Мол. Більшовик". Стор. 24, ц. 12 к.

Лившиц-Филинский В. Г.—Революция и реакція. Записки участника событий 1905 г. М.—Л. „Молодая Гвардия". Стр. 128, ц. 65 к.

Мильчик И. Рабочий февраль (1917 год в Петрограде). М.—Л. ОГИЗ. Стр. 96, ц. 35 к.

Минц И. Английская интервенция и северная контрреволюция. М.—Л. ОГИЗ. Стр. 256, ц. 2 р.

Мошинский А. Н. Побег одиннадцати „искровцев". Изд 2. М. Изд. об-ва политкаторжан. Стр. 43, ц. 20 к.

Национально-революционное движение на Востоке в эпоху довоенного империализма. Тезисы лекций, Л. Стр. 24, б. ц.

Народовольцы. Сборник. Изд. об-ва политкаторжан, т. III. Стр. 327, цена 3 руб.

„Народная Воля" перед царским судом (К 50-тилетию партии „Народная Воля". 1876-1929). М. Изд. об-ва политкаторжан, вып. 2. Стр. 172, цена 1 р. 75 коп.

Невский В. И. Рабочее движение в январские дни 1905 года. М. Изд. об-ва политкаторжан, Стр. 684, ц. 5 р. 85 к.

Нечаев и нечаевцы. Сборник материалов. М.—Л. ОГИЗ. Стр. 222, цена 2 р. 25 коп.

Огненные годы. Сборн. воспоминаний комсомольцев участников гражданской войны. Стр. 303, ц. 1 р. М. ОГИЗ.

Опалов В. 1905 год в Крыму. Симферополь. Крымгиз. Стр. 40, ц. 40 к.

Оржеровский М. Х. Побег романовцев. Изд. 2. М. Изд. Об-ва политкаторжан. Стр. 63, ц. 25 коп.

Рижков Н. О. Сызранское подполье (Материалы по истории рев. движения в г. Сызрани и Сызранского уезда до 1907 г.). Сызрань. Стр. 118, цена 75 коп.

Рубинштейн Н. К истории Учредительного собрания. М.—Л. ОГИЗ. Стр. 128, ц. 75 к.

Парфенов П. С. Борьба за Дальний Восток. 1920 - 22. Изд. 2. испр М. Стр. 358, ц. 3 р.

Прасолов А. Б. Как туровские крестьяне боролись с самодержавием. М. Изд. об - политкаторжан. Стр, 61, ц. 25 к.

Пруссер Г. Сибирские областники (От 1864 г. до эпохи Колчака). Новосибирск. Стр. 97, ц. 1 р. 20 к.

1 марта 1881 г. Статьи и воспоминания участников и современников. М. Изд. об - ва политкаторжан. Стр. 29, ц. 60 к.

Путиловцы в 1905 году (Сборник воспоминаний). Л. ОГИЗ. — „Прибой". Стр. 68, ц. 20 к.

Савельев Л. С. Немые свидетели (Из революционного прошлого Ленинграда). Изд. 3. М.--Л. Стр. 230, ц. 85 коп.

Селиванов В. И. Матрос Матюшенко. Изд. 2. М. Изд. об - ва политкаторжан. Стр. 47, ц. 20 к.

Сокут К. Вооруженное восстание Воронежского дисциплинарного батальона в 1905 г. Воронеж. Стр. 15, ц. 10 коп.

Сыркин Л. Н. Махаевщина (Учение Махаевского - Вольского) Л. ОГИЗ. Стр. 80, ц. 40 к.

1905 год. Годы первой русской революции в Среднем Поволжье. Москва-Самара. ГИЗ. Стр. 191, ц. 50 к.

Фроленко М. Ф. Собрание сочинений. В двух томах. М. Изд. об - ва политкаторжан. Т. 2., стр. 370, ц. 2 р. 75 коп.

Шаповалов А. С. В подпольи (Воспоминания). Изд. 2. М.—Л. ОГИЗ. Стр. 237, ц. 1 р. 50 к.

Шумяцкий Б. Стоило ли браться за оружие (опыт двух восстаний 1905 г.). М. ОГИЗ. Стр. 77, ц. 30 к.

Эйдеман Р., Какурин М. — Громадянська війна на Україні. 2. вид. Вид. „На варті". Стор. 100, ц. 25 к.

Эрде Д. Февраль как пролог Октября. Вид. „Пролетар". Стор. 106, ц. 40 к.

V. ХРОНІКА

Равич - Черкаський

МИРОН ЖУКОВСЬКИЙ (ТРУБНИЙ)

Серед тої живої спадщини, яку більшовицька партія революційного підпілля Катеринославщини залишила революції 1917 року, одне з найвидатніших місць посів товариш Мирон Жуковський, що недавно трагічно загинув, відомий більше робітникам Дніпропетровського під ім'ям Мирона Трубного.

Це ім'я забитий товариш здобув, як активний робітник більшовицької організації трубопрокатного заводу в м. Катеринославі на відміну від другого товариша - більшовика Мирона, який тоді ж працював на брянському заводі під ім'ям Мирона Брянського.

До революції тов. Мирон працював, як страховик у лікарській касі трубного заводу. З 1911 - 12 р. р. трубопрокатний завод був центром найзавзятіших меншовиків - ліквідаторів, що провадили боротьбу проти більшовиків. Відмінно від брянського заводу, де страхова каса була цілком в руках більшовиків з Василем Аверіним на чолі, страхова каса трубного заводу була в руках меншовиків. Підчас війни, саме на трубному заводі це злісне ліквідаторство породило чимало прихильників участи робітників у Воєнно - промислових комітетах, завзятих „гвоздевцев".

Серед сили зрадників революції та робітничої кляси, весь час до революції, тов. Миронові доводилося пливти проти течії і, треба сказати, що, маючи за собою порівняно невелику групу клясово - непримиренних робітників - більшовиків, він багато зробив для розвалу ліквідаторщини та тріюмфу більшовизму на трубному заводі й для перемоги більшовизму серед робітників Катеринославщини взагалі.

Тов. Мирон, звичайно, не обмежувався самою боротьбою проти ліквідаторів та соціяль - патріотів, що ними керували Гвоздаков, Фірсов, Сальніков, Хісін та інш. представники аристократичної верхівки робітників, що були звичайнисінькими буржуазними патріотами і вели робітничу масу в полон до буржуазної ідеології. Він, як старий, стійкий і витриманий більшовик - ленінець, вмів поєднувати леґальну роботу, що давала йому можливість зустрічатися з широкими масами робітників, з роботою в революційному підпіллі, роботою, що коштувала партії та робітничій клясі великих жертв. Робота кожного підпільника - більшовика проходила під доглядом десятків найманих та добровільних шпигунів і провокаторів, серед яких чимале місце посідали представники ліквідаторської течії та групи плеханівського „Единства".

В березні 1917 року т. Мирон був один із основної групи керівників більшовицької організації м. Катеринослава. Він так само був один з фундаторів більшовицької газети „Звезда", яка випустила кілька нумерів ще до революції за його активної участи.

Серед катеринославської основної групи вже в липні 1917 р. почали помічатися деякі суперечності, що збільшувалися в міру наближення до

Жовтня. Про тов. Мирона багато дехто казав, що в цих суперечностях він посідав „несуразно-ліву“, ура-революційну позицію. Тов. Мирона в ці часи скажено цькували меншовики та їхня газета „Борьба“.

В зв'язку з Жовтневою революцією в катеринославській організації почалися серйозні суперечки. Проти поглядів, що по суті наближалися до каменевської позиції, більше від усіх виступав т. Мирон.

З приводу Берестейського миру катеринославська організація розкололася на дві частини, при чому дуже багато товаришів серед катеринославських більшовиків обстоювали бухарінську позицію. Пригадую, як у зимовому театрі серед інших виступав тов. Мирон. Тут, як ні в чому іншому виявилося, що тов. Мирон, не зважаючи на його „лівизну“, посів позицію гостро спрямовану проти лівих комуністів з групи Бухаріна та П'ятакова. Обстоюючи ленінську позицію в цьому питанні, тов. Мирон ще раз довів, що нема й не може бути позиції лівішої, революційнішої і клясово-витриманішої як позиція Леніна, що все, що здається, ніби, лівим та революційним, якщо рівняти до позиції Леніна, неминуче тягне в бік опортунізму, що тільки маскується лівою фразою.

Третім питанням, навколо якого почалися суперечки серед основного ядра катеринославських більшовиків, було питання про Установчі збори. Але це питання, відмінно від двох попередніх питань, не було винесено на суд широких мас членів більшовицької організації. Тов. Мирон був починачем найжорстокішої боротьби проти опортуністичних поглядів у цьому питанні.

Після Катеринослава тов. Мирон посідав цілий ряд відповідальних партійних посад. Він був секретарем шахтинської організації, секретарем Одеського губкома партії, секретарем Полтавського губкома партії і всюди без вагань, провадив тверду більшовицьку лінію в своїй важкій роботі.

Останніми роками тов. Мирон був відповідальним інструктором ЦК ВКП(б) і на цій роботі ще раз виявилися надзвичайна працездатність та відданість партії тов. Мирона.

Останнім прикінцевим акордом бурхливого революційного життя тов. Мирона була його подоріж на Північний Кавказ. Хвиля колективізації захопила тов. Мирона й він, серед інших, поїхав на завдання ЦК ВКП(б) на Кавказ, щоб керувати роботою колективізації. Запеклий клясовий ворог забив тов. Мирона, як і інших відданих партії робітників. Тов. Мирон загинув на славному посту від рук куркульської банди на Північному Кавказі.

Робітники Катеринослава, катеринославські більшовики ніколи не забудуть тов. Мирона, як одного з кращих бійців-більшовиків за справу робітничої кляси.

Городецька О.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА З ІСТОРІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ ДОНБАСУ

При інституті історії партії та Жовтневої революції на Україні, постановою Секретаріяту ЦК КП(б)У, утворено „Комісію для вивчення історії більшовицьких організацій та робітничого руху Донбасу".

До останнього часу героїчна боротьба пролетаріяту Донбаса не мала глибокого та систематичного дослідження і в окремих випадках мала навіть невірне висвітлення. Декілька популярних нарисів з історії ревруху Донбаса, 3-4 наукових статті та чимало мемуарної літератури, — ось і усе, з чого складається бібліографія революційної боротьби Донбасу.

Святкування 25-річного ювілею революції 1905 р. викликало певне зрушення частини місцевих організацій Донбасу. Хоч реальні наслідки роковин щодо випуску відповідної літератури були незначні, підготовка до святкування виявила відповідний актив та кадри товаришів, більш чи менш підготовлених до наукової роботи. Зрозуміло, що кількість цих товаришів не досить значна й більша частина їх надзвичайно перевантажена, проте, найбільше перешкоджає їхньому вступові до науково-дослідницької роботи брак організованости та звичок колективної роботи. Поза тим неорганізованість сприяє також розпорошенню наукових сил та іноді спричиняється до паралелізму в роботі. На сьогодні ще не всі науково-дослідницькі групи (яких у Донбасі існує три) мають конкретні пляни роботи, достатньо пов'язані з завданнями місцевого істпарту. Зв'язано це значною мірою з тим, що місцеві іспарти ще не віддають належної уваги науково-дослідницькій роботі.

Утворення комісії при Інституті й мало за мету, передусім, організувати систематичне та поглиблене вивчення революційної боротьби пролетарів Донбасу.

Комісія має такі завдання: 1) організацію науково-дослідницької роботи з історії робітничої кляси Донбасу, більшовицьких організацій, громадянської війни та доби будівництва соціялізму; 2) висвітлення революційної боротьби Донбасу в масовій популярно-науковій літературі та в періодичній пресі; 3) участь в утворенні документальної бази для науково-дослідницької роботи, — організація краєвого архіву, фондів копій найважливіших документів, поповнення мемуарних фондів та участь у складанні списків активних учасників революційних подій Донбасу; 4) допомога істпартуповноваженим, науково-дослідницьким групам та іспарткомісіям на підприємствах, як у науково-дослідницькій, так і організаційній роботі.

Рішучий курс на наближення наукової роботи до завдань сучасности, монографічне вивчення історії окремих більшовицьких організацій, підприємств і окремих епізодів та етапів революційної боротьби, є основою пляну робіт комісій. В пляні роботи на 1931 рік головну увагу зосереджено на вивченні більшовицьких організацій за часів підготовки до революції та протягом 1917 року, й доби пролетарської революції до німецької окупації. Накреслено підготовну роботу над вивченням боротьби пролетарів Донбасу проти німецької окупації, денікінщини та другого періоду радвлади в Донбасі.

Науково-дослідницьку роботу будується в основному на засадах колективної роботи, — колективні праці, збірки спогадів за визначеною тематикою складають основу пляну. До участи в цих роботах притягається учасників дореволюційного підпілля, революційних подій та громадянської війни в Донбасі. В основному ця дільниця роботи ще тільки в стадії розгортання. В Луганському та Сталіному утворено колективи, що опрацовують збірку на тему „Боротьба за Жовтень", в Артемівському складено плян лише недавно. В інших районах Донбасу ще не відчувається зрушення. Комісія піднесла

питання про організацію Інституту істпартуповноважених (за сполученням) додатково в 7-мі районах Донбасу.

Одне з актуальних завдань, що поруч науково-дослідницької роботи стоїть на сьогодні перед комісією Донбасу, як і перед місцевими істпартами, це — створення масової популярної книжки з історії партії та робітничого руху, розрахованої на малопідготовленого читача—робітника, селянина. Цінні історичні документи, окремі революційні епізоди, спогади активних діячів революційної боротьби та інш. мають своє висвітлення, переважно, на сторінках наукових журналів, у дослідницьких творах, або в найкращому випадку — в популярно-наукових роботах (тираж 3-6 тисяч примірників). Саме таку популярну книжку готує комісія в формі серії спогадів, біографій та інш. матеріялів з історії революційного руху Донбасу. Розмір кожної брошури від $^3/_4$ до $1^1/_2$ аркуша. Всього накреслено 36 назов, з яких перші десять буде здано до друку 1 липня.

Проте, випуск популярної літератури становить лише часткове виконання завдання наблизити істпартроботу до потреб широких робітничо-селянських мас. Вивчення історії місцевої більшовицької організації, окремих епізодів з боротьби свого заводу або рудні повинно бути щільно пов'язане з сучасними завданнями, підносячи ентузіязм робітників у виконанні плянів соціялістичного будівництва та в поповненні лав партії та ударників старими робітниками. Досвід урочистого переведення Артемівським Істпартом роковин страйку 1914 р. в Риково — цілковито себе виправдав, викликавши піднесення робітничого ентузіязму в боротьбі за виконання пляну та давши партії 403 старих робітників з десятками років виробничого стажу. Цей досвід треба скрізь застосувати.

Щоб побудувати єдиний плян істпартроботи в Донбасі комісія розпочала складати календарі революційних подій. В цій роботі повинні взяти участь місцеві істпарткомісії та товариство старих більшовиків. На основі єдиного пляну провадитиметься систематична підготовка до святкування роковин революційних подій через висвітлення їх у пресі як центральній, так і місцевій. Наукові робітники комісії або старі більшовики учасники тієї чи іншої події виїздитимуть на місця з доповідями або для допомоги переведенню місцевих плянів.

Медвідь Я.

МУЗЕЙ РЕВОЛЮЦІЇ УСРР У ВИКОНАННІ ДИРЕКТИВ ПАРТІЇ

(До роботи переїзної виставки Музею Революції УСРР „1905 р.“ на Правобережжі)

„Крім нас нікому буде подбати про те, щоб нарід знав ці повні життя, багаті змістом та великі своїм значінням і своїми наслідками дні...“

(Ленін, т. XII, стор. 34)

Просуненням переїзної ювілейної виставки „1905 р.“ в найвіддаленіші райони й села Правобережжя Музей Революції УСРР зробив серйозний крок у справі виконання директив партії про масову політичну та партійно-освітню роботу. За маршрутом виставка об'їхала 16 прикордонних районів, всяких обслужила 18 пунктів, в основному сільські (15 пунктів) місцевості. Обслуговувано було—селян колгоспників та одноосібників, радгоспи, МТС,

робітників підприємств (цукроварень, гуралень, сушарень і ін.), учнів старших концентрів шкіл, студентів ВИШ-ів та техникумів, різні районні курси, кооперованих кустарів та одинаків, військові частини прикордонної смуги та ін. Виставка працювала 3½ міс., перебуваючи в кожному пункті пересічно 4 дні. А разом робота виставки музею тривала від 7/XII—1930 р. до—18/III—1931 р. Виставка складалась з 20 щитів на полотні. Обслужено людности за 71 день роботи—32.565 осіб, що становить на добу пересічно 459 осіб. Максимальна цифра денного одвідування — 1.103 особи (в м. Могилеві 13/III 1931 р.) Загальна картина одвідування виставки така:

За питомою вагою різні групи одвідувачів виставки поділяються так:

Робітників	6,4%	Студентів	7,3%
Селян	34,9%	Військових	7,2%
Службовц	5,1%	Кустарів та ін.	12,2%
Учнів	26,9%	(переважно селянські діти)	

Виставка „1905 р.“ ув'язувала свою роботу з черговими завданням партії та радянської влади на селі, з партосвітньою роботою на місцях, з завданнями колективізації і ін. Це досягалося певними методами пропаґандистської роботи, висновками й резюме з екскурсії.

Протягом цієї роботи виставки разом з нею працювала кінопересувка від „Укрфільму“, забезпечена відповідним добором кіно-картин. Картини ці змістом як із подій 1905 р., так і громадянської війни, соціялістичного будівництва і колективізації. Пощастило досягти досить вдалого поєднання роботи виставки й кіна, надавши кінові підлеглої ролі популяризатора виставки, ілюстративно-художнього додатку до неї. А це забезпечило нам пов'язання подій 1905 р. з сучасністю, соціялістичною освітньою роботою, з партосвітою тощо.

Кіно робило виїзди на села районів у радіюсі 2—12 верстов від райцентру. Показники роботи кіна такі: (Див. таблицю на 230 стор.).

Вечерніх кіно-сеансів	92	Обслужено людей	45.655
Денних „	23	„ „	10.800
Виїздів на села	11	„ „	3.900
Разом сеансів	126	„ „	60.355

Роботу як виставки, так і кіна, обслуговувала ударна на культфронті група т. т. з 3 осіб.

Обставини роботи в різних районах були різні, доводилося в кожному районі пристосовуватися, організовуватися наново, переключатися, організовувати маси, засуджувати інертність чи байдужість культпропів чи зав. аґітмасів РПК (на жаль, частенько), сперечатися, вимагати уваги до виставки, боротись за кожного одвідувача та екскурсії груп. Переїздів зроблено на конях—19, загалом 600—615 верстов. Усі перешкоди зимового часу, сніги, морози, метелиці, штурмував колектив успішно. Переїзди бували верстов по 6С (Кам'янець, Стара Ушиця, Шаргород—Ямпіль). Як правило, усі РПК виділяли пропаґандистів, за незначним винятком. Інструктування їх провадилося на самій виставці і т. т. відразу приступали вже до роботи. Художнє оформлення виставки приваблювало до себе одвідувача, маси охоче йшли на екскурсії, багато працювало коло виставки з олівцями та зошитами в руках, вимагаючи теоретичної глибини пояснень, задаючи питання і інш.

Технічно виставка цілком була пристосована до переїздів, забираючи мінімум часу на процеси розгортання. Систематичне розташування матеріялу полегшувало його сприймання для найширших кіл глядачів. Найкраще ставлення до виставки музею й кіна виявили РПК в Ляхівцях, Базалія, у Війті-

вецькому р. (Купель), а особливо Межибіжі, Смотричі, Старій Ушиці, Мурові, Курилівці й Шаргороді. Ганебно, не по-партійному до виставки поставився Проскурівський РПК (в особі Культпропа і зав. агітмаса), що демонстративно відмовився використати виставку лише тому, що виставку розташовано було на території військового містечка, а не в самому центрі міста. Були ще РПК, що так чи інакше недооцінювали виставку й її роботу, „волиниянии" в питанні з пропагандистами, не виділяли відповідальних за використання виставки й кіна т. т., культпропи поклались на „нижчих" т.т., а деякі РПК навіть так говорили, що „ніколи, мовляв, нам з культроботою, хоч би й масовою, з роботою музеїв; у нас засівкампанія, мобілізація коштів і інш" (Ямпіль). Але таких було, на щастя, не багато. Доводилося відзначати факти такого протиставлення роботи відповідними листами до бюр РПК (водночас повідомляючи Музей Революції та Кульпроп ЦК КП(б)У), вимагаючи використати виставку в масово-політичній роботі серед селян чи робітників й відзначаючи факти байдужости, недбальства, короткозорости й ділящтва.

Зразу ж по приїзді виставка безпосередньо зв'язувалася з редакціями районних газет, з різними організаціями, з профспілками, колгоспами, школами, технікумами, сільрадами, комсомолом тощо. Всі організації вважали за громадський обов'язок відвідати виставки. Кіно дуже стимулювало одвідування виставки. Обслужено перевиборну кампанію сільрад, райз'їзди Рад, перевибори правлінь колгоспів, райз'їзди колгоспів, КНС, профспілок. Деякі колгоспи зуміли по-большовицькому організувати маси на виставки музею, а в Межибожі колгогоспи йшли на виставку з прапорами й музикою.

Була й письмовна популяризація виставки—через афіші та метелики—відозви до організацій та населення. Інформували селян через школярів, сільради, колгогоспи.

Інде налагоджували зв'язки з учасниками революції 1905 р. Але бракувало часу на цю, по суті побічну, роботу. РПК на місцях аж нічого не зробили й не роблять у цьому напрямі, не утворили комісій 1905 р. В місцевостях масових селянських заворушень 1905 р. Базалії і Городку зфотографовано учасників подій. Доконче треба б провадити відповідну в цьому напрямі роботу.

Виставка й кіно справляли величезне враження на маси. І то більше, що глухіші були райони й села, що далі відірвані вони від економічних, політичних і культурних центрів. А маршрут виставки був саме такий: найглухіші прикордонні райони, в основному сільські. Це був справжній культпохід у саму гущавину трудящих мас села, наполягливий і упертий похід через сніги, в морози й хуртовину. Робота виставки скрізь розбуркувала маси, активізувала їх до культурних прагнень.

Особливо ефективно виставка й кіно працювали в Старій Ушиці, де праця мала найкращі наслідки. Одвідування виставки було справжнім „прочанством", а кіно мало завжди „аншлаги". Виставку за 5 днів одвідало 3099, кіно—4800 осіб. Обслужено райз'їзди Рад.

В порядкові самокритики треба відзначити хиби: це—

а) недостатність українського матеріялу подій 1905 р., якраз на Правобережжі, і саме селянських рухів і форм боротьби (подано лише загальні);

б) не показано українських буржуазних та дрібнобуржуазних партій у революції 1905 р.;

в) не показано елементів клясової боротьби на селі з куркулем;

г) виставка виїхала в мандрівку чимало спізнившись (в грудні, замість жовтня, як передбачалося).

Проте не зважаючи на це виставка провела велику роботу, зробивши певний і цінний вклад до скарбниці досвіду в роботі переїзних виставок Музею Революції УСРР, який і надалі практикуватиме такі виїзди й культпоходи як у гущавину робітничих мас, так і колективізованого села.

ВИСТАВКА „1905 Р.“

М. МОГИЛІВ НА ПОДІЛЛІ — ПРИМІЩЕННЯ ПЕДТЕХНІКУМУ

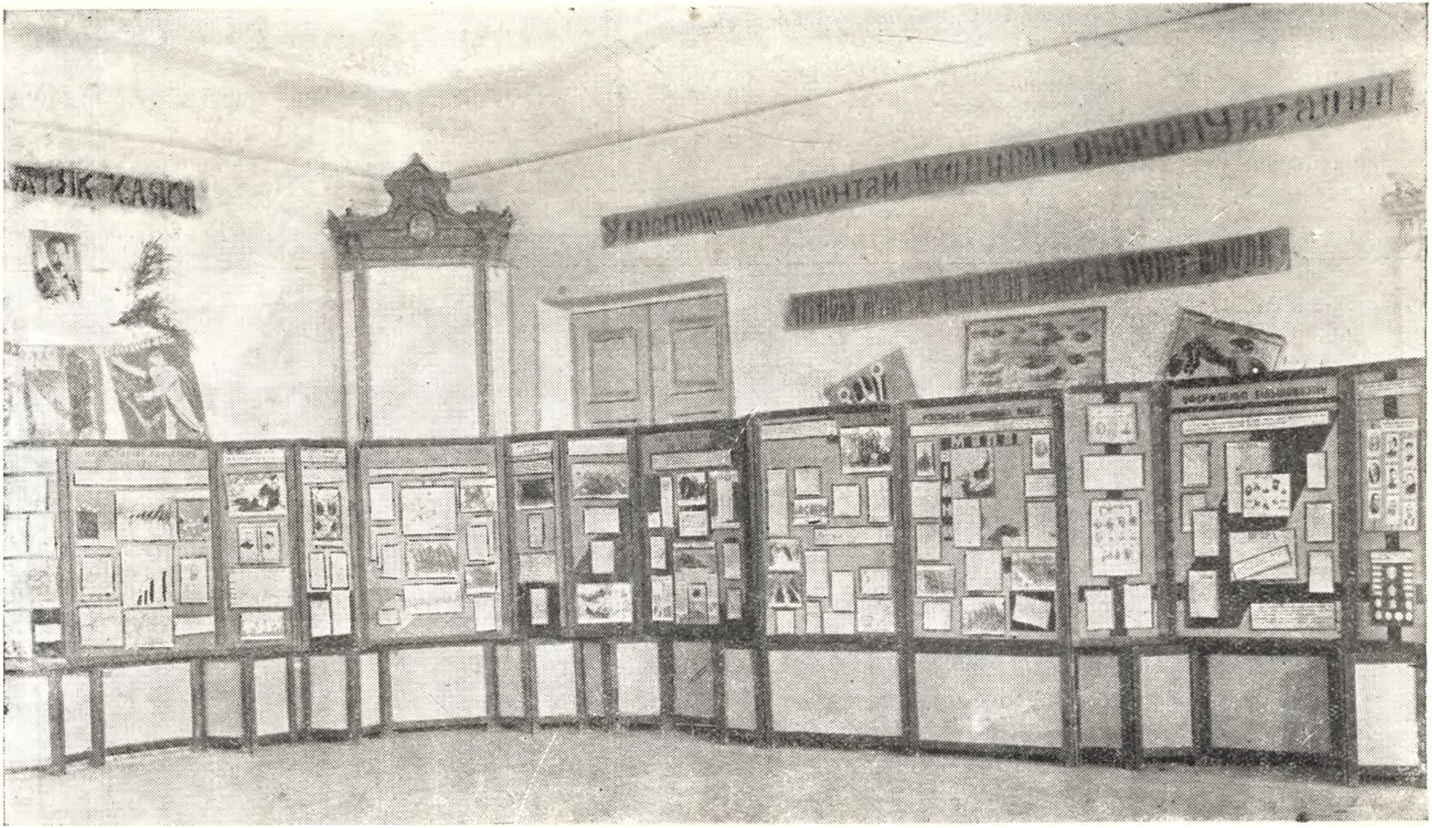

ВИСТАВКА „1905 Р.“

М. МОГИЛІВ НА ПОДІЛЛІ — ПРИМІЩЕННЯ ПЕДТЕХНІКУМУ

№№	Назва району	Робітників	Селян	Службовців	Учнів	Студентів	Військових	Кустарів	Чл. КП(б)У	Чл. ЛКСМУ	Піонерів	Позапарт.	Разом
1	Плужнянський . . .	136	518	204	191	—	32	8	84	123	86	796	1089
	Кунев	—	458	12	939	—	44	103	49	96	116	749	1010
2	Ляхівецький	80	380	85	501	—	40	162	97	103	122	926	1248
	Ямпіль	19	204	19	111	—	470	90	140	255	27	491	913
3	Базалія	5	464	157	208	—	11	168	67	66	33	847	1013
4	Війтівецьк. р.	10	602	114	955	—	6	283	36	102	159	1673	1970
5	Проскурів	20	—	—	—	—	978	70	132	321	—	810	1263
6	Межибіж	76	641	13	938	—	—	215	30	127	405	1321	1883
7	Городок	148	519	102	515	—	2	185	41	104	151	1175	1471
8	Смотрич	—	681	55	210	—	—	419	41	163	35	1126	1365
9	Оринін	49	908	134	591	—	2	300	42	79	235	1628	1984
10	Кам'янець	691	77	196	606	971	479	293	349	816	478	1670	3313
11	Стара Ушиця	95	1826	121	680	—	67	310	126	167	327	2479	3099
12	Нова „	37	409	87	354	—	7	324	39	116	182	881	1218
13	Муров. Курилівці . .	45	1049	51	383	—	17	132	41	156	224	1256	1677
14	Шаргород	58	1465	100	549	—	34	478	71	278	322	2013	2684
15	Ямпіль	54	951	76	356	—	36	379	44	191	288	1329	1852
16	Могилів	561	216	156	1131	1217	106	126	150	781	1036	1546	3513
	Разом у 18 пунктах 16 районів . .	2084	11368	1682	8672	2383	2331	4045	1579	4044	4226	22716	32565

ПРО АСПІРАНТУРУ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ ПРИ ЦК КП(б)У

Інститут історії партії та Жовтневої революції при ЦК КП(б)У на підставі постанови Секретаріяту ЦК КП(б)У оголошує прийом до аспірантури на 1932 р. в кількості 15 чол.

Набір провадиться за розверсткою, надавши: місця Харків — 5, Дніпропетровське — 3, Миколаїв — 2, Київ — 2, Одеса — 2, Луганське — 2, Маріюпіль — 1, Сталіно — 1, Кадіївка — 1, Херсон — 1, Криворіжжя — 1, Полтава—1, АМСРР — 1.

Примітка. Заяви про вступ до аспірантури можна подавати також т. т. з інших районів.

1. До складу аспірантури приймається членів КП(б)У, що мають 5-тирічний партстаж та закінчили ВИШ'і чи Комвиш'і, або мають знання за Виш.

Примітка. Аспіранті не робітники мусять мати не менш 7-річний партстаж.

2. До складу аспірантів зараховується осіб не старше 32-х років.

3. Тов., що їх буде зараховано до аспірантури, одержують стипендію в розмірі 225 крб. на місяць та гуртожиток.

Примітка. Інститут на себе не бере жодних зобов'язань щодо матеріяльного забезпечення утриманців (жилплоща, збільшення стипендії тощо).

4. Тов., що бажають вступити до аспірантури Інституту, мають подати до Інституту такі документи:

а) заяву, б) короточеньку автобіографію, завірену партійними організаціями, в) заповнену анкету, г) характеристику партійної організації, не нижче М. П. К. або райпаркому, д) довідку про громадську роботу та засвідчену довідку про партстаж, е) документ або його завірену копію про освіту, ж) документи або завірену копію про військовий стан, з) довідку про стан здоров'я, і) друковані або рукописні роботи, якщо вони є.

5. Тов., що їх затвердить мандатна комісія, мають скласти іспити з історії ВКП(б), КП(б)У, історії України, народів СРСР та ленінізму.

Примітка. Список літератури, що потрібно для вступу до аспірантури, буде надруковано в журналі „Літопис Революції" № 4 та черговому № „Більшовика України".

6. Заяви приймається від часу оголошення цих умов до 1/X-31 року; усний іспит провадитиметься з 1/XII — по 15/XII-31 р.

7. Всі т. т., яких затвердить мандатна комісія, одержують півторамісячну відпустку (крім тарифної) за рахунок установи, де вони працюють.

8. Заяви треба надсилати на адресу: Харків, вул. Вільної Академії 8-а, Інститут історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У.

Секретар ЦК КП(б)У *Строганов*

Директор інституту історії партії та Жовтневої Революції на Україні *М. Рубач*

АНКЕТА АСПІРАНТА

1) Прізвище, ім'я та по батькові, 2) Час народження, 3) Соціяльне походження, 4) Соціяльний стан (основне заняття й основне джерело існування до вступу в Інститут), 5) Освіта (коли й який Виш скінчив, самоосвіта), 6) національність, 7) партійність (партстаж, організація і № квитка), 8) Чи був в інших партіях, 9) член профспілки і стаж, 10) Родинний стан, склад сім'ї, 11) робота та громадська діяльність до вступу в Інститут: а) в партійних органах, б) в профорганізаціях, в) в істпарті або в музеї революції, г) в інших громадських організаціях, д) педагогічна, ж) літературна, з) інша робота на підприємстві, в сільському господарстві, в радянських органах, установах і т. інш.), 12) Відношення до військової повинности, 13) перелік наукових праць, що маєте, або тих, над якими працюєте, 14) Чи були аспірантом або науковим робітником коли-небудь (коли й де). 15) Адреса постійного проживання.

Підпис . . . . Дата . . . .

ВІД РЕДАКЦІЇ

До редакції „Л. Р." надійшла низка заперечень проти статті т. Алгасова — „З боротьби за Жовтень на Сталінщині" („Л. Р." № 5-1930 р.), що цілком потверджують статтю т. Зайцева — „Про Жовтень на Сталінщині" (Юзівщині) „в „Л. Р." № 1 — 2 1931 р., яка виправляє помилки та перекручування в статті т. Алгасова, як це зазначено було в примітках редакції „Л. Р." в № 6 1930 р. і № 1 — 2, 1931 р.

Зокрема, т. т., що надіслали свої заперечення, категорично заявляють, що т. т. Зайцев, Зальмаєв, Олекса Шишкін (в статті Алгасова помилково зазначено — „Щетинин") та інші т. т. (див. № 5 „Л. Р.", 1930 р. стор. 194, виноска № 2) і до лютого 1917 р. працювали в Сталіному — Юзівці (як більшовики, в більшовицькій організації) що цілком потверджують наявні в Істпарті матеріяли.

ПОПРАВКИ

На стор. 30 у статті т. Поссе, 3 рядок знизу після слів... „натиску зовні"... треба читати ...„**від панівної нації**"...

Редакційна колегія: **С. Покровський**, **М. Рубач**, **Д. Фрід**

ЗМІСТ

І. СТАТТІ

ІІ. СПОГАДИ

ІІІ. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії.

V. ХРОНІКА

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ОРГАН ЦК КП(б)У

За редакцією: **Є. Гірчака, В. Затонського, П. Любченка, А. Річицького, М. Скрипника, С. Трикоза та А. Хвилі.**

О О □ □ О О

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює головні питання розгорнутого соціялістичного наступу цілим фронтом в усіх галузях соціялістичного будівництва.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює головні питання марксизму й ленінізму й веде рішучу боротьбу за генеральну лінію партії проти всяких ухилів від неї.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює особливості культурного будівництва УСРР.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює міжнародне життя й особливо міжнародній комуністичний рух.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює національне питання на Україні та в інших республіках Радянського Союзу та завдання партії й радянської влади в цій галузі.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює всі питання, теоретичні і практичні, партійного, радянського, господарського, професійного, кооперативного й культурного життя УСРР та СРСР.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює історію революційного руху та громадської думки на Україні в дусі революційного марксизму та ленінізму.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ висвітлює політичне, економічне та культурне життя українських робітників та селян, що живуть поневолені в фашистських країнах — в Польщі, Румунії, Чехо-Словаччині та інш.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ — бойовий орган революційного марксизму та ленінізму, що боронить їх від усяких нападів ліквідаторів, реформістів та інших ворогів.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ має за своїх співробітників видатних діячів УСРР, СРСР та Комінтерну.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ призначається для широких кіл партійців, що працюють у найрізноманітніших галузях нашого соціялістичного будівництва.

„БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“ є найкращий спутник всякого більшовика у боротьбі на всіх фронтах соціялістичного будівництва — за побудову соціялізму в СРСР, за перемогу пролетарської революції у всьому світі.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Харків, вул. К. Лібкнехта, 64, ЦК КП(б)У, тел. 38—97, комутатор ЦК—85.

АДРЕСА ВИДАВНИЦТВА:
Харків, пл. Тевелєва, 20, видавництво ЦК КП(б)У „Комуніст“.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 1 рік. 4 крб. 80 к.	На 1 міс. . — крб. 40 к.
„ 6 міс. 2 крб. 40 к.	Окреме число . . . — крб. 20 к.
„ 3 „ 1 крб. 20 к.	

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ ВИКЛЮЧНО ПОШТА

КОМУНІСТ

ЦІНА ОДИН КРБ.